Namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa.

# Subodhālaṅkāraṭīkā

### Ganthārambhakathā

Yo pādanīrajavarodararādhitena […rādikena (ka.)],
Lokattayena’vikalena nirākulena;
Viññāpayī nirupameyyatamattano taṃ,
Vande munindamabhivandiya vandanīyaṃ.

Patto sapattavijayo jayabodhimūle,
Saddhammarājapadaviṃ yadanuggahena;
Sattāpasatta [sattappasattha (ka.)] vipulāmalasagguṇassa,
Saddhammasāraratanassa namatthu tassa.

Yo bhājanattamabhisambhuṇi sagguṇassa,
Tassāpi dhammaratanassa mahārahassa;
Sambhāvitaṃ sasirasāhitasannatehi,
Sambhāvayāmi sirasā gaṇamuttamaṃ taṃ.

Ye’nantatantaratanākaramanthanena,
Manthā’calollasitañāṇavarena laddhā;
Sārā matāti sukhitā sukhayanti caññe,
Te me jayanti guravo guravo guṇehi.

## 1. Dosāvabodha paṭhamapariccheda

### Ratanattayappaṇāmavaṇṇanā

1. **Munindavadanambhoja-gabbhasambhavasundarī;**
**Saraṇaṃ pāṇinaṃ vāṇī, mayhaṃ pīṇayataṃ manaṃ**.

**1**. Athāyaṃ ganthakāro ganthārambhe pubbapayogānubandhasabhāvasiddhikaviguṇopetānaṃ yatipotānaṃ tadupāyantaraviratā kamantarāpetaparakkamasambhavenādhigatabyasanasatamupalabbha dayāsañjātarasarasahadayatāya tadupāyabhūtaṃ bandhalakkhaṇaṃ viracayitukāmobhimatasiddhinimittamattanodhigatasaddhammadevatānussaraṇaṃ tāva dassetumāha **‘‘muninde’’**ccādi. Nanu ‘‘bandhalakkhaṇaṃ viracayitukāmo’’ti vuttaṃ, kimettha lakkhaṇakaraṇena adiṭṭhalakkhaṇāpi dissanti bandhantāti? Saccaṃ, tathāpi te ghuṇakkharappakāsā tabbidūnaṃ payogānusārino vā siyuṃ, pubbe katasatthaparicayā vā siyunti viññeyyaṃ. Vāṇī mayhaṃ manaṃ pīṇayatanti sambandho. **Vāṇī**ti vā sarassatyaparanāmadheyyā kāci devatā, sā sabbāvadātā yathicchitatthasādhanapuṇḍarīkagabbhe nisīdatīti lokavādo. **Vāṇī**ti pana paccuhavirahenābhimatasiddhinibandhanekatāṇo sammāsambuddhabhāsito saddhammo, tatoyevāyaṃ devatā ruppate. Tattha sarassatiyā yathā’sattā jātāya manosampīṇananti loko, saddhammadevatāya tu manopīṇanaṃ, tassā sabbavajjarahitāyaccantanimmalāya nirantaratthanekatāṇappavattiyā manaso sampīṇanaṃ. Tena ca passaddhi, tāya pana sukhaṃ, tenāpi samādhi, samādhisambhavena yathābhūtāvabodhasambhavato vicittānekasaddatthavisesā paṭibhantyanāyāsena, tato ca yathicchitasiddhinipphattīti vaṅkavuttiyā tappasādamāsīsati.

Kiṃvisiṭṭhoccāha **‘‘muninde’’**ccādi. Ubho loke munāti jānātīti muni, indati paramissariyaṃ pavatteti sabbatthāti indo, muni ca so indo ca, munīnaṃ indoti vā **munindo,** sammāsambuddho. Tatoyaṃ tassa nimittakasaññā. Vijjamānesupi pariyāyasaddesvaññesu

kavikāmitassatthassekantavācakatteno' cityasamposakoyaṃ **muninda**saddo, tathā hi yo ubhayalokajānanena munīnaṃ paramissariyapuggalānampi paramissariyaṃ vatteti, so paraṃ pīṇeti hetubhāvena'tre'tyu'citameva, tathā padantarānampi ocityaṃ poseti. Tathā hi tādisassa vadanāravindodare sambhavā sundarī, tatoyeva paṭisaraṇaṃ, tasmā ca mano pīṇetīti. Tassa vadanaṃ, tamiva **munindavadanaṃ,** ambhojaṃ. Tameva vā lakkhisaṃyogitādisadhammena'mbhojaṃ, padumaṃ. Tassa gabbho. Tattha **sambhavena** pavattiyā, uppattiyā vā **sundarī** niravajjā devatā. Vācā pana dosalesenāpa'samphuṭṭhāva niravajjā, tathā ca vakkhati ''guṇālaṅkārasaṃyuttā'' [subodhālaṅkāra 14 gāthā] iccādi. Tatovāyaṃ **saraṇaṃ pāṇinaṃ** sattānaṃ paṭibhānādiguṇavisesāvahattamattena paṭisaraṇabhūtā devatā. Vācā pana sabbupaddavanivāraṇena sabbahitasukhasampadāsampādanenaccantapaṭisaraṇabhūtā. Sabhāvanapuṃsakattā cettha na liṅgaparivattanaṃ. Mayhanti ekavacanenattano nirabhimānata'māneti sajjanamācāraṃ. Abhinnapadasileso cāyaṃ, sabbatthevāvīkatasaddappayogato. Sileso cāyaṃ vaṅkavuttiyā sabbattha siriṃ poseti. Tathā ca vakkhati ''vaṅkavuttīsu poseti, sileso tu siriṃ para''nti [subodhālaṅkāra 172 gāthā]. Ayamettha saṅkhepena nayena atthavaṇṇanā. Vitthāranayena pana nānappakārenattho saṃvaṇṇetuṃ sakkā. Tathā sati ganthagāravopi siyāti pakāroyamevabbhupagato.

**1**. Suparisuddhabuddhigocaraparamavicittaganthakārakoyamācariya-saṅgharakkhitamahāsāmipādo sapiṭakattayasabbasatthapārāvataraṇena sañjātānappakapītisukhamanubhavaṃ paṭipattipaṭivedhasāsanadvayassa pariyattimūlakattā yena kenaci pariyāyena tassā pariyattiyā atthāvabodhena ''appeva nāma sādhujanaṃ paritoseyya''miti tadadhigamopāyabhūtamidaṃ pakaraṇamārabhanto ganthārambhe iṭṭhadevatāya paṇāmakaraṇaṃ satācārānurakkhaṇatthaṃ [sadācārānurakkhaṇatthaṃ (ka.)], visesato abhimataganthassānantarāyena parisamattiyā ca kāraṇamiti iṭṭhadevatānussaraṇaṃ, ganthantarārambhapaṭikkhepakajanapaṭibāhanapubbakāni abhidhānābhidheyyakaraṇappakārapayojanāni ca dassento **''munindavadanambhoja…pe… parissamo''**ti gāthattayamāha. Ettha paṭhamagāthāya iṭṭhadevatāsaṅkhātaratanattayappaṇāmo dassito, dutiyagāthāya ārambhapaṭikkhepakajanā nisedhitā, tatiyagāthāya abhidhānādikaṃ dassitaṃ. Tathā hi lokuttaradhammanissitapariyattisaṅkhātasabbaññubhāratiyā manosampīṇanāsīsanāpadesena attano nissesadhammaratane pasādo pakāsito. So pana dhammappasādo tadavinābhāvato buddhasaṅghesupi siddhoti ratanattayavisayaṃ paṇāmaṃ vaṅkavuttiyā dasseti. So hi atthato paṇāmakriyābhinipphādikā kusalacetanā. Ettha phalaṃ heṭṭhā vuttameva.

Puna santesu rāmasammādyalaṅkāresu piṭṭhapisanaṃ viya hotīdaṃ alaṅkārakaraṇanti vadantā viruddhavādino rāmasammādīnamatthibhāvaṃ ubbhāvetvā [abhyupagametvā (ka.)] te suddhamāgadhikā na vaḷañjentīti iminā paṭisiddhā. Nirākaraṇaphalañhi ganthassa niddosabhāvova. Apica saddālaṅkāraatthālaṅkāradīpakena **alaṅkāra**saddena ganthasarīrasaṅkhātasaññino saññāsaṅkhātaabhidhānañca **alaṅkāra**saddassa saddālaṅkārādyabhidheyyañca suddhamāgadhikattaṃ vatvā **alaṅkāra**saddassa visesanabhūtaanurūpasaddopādānena buddhavacanassa upayogattaṃ māgadhikavohārena bhavatīti gamyamānattā karaṇappakārañca alaṅkāraganthappavattiyā atthālaṅkārādinissitattā iminā **alaṅkāra**saddeneva alaṅkārasaṅkharaṇasaṅkhātappayojanañca dasseti.

Satthappayojanānaṃ sādhyasādhanalakkhaṇo sambandho pana sambandhassa nissayabhūtasatthappayojanānaṃ dassaneneva tannissitattā sayampi vutto hoti. Vuttaṃ hi–

''Satthaṃ payojanañceva, ubho sambandhanissayā;
Vuttā taṃvuttiyāyeva, vutto tannissitopi so''ti.

Tassattho– **sambandhanissayā** sambandhassa ādhārabhūtā **satthaṃ, payojanañca ubho vuttā, taṃvuttiyāyeva** tesaṃ ubhinnaṃ kathaneneva **tannissito** te nissāya pavatto **sopi** sambandho **vutto** bhavatīti.

Ettha abhidhānakathanaṃ vohārasukhatthaṃ, abhidheyyādikathanaṃ pana tehi yuttānaṃyeva ganthānaṃ subuddhipubbakādīnaṃ upādeyyattañca tabbiparītānaṃ ummattakavacanādīnamivaanupādeyyattañca pakāsanatthanti veditabbaṃ. Vuttañhi –

‘‘Sambandhānuguṇopāyaṃ [sambandhyanuguṇopāyaṃ (ka.)], purisatthābhidhāyakaṃ;
Vīmaṃsādhigataṃ [vīmaṃsādhikataṃ (sī.)] vākya-matonadhigataṃ […nadhikataṃ (sī.)] para’’nti.

Tassattho– **sambandhānuguṇopāyaṃ** sādhiyasādhanalakkhaṇasambandhassa nissayabhūtavāccavācakānaṃ sambandhibhūtānaṃ aññamaññānurūpaguṇaparijānane kāraṇabhūtaṃ **purisatthābhidhāyakaṃ** catubbidhadhammaatthakāmamokkhasaṅkhātānaṃ purisatthānaṃ vācakabhūtaṃ **vākyaṃ** ‘‘ekākhyāto padaccayo, siyā vākyaṃ sakārako’’ti [abhidhānappadīpikā 106 gāthā] vuttalakkhaṇamajjhapatitavākyasamudāyopetaṃ mahāvākyasarūpasatthaṃ **vīmaṃsādhigataṃ** ñāṇagatilakkhaṇaupaparikkhāya adhigataṃ adhippetaṃ, **ato paraṃ** vuttalakkhaṇasatthato aññaṃ **anadhigataṃ** nādhippetanti. Idaṃ panettha gāthānaṃ nikkhepappayojanaṃ.

Loke padumagabbhe vasantiyā sabbaṅgadhavalāya yathicchitatthasādhikāya sarassatīnāmikāya devatāya ‘‘vāṇī’’ti vohārato iminā atthena yojetvā abhinnapadasilesālaṅkāravasena vuttattā padattho evaṃ veditabbo – munindassa sobhāsugandhādiguṇayogato mukhasadisassa, no ce mukhasaṅkhātaambhojassa **gabbhe** udare **sambhavena** pavattiyā uppattiyā vā **sundarī** niddosā, sobhanā vā **pāṇinaṃ saraṇaṃ** atoyeva ahitāpanayanahitāvahatthena sabbasattānaṃ paṭissaraṇabhūtā **vāṇī** yathāvuttaguṇopetā sarassatīdevatā, no ce sabbaññubhāratīti vuttasaddhammaratanaṃ **mayhaṃ manaṃ** ganthaviracane byāvaṭassa me cittaṃ **pīṇayataṃ** abhimatatthasampādanena pīṇayatūti.

Ubhayalokajānanato muni ca so indabhāvapavattanato indo ceti kammadhārayena vā, agāriyamunianagāriyamunisekhamuniasekhamunīnaṃ catunnaṃ pañcamo hutvā indoti chaṭṭhītappurisena vā **munindo**. Devatāpakkhe vadanamiva **vadana**nti ambhoje, saddhammapakkhe ambhojamiva **ambhoja**nti vadane ca upacārena gahite kammadhārayo. Munindassa vadanambhojamiti ca, tassa gabbhoti ca, tasmiṃ sambhavoti ca, tena sundarīti ca vākyaṃ. Vāṇiyā visesanattepi ekantanapuṃsakattā **saraṇa**saddassa na liṅgaparivattanabhāvo. **Pāṇina**nti rassattaṃ, dīghassa byabhicārattā. Mayhanti ekavacanena attano sādhuguṇodayakāraṇaṃ niratimānataṃ dīpeti. Santesupi aññesu jinapariyāyesu **muninda**saddo iṭṭhamanosampīṇanaambhojatulyatāsundarittasaraṇattasaṅkhātānaṃ atthantarānaṃ ocityaṃ posetīti payutto. Tathā hi tādisassa mukhaṃ ambhojatulyaṃ, tasmiṃ mukhodare sambhavā sundarī, tatoyeva pāṇinaṃ saraṇaṃ. Tasmāyeva manosampīṇane paṭuttaṃ subyattamiti ocityaṃ hoti. Loke patthaṭamidamocityamādaraṇīyaṃ hoti. Tasmiñhi uttamakavayoyeva upadesakāti. Vuttañhi –

‘‘Ocityaṃ nāma viññeyyaṃ, loke vikhyātamādarā;
Tatthopadesappabhavā, sujanā kavipuṅgavā’’ti [subodhālaṅkāra 104 gāthā].

**Nimittavaṇṇanā**

**2. Rāmasammādyalaṅkārā, santi santo purātanā;**
**Tathāpi tu vaḷañjenti, suddhamāgadhikā na te**.

**2**. Athevamabhigatāmitasiddhisampadāpādanekacaturaparamiṭṭhadevatābhāvarūpitasaddhammaratanasso’ padassitanipaccakārena iṭṭhadevatāpūjaṃ dassetvā ‘‘nanu bandhalakkhaṇamatthiyeva pubbakaṃ, tasmā kimanena piṭṭhapisanene’’ti lakkhaṇantarārambhapaṭikkhepakajanapaṭibāhanapubbakamabhidheyyappayojana- sambandhe dassetumāha **‘‘rāmasamme’’**ccādi. Rāmasammādīnaṃ rāmasammapabhutīnaṃ pubbācariyānaṃ, rāmasammādayo vā taṃsambandhato. Bhavati hi taṃsambandhato tabbohāro yathā kiñcipi vejjasatthaṃ ‘‘bimbisāro’’ti. **Alaṅkārā** bhūsāvisesā, bandhālaṅkārapaṭipādakatthena alaṅkārakhyā ganthavisesā vā. **Santo** sobhanā. Dvepi purā pubbakāle bhavā **purātanā,** porāṇikā. Ubhopi santi. Yajjapi saṃvijjanti. **Tathāpi tū**ti nipātasamudāyoyaṃ visesābhidhānārambhe. Evaṃ santepīti attho. **Suddhamāgadhikā**ti magadhesu bhavā, tattha viditā vā magadhā, saddā. Te etesaṃ santi, tesu vā niyuttāti māgadhikā. Suddhā ca sakkaṭādibhāsitakālusiyābhāvena visuddhā, asammissā vā aparicitattā te māgadhikā cāti **suddhamāgadhikā,** yatipotā. **Te** yathāvutte alaṅkāre ābharaṇavisese

na vaḷañjenti, pasādhanavisese nānubhavanti. Ganthavisese pana uggahaṇadhāraṇādivasena attano suddhamāgadhikattā, rāmasammādīnañca sakkaṭādibhāvatoti ayamettha saddattho. Bhāvatthalesopettha paripūrati, tathāvidhapatītiyogato. Suddhamāgadhikā attano parisuddhabhāvena pubbe sobhanāpi te alaṅkārā idāni malaggahitabhāvappattā ''kiṃ tehi malaggahitehi amhādisānaṃ suddhasattāna''nti na vaḷañjentīti.

''Patīyamānaṃ pana kiñci vatthu,
Attheva vāṇīsu mahākavīnaṃ;
Yaṃ taṃ pasiddhāvayavātiritta-
Mābhāti lāvaṇyamivaṅganāsū''ti.

Hi vuttaṃ.

**2**. **Santo** viññūhi pasatthattā sobhanā **purātanā** pubbakālasambhūtā **rāmasammādyalaṅkārā** rāmasammādīhi ācariyehi viracitattā, tesaṃ taṃsambandhato tabbohārasadisanāmattā vā rāmasammādayo nāma alaṅkārā kismiñci vejjasatthe ''bimbisāro''ti vohāro viya. Alaṅkārā bhūsāvisesā, alaṅkārattapaṭipādanato alaṅkāranāmikā ganthavisesā vā **santi** kiñcāpi vijjanti, **tathāpi tu** evaṃ santepi **suddhamāgadhikā** sakkaṭapākatādīsu aññabhāsāsu paricayābhāvato kevalamāgadhikā **te** rāmasammādike alaṅkāre **na vaḷañjenti** pasādhanavasena, uggahaṇadhāraṇādivasena na sevanti. Magadhesu bhavā, tesu vā viditā magadhā, saddā. Te etesaṃ atthi, tesu niyuttāti vā **māgadhikā. Su**ddhasaddo magadhavisesano, māgadhikavisesano vā hoti. Saddānaṃ tādisapatītivisesayogato bhāvatthalesopi idha dippati. Tathā hi suddhamāgadhikā attano suddhattā tesaṃ vinyāsena sobhanatte satipi bhāsāya purātanattā aparisuddhoti avamaññamānā na vaḷañjentīti. Vatticchitassatthassa upatthambhakabhūto bhāvatthalesopi mahākavīnaṃ vacanesuyeva labbhatīti daṭṭhabbo. Vuttaṃ hi–

''Patīyamānaṃ pana kiñci vatthu,
Attheva vāṇīsu mahākavīnaṃ;
Yaṃ taṃ pasiddhāvayavātiritta-
Mābhāti lāvaṇyamivaṅganāsū''ti.

Tassattho – **mahākavīnaṃ** pūjitakavīnaṃ **vāṇīsu** vacanavisesesu **patīyamānaṃ** gammamānaṃ **yaṃ kiñci vatthu** yo koci atthaleso **attheva** atthi eva, **taṃ** vatthu **aṅganāsu** vanitāsu **pasiddhāvayavātirittaṃ** hatthapādādipākaṭasarīrāvayavato adhikaṃ **lāvaṇyamiva** manogocarībhūtasundarattaṃ viya **pasiddhāvayavātirittaṃ** pakāsasaddāvayavato adhikaṃ hutvā **ābhāti** dippatīti.

### Abhidhānādivaṇṇanā

3. **Tenāpi nāma toseyya-mete'laṅkāravajjite;**
**Anurūpenā'laṅkāre-ne'sameso parissamo**.

**3**. **Tene**ccādi. Yena te alaṅkāre na vaḷañjenti, **tena** kāraṇena **alaṅkāravajjite** ābharaṇehi, ganthavisesehi vā rahite, alaṅkārā vā yathāvuttavajjitā yehi te, **ete** yatipote **esaṃ** yatipotānaṃ **anurūpena** idāni viraciyamānattābhinavabhāvato, dasabalavadanakamalamajjhavāsitabhāsitaviracitabhāvato ca anucchavikena **alaṅkārena** ābharaṇena, alaṅkārasatthena vā **toseyyaṃ apināma** yathicchitapasādhanavasena, savanadhāraṇādivasena vā vaḷañjanena santuṭṭhe kareyyaṃ appeva nāma yannūnāti **eso parissamo** ayaṃ amhākaṃ tādisasantuṭṭhijanakālaṅkārapakaraṇappayogo.

Alaṅkaronti attabhāvamanenāti **alaṅkāro,** ābharaṇaṃ hārakeyūrādi. Alaṅkaronti bandhasarīramanenāti **alaṅkāro**timinā pana **alaṅkāra**saddena pasādādayo saddālaṅkārā, sabhāvavutyādayo ca atthālaṅkārā nānappakārā saṅgahitā, yehi saddatthasaṅkhātaṃ bandhasarīraṃ sobhate, yathā hi purisasarīre hārakeyūrādyalaṅkāro nyasyate, yena sobhate, tathā bandhasarīrepi saddālaṅkārā, atthālaṅkārā ca nikkhipīyanti, yato sobhate. Teneva vakkhati ''taṃ tu pāpentulaṅkārā,

vindanīyatarattana''nti [subodhālaṅkāra 9 gāthā] ca, ''atthālaṅkārasahite''ccādikañca [subodhālaṅkāra 164 gāthā].

Alaṅkāravidhānabhāvena tu bandhasarīrampi tadatthiyā alaṅkāro, tathā tappaṭipādakaṃ subodhālaṅkāranāmadheyyasatthaṃ alaṅkatapaṭipādakattena maṅgalasuttanti viya. Vakkhati hi ''ganthopi kavivācāna-malaṅkārappakāsako'' [subodhālaṅkāra 12 gāthā] ccādi. Atra uccate –

''Mukhyolaṅkārasaddoyaṃ, saddatthālaṅkatissito;
Sāmatthiyā tvadhiṭṭhāne, tathā satthepi tabbatī''ti.

Anenassābhidheyyādīni vuccanti. Abhidhīyate iti abhidheyyaṃ, samuditena satthena vacanīyattho. So ca sarīrālaṅkāravibhāgakappanāya tesaṃ paṭipādanaṃ. Subodhālaṅkārena hi te paṭipādīyanti. Yena ca yo paṭipādīyati, tassāyamattho bhavatīti abhidheyyasatthopi. Dassitameva tu sarīrālaṅkārasaṅkharaṇaṃ payojanaṃ, taṃ nissāya subodhālaṅkārappavattito. Yassa hi yamuddissa pavatti hoti, taṃ tassa payojanaṃ, taṃ pana kavittakittipasiddhādilakkhaṇaṃ, paramparāya tadatthatāya subodhālaṅkārasaṅkharaṇassa. Satthapayojanānaṃ, sādhiyasādhanalakkhaṇo sambandho tu nissayapadassinā dassitoyeva. Yathāha –

''Satthaṃ payojanañceva, ubho sambandhanissayā;
Vuttātaṃvuttiyāyeva, vutto tannissitopi so''ti.

Abhidheyyādikathanañca taṃsamaṅgisseva ca vīmaṃsāvisesasamaṅgīnamupādīyamānattā, aññādisassa pana ummattakavacanādino viya heyyattā. Vuttañhetaṃ –

''Sambandhānuguṇopāyaṃ, purisatthābhidhāyakaṃ;
Vīmaṃsādhigataṃ vākya-matonadhigataṃ para''nti.

Vākyanti cettha vākyalakkhaṇopetamantaravākyasannicayaṃ mahāvākyasarūpaṃ satthamevādhippetaṃ.

**3**. Yena te te alaṅkārena vaḷañjenti, **tena** kāraṇena **alaṅkāravajjite** ābharaṇavisesehi, ganthavisesehi vā vajjite, te virahite yehi **ete** suddhamāgadhike **esaṃ** suddhamāgadhikānaṃ **anurūpena** abhinavabhāvato māgadhikasarūpaṃ anugatarūpena, dasabalabhāsitaviracitattā vā anukūlena **alaṅkārena** ābharaṇavisesena, ganthavisesena vā **toseyyaṃ** alaṅkāravaḷañjāpanena, ganthavisese [ganthavisaye (ka.)] uggahaṇadhāraṇādikārāpanena vā santuṭṭhe kareyyaṃ **apināma** yaṃnūna sundaramiti, **eso parissamo** ayaṃ mama alaṅkārapakaraṇappayogo. **Apināmā**ti ettha **i**tisaddo gamyamāno.

Alaṅkārehi vajjitā, alaṅkārā vajjitā yehi vāti ca. Rūpassa anu **anurūpaṃ,** rūpaṃ anugataṃ anurūpaṃ vā, tena anurūpena. Alaṅkaronti attabhāvamaneneti **alaṅkāro,** hārakeyūrādi ābharaṇapakkhe, ganthapakkhe tu alaṅkaronti bandhasarīramaneneti **alaṅkāro**. Iminā mukhyabhāvena pasādādisaddālaṅkārā ca sabhāvavutyādiatthālaṅkārā ca pavuccanti. Amukhyato pana imesaṃ dvinnaṃ alaṅkārānamadhiṭṭhānabhūtabandhasarīrampi, tathā maṅgalasuttaratanasuttādivohāro viya alaṅkārapakāsakaṃ ''sammā bujjhanti dvippakārā alaṅkārā anene''ti iminā atthena laddhasubodhālaṅkāravaranāmadheyyasatthampi vuccati. Vuttamidameva –

''Mukhyolaṅkārasaddoyaṃ, saddatthālaṅkatissito;
Sāmatthiyā tvadhiṭṭhāne, tathā satthepi tabbatī''ti.

Ettha **sāmatthiyaṃ** nāma tadādhāratappaṭipādakattavohārato tadādheyyatappaṭipādanīyaṃ na bhavati ce, aññaṃ kiṃ bhavatīti aññathānupapattilakkhaṇamevāti.

4. **Yesaṃ na sañcitā paññā-nekasatthantarocitā;**
**Sammohabbhāhatāve'te, nāvabujjhanti kiñcipi**.

5. **Kiṃ tehi pādasussūsā, yesaṃ natthi gurūnī'ha** [garūniha (ka.)];
**Ye tappādarajokiṇṇā, te'va sādhūvivekino**.

**4-5**. Evaṃ lakkhaṇārambhapaṭikkhepakajanapaṭibāhanapubbakamabhidheyyādikaṃ dassetvā idāni satthatova sabbattha guṇadosavivecanaṃ. Atoyeva vuccati –

''Sabbattha satthatoyeva, guṇadosavivecanaṃ;
Yaṃ karoti vinā satthaṃ, sāhasaṃ kimatodhika''nti.

Tasmā guṇadosavibhāgavicāraṇaṃ nāma tabbidūnaṃyeva, nāsatthaññūnaṃ purisapasūnaṃ. Tathā cāha –

''Guṇadosamasatthaññū, jano vibhajate kathaṃ;
Adhikāro kimandhassa, rūpabhedopaladdhiya''nti [kābyādāsa 1.8].

Yenevaṃ, tenettha guṇadosadassane pasannānekasatthacakkhuyevādhigato, naññ o tabbiparītotyanvayabyatirekavasena dassento **''yesa''**ntiādigāthādvayamāha. Tattha **yesa**nti aniyamuddeso, yehīti attho. Yehi na sañcitā na rāsikatā, nānāsantānavuttinīpi ekattanayena ekasmiṃ santāne na vāsitā naparibhāvitāti vuttaṃ hoti. Kā sā? Paññā heyyopādeyyavivekarūpā. Kīdisīti āha **''anekasatthantarocitā''**ti. **Anekasmiṃ** tipiṭakatakkabyākaraṇālaṅkārasatthādike satthantare **ucitā** savanadhāraṇādivasena paricitā sāyaṃ paññā yesaṃ na sañcitāti pakataṃ. **Ete**ti yathāuddiṭṭhānaṃ niyamavacanaṃ. **Sammohabbhāhatā**ti yathāvuttāyātisayavatiyā paññāyābhāvato balappattena mohena abbhāhatā visesena pahatā, evasadditā hontīti adhippāyo. Yato evaṃ, tasmāpi **kiñcipi** heyyopādeyyarūpaṃ yaṃ kiñcideva aṭṭhānāniyojakatādisagurupādasussūsānissayapaṭiladdhavivekapaññāti- sayālābhena **nāvabujjhanti,** na jānantītyattho. Yato ālasiyādidosalesapariggahopi satatācariyasevanavasena sirovikiṇṇatādisagurupādapaṅkajambujaparāyano cirenapi kālena nānāvidhasatthantarakataparicayabalena pappoti tādisaṃ paññāveyattiyaṃ. Tenevāha bhagavā –

''Nihīyati puriso nihīnasevī,
Na ca hāyetha kadāci tulyasevī;
Seṭṭhamupanamaṃ udeti khippaṃ,
Tasmā'ttano uttaritaraṃ bhajethā''ti [a. ni. 3.26].

Tato etādiso paññavāyevettha guṇadosavibhāgavivecane adhikārī, naññ o tabbiparīto purisapasūti ayametthādhippāyo. Ruḷho atthaviseso. Tenāha **''kiṃ tehi pādasussūsā, yesaṃ natthi gurūnihā''**ti. **Ihā**ti imasmiṃ loke **yesaṃ** janānaṃ gurūnaṃ kātabbā **pādasussūsā** pādaparicariyā **natthi, tehi** janehi yathāvuttanayena paññāveyattiyarasānabhiññehi **kiṃ** payojanaṃ, lesamattampi natthi, anadhigatāyevettha eteti adhippāyo. Idāni byatirekamukhena āha **''ye''**tiādi. **Ye** pubbe katapuññatādisampattisampannā **tappādarajehi** tesaṃ gurūnaṃ pādadhūlīhi **okiṇṇā** onaddhā gavacchitā, **teva sādhū** yathāvuttanayena paññāveyattiyena abhiññātā sajjanā eva **vivekino** heyyopādeyyaguṇadosavibhāganiyamanapaññāsampattisamaṅgino honti, teyevettha guṇadosavivecane adhigatāti adhippāyo. Sā cāyaṃ gurupādasussūsā visiṭṭhādarena karaṇīyāti vaṅkavuttiyā tadabhyāse sādhujane niyojeti.

**4-5**. Ye sakalasatthaparicitaññāṇapāṭavā yadi dosāropayanti, tesaṃ taddosanirākaraṇaṃ vinā padesāvabodhanamattena paṇḍitamānīnaṃ vacanassāgurukaraṇaṃ vaṅkavuttiyā dassento ca taṃdvāreneva attano anaññasādhāraṇagurugāravataṃ sādhujanehi paramādarena sampādetabbamiti dassetuṃ **''yesaṃ…pe… kino''**ti gāthādvayamāha. **Anekasatthānaṃ** tipiṭakatakkabyākaraṇādīnaṃ anekesaṃ ganthānaṃ **antare** tatvatthasaṅkhātaabbhantare **ucitā** savanauggahaṇadhāraṇādivasena paricitā **paññā** sutamayā paññā **yesaṃ** yehi **na sañcitā,** dvinnamekakkhaṇe pavattiyābhāvepi upacitasamūhabhāvato, pubbakālikapaññāya aparakālikapaññāya anantaraāsevanādipaccayalābhato avatthabāhullapavattito vā sañcitabbāpi na rāsikatā. **Ete** īdisapaññāpāṭavarahitā ime **sammohabbhāhatā** paññāpāṭavābhāvato balappattena mohena visesena pahatā eva **kiñcipi** heyyopādeyyaṃ nāvabujjhanti. Na eke aneketi ca, te ca te satthā ceti ca, tesamantaramiti ca, tasmiṃ

ucitāti ca sammohena abbhāhatāti ca viggaho. Tena vuttaṃ–

‘‘Guṇadosamasatthaññū, jano vibhajate kathaṃ;
Adhikāro kimandhassa, rūpabhedopaladdhiya’’nti [kābyādāsa 1.8].

Tassattho – asatthaññū jano guṇadosaṃ kathaṃ vibhajate. Tathā hi **rūpabhedopaladdhiyaṃ** nīlapītādirūpavisesāvabodhane **andhassa adhikāro** abhimukhakaraṇaṃ **kiṃ** hoti, na bhavatyeva, tasmā anekasatthantaragatasuppasannapaññācakkhunā eva guṇadosavivecanaṃ bhavati, tadabhāve na bhavatyeva. Idameva vuccate–

‘‘Sabbattha satthatoyeva, guṇadosavivecanaṃ;
Yaṃ karoti vinā satthaṃ, sāhasaṃ kimatodhika’’nti.

Tassattho – sabbattha guṇadosavivecanaṃ satthatoyeva hoti, **satthaṃ vinā** satthocitatādisapaññaṃ vinā **yaṃ karoti** guṇāguṇavibhāgaṃ karoti, yaṃ karaṇaṃ atthi, **atodhikaṃ sāhasaṃ kiṃ** āsuṃ kiriyā anupaparikkhanakiriyā nattheva.

**Iha** imasmiṃ loke **yesaṃ** akatapuññānaṃ janānaṃ **gurūnaṃ**

‘‘Piyo garu bhāvanīyo,
Vattā ca vacanakkhamo;
Gambhīrañca kathaṃ kattā,
No cā’ṭṭhāne niyojako’’ti [a. ni. 7.37].

Niddiṭṭhaguṇopetānaṃ ācariyānaṃ kātabbā **pādasussūsā** pādaparicariyā natthi, **tehi kiṃ** payojanaṃ. **Ye** katapuññā janā **tappādarajokiṇṇā** tesaṃ gurūnaṃ pādarajehi gavacchitā, **teva sādhū** janā eva **vivekino** kalyāṇamittagurupāsanāhi adhigatavisiṭṭhavivekabuddhino bhavanti, te eva vivekaṃ jānantīti bhāvo. Sotumicchā sussūsā, taṃ nissāya kattabbapādaparicariyāpi tadatthiyā sussūsā nāma hoti. Pādesu sussūsāti ca, tesaṃ pādāti ca, tesu rajānīti ca, tehi okiṇṇāti ca viggaho. Sissānaṃ sakalābhibuddhiyā gurupaṭibaddhattā attano guṇato adhikatarāyeva sevitabbā. Vuttañhi bhagavatā –

‘‘Nihīyati puriso nihīnasevī,
Na ca hāyetha kadāci tulyasevī;
Seṭṭhamupanamaṃ udeti khippaṃ,
Tasmā’ttano uttaritaraṃ bhajethā’’ti [a. ni. 3.26].

6. **Kabbanāṭakanikkhitta-nettacittā kavijjanā;**
**Yaṃkiñci racayante’taṃ, na vimhayakaraṃ paraṃ**.

7. **Teye’va paṭibhāvanto, so’va bandho savimhayo;**
**Yena tosenti viññūye, tatthāpya’vihitādarā**.

**6-7**. Evametthānvayabyatirekavasenādhigate dassetvā idāni ‘‘kiṃ amhākaṃ kabbanāṭakaparicayābhāveracanāvisesābhiyogopajanitaparissamenā’’ti olīnavuttino sotujane samussāheti **‘‘kabbanāṭakā’’**tiādinā. Kavippayogasaṅkhāto bandhova kavino idanti **kabbaṃ**. Muttakādivākyasvamuttikādyavayavasabhāvā antaravākyasamudāyasampannaṃ vuttajātibhedabhinnaṃ pajjamayaṃ gajjamayaṃ pajjagajjamayaṃ campūnāmakañca, mahāvākyarūpaṃ mahākabbañca, taṃ pana mahākabbaṃ saggehi sagganāmakehi paricchedavisesehi bandhyate karīyatīti saggabandhoti pavuccati. Tassa tu lakkhaṇaṃ ‘‘saggabandhassa mukhaṃ iṭṭhāsīsanaṃ siyā paṇāmo vā bandhasambandhino kassaci atthassa niddeso vā’’tiādinā anekadhā vaṇṇenti. Taṃ yathā?

‘‘Saggabandho mahākabba-muccate tvassa lakkhaṇaṃ;

Paṇāmo vatthuniddeso, āsīsāpi ca tammukhaṃ.

Itihāsakathubbhūtaṃ, santasannissayampi vā;
Catuvaggaphalāyattaṃ, caturodāttanāyakaṃ.

Puraṇṇavutuselindu-savitūdayavaṇṇanaṃ;
Uyyānasalilakkīḷā, madhupānaratussavaṃ.

Vippalambhavivāhehi, kumārodayavaḍḍhihi;
Mantadūtappayānāji-nāyakābhyūdayehipi.

Alaṅkatamasaṃkhitta-rasabhāvanirantaraṃ;
Nātivitthiṇṇasaggehi, piyavuttasusandhibhi.

Sabbattha bhinnasaggante-hupetaṃ lokarañjakaṃ;
Kabbaṃ kappantaraṭṭhāyi, jāyate sādhvalaṅkatī''ti [kābyādāsa 1.14 – 19 gāthā].

Tattha **itihāsakathubbhūta**nti purāvuttakathāsannissayaṃ. **Santasannissaya**nti itarasobhanādhikaraṇaguṇarājacaritādinissayaṃ vā. **Catuvaggaphalāyatta**nti dhammādicatuvaggaphalāyattaṃ. **Dhammo** nāma abbhūdayanibbānahetuko. **Attho** nāma vijjābhumyādīnaṃ yathāññāyamajjanaṃ, ajjitānañca rakkhaṇaṃ. **Kāmo** nāma nirayo visayo payogo. **Mokkho** nāma sabbasaṃsāradukkhanivatti. **Caturodāttanāyaka**nti ussāhasattimantasattipabhūsattiyogena caturo kusalo cāgātisayādiyogena udātto udāro nāyako vipakkho, paṭipakkho ca yattha, taṃ. **Madhu** nāma surā. **Vippalambho** viraho. **Manto** nītivedīhi saha kārīyanicchayo. **Dūto** sandhānappavatto puriso. **Payānaṃ** saṅgāmādinimittagamanaṃ. **Āji** sandhyābhāve viggaho. **Asaṅkhattarasabhāvanirantara**nti asaṃkhittā bahuttā **rasā** siṅgāravīrādayo, **bhāvā** ratiussāhādayo, tehi **nirantaraṃ** patthaṭaṃ. **Piyavuttasusandhibhī**ti piyāni sutisubhagāni vuttāni indavajirādīni aññamaññasambandhasaṃsaggatāya sobhano sandhi aññamaññasaṅgahā yesaṃ saggānaṃ, tehīti.

Punapi yathāvuttesu aṅgesu nagaravaṇṇanādīsu kiñca yathāsambhavaṃ madhupānādirahitampi taññūnaṃ mano rañjeti upādiyateva sabbhīti dassetumāha–

''Kabbaṃ na dussataṅgehi, nyūnamapyatra kehici;
Bandhaṅgasampadā taññū, kāmamārādhayanti ce''ti [kābyādāsa 1.20].

Punapi –

''Guṇato paṭhamaṃ vatvā, nāyakaṃ tena sattuno;
Nirākaraṇamiccesa, maggo pakatisundaro.

Vaṃsavīrasutādīni, vaṇṇayitvā ripussapi;
Tajjayā nāyakukkaṃsa-kathanañca sukheti no''ti [kābyādāsa 1.21 22 gāthā] āhu.

Sabbampetaṃ saddhammāmatarasapānasarasahadayānaṃ samphappalāpavipulavisappavesopaddutakabbanāṭakaparammukhānaṃ satatacaritasañcaritaratanabhājanānaṃ sappurisānaṃ kiṃ hadayakhedopajanitaparissameneti tadanurūpamevopadassitanti.

**Nāṭakaṃ** nāma bharatādināṭyasatthe nānappakāranirūpitarūpaṃ kappaṃ, taṃlakkhaṇekadesabhūtalakkhaṇāni pakaraṇādīni nava rūpakāni. Nāṭikā ca etthevāvarumbhanti. Kabbañca nāṭakañca, tesu nikkhittaṃ ṭhapitaṃ nettañca cittañca yehīti viggaho. Ke te? Kavino. Tattha **nikkhittanettacitta**vacanena sutassa cintanañca ūhāpohamukhena yathuggahitaniyāmaṃ, aviparītatthanicchayanaṃ, nicchitassa bhāvanā, nirantarābhiyogo ca dassito. **Kabbanāṭaka**vacanena

sutaṃ, cintitaṃ, bhāvitañca dassitaṃ. Sute dassite tannissayaṃ sutamayañāṇampi dassitameva siyāti. ''Kabbanāṭakanikkhittanettacittā''ti iminā sutacintābhāvanānukkamena sampāditapaññāpāṭavānaṃ kabbaracanāya sāmatthiyaṃ dasseti. Hoti hi tādisānaṃ taṃsutādi bandhanakāraṇaṃ. Vuttañhi –

''Sābhāvikī ca paṭibhā,
Sutañca bahu nimmalaṃ;
Amando cābhiyogoyaṃ,
Hetu hotiha bandhane''ti [kābyādāsa 1.103 gāthā].

**Yaṃkiñcī**ti attano cittāruḷhaṃ yaṃkiñci bandhajātaṃ. Iminā pana aniyamavacanena attano tattha ādarābhāvaṃ dīpeti. **Racayanti** karonti. **Etaṃ** tehi racitaṃ bandhajātaṃ **paraṃ** accantameva vimhayakaraṃ na hoti, tādisopāyasampattisampannassa upeyyasampattisabbhāvato anacchariyamevāti adhippāyo. **Tattha** tesu kabbanāṭakesu racanāvisesaekantopāyabhūtesu **avihitādarāapi** sutādivasena akatādarāpi **ye** sappurisā paññavanto **yena** bandhavisesena **viññū** guṇadosaviduno satthaññuno paṇḍitajane **tosenti** pīṇenti. Tosentiyeva hi te tādise sābhāvikipaṭibhāvirahepi etādisesu atthesu sutacintābhāvanāvasena vāyamantā. Vuttañhi –

''Na vijjatī yajjapi pubbavāsanā-
Guṇānubandhi paṭibhānamabbhutaṃ;
Sutena vācu'ssahanenupāsitā,
Dhuvaṃ karotyeva kamapyanuggaha''nti [kābyādāsa 1.104 gāthā].

**Paṭibhāvanto** heyyopādeyyaparicchedalakkhaṇapaññāya paññavanto nāma, **teyeva** sappurisā. **Savimhayo** ''kīdisāyaṃ, tādisopāyantararahitānampi etādiso bandho siyā''ti vimhayena saha vattamānopi. **Sova bandho** tameva bandhanaṃ tādisopāyasampattivirahenopeyyasampattiyā sabbhāvato, nāññoti.

**6-7**. Idāni kabbanāṭakesu aparicitānamamhākaṃ gantharacanāsabhāvāvabodhova kutoti osakkante **''kabbanāṭakā''**digāthādvayena samussāheti. **Kabbanāṭakanikkhittanettacittā** kabbanāṭakesu sutānulokanacintābhāvanāvasena ṭhapitanettacittā **kavijjanā** kabbakārakā **yaṃ kiñci** attano abhimataṃ **racayanti** karonti, **etaṃ** bandhanaṃ **paraṃ** atisayena **na vimhayakaraṃ** acchariyakaraṃ na hoti, nirantarābhiyogato siddhopāyamūlapaññāsampadāya upeyyabhūtaganthasaṅkharaṇaṃ bhavatyevāti adhippāyo. Kavino idaṃ **kabba**nti ca, naṭakassa idaṃ **nāṭakaṃ,** naccagītādi. Idha pana tappaṭipādakakathāpakāsakagantho **nāṭakaṃ** nāma. Kabbañca nāṭakañcāti ca, kabbanāṭakesu nikkhittaṃ nettacittaṃ yehīti ca viggaho. **Ye** janā **tattha** tesu kabbanāṭakesu **avihitādarāpi** savanadhāraṇādivasena akatasambhamā eva **viññū yena** gantharacanāvisesena **tosenti** pīṇenti, **teyeva paṭibhāvanto** paṭibhānasaṅkhātapaññavanto bhavanti. **Sova bandho savimhayo** aññesaṃ uppajjamānavimhayena sahito. Paṭibhā etesaṃ atthīti ca, saha vimhayena vattatīti ca, avihito ādaro yehīti ca viggaho. Bāhirasatthābhiyogābhāvepi pubbavāsanābhāvepi iha nirantarābhiyogaṃ karonto tādisasāmatthiyaṃ sādhetīti vuttaṃ hoti. Vuttañhi –

''Na vijjatī yajjapi pubbavāsanā-
Guṇānubandhi paṭibhānamabbhutaṃ;
Sutena vācu'ssahanenupāsitā,
Dhuvaṃ karotyeva kamapyanuggaha''nti [kābyādāsa 1.104 gāthā].

Tassattho – yadi **pubbavāsanāguṇānubandhī** atītajātiyā paricayavāsanāguṇassa anubalappadānavasena anubandho yassatthi, tādisaṃ **abbhutaṃ paṭibhānaṃ** na vijjatipi, tathāpi **sutena** savanena **ussahanena** paguṇakaraṇādivācussahanena vā **upāsitā** katagurupāsanā **vācā kamapi anuggahaṃ** kiñcipi paññāpāṭavaṃ **dhuvaṃ** ekantena karoti evāti.

Ettha **kabbaṃ** nāma muttakakulakādivākyavasena ca avayavasabhāvehi tesaṃyeva

antaravākyāvayavasamūhehi paripuṇṇaṃ vuttavisesehi pabhedagataṃ kevalaṃ pajjamayaṃ vā gajjamayaṃ vā campūtikhyātapajjagajjamayaṃ vāti mahāvākyasabhāvena ca tiṭṭhati. **Nāṭakaṃ** nāma bharatādinaṭasatthagatanānappakāradassitasabhāvaṃ. Kabbañca idheva dassitalakkhaṇato ekadesayuttappakaraṇādinavarūpakāni ca nāṭikā ca bhavanti. Kabbalakkhaṇaṃ pana evaṃ daṭṭhabbaṃ–

‘‘Saggabandho mahākabba-muccate tvassa lakkhaṇaṃ;
Paṇāmo vatthuniddeso, āsīsāpi ca tammukhaṃ.

Itihāsakathubbhūtaṃ, santasannissayampi vā;
Catuvaggaphalāyattaṃ, caturodāttanāyakaṃ.

Puraṇṇavutuselindu-savitūdayavaṇṇanaṃ;
Uyyānasalilakkīḷā, madhupānaratussavaṃ.

Vippalambhavivāhehi, kumārodayavaḍḍhihi;
Mantadūtappayānāji-nāyakābhyūdayehipi.

Alaṅkatamasaṃkhitta-rasabhāvanirantaraṃ;
Nātivitthiṇṇasaggehi, piyavuttasusandhibhi.

Sabbattha bhinnasaggante-hupetaṃ lokarañjakaṃ;
Kabbaṃ kappantaraṭṭhāyi, jāyate sādhvalaṅkatī’’ti [kābyādāsa 1.14 – 19 gāthā].

Tassattho – **saggabandho** saggasaṅkhātehi paricchedavisesehi bandho **‘‘mahākabba’’**nti uccate. **Assa lakkhaṇaṃ tu** vuccateti sambandho **kākakkhigoḷakanayena tammukhaṃ** tassa kabbassa ādi pana **paṇāmo** devatānamassanaṃ vā, **vatthuniddeso** –

‘‘Astyuttarasyāṃ digi devatātma,
Himālayo nāma nagādhirāja?;
Pūvāpareṅa vārinidhī vigāhya,
Sthita? Pathijhā iva mānadaṇḍa?’’ [kumārasambhava 1.1.].

Iccādibandhasambandhino kassaci vatthuno dassanaṃ, **āsīsāpi** ‘‘mayhaṃ pīṇayataṃ mana’’ miccādiiṭṭhāsīsanaṃ vā bhavati.

**Itihāsakathubbhūtaṃ** purāvuttakathāsannissayaṃ vā **santasannissayampi** sobhanānampi rājacariyādinissayaṃ vā **catuvaggaphalāyattaṃ** lokiyalokuttarasukhakāraṇaṃ **dhammo,** vijjābhūmiādīnaṃ sañcayo, sañcitānaṃ rakkhā ca **attho,** apāyasaṃvattanikapañcakāmaguṇasaṅkhāto **kāmo,** sabbadukkhā nivattihetu **mokkho** cāti catuvaggaphalādhīnaṃ **caturodāttanāyakaṃ** ussāhasattimantasattipabhūsattiyogato caturo dakkho cāgātisayādiyogena udātto uḷāro sapakkho, vipakkho vā nāyako yattha, taṃ yathāvuttaṃ **puraṇṇavutuselindu-savitūdayavaṇṇanaṃ puraṃ** nagaraṃ, **aṇṇavaṃ** sāgaraṃ, **utu** hemantavasantādiutu, **selaṃ** pabbato, **indusavitūdayo** candasūriyānaṃ udayo cāti imesaṃ vaṇṇanaṃ yattha, taṃ. **Savitā**ti ettha **tu**paccayanto. **Uyyānasalilakkīḷāmadhupānaratussavaṃ** uyyānakīḷāsurāpānaratikīḷāsaṅkhāto ussavo yattha, taṃ **vippalambhavivāhehi** dārāviyogadārapariggahehi ca **kumārodayavaḍḍhihi** kumāruppattikumāravaḍḍhīhi ca **mantadūtappayānājināyakābhyūdayehi** nītijānanapaññā **manto,** sandhānakārako **dūto,** yuddhābhigamanaṃ **payānaṃ,** yuddhasaṅkhāto **āji,** sapakkhanāyakassa abhivaḍḍhisaṅkhāto **abhyūdayo** cāti imehi **alaṅkataṃ** sajjitaṃ **asaṃkhitta…pe… ntaraṃ** asaṃkhittā vitthārā **rasā** siṅgārādayo aṭṭha **bhāvā** ratiussāhādayo cāti imehi **nirantaraṃ** vitthiṇṇaṃ **piyavuttasusandhibhi** sutisubhagehi indavajirādīhi vuttehi pubbāparasambandhaparicchedatāya sobhanā sandhi yesaṃ saggānaṃ, tehi **sabbattha** sabbasmiṃ paricchede **bhinnasaggantehi** bhinnasaggā pariyosānā yesaṃ, tehi **nātivitthiṇṇasaggehi** nātivitthārasaggasaṅkhātehi paricchedehi **upetaṃ** yuttaṃ **sādhvalaṅkati** sobhanālaṅkāravantaṃ **kabbaṃ lokarañjakaṃ** taṃ samānaṃ

**kappantaraṭṭhāyi** kappanirantaraṭṭhāyi kappantare ṭhāyi vā **jāyate**. Ettha madhupānādirahitapuravaṇṇanādayopi taññūnaṃ cittaṃ ārādheti ce, taṃpyaduṭṭhaṃ. Vuttañhi –

‘‘Kabbaṃ na dussataṅgehi, nyūnamapyatra kehici;
Bandhaṅgasampadā taññū, kāmamārādhayanti ce’’ti.

Tassattho – **atra** imesu kabbaṅgesu majjhe **kehici aṅgehi** kehici avayavehi **nyūnamapi** ūnamapi, **ni**saddotratabbhāve. Kabbaṃ na dussati, taṃ pana adussanaṃ **bandhaṅgasampadā** racitapuravaṇṇanādiaṅgasampadā **taññū** kabbaññū jane **kāmaṃ** icchānurūpaṃ **ce ārādhayanti,** evaṃ sante bhavati. Punapi nāyakavaṇṇanāsu sapakkhanāyakaṃ vaṇṇetvā tena nirākaraṇabhāvampi. No ce, paccatthikaṃ vaṇṇetvā attano nāyakena tassābhibhavanampi vaṇṇetuṃ vaṭṭati. Vuttañhi –

‘‘Guṇato paṭhamaṃ vatvā, nāyakaṃ tena sattuno;
Nirākaraṇamiccesa, maggo pakatisundaro.

Vaṃsavīrasutādīni, vaṇṇayitvā ripussapi;
Tajjayā nāyakukkaṃsa-kathanañca sukheti no’’ti.

8. **Bandho ca nāma saddatthā, sahitā dosavajjitā;
Pajjagajjavimissānaṃ, bhedenā’yaṃ tidhā bhave**.

**8**. Evametehi sotujanasamussāhanaṃ dassetvā idāni kattumicchitabandhoti vuttaṃ bandhassa lakkhaṇaṃ kattumārabhate **‘‘bandho cā’’**tiādi. **Dosavajjitā** dosehi saddanissitehi, atthanissitehi ca virodhehi vajjitā pariccattā, te vā vajjitā yehi, saddatthā **sahitā** ekībhūtā. Vuttalakkhaṇā yehi te pubbācariyehi sahitā vuccanti. Sahitānaṃ bhāvo sahadayahilādakāraṇaṃ sādhyaṃ sāhiccaṃ. Iti dosavajjite sahite saddatthe pasiddhabhāvena anuvaditvā **bandho nāma** sabhāvavuttivaṅkavuttialaṅkāravuttivasena tividhopīti appasiddhaṃ bandhasarīraṃ vidhīyate yathā ‘‘yo kuṇḍalī, so devadatto’’ti. **Ca**saddovattabbantarassa samuccayo, kiñcīti attho.

Tattha jātiguṇakriyādabbalakkhaṇo saddānamattho mukhyo catubbidho hoti. Mukhyassatthassa catubbidhattā tividhesu saddesu tabbācako catubbidho hoti jātisaddo guṇasaddo kriyāsaddo dabbasaddoti. Tividho hi saddo vācako lakkhaṇiko byañjakoti byāpārabhedena. Byāpāro ca nāma saddassa’tthappatītikārittameva. So hi tividho mukhyo lakkhaṇo byañjanasabhāvo ceti. Tattha jātyādinirantaratthavisayo saddabyāpāro mukhyo. Soyeva abhidhāti uccate. Taṃbyāpāravā abyavahitajātyādisakehi tamatthaṃ mukhyabhāvena yo vadati goādiko, so vācako. Saddantaratthavisayaniddiṭṭho saddabyāpāro lakkhaṇo. Sā duvidhā suddhā, upacāramissā ceti. Tattha suddhā yathā ‘‘go muccatu, mañcā ugghosenti, gaṅgāyaṃ ghoso’’ti. Ettha **go**saddena visesanaṃ gottasāmaññamevoccate, na tu gobyatti. Vuttañhi –

‘‘Visesyaṃnābhidhā gacche, khīṇasatti visesane’’ti [kābyappakāse dutiyaullāse āgatanyāyo’yaṃ].

Sāmaññassa byāpakattā, asarīrattā ca. Tattha bandhanamocanāni na sambhavantīti attano nissayabhūtā gobyatti ākaḍḍhīyate, tathā mañcānamugghosanaṃ na sambhavatīti attano ugghosanakriyāsiddhyatthaṃ mañcasamaṅgino purisā ākaḍḍhīyanti. Tathā gaṅgāsaddavāccassa jalappavāhassa ghosappatyākaratā na sambhavatīti **gaṅgā**saddo attanobhidheyyassodakappavāhassa nikaṭaṃ taṭaṃ lakkheti. Upacārassānekappakārattā upacāramissā lakkhaṇāpyanekadhā siyā. Yathā katthaci kāraṇe kārīyamupacariyate, yathā ‘‘āyu ghata’’nti. Katthaci kāraṇakāriyānamabhedo yathā ‘‘āyuyeveda’’nti. Katthaci upamāne upameyyamupacarīyate, yathā ‘‘go bāhiko’’ti. Katthaci abhedo tesaṃ, yathā ‘‘goyevāya’’nti. Katthaci tadādhāratāya [tadatthatāya (ka.)] taṃbyapadeso, yathā ‘‘padīpaṭṭhā kapallikā padīpo’’ti. Katthaci taṃkammasambandhā taṃbyapadeso, yathā ‘‘avaḍḍhakīpi vaḍḍhakī aya’’nti. Katthaci saṃsāmisambandhā, yathā ‘‘rājasambandhī puriso rājāya’’nti. Katthaci avayave samudāyabyapadeso, yathā ‘‘paṭekadese paṭasaddo’’ iccādi.

Lakkhaṇāya nissayo saddo lakkhaṇiko. Byañjanasabhāvo pana parapariyāyo saddassa tatiyo

byāpāro. Tassa nissayo saddo byañjanako. Iccetaṃ tiṇṇaṃ saddānaṃ vasena atthopi tividho hoti vācco lakkhaṇiyo byaṅgyoti. Tattha byaṅgyoyevattho bandhasatthā vuccate. Teneva padhānabyaṅgyo bandho uttamo, apadhānabyaṅgyo majjhimo, abyaṅgyo adhamo, byaṅgyena vinā bandho nijjīvo siyāti pubbācariyānaṃ pavatti, sabhāvavutti bandhopi tu nijjīvoti nāsaṅkanīyo. Yasmā kavīnaṃ lokavohārakosallaṃ sabhāvavuttiyeva gameti. Yo hi sakalalokaṭṭhitiṃ na jānāti, so kaviyeva na hotīti.

Athettha tividhampi atthaṃ tādisajanāvabodhatthaṃ samudāharissāma **''munindavadanambhoje''**tyādi. Ettha **vāṇī**saddassa saddhammasaṅkhāto attho vāccattho. Vāṇī nāma cetanā, tassaṃ yāva devatatthaṃ nāropyate, tāva tappatī attano manosampīṇanaāsīsanā na saṃgacchatīti vākyasāmatthiyāyeva vāṇiyaṃ sāyamocityabhedena **devatā**saddassa āropitottho lakkhaṇiyo. Tathā **vadana**saddassāpi mukhaṃ vāccattho. **Ambhoja**saddassa samāropitottho lakkhaṇiyo. Manosampīṇanassa tu aññathā anupapattiyā passaddhyādikkamena yathābhūtāvabodhasambhavā anāyāsena vicittānekasaddatthapaṭibhānena ganthaparisamattisaṅkhātā yathicchitatthanipphatti hoteva, ayaṃ byaṅgyattho. Tabbācakā saddā vācakalakkhaṇikabyañjakā hontīti evaṃ sabbattha saddatthavicāro gantabbo.

Tamevaṃ yathāvuttabandhasarīraṃ katividhamiccāha **''pajje''**ccādi. **Ayaṃ** yathāvutto **bandho** bandhasarīraṃ **tidhā bhave** tippakārena siyā, nādhikaṃ nāpyūnaṃ. Kathaṃ? **Pajjagajjavimissānaṃ bhedena** pajjasabhāvādīnaṃ visesena tidhā bhaveti pakataṃ. Tattha **pajjaṃ** nāma amhehiyeva viracitavuttodayākhye chandasi nirūpitā vuttajātippabhedā catuppadikatthā nirūpito muttakādipi vuttajātippakāroyeva. Tenevettha tesamadassanaṃ. Tesu ekagāthā niṭṭhitatthā sappadhānā gāthantarānirapekkhā **muttakaṃ,** ekakriyādānena aññamaññasāpekkhā niṭṭhitatthā paccekaṃ aniṭṭhitatthā gāthā **kulakaṃ,** nānābhittiyo bhinnakiriyo sappadhānā gāthā koso viya ṭhapitā **koso,** ekabhittipadosādikaṃ vaṇṇetuṃ samudāyena pavattā bhinnakriyā gāthā **saṅghāto,** sopi catubbidho pajjappakāro yathāvuttasaggabandhovāti viññātabbaṃ. **Gajjaṃ** nāma pādasanniṭṭhānarahito syādyantatyādyantappabandho. Tassa tu dve pakārā ākhyāyikā, kathāti. **Vimissaṃ** pajjagajjamayaṃ nāṭakappakaraṇādi, campū jātakamālādikā ca.

**8**. Idāni sañjānanābhilāsīnaṃ alaṅkāranissitaṃ bandhasarīraṃ, sova bandhoti adhikataṃ, ''yo kuṇḍalī, so devadatto''ti pasiddhakuṇḍalittānuvādena appasiddhassa devadattattavidhānaṃ viya dassento **''bandho''**ccādimāha. Tattha **bandho nāma ca** bandhanaṃ pana. **Dosavajjitā** saddatthanissitadosehi pariccattā, te vā vajjitā etehi tādisā. **Sahitā** aññamaññānurūpatthena sahabhāvaṃ gatā. **Saddatthā** saddo, attho ca. Evaṃpakārehi tu īdisasaddatthānaṃ viññūnaṃ tuṭṭhijanakaaññamaññānurūpaguṇasahitānaṃ bhāvoti vacanatthena ''sāhicca''miti vadanti. **Saddatthā**ti ettha saddatthānaṃ kiṃ nānākaraṇanti? Saddo pana atthappatītiyaṃ attano mukhyabyāpāraṃ lakkhaṇabyāpāraṃ byañjanasabhāvabyāpārañceti tividhaṃ byāpārabhedena. Kamato vācako lakkhaṇiko byañjanako ceti tividho. Tathā atthopi vācco lakkhaṇiyo byaṅgyo cebhi tividho. Atra tu vācako saddo attanā dīpetabbamukhyatthassa jātiguṇakriyādabbabhedena catubbidhattā sayampi jātiguṇakriyādabbasaddavasena catubbidho. Vācakasaddassa mukhyabyāpāro ''abhidhā''ti ca voharīyati. So mukhyabyāpāro jātyādīhi abyavahitattheva vattate. Tathā hi ''go nīlaṃ pācako visāṇi''ccādo goādisaddānaṃ mukhyabyāpāro gopiṇḍanīlapaṭapācakakattusiṅgīti dabbānaṃ visesanabhūtajātiguṇakriyādabbesveva pavattati, na pana jātyādīnaṃ nissayabhūtagopiṇḍādīsūti. Vuttaṃ hi–

''Visesyaṃ nābhidhā gacche, khīṇasatti visesane''ti [kābyappakāse dutiyaullāse āgatanyāyo'yaṃ].

Tassattho – **visesane** visesanabhūtajātyādimhi **khīṇasatti** khīṇabyāpāravatī **abhidhā** mukhyabyāpārova **visesyaṃ** dabbaṃ **na gacche** na pāpuṇātīti.

Jātyādīnaṃ nissayagopiṇḍādikaṃ abhidhā na vadati ce, evañca sati ''go gacchati, nīlaṃ nivāseti, pācako āgacchati, siṅgī dhāvati''ccādīsu jātyādivisiṭṭhagopiṇḍādīnaṃ goādisaddassa kathaṃ vācakattaṃ yujjatīti? Dabbādhīnajātiguṇādīsu vuttesu tabbisiṭṭhassa dabbassa pariyāyato vācakattā. Nippariyāyato pana suddhalakkhaṇabyāpārasseva visayo. Lakkhaṇabyāpāropi suddho upacāramissoti

duvidho. Tattha suddho lakkhaṇabyāpāro jātyādivajjitatthavisayo. Tathā hi ‘‘go gacchati, nīlaṃ nivāseti, pācako āgacchati, siṅgī dhāvati, mañcā ugghosenti, gaṅgāyaṃ ghoso’’tyādīsu jātiguṇakriyāsiṅgadabbamañcagaṅgādīnaṃ gamanādīhi yogāsambhavato jātiguṇādayo atikkamma yathākkamaṃ gamananivāsanaāgamanadhāvanaugghosanaghosādīnaṃ nissayabhūtagopiṇḍādayo parāmasati.

Misso tu upacārabhedena bahuvidho. Tathā hi katthaci kāraṇe kāriyamupacarīyate, yathā ‘‘āyughata’’nti, ettha āyuvaḍḍhanakāraṇabhūte ghate kāriyabhūtaāyuno vohāro āropito hoti. Uparipi upacāro yathāyogaṃ yojetabbo. Ataṃsabhāve hi taṃsabhāvāropanaṃ upacāro. Katthaci kāraṇakāriyānamabhedo, yathā ‘‘āyuyeva ghata’’nti. Katthaci upameyyaupamānopacāro, yathā ‘‘go bāhiko’’ti. Katthaci upamānaupameyyānamabhedo, yathā ‘‘goyevāyaṃ bāhiko’’ti. Katthaci tadādhāratāya tadūpacāro, yathā ‘‘padīpaṭṭhā kapallikā padīpo’’ti. Katthaci kriyāsambandhena taṃbyapadeso, yathā ‘‘avaḍḍhakīpi vaḍḍhakī aya’’nti. Katthaci saṃsāmisambandhena taṃbyapadeso, yathā ‘‘rājavallabhopi rājā aya’’nti. Katthaci avayave samudāyabyapadeso, yathā ‘‘paṭo daḍḍho’’ti. Iminā mukhena upacārabhedo daṭṭhabbo. Byañjanasabhāvabyāpāro eva ‘‘dhana’’nti ca vuccati, tassa tatiyabyāpārassa visayo tādisavākyameva vāti daṭṭhabbo.

Ettha byaṅgyatthaṃ bandhassa jīvitamiti ca, byaṅgyatthapadhānaṃ bandhamuttamanti ca, byaṅgyatthapadhānarahitaṃ majjhimanti ca, abyaṅgyabandhaṃ adhamamiti ca vadanti. Honti cettha –

Atthappatītiyaṃ sadda-byāpāro tividho bhave;
Mukhyo lakkhaṇabyañjana-sabhāvo cāti ettha tu.

Abhidhāparapariyāyo, byāpāro paṭhamo bhave;
Dhanantāparapariyāyo, byāpāro tatiyo puna.

Mukhyo nirantaratthesu, lakkhaṇā tu tirohite;
Atthe’taro tu vākyassa, attheyeva pavattati.

Byāpārassa pabhedena, tidhā saddopi vācako;
Lakkhaṇiko byañjakoti, tadatthopi tidhā mato.

Vācco lakkhaṇiyo byaṅgyo-ccevaṃ saddesu vācako;
Jātiguṇakriyādabba-bhedena so catubbidho.

Vāccatthassa catuddhāva, bhinnattā jātiādito;
Jātyādīnaṃ pabhedena, tathā lakkhaṇiko mato.

Upacārabahuttena, bhede satipi tassa tu;
Byañjako tu anaññattā, visuṃ tehi na vuccatīti.

Lakkhaṇato evaṃ veditabbaṃ – ‘‘munindavadanambhoje’’ tyādigāthāyaṃ **vadana**saddassa mukhattho vāccattho, āropitaambhojattho lakkhaṇiyattho. **Ambhoja**saddassa padumattho vāccattho, upacaritamukhattho lakkhaṇiyattho. **Vāṇi**saddassa saddhammasaṅkhāto attho vāccattho, āropitadevatāattho lakkhaṇiyattho. Ettha āsīsanā nāma yathāvuttanayena puññātisayatā, tato idha abhimatatthabādhakākusalanivāraṇañca kusalānamanubalappadānañca tato kāyacittapīḷāvigamo ca tato sukhappaṭilābho ca tato cittasamādhānañca tatoyeva anekavidhatthāvabodho ca tato abhimataganthaparisamatti ca bhavatītyayaṃ vākyasāmatthiyato laddhattho byaṅgyatto. Taṃtaṃatthappakāsakā saddā vācakalakkhaṇikabyañjanakā nāma bhavanti. Evaṃ saddasaddatthavicāro veditabbo.

Idāni pakāsitabandhassa bhedaṃ vadati **‘‘pajjā’’**dinā. **Ayaṃ** vuttalakkhaṇo bandho **pajjagajjavimissānaṃ bhedena** gāthācuṇṇiyatadubhayamissānaṃ vasena tidhā bhave. Saddo ca

attho ceti ca, sahabhāvaṃ itā pattāti ca, dosehi vajjitā, dose vā vajjitā yehīti ca, pajjañca gajjañca vimissañceti ca viggaho. Iha **pajjaṃ** nāma muttakakulakakosakasaṅghātavasena catuppabhedaṃ chandasi niddiṭṭhavuttavisesaviracitaṃ catuppadikagāthābandhaṃ. Tattha **muttakaṃ** nāma niṭṭhitatthā sappadhānā ekā gāthā, **kulakaṃ** nāma paccekamaniṭṭhitatthā aññamaññasāpekkhā ekakriyādvārikā nānāgāthā, **kosako** nāma nānāvidhavaṇṇanābhūmikā bhinnakriyādvārappavattā sappadhānā gāthārāsi, **saṅghāto** nāma sañcyākālādiekavaṇṇanābhūminissitā bhinnakriyāsamudāyena pavattā gāthā. **Gajjaṃ** nāma aniyatapado ākhyāyikākathāvasena dvippabhedo syādyantatyādyanto vacanappabandho. **Misso** pana imehi dvīhi saṃmisso nāṭakapakaraṇādi ca jātakamālādicampū ca.

9. **Nibandho cā'nibandho ca, puna dvidhā niruppate;**
**Taṃ tu pāpentya'laṅkārā, vindanīyatarattanaṃ**.

**9**. Evaṃ tippakāraṃ bandhasarīraṃ vatvā idāni aññathāpi dassetumāha **''nibandhocā'nibandho ca, puna dvidhā niruppate''** iti. **Puna** bhiyyo yathāvutto pajjamayabandho dvidhā dvippakārena **niruppate** nicchīyate. Kathaṃ? **Nibandho ca** tadekadesabhūtehi muttakādīhi catūhi saggabandhādivasena bandho ca **anibandho ca** kevalaṃ muttakavasenāti evaṃ **dvidhā niruppate** iti pakataṃ. Nanu tassetassa yathāvuttavātimayassa sakkaṭaṃ pākataṃ apabbhaṃso pesācikaṃ missañceti pañcavidhattaṃ vatvā **''sakkaṭaṃ** nāma devatābhāsā. **Pākataṃ** catubbidhaṃ sakkaṭehi vaṇṇaññattamattena uppannattā mahindasindhavādi tabbhavaṃ, tassamaṃ hiriharakamalādi, mahāraṭṭhādidesapasiddhaṃ desīyaṃ, tabbhavādīhi sammissaṃ missaṃ. Ābhīrādīnaṃ vācā **apabbhaṃso,** so ca pākataṃ viya catubbidho, tividho ca nāgaraupanāgaravuddhabhedena. Pisācānaṃ vacanaṃ **pesācikaṃ**. Sabbesaṃ vasena missa''nti sakkaṭādīnaṃ lakkhaṇaṃ vuttaṃ. Tathā ''siṅgārappadhānanaccasaṅkhātalāsyādīnaṃ paṭipādakatthena lāsyādikamabhinayappadhānattā **dassanīyaṃ,** itaraṃ kabbaṃ **savanīya''**nti duvidhaṃ vuttaṃ, evaṃ pubbācariyehi bhāsābhedena vuttaṃ pañcavidhattaṃ, viniyogabhedena vuttaṃ duvidhattañca idha kasmā na vuttanti? Saccaṃ, tathāpi tadevamidhānupayogitāya na vuttanti veditabbaṃ.

Evamalaṅkārādhiṭṭhānabhāvena paṭhamaṃ bandhasarīraṃ dassetvā idāni hārakeyūrādinā purisasarīramiva bandhasarīraṃ saddālaṅkāraatthālaṅkārehi vindanīyataraṃ hotīti dassetumāha **''taṃ tu''** iccādi. **Tu**saddo visesavacanicchāyaṃ. **Taṃ** bandhasarīraṃ **tu alaṅkārā** alaṅkariyati taṃ bandhasarīrametehīti pasādādayo saddālaṅkārā, sabhāvavutyādayo atthālaṅkārā ca **vindanīyatarattanaṃ** atisayena vindanīyabhāvaṃ assādanīyabhāvaṃ **pāpenti** nayanti. Sabbathā niddosabhūtānaṃ saddatthānaṃ aññamaññānurūpato sahitabhāvena paramāya vaṇṇapokkharatāya samannāgataṃ tādisapurisasarīramiva vindanīyampi samānaṃ alaṅkārehi pasādhite sati accantameva vindanīyaṃ siyāti adhippāyo.

**9**. Punapi tasseva bandhassa bhedaṃ kathetuṃ **''nibandho cā''**dimāha. Puna **nibandho ca** muttakādīhi catūhi avinābhāvato mahākabbādisabhāvena nirantaraṃ katvā bandho ca **anibandho ca** kevalaṃ mahākabbādisabhāvena muttakattā anirantaraṃ katvā bandho cāti sova bandho dvidhā **niruppate** nicchīyate. Punapi so bandho sakkaṭapākataapabbhaṃ sapesācikamissabhāsābhedena pañcavidho. Siṅgārapadhānanaccasaṅkhātalāsyādīnaṃ dassanappadhānattā tādisaṃ naccaṃdassanīyaṃ, tadaññaṃ kabbaṃ savanīyamiti vaḷañjanabhedato duvidho ca hoti. So sabbopi payojanābhāvato iha na gahito. Tattha **sakkaṭaṃ** nāma devatābhāsā. Tato kehici akkharehi bhinnaṃ **pākataṃ** nāma. Taṃ pana tabbhavatassamadesiyamissavasena catubbidhaṃ hoti. Tattha sakkaṭato vaṇṇaññattamattena nibbattaṃ **tabbhavaṃ** nāma, taṃ mahindasindhavādi. **Tassamaṃ** hiriharakamalādi. Dese pasiddhaṃ **desiyaṃ. Missaṃ** nāma tabbhavādīhi sammissaṃ. **Apabbhaṃso** nāma gopālakādīnaṃ vācā, so ca tabbhavādīhi catubbidho, nāgaraupanāgaravuddhabhedena tividho ca hoti. Pisācānaṃ vacanaṃ **pesācikaṃ**. Tehi sakkaṭādīhi sammissaṃ **missaṃ** nāma hoti. Idāni īdisappabhedavantabandhassa alaṅkārena sobhanattaṃ vattuṃ **''taṃ tu''**ccādimāha. **Taṃ tu** taṃ pana vuttappakāraṃ bandhasarīraṃ **alaṅkārā** pasādādisaddālaṅkārā, sabhāvavutyādiatthālaṅkārā ca **vindanīyatarattanaṃ** atisayapasādanīyattaṃ pāpenti. Nirantaraṃ bandho **nibandho**ti ca, na nibandho **anibandho**ti ca, atisayena vindanīyo vindanīyataro, tassa bhāvo **vindanīyatarattana**nti ca viggaho.

**10. Anavajjaṃ mukhambhoja-manavajjā ca bhāratī;**
**Alaṅkatāva sobhante, kiṃ nu’te niralaṅkatā?**

**10**. Tameva samattheti **‘‘anavajja’’** miccādinā. **Anavajjaṃ** aññamaññānurūpādhikatanettakaṇṇādiavayavena piḷakatilakakāḷakādyanāhatāya ca sundarabhāvato agarahitaṃ **mukhambhojaṃ** vadanāravindañca tathā **anavajjā** padādidosānabhibhūtāya sundarabhāvena agarahitā **bhāratī** ca vāṇī upacārato tappaṭipādanīyo attho cāti **ete alaṅkatāva** mukhaṃ tilakatāḍaṅkādinālaṅkārena, saddatthā saddālaṅkāraatthālaṅkārehi pasādhitā sajjitā eva, **niralaṅkatā** tathā apasādhitā asajjitā **sobhante kiṃ nu,** na sobhantevāti vitakkemīti attho. **Nu**iti vitakke.

**10**. Tameva **‘‘anavajja’’** miccādinā samattheti. Vaṇṇasaṇṭhānādiavayavasampattiyā ca piḷakatilakakāḷakādidosarahitattā ca aninditaṃ **mukhambhojañca anavajjā** padadosavākyadosaatthadosehi amissattā agarahitā **bhāratī** vāṇī ca abhedopacārena tappaṭipādanīyattho cāti ime **alaṅkatāva** kuṇḍalatilakādiābharaṇehi ca saddālaṅkāraatthālaṅkārehi ca sajjitā eva, **niralaṅkatā** tehi avibhūsitā **sobhante kiṃ nu,** na sobhanteti maññe. Natthi avajjamassāti ca, mukhameva ambhojamiti ca viggaho. **Ki**miti paṭisedhe, **nu**iti vitakketi.

**11. Vinā gurūpadesaṃ taṃ, bālo’laṅkattumicchati;**
**Sampāpuṇe na viññūhi, hassabhāvaṃ kathaṃ nu so?**

**11**. Alaṅkaraṇañca tesaṃ vinā gurūpadesena karonto vinā pahāsaṃ nāparaṃ visesamadhigacchatīti dassetuṃ silesālaṅkāramāha **‘‘vinā’’**tiādi. **Gurūnaṃ** pasādhanopāyopadesakānaṃ, alaṅkārakāraṇopāyopadesakānaṃ vā **upadesaṃ** ‘‘ettha evaṃ kate sobheyyā’’ti upadisanaṃ **vinā** pariccajja mukhassa, bandhassa ca alaṅkaraṇānabhiññatāya **bālo** aññāṇako yo koci puggalo **taṃ** mukhaṃ, bandhaṃ vā **alaṅkattuṃ** anurūpavasena sajjetuṃ **icchati** adhippeti, **so** tādiso aññāṇapuggalo **viññūhi** tabbidūhi paṇḍitajanehi **hassabhāvaṃ** avahāsaṃ **kathaṃ** kena pakārena **na sampāpuṇeyya**. ‘‘Kimidaṃ aññāṇapurisena kariyatī’’ti hasantevāti adhippāyo. **Nu**iti vitakke.

**11**. Idāni padādidosarahitabandhasarīrassa alaṅkārehi bhūsanamapi gurūpadesasahitameva seṭṭhanti dassetuṃ **‘‘vinā gurūpadesa’’** miccādisilesālaṅkāramāha. **Bālo** mukhādisarīrālaṅkāre, bandhālaṅkāre vā asamattho yo koci **gurūpadesaṃ vinā** sarīrālaṅkārakaraṇassa, bandhālaṅkārakaraṇassa vā anurūpopadesamantarena **taṃ** sarīraṃ, bandhaṃ vā **alaṅkattuṃ** tilakatāḍaṅkādīhi, saddālaṅkāraatthālaṅkārehi vā sajjetuṃ icchati ce, **so viññūhi** tadubhayaññūhi **hassabhāvaṃ** avahasitabbataṃ **kathaṃ na sampāpuṇe,** pāpuṇātyeva, tasmā gurūhi sādarato uggaṇhitvā kattabbanti bhāvo.

**12. Ganthopi kavivācāna-malaṅkārappakāsako;**
**Yāti tabbacanīyattaṃ, tabbohārūpacārato.**

**12**. Nanu saddagammā, atthagammā ca alaṅkārāti gantho kathanti āha **‘‘ganthopī’’**tiādi. **Kavivācānaṃ** kavippayogānaṃ samudāyarūpānaṃ, paṭipādanīyatāya tabbacanīyānañca atthānaṃ **alaṅkārappakāsako** alaṅkārānaṃ yathāvuttānaṃ vibhāvito **ganthopi** kiriyākappasaṅkhātaṃ satthampi **tabbacanīyattaṃ** tena **alaṅkāra**saddena vāccataṃ **yāti** upagacchati. Kinti āha **‘‘tabbohārūpacārato’’**ti. Tassa katavohārassa **alaṅkāra**saddassa, tasmiṃ vā maṇḍanavisese pavattassa alaṅkāravohārassa upacaraṇaṃ soyamityabhedena parikappanaṃ upacāro. Kasmā? Paṭipādanīyapaṭipādakānaṃ abhedavasena kāraṇe kārīyassa upacariyatoti adhippāyo.

**12**. Idāni saddālaṅkāraatthālaṅkāragantho kathamalaṅkāroti āha **‘‘gantho’’**ccādi. **Kavivācānaṃ** kavīhi vuttavākyasaṅkhātānaṃ, upacārato tappaṭipādanīyaatthasaṅkhātānañca kavippayogānaṃ **alaṅkārappakāsako** saddatthālaṅkārappakāsako **ganthoapi** kiriyākappasaṅkhātaṃ satthampi **tabbohārūpacārato** tassa alaṅkāroti katavohārassa **alaṅkāra**saddassa kāraṇe kārīyūpacārena **tabbacanīyattaṃ** tena **alaṅkāra**saddena vattabbataṃ yāti. **Api**saddo alaṅkāramapekkhati. Alaṅkāre pakāseti, alaṅkārānaṃ vā pakāsakoti ca, tena vacanīyo, tassa bhāvoti ca viggaho. Ettha bhāvoti

vāccavācakasambandho. Tassa saddādialaṅkārassa vohāroti ca, tabbohārassa **alaṅkāra**saddassa upacāroti ca vākyanti.

13. **Dvippakārā alaṅkārā, tattha saddatthabhedato;**
**Saddatthā bandhanāmāva, taṃsajjitatadāvali**.

13. Idāni yathāvuttaalaṅkārānaṃ pabhedaṃ, tappasaṅkañca taṃbandhasarīrañca heṭṭhā vuttampi ekato sambandhetvā dassetuṃ **''dvippakārā''**di āraddhaṃ. **Tattha** tasmiṃ kiriyākappasaṅkhāte ganthe, tasmiṃ vā bandhālaṅkārādhikāre **alaṅkārā** yathāvuttā **dvippakārā** honti. Kathaṃ? Saddabhedato, atthabhedato ca, saddālaṅkārā atthālaṅkārāti alaṅkārā dvippakārā hontīti attho. Yesaṃ bhedena te dvippakārā, te saddā, atthā ca. ''Bandho'' iti vuttaṃ nāmaṃ yassā āvaliyā sā **bandhanāmā eva. Taṃsajjitatadāvali** tehi alaṅkārehi sajjitā pakāsitā taṃsajjitā, tesaṃ saddatthānaṃ āvali samudāyā, mahāvākyaṃ, antaravākyaṃ vā. Paripuṇṇo bandho mahāvākyaṃ, muttakādayovayavā antaravākyāni, taṃsajjitatadāvalikaṃ pasiddhabhāvena anuvaditvā appasiddhā saddatthā vidhīyante.

13. Idāni yathāvuttaalaṅkārānaṃ avuttabhedañca tadādhārādhikataṃ yathāvuttabandhasarīrañca ekato dassetuṃ **''dvippakāre''**ccādimāha. **Tattha** tasmiṃ kiriyākappasaṅkhāte alaṅkāraganthe, no ce, alaṅkārādhikāre vā **alaṅkārā** vakkhamānālaṅkārā **saddatthabhedato** saddālaṅkāraatthālaṅkārabhedena dvippakārā honti, yesaṃ bhedena alaṅkārā bhinnā, te saddatthā bandhanāmāva. **Taṃsajjitatadāvali** tehi saddatthālaṅkārehi alaṅkatā, tesaṃ saddatthānaṃ mahākabbādisamudāyarūpā paṭipāṭibandhoti vuttaṃ hoti. ''Bandho'' iti nāmaṃ yasseti ca, tehi saddatthālaṅkārehi sajjitāti ca, tesaṃ saddatthānaṃ āvalīti ca samāso.

14. **Guṇālaṅkārasaṃyuttā, api dosalavaṅkitā;**
**Pasaṃsiyā na viññūhi, sā kaññā viya tādisī**.

14. Evaṃ guṇena alaṅkārena sajjitāpi sā saddatthāvali appakenapi dosena saṃyuttā satī asamphusitabbāva viññūhi siyāti dassetumāha **''guṇa''** iccādi. Saddālaṅkārākhyena guṇena, atthālaṅkārena ca **saṃyuttāpi** visesena sajjitāpi saddatthāvali **dosalavena** dosalesenāpi **aṅkitā** abhilañchitā satī **viññūhi** guṇadosavibhāgavidūhi paṇḍitapurisehi **na pasaṃsiyā** neva pasaṃsitabbā. Kāviyāti āha **''kaññā viyatādisī''**ti. Yathā hi **kaññā** dasavassikā sannaddhayobbanābhimukhabhāvena jananayanamanovilubbhinīguṇena, ābharaṇavisesena cālaṅkatā kenaci kuṭṭhadosalesena aṅkitā viññūnaṃ asamphusanīyā siyā, pagevāparā, evameva saddatthāvalipi appakenapi saddarūpena, atthalakkhaṇena ca dosena kuṭṭhakappena vajjanīyā eva viññūnaṃ, pageva bahunāti vuttaṃ hoti.

14. Evaṃ saddatthānaṃ guṇībhūtehi alaṅkārehi sajjitā saddatthāvali kenaci padādidosena abhilakkhitā ce, appasatthāti dassento **''guṇālaṅkāri''**ccādimāha. **Guṇālaṅkārasaṃyuttā api** saddālaṅkārasaṅkhātaguṇena, atthālaṅkārena ca visesena yuttāpi **sā** saddatthāvali **dosalavaṅkitā** padadosādinā aṇumattenapi dosena aṅkitā yuttā sahitā **tādisī** guṇālaṅkārasaṃyuttāpi dosalavaṅkitā **kaññā viya** dasavassikā yobbanappattā vanitāva **viññūhi** guṇadosaparikkhakehi **na pasaṃsiyā** na pasaṃsitabbā. Yathā hi dasavassikā itthī piyasabhāvasaṇṭhitā manuññehi guṇehi, sobhanānurūpagīveyyādiābharaṇavisesehi yuttāpi dissamānena kenaci setakuṭṭhalavena yuttā samānā guṇadosaparikkhakehi dassanīyā na hoti, evaṃ vuttappakārāpi bandhapaddhati kuṭṭhatulyena kenaci padādidosena yuttā viññūhi assādanīyāti adhippāyo. Dosānaṃ lavo, tena aṅkitāti ca, sā viya dissatīti **tādīsī**ti ca viggaho.

15. **Tena dosanirāsova, mahussāhena sādhiyo;**
**Niddosā sabbathā sā'yaṃ, saguṇā na bhaveyya kiṃ.**

15. Yato evaṃ, **tena** tasmā kāraṇā **mahussāhena** mahatā vāyāmena **dosānaṃ** padadosādīnamanatthanimittānaṃ **nirāsova** satthadiṭṭhiyā satthappabhāvato pariccāgoyeva **sādhiyo** sādhetabbo, ''viññūhī''ti seso. Evaṃ dosanirāse ko guṇo upalabbhatīti ce. **Sabbathā** sabbappakārena **niddosā** dosehi niggatā **sāyaṃ** saddatthāvali **saguṇā** saddālaṅkārasaṅkhātehi guṇehi sahitā **na**

**bhaveyya kiṃ,** bhavatyeva, guṇarahitaṃ taṃalaṅkatamanupādeyyaṃ siyāti adhippāyo.

**15**. Tena yato dosayuttā viññūhi anupādeyyā, tasmā **mahussāhena** adhikavāyāmena **dosanirāsova** padadosādīnaṃ nirākaraṇameva **sādhiyo** anekasatthavisayāya paññāya viññūhi sādhetabbo, evaṃ sati **sabbathā** sabbākārena **niddosā** dosarahitā **sā ayaṃ** saddatthāvali **saguṇā** saddālaṅkārasaṅkhātehi guṇehi yuttā **na bhaveyya kiṃ,** guṇayuttā bhaveyyāti adhippāyo. Dosānaṃ nirāsoti ca, natthi dosā etissā, niggatā dosehi vāti ca, saha guṇehi vattamānāti ca viggaho.

**16**. **Sā'laṅkāraviyuttāpi, guṇayuttā manoharā;**
**Niddosā dosarahitā, guṇayuttā vadhū viya**.

**16**. Kiṃkāraṇamevaṃbhūto dosapariccāgena guṇādānena bandhoti āha **''sā'laṅkāre''**ccādi. **Sā** saddatthāvali alaṅkārehi viyuttāpi satī **niddosā** sabbappakārena dosehi niggatā guṇehi saddālaṅkārasaṅkhātehi saṃyuttā janānamānandasandohābhisandanekahetutāya mano harati attano santikamākaḍḍhatīti **manoharā** hotīti. Tatthodāharaṇamāha **''dosarahitā guṇayuttā vadhū viyā''**ti. Yathā yena kenacipi dosena virahitā vadhū manāpacāritādīhi guṇavisesehi saṃyuttā satī kenaci ābharaṇena amaṇḍitā apasādhitāpi kinnāma madhurā kavīnaṃ pasādhanaṃ kinnāma manoharā hoti, evamayaṃ saddatthāvalipi manoharā hotīti attho.

**16**. Idāni dosapariccāgena guṇādāne payojanaṃ dasseti **''sā'laṅkāraviyutte''**ccādinā. **Sā** saddatthāvali alaṅkārehi viyuttā satīpi niddosā sabbappakārena dosarahitā **guṇayuttā** tatoyeva guṇībhūtā saddālaṅkārena yuttā **dosarahitā** dubbaṇṇadussaṇṭhānādidosehi pariccattā **guṇayuttā** hadayaṅgamaguṇayuttā **vadhū viya** aṅganā viya **manoharā** sādhujane ārādheti.

**17**. **Pade vākye tadatthe ca, dosā ye vividhā matā;**
**Sodāharaṇametesaṃ, lakkhaṇaṃ kathayāmya'haṃ**.

**17**. Yato evaṃ guṇālaṅkārasaṃyuttāyapi dosalavaṅkitāya viññūnamanādaraṇīyatā, alaṅkāraviyuttāpi dosābhāvena guṇayuttāya manoharatā, evamanatthāvahassāpi dosassa pariharitabbatā satthadiṭṭhiyā, tasmā te dose dassetuṃ paṭijānāti **''pade''**tiādinā. Tesaṃ padānaṃ vākyānaṃ attho **tadattho,** tasmiṃ. Udāharīyati lakkhyabhāvenāti udāharaṇaṃ, saha udāharaṇehīti **sodāharaṇaṃ**. Lakkhiyati lakkhiyamanenāti **lakkhaṇaṃ**.

**17**. Evaṃ alaṅkārayuttāpi appakena dosena yuttabandhassa anupādeyyattā, alaṅkāraalaṅkaraṇe asatipi dosarahite viññūhi upādeyyattā ca mukhyassa dosaparihārassa avassaṃ kattabbattā idāni adhigatadose dassetuṃ paṭijānāti **''pade vākye''**ccādinā. **Pade** nāmādicatubbidhapade ca, **vākye** ''syādyantatyādyantānaṃ cayo vākyaṃ sakārakakiriyā''ti vuttalakkhaṇe vākye ca, **tadatthe ca** tesaṃ padavākyānaṃ atthe ca **vividhā** anekappakārā **ye dosā** viññūhi dosabhāvena **matā** ñeyyā, etesaṃ padādidosānaṃ **sodāharaṇaṃ** udāharaṇasahitaṃ lakkhaṇaṃ ahaṃ kathayāmi. Ettha ca–

''Padaṃ catubbidhaṃ vuttaṃ, nāmākhyātopasaggikaṃ;
Nipātakañca taññūhi, asso khalvābhidhāvatī''ti [rūpabhiddhiṭīkāyaṃ nāmakaṇḍe].

Vuttaniyāmena padaṃ tāva daṭṭhabbaṃ. Udāharīyanti lakkhiyabhāvenāti **udāharaṇānī**ti ca, saha udāharaṇenāti **sodāharaṇa**nti ca, lakkhīyati lakkhiyamanenāti ca viggaho.

### Padadosauddesa

**18**. **Viruddhatthantarājhattha-kiliṭṭhāni virodhi ca;**
**Neyyaṃ visesanāpekkhaṃ, hīnatthakamanatthakaṃ**.

### Vākyadosauddesa

**19**. **Dosā padāna, vākyāna-mekatthaṃ bhaggarītikaṃ;**

**Tathā byākiṇṇagāmmāni, yatihīnaṃ kamaccutaṃ;**
**Ativuttamapetatthaṃ, sabandhapharusaṃ tathā**

**Vākyatthadosauddesa**

20. **Apakkamo'cityahīnaṃ, bhaggarīti sasaṃsayaṃ;**
**Gāmmaṃ duṭṭhālaṅkatīti, dosā vākyatthanissitā**.

**Padadosādiuddesavaṇṇanā**

**18-19-20**. Idāni yathāpaṭiññāte dose uddisati **''viruddhatthantara''** iccādinā. Viruddhaṃ atthantaraṃ yassa taṃ **viruddhatthantaraṃ**. Kiṃ taṃ? Padaṃ. Evamuparipi yathāyogaṃ. Adhiko attho visesyassa yena taṃ **adhyatthaṃ**. Nīyati avutto hetu ettha ānīyatīti **neyyaṃ. Dosā padāna**nti yehi dosehi padāni duṭṭhāni, te viruddhatthantaratādayo padānaṃ dosāti attho. Evamuparipi yathāyogaṃ. Vākyānaṃ dosāti sambandho. Bhaggā rīti kamo yasmiṃ taṃ **bhaggarītikaṃ,** vākyaṃ. Apakkamatādayo vākyatthadosā, vākyatthānaṃ dosato. Vākyaṃ duṭṭhaṃ siyāti vākyameva visesyate. Tena sabbattha napuṃsakaliṅgena niddeso.

**18-19-20**. Idāni kathetabbabhāvena paṭiññāte dose uddisanto **''viruddha…pe… nissitā''**ti āha. Kavīhi icchitatthato viruddho aññattho yassa padassāti taṃ **viruddhatthantaraṃ** nāma. Visesyassa adhikatthabhāvakaraṇato **ajhatthaṃ** nāma. Kavīhi icchitatthassāvīkaraṇe avisadattā **kiliṭṭhaṃ** nāma. Desakālakalādīnaṃ viruddhattā **virodhi** nāma. Aññamāharitvā vattabbato **neyyaṃ** nāma. Visesanaṃ patvāva sātthakabhāvappattito **visesanāpekkhaṃ** nāma. Visesyassa hīnatāpādanato **hīnatthakaṃ** nāma. Attharahitattā **anatthakaṃ** nāmāti ime aṭṭha padanissitattā **padadosā** nāma.

Vuttatthasseva puna vacanato **ekatthaṃ** nāma. Bhinnakkamattā **bhaggarītikaṃ** nāma. Tathā sammohakāraṇattā **byākiṇṇaṃ** nāma. Visiṭṭhavacanavirahato **gāmmaṃ** nāma. Yatisampattivirahato **yatihīnaṃ** nāma. Padatthakkamato cutattā **kamaccutaṃ** nāma. Lokiyaṃ vohāramatikkamma vuttattā **ativuttaṃ** nāma. Samudāyatthato apagatattā **apetatthaṃ** nāma. Bandhapharusayuttattā **bandhapharusaṃ** nāma, tena sahitaṃ sabandhapharusanti ime nava **vākyānaṃ tathā** dosā nāma. Ettha **tathā**saddo ''dosā''ti padaṃ upasaṃharati.

Apagatakkamattā **apakkamaṃ** nāma. Ucitabhāvassa parihīnattā **ocityahīnaṃ** nāma. Bhinnavibhattikkamattā **bhaggarīti** nāma. Saṃsayajananato **sasaṃsayaṃ** nāma. Duppatītikarattā **gāmmaṃ** nāma. Dūsitālaṅkārattā **duṭṭhālaṅkati** nāmātime cha vākyatthanissitattā **vākyatthadosā** nāma.

Añño attho atthantaro. Viruddho atthantaro yassāti viggaho. Dosapakāsakapadampi dosato abyatirittattā doso nāma. Evaṃ santepi samāsena padassa gahitattā napuṃsakaṃ hoti. Esevanayo ito paresupi. Visesyassa adhiko attho yassa taṃ, kiliṭṭhaṃ viya **kiliṭṭhaṃ**. Yathā hi malaggahito ādāso attano kiliṭṭhattā mukhādīnaṃ pakāsane avisado hoti, evamadhippetatthappakāsane asamatthaṃ padaṃ **kiliṭṭhaṃ** nāma. Virodho assa atthīti **virodhi**. Nīyati avutto hetu etthāti **neyyaṃ**. Visesane apekkhā yassa taṃ. Hīno visesyassa attho yena taṃ. Natthi attho yassa tanti viggaho.

Padadosānaṃ anaññattepi vikappanābhedato **''padānaṃ dosā''**ti vuttaṃ, yathā ''silāputtakassa sarīra''nti. **Vākyānaṃ dosā**ti etthāpi eseva nayo. Eko attho yassa taṃ. Bhaggārīti kamo yassa taṃ. Visuṃ visuṃ ākiṇṇaṃ **byākiṇṇaṃ**. Gāme bhavo **gāmmo,** abyattānaṃ vohāro. Tappakāsakapadampi upacārato **gāmmaṃ** nāma. Yati hīnā etthāti **yatihīnaṃ**. Kamato cutaṃ **kamaccutaṃ**. Atikkamma vuttaṃ **ativuttaṃ**. Atthato apetaṃ **apetatthaṃ**. Bandhe pharusaṃ pharusatā yattha taṃ. Apagato kamo yasmā taṃ. Ocityaṃ hīnaṃ yattha taṃ. Bhaggā rīti yattha taṃ. Saha saṃsayena vattatīti taṃ. **Gāmmaṃ** vuttanayameva. Duṭṭhā dūsitā alaṅkati alaṅkāro yattha taṃ. Vākyānaṃ attho, tannissitā **vākyatthanissitā**ti viggaho. Ettha anatthakāpetatthadosadvayaṃ padavākyato bhinnaṃ, aññaṃ bhaggarītidosadvayaṃ, gāmmadvayaṃ, kamaccutaapakkamadvayañca vākyavākyatthato bhinnaṃ.

**Padadosaniddesavaṇṇanā**

21. **Viruddhatthantaraṃ tañhi, yassa'ññattho virujjhati;**
**Adhippete yathā megho, visado sukhaye janaṃ.**

21. Athoddesakkamena padādidose udāharati **''viruddhi''** ccādinā. **Hi** yasmā kāraṇā, pasiddhiyaṃ vā **hi**saddo. **Yassa** padassa **añño** adhippetato aparo **attho adhippete** vattumicchite atthe virujjhatīti anuvaditvā tasmā **taṃ ''viruddhatthantara''**nti vidhīyate. **''Yathe''**tyudāharati. Yathā idaṃ viruddhatthantaraṃ, tathā aññampi tādisaṃ daṭṭhabbaṃ. **Na** tvidameveti **yathā**saddassa attho. Megho visado sukhaye jananti. Visaṃ udakaṃ, taṃ dadātīti **visado megho** vārivaho **janaṃ** lokaṃ **sukhaye** sukhayatīti kavicchitattho. **Visa**saddo garaḷassa ca vācako siyāti garaḷado megho mārayati, na pana sukhayatīti ''visado''ti visesanapadassa viruddhatā.

21. Idāni uddiṭṭhānukkamena viruddhatthantarādīnaṃ salakkhaṇalakkhiyaṃ dassento **''viruddhi''**ccādimāha. **Yassa** padassa **aññattho** kavicchitatthato añño attho **adhippete** icchitatthe **hi** yasmā virujjhati, tasmā **taṃ** padaṃ **viruddhatthantaraṃ** nāma. Pasiddhiyaṃ vā **hi**saddo. Tathā hesa appasiddhaṃ viruddhatthantaraṃ ''yassa aññattho adhippete virujjhatī''ti pakāsetvā tasmiṃ pakāsitatthavisaye vattati. ''Taṃ hī''ti yojitattā ''yassa aññattho adhippete virujjhatī''ti lakkhaṇaṃ pasiddhabhāvena anuvaditvā **taṃ viruddhatthantara**nti anuvaditabbaappasiddhaviruddhatthantaraṃ vidhīyate, yathā ''yo kuṇḍalī, so devadatto''ti. Upari pasiddhānuvādena appasiddhavidhānameva daṭṭhabbaṃ. ''Yathā…pe… jana''nti udāharaṇaṃ lakkhiyaṃ dasseti. **Yathā** ''megho visado''ccādi viruddhatthantarassa udāharaṇaṃ, evamīdisamaññampi imassudāharaṇaṃ, na kevalaṃ ''megho''ccādimeva bhavatīti vuttaṃ hoti. **Yathā**saddo cettha **iva**saddapariyāyatthepi udāharaṇattho daṭṭhabbo, uparipyevaṃ. **Megho** ambudharo **visado** visasaṅkhātaṃ jalaṃ dadanto janaṃ **sukhaye** sukhayatīti kavīhi adhippetattho. Ettha **visa**saddassa garaḷasaṅkhātasappavisavācakattā, ''visaṃ dadātīti visado''ti ettha visassa udakavisānaṃ sādhāraṇattā visadāyako megho nāsetiyeva, na sukhayatīti kavinā adhippetassa sukhakāraṇassa meghavisesana**visa**saddassa viruddhaaññatthatāti **visa**padaṃ viruddhatthantaradosena duṭṭhanti.

22. **Visesyamadhikaṃ yenā'-**
**Dhyatthametaṃ bhave yathā;**
**Obhāsitāsesadiso,**
**Khajjoto'yaṃ virājate.**

22. **Yena** padena **vise**syaṃ visesitabbaṃ aparaṃ padaṃ atthavasena **adhikaṃ** bhavatītyanuvaditvā **etaṃ** ajhatthaṃ bhaveti vidhīyate. ''Yathe''tyudāharati **''obhāsite''**ccādi. Evamuparipi suviññeyyaṃ. **Obhāsitā** dīpitā **asesā** nikhilā disāyena **soyaṃ** khajjoto **virājate** dippati. Ettha khajjotassākhiladisābhāgāvabhāsanamativuttīti adhikatthaṃ.

22. **Yena** visesanapadena **visesyaṃ** visesitabbaṃ padaṃ atthavasena **adhikaṃ** hoti, **etaṃ** yathāvuttalakkhaṇopetaṃ padaṃ **ajhatthaṃ bhave** ajhatthaṃ nāma padadoso bhave. **Yathā** tassudāharaṇamevaṃ. **Obhāsitāsesadiso** jotitasabbadiso **ayaṃ khajjoto** ayaṃ jotiriṅgaṇo **virājate** dippati. Ettha visesyassa khajjotassa sakaladisobhāsanassa ajhatthattā [atyuttattā (ka.)] ''obhāsitāsesadiso''ti visesanapadaṃ ajhatthapadadoso nāma. Obhāsitā asesadisā yenāti viggaho.

23. **Yassa'tthāvagamo dukkho,**
**Pakatyādivibhāgato;**
**Kiliṭṭhaṃ taṃ yathā tāya,**
**So'yamāliṅgyate piyā.**

23. **Pakatyādivibhāgato**ti paccayā paṭhamaṃ karīyatīti **pakati. Ādi**saddena paccayādīnaṃ pariggaho. Pakatyādīnaṃvibhāgato vibhajanato, ''ayaṃ pakati, ayaṃ paccayo, ayamādeso''tiādinā pakatipaccayavibhāgakappanatoti vuttaṃ hoti. Pīṇetīti **pī, tāya piyā** vallabhāya **soyaṃ** sāmī **āliṅgyate** silissate. Ettha ''piyā''ti kiliṭṭhaṃ.

**23**. **Yassa** padassa **atthāvagamo** atthāvabodho **pakatyādivibhāgato** ‘‘ayaṃ pakati, ayaṃ paccayo, ayamādeso’’tiādinā pakatyādīnaṃ vibhajanajānanena, ‘‘pakatyādi nāma ki’’nti gavesanato vā **dukkho, taṃ kiliṭṭhaṃ** nāma. **Yathā** tassudāharaṇamevaṃ. **Tāya piyā** vanitāya **so ayaṃ** vallabho **āliṅgyate** silissate. Paccayā paṭhamaṃ karīyatīti **pakati**. Sā ādi yesaṃ paccayānaṃ, tesaṃ vibhāgoti vākyaṃ. Pīṇetīti **pī,** nārī. Tāya **piyā** ettha piyāsaṅkhātāya vallabhāya kathane **pī**saddassa avisadattā ‘‘piyā’’ti padaṃ kiliṭṭhaṃ.

**24**. **Yaṃ kiliṭṭhapadaṃ mandā-bhidheyyaṃ yamakādikaṃ;**
**Kiliṭṭhapadadoseva, tampi anto karīyati**.

**24**. Idāni yamakādikamanadhippetampi kiliṭṭheyeva antogadhaṃ dassetumāha **‘‘ya’’**ntiādi. Tattha **ya**nti aniyamavacanaṃ, tassa niyamavacanaṃ yamakādikanti. Yamakamādi yassa paheḷikājātassa taṃ **yamakādikaṃ**. Kīdisanti āha **‘‘kiliṭṭhapada’’**ntiādi. Kiliṭṭhāni appatītadosasabhāve ṭhitatāya malitānyavisadāni padāni yassa taṃ **kiliṭṭhapadaṃ**. Mando appako abhidheyyo attho yassa taṃ **mandābhidheyyaṃ,** tādisaṃ **tampi** yamakādikaṃ kiliṭṭhapadadoseyeva yathāvutte **anto** abbhantare **karīyati** vidhīyati tattheva pakkhipīyati, kiliṭṭhapadadosato na byatiriccatīti adhippāyo.

**24**. Idāni anadhippetamapi yamakādiṃ kiliṭṭhadoseyeva antokaraṇabyājena āvīkaronto āha **‘‘yaṃ kiliṭṭhe’’**ccādi. **Kiliṭṭhapadaṃ** appatītadosena missakattā avisadapadaṃ **mandābhidheyyaṃ** appakābhidheyyaṃ **yaṃ yamakādikaṃ** yaṃ yamakappaheḷikājātamatthi, **tampi kiliṭṭhapadadoseyeva** yathāvuttakiliṭṭhapadadoseyeva **anto karīyati** abbhantare karīyati, kiliṭṭhapadadosato abyatirittanti adhippāyo. Kiliṭṭhāni padāni yassa, mando abhidheyyo yassa, yamakaṃ ādi yassa paheḷikājātassa, kiliṭṭhapadānaṃ dosoti viggaho.

**25**. **Patītasaddaracitaṃ, siliṭṭhapadasandhikaṃ;**
**Pasādaguṇasaṃyuttaṃ, yamakaṃ mata’medisaṃ**.

**25**. Hotu kāmamanabhimatamedisaṃ yamakādikaṃ, kiñcarahi abhimatanti āha **‘‘patīti’’**ccādi. Attano vacanīyatthappatītavasena vācakāpi saddā patītāyeva nāmāti patītehi pasiddhehi saddehi pāṭipadikehi racitaṃ kataṃ **patītasaddaracitaṃ**. Siliṭṭhā aññamaññāliṅganena maṭṭhā padānaṃ syādyantādīnaṃ sandhayo sandhanā yassa taṃ **siliṭṭhapadasandhikaṃ**. Patītasaddaracitattāyeva **pasāda**saṅkhātena **guṇena** saddālaṅkārena **saṃyuttaṃ** sammadevopetaṃ **edisaṃ** yathāvuttaguṇāsayaṃ ramaṇīyaṃ yamakaṃ **mataṃ** abhimatanti attho.

**25**. Idāni adhigatesu yamakesu īdisaṃ yamakamitthamiti sissānaṃ upadisanto āha **‘‘patīte’’**ccādi. **Patītasaddaracitaṃ** ‘‘imassatthassāyaṃ vācako’’ti patītehi pasiddhehi saddehi racitaṃ pāṭipadikehi kataṃ **siliṭṭhapadasandhikaṃ** siliṭṭhā syādyantādipadānaṃ sandhayo yassa taṃ **pasādaguṇasaṃyuttaṃ** patītasaddaracitattāyeva pasādasaṅkhātena saddālaṅkāraguṇena saṃyuttaṃ **īdisaṃ** evaṃbhūtaṃ guṇādhikato ramaṇīyaṃ upari vakkhamānayamakasadisaṃ yamakaṃ **mataṃ** viññūhi abhimataṃ. Patītā ca te saddā ca, tehi racitaṃ, siliṭṭhā padānaṃ sandhayo yassa, pasādoti guṇo saddālaṅkāro, tena saṃyuttanti viggaho.

**26**. **Abyapetaṃ byapeta’ñña-māvuttānekavaṇṇajaṃ;**
**Yamakaṃ tañca pādāna-mādimajjhantagocaraṃ**.

**26**. Idāni taṃ yathāvuttamabhimataṃ dassetumupakkamate **‘‘abyapete’’**ccādinā. **Āvuttā** adhivuttā punappunuccāraṇupetā anekesaṃ patirūpattā, bahuvaṇṇā sarabyañjanarūpā, na eko vaṇṇo tassānuppāsattā, tathā ca vakkhati ‘‘vaṇṇāvutti paro yathā’’ti [subodhālaṅkāra 127 gāthā], tehi jātaṃ yamakanti viññāyate. Katividhaṃ taṃ vikappīyatīti āha **‘‘abyapetaṃ byapetañña’’**nti. Tattha yaṃ vaṇṇantarābyavahitaṃ vaṇṇasamudāyena vuttaṃ. **Tadabyapetaṃ** yamakaṃ. Yaṃ tu byavahitaṃ, taṃ **byapetaṃ**. Yaṃ pana ubhayamissaṃ, taṃ **aññaṃ** aparaṃ **abyapetabyapeta**nti tidhā yamakaṃ tāva vikappīyate. Tametaṃ tividhaṃ **yamakaṃ** visayavibhāganirūpanāyaṃ ādi ca majjho ca anto ca gocaro visayo yasseti **ādimajjhantagocaraṃ** viññeyyaṃ. Kesaṃ pādānaṃ? Paccekaṃ catunnaṃgāthāvayavānaṃ. Sāpekkhattepi samāso gammakattā.

Tattha pādacatukkassa ādimajjhantabhāvīnaṃ yamakānaṃ yāvanto pakārā sambhavanti, te mūlā satta. Kathaṃ? Ekasmiṃyeva pāde kvaci ādiyamakaṃ, kvaci majjhayamakaṃ, kvaci antayamakaṃ, kvaci majjhantayamakaṃ, kvaci majjhādiyamakaṃ, kvaci ādyantayamakaṃ, kvaci sabbayamakanti. Evaṃ paccekaṃ mūlabhūtā sattāti catūsu aṭṭhavīsati honti. Pādādiyamakañca paṭhamapādādiyamakamabyapetaṃ tathā dutiyatatiyacatutthapādādiyamakamabyapetaṃ paṭhamadutiyapādādiyamakamabyapetaṃ paṭhamatatiyapādādiyamakamabyapetaṃ paṭhamacatutthapādādiyamakamabyapetantiādinā anekadhā pasaṃsanti. Yadā ca sabbatoyamakaṃ, tadā mahāyamakādayo vikappā jāyantīti veditabbaṃ.

**26**. Idāni abhimatayamakaṃ dīpeti **''abyapete''**ccādinā. Āvuttehi punappunaṃ vuttehi anekavaṇṇehi samudāyarūpattā anekehi sarabyañjanasarīrehi vaṇṇehi jātaṃ **yamakaṃ** aññehi vaṇṇehi abyavahitattā **abyapetaṃ,** vaṇṇantarehi byavahitattā **byapetaṃ,** ubhayamissakattā tehi **aññaṃ abyapetabyapetañcā**ti tividhaṃ hoti. **Tañca** yamakaṃ visayavibhāganiyamena gāthāpādānaṃ ādigocaraṃ majjhagocaraṃ antagocaramiti tividhaṃ hoti. Ettha **ca**saddo vattabbantare pavattati, vattabbantaraṃ nāma yathāvuttaabyapetādibhedato aññaṃ vattabbatāya samukhībhūtaṃ pādānaṃ ādimajjhāvasānantaraṃ, upanyāso vākyārambhoti ca etasseva nāmaṃ. Visadisena vaṇṇena apetaṃ **byapetaṃ**. Tabbiparītama**byapetaṃ**. Abyapetañca byapetañca aññañcāti samāhāradvando. Aneke ca te vaṇṇā ca, āvuttāyeva anekavaṇṇā, tehi jātaṃ, ādi ca majjho ca anto ca, te gocarā yassāti viggaho.

Tattha pādacatukkassa ādimajjhāvasānesu labbhamānayamakabhedā ekekasmiṃ pāde satta satta bhavanti. Kathaṃ? Pādādiyamakaṃ pādamajjhayamakaṃ pādantayamakaṃ majjhantayamakaṃ majjhādiyamakaṃ ādyantayamakaṃ sabbatoyamakanti evaṃ paccekaṃ satta satta katvā catūsu mūlabhūtayamakā aṭṭhavīsa bhavanti. Ettha pādādiyamakādikampi abyapetapaṭhamapādādiyamakaṃ tathā dutiyatatiyacatutthapādādiyamakamiti ca abyapetapaṭhamadutiyapādādiyamakaṃ tathā paṭhamatatiyapādādiyamakaṃ paṭhamacatutthapādādiyamakamiti ca abyapetadutiyatatiyapādādiyamakaṃ tathā dutiyacatutthapādādiyamakamiti ca abyapetatatiyacatutthapādādiyamakamiti ca evamabyapetapādādiyamakā dasa honti. Tathā byapetāpi dasāti vīsati, abyapetapaṭhamapādamajjhayamakaṃ tathā dutiyapādamajjhayamakamiccādinā majjhayamakampi vīsatividhaṃ hoti. Abyapetapaṭhamapādantayamakaṃ tathā dutiyapādantayamakamiccādinā antayamakampi vīsatividhaṃ. Saṃsaggabhedato pana anekavidhaṃ hoti.

### Abyapetapaṭhamapādādiyamakavaṇṇanā

27. **Sujanā'sujanā sabbe, guṇenāpi vivekino;**
**Vivekaṃ na samāyanti, avivekijanantike**.

**27**. **''Sujanā''**iccādi. **Sujanā** sajjanā, **asujanā** asajjanāti ete **sabbe** ubhayapakkhapātino visesā janā **guṇena** sīlādinā karaṇabhūtena, hetubhūtena vā **vivekinopi** sādhūsu labbhamānānamasādhūsvanupalabbhanato puthubhūtāpi avivekīnaṃ janānaṃ antike samīpe tesaṃ sannidhāne **vivekaṃ** vibhāgaṃ **na samāyanti** napāpuṇanti, vibhāgavijānanapaññāvekallena ca vivekinopi janā te ekato katvā passantīti. Idaṃ paṭhamapādādiyamakamabyapetaṃ.

**27**. Idāni abyapetapaṭhamapādādiyamakassa mukhamattaṃ dassetumāha **''sujani''**ccādi. **Sujanā** sādhujanā, **asujanā** asādhujanā ceti **sabbe** ubhayapakkhikā sīlādinā, pāṇātipātādinā **guṇena** hetunā **vivekino api** sādhūsu pāṇātipātādīnaṃ, asādhūsu sīlādīnaṃ appavattito guṇena puthubhūtāpi **avivekijanantike** vivekañāṇarahitānaṃ janānaṃ santike **vivekaṃ** vibhāgaṃ **na samāyanti** na pāpuṇanti. Viveko vinābhavanametesamatthīti **vivekino**. Ettha visayopacārena **viveko**ti paññā, na vivekinoti avivekino, teyeva janā, tesaṃ antikamiti ca viggaho. Idaṃ abyapetapaṭhamapādādiyamakaṃ.

### Abyapetapaṭhamadutiyapādādiyamakavaṇṇanā

28. **Kusalā'kusalā sabbe, pabalā'pabalā'thavā;**

**No yātā yāva'hosittaṃ, sukhadukkhappadā siyuṃ**.

28. **''Kusalā''**iccādi. **Pabalā** āsevanappaṭilābhavasena balavanto ca. **Athā**ti anantaratthe nipāto. **Apabalā** tadabhāvato dubbalā ca **sabbe kusalākusalā** dhammā **yāva** yattakaṃ kālaṃ **ahosittaṃ** vinā uppattimattaṃ phaladānāsambhavato kevalaṃ ''ahosī''ti vacanīyatthanimittamattakammabhāvena ahosikammattaṃ **no yātā** na sampattā, tāva tattakaṃ kālaṃ sukhañca dukkhañca taṃ padantīti **sukhadukkhappadā siyuṃ**. Yāva saṃsārapavatti, tāva sukhadukkhadāyakā hontīti. Idaṃ paṭhamadutiyapādādiyamakamabyapetaṃ.

28. **Pabalā** āsevanādipaccayalābhena balavanto vā **atha apabalā** tadabhāvena dubbalā vā sabbe kusalākusalā **ahosittaṃ** phaladānābhāvato pavattimattataṃ **yāva** yattakaṃ kālaṃ **no yātā** appattā, tāva tattakaṃ **sukhadukkhappadā** yathākkamaṃ sukhadukkhapadāyino **siyuṃ** bhavanti. Idaṃ abyapetapaṭhamadutiyapādādiyamakaṃ. Kusalapaṭipakkhā **akusalā**. ''Ahosī''ti vattabbassa bhāvo **ahosittaṃ**. ''Ehipassiko''tiādīsu viya kriyāpadatopi **ṇā**dipaccayā honti.

### Abyapetapaṭhamadutiyatatiyapādādiyamakavaṇṇanā

29. **Sādaraṃ sā daraṃ hantu, vihitā vihitā mayā;**
**Vandanā vandanāmāna-bhājane ratanattaye**.

29. **''Sādara''**miccādi. **Vandanā** dvārattayopadassiyamānā **māno** ca pūjā, tesaṃ **bhājane** ādhārabhūte ratijananādinā atthena ratanasaṅkhātānaṃ buddhādīnaṃ taye samūhabhūte **ratanattaye sādaraṃ** ādarasahitaṃ katvā **mayā vihitā** katā, **vihitā** alaṃsaṃsāradukkhavisaṭanirākaraṇato visesena hitā padhyā **sā vandanā** so paṇāmo **daraṃ** darathaṃ kāyacittapariḷāhaṃ **hantu** hiṃsatu. **Mayā**ti vuttattā **me**ti atthato viññāyati. Idaṃ pana paṭhamadutiyatatiyapādādiyamakamabyapetaṃ.

29. **Vandanāmānabhājane** dvārattayena vidhiyamānapaṇāmapūjānaṃ ādhārabhūte **ratanattaye** ratijananādiatthena ratanasaṅkhātānaṃ buddhādīnaṃ taye **mayā** yā vandanā **sādaraṃ** ādarasahitaṃ **vihitā** katā, **vihitā** lokiya lokuttara sampattisādhanato visesena hitā **sā vandanā daraṃ** mayhaṃ kāyacittadarathaṃ **hantu** vināsetu. Idaṃ abyapetapaṭhamadutiyatatiyapādādiyamakaṃ. Saha ādarena vattamānaṃ **sādaraṃ,** kriyāvisesanaṃ. Ettha kriyā nāma **vihitā**saddena niddiṭṭhakaraṇaṃ. Karaṇañhi **vihitā**saddassa vuttakammattepi aññathānupapattilakkhaṇasāmatthiyato bhijjitvā vijjamānaṃ ''akāsi''nti kriyāya sambandhamupentaṃ kammañca hoti, bhāve vihitassa **yu**paccayantassa napuṃsakattā napuṃsakañca, sattāya ekattā ekavacanañca tabbisesanattā **sādara**saddopi napuṃsakadutiyekavacano hoti.

''Visesye dissamānā yā,
Liṅgasaṅkhyāvibhattiyo;
Tulyādhikaraṇe bhiyyo,
Kātabbā tā visesane''ti [sambandhacinto 15 gāthā bhedacintā 194 gāthā].

Hi vuttaṃ. Evaṃ kriyāvisesane gahite sāmatthiyato ''mayā''ti tatiyantassa paṭhamantattaṃ, ''vandanā''ti paṭhamantassa chaṭṭhuntañca hoti. Vandanā ca māno ca, tesaṃ bhājanaṃ. Tiṇṇaṃ samūho **tayaṃ,** ratanānaṃ tayanti ca viggaho.

### Abyapetacatukkapādādiyamakavaṇṇanā

30. **Kamalaṃ ka'malaṃ kattuṃ-vanado vanado'mbaraṃ;**
**Sugato sugato lokaṃ, sahitaṃ sahitaṃ karaṃ**.

30. **''Kamala''**miccādi. **Kamalaṃ** aravindaṃ **kaṃ** jalaṃ **alaṅkattuṃ** sajjanatthāya hoti, vikasitāravindasandohasambhāvitodakassa vāpādīsu tādisaramaṇīyattasampattisambhavato, avanaṃ rakkhaṃ dadāti sassasampatyādikāraṇabhāvenāti **avanado**. Vanaṃ jalaṃ dadāti na tucchoti **vanado**

megho **ambaraṃ** ākāsaṃ jaladhārabhārabharitambarakuharassa dassanīyatāguṇayogato alaṃkattunti adhikataṃ. **Sahitaṃ** sampuṇṇaṃ **hitaṃ** abhivuddhiṃ **karaṃ** karonto suṭṭhu gadatīti **sugato** mañjubhāṇī pubbabuddhā viya nekkhammādinā kāmacchandādike pajahanto gantvā arahattamaggena savāsanasakalakilese samucchinditvā sobhanaṃ nibbānapuraṃ gatoti vā **sugato**ti vutto so mahāmuni attano aparimitapāramitāsimpakacagalitatilakabhāvena **lokaṃ** lokattayaṃ, sahitaṃ lokanti vā yojanīyaṃ **alaṅkattuṃ** alaṃkaraṇāyāti. Idaṃ pādacatukkādiyamakamabyapetaṃ.

**30**. **Kamalaṃ** padumaṃ **kaṃ** jalaṃ **alaṅkattuṃ** pañcavidhapadumasañchannassa udakassa ramaṇīyattā sajjetuṃ hoti. **Avanado** kāle vuṭṭhisampadāya sassasampadādīnaṃ kāraṇattā ārakkhaṃ dento **vanado** megho **ambaraṃ** ākāsaṃ **alaṅkattuṃ** jaladhārabhārabharitambarakucchiyā dassanīyattā sajjetuṃ hoti, **sahitaṃ** sampuṇṇaṃ **hitaṃ** abhivuḍḍhiṃ **karaṃ** karonto **sugato** citrakathī sundaraṃ nibbānaṃ gato vā **so sugato** so tathāgato **lokaṃ** lokattayaṃ, **sahitaṃ** lokaṃ vā **alaṅkattuṃ** citrakathādikāraṇehi tādisassa aññassa ca lokarāmaṇeyyassābhāvā sajjetuṃ hoti. Sabbapadatthānaṃ sattābyabhicārittā hotīti gammaṃ. Tatoyeva sabbe paṭhamantabhavanakriyāya yujjantīti vadanti. Idaṃ abyapetacatukkapādādiyamakaṃ.

31. **Abyapetādiyamaka-sseso leso nidassito;**
**Ñeyyāni'māyeva disā-ya'ññāni yamakānipi**.

**31**. Iccevamabhimatayamake abyapetapādādiyamakassa disāmattaṃ dassetvā upasaṃharati **''abyapete''**ccādinā. **Abyapetassa** abyavahitassa catunnaṃ pādānaṃ **ādo,** ādibhūtassa vā yamakassa **eso** yathāvutto **leso** kocideva bhedo **nidassito** vikappito. Aparānipi kiṃ na vikappiyantīticeti āha **''ñeyyāni''**ccādi. **Imāya disāya** iminā upāyena maggeneva **aññāni** vuttato aparāni dutiyapādādiyamakatatiyapādādiyamakacatutthapādādiyamakādīni abyapetānipi paṭhamadutiyapādādiyamakapaṭhamatatiyapādādiyamakānipi byapetāni, paṭhamacatutthadutiyatatiyapādādiyamakādīnipi abyapetabyapetāni, tathā majjhantapādayamakāni **ñeyyāni** jānitabbāni, viññūnaṃ tādisāya disāya dassitattāti. Tattha ca –

''Guṇāguṇena saha te, sādhavo'sādhavo janā;
Vigāhante samaṃ nātha, cittaṃ citte kathaṃ nu te''.

Iccādinā dutiyapādādiyamakādīni abyapetāni,

''Piyena vacasā sabbe,
Piyena'ppiyabhāṇino;
Pādānate jinokāsi,
So dhammo hantu vo'ppiyaṃ''.

Iccādinā paṭhamadutiyapādādiyamakādīni abyapetāni,

''Sa'malaṃ samalaṃ kattuṃ, suciraṃsuci raṃjaye;
Suciraṃ suciraṃgaṃ taṃ, sa'malaṃ samalaṃbhi yo''.

Iccādinā paṭhamacatutthadutiyatatiyapādādiyamakādīni abyapetabyapetāni,

''Manohara hara klesaṃ, jina cetobhavaṃ mama;
Nanu tvaṃ pāramīsārā-matabhāvitamosadhaṃ''.

Iccādinā majjhapādayamakāni,

''Sādhunā raṃjaya jaya-ddhaninā'pūrayi mahiṃ;
Yo taṃ jinavaraṃ dhīra-matthakāmosi ce tuvaṃ''.

Iccādinā antapādayamakāni jānitabbāni.

**31**. Evaṃ abhimatayamakena abyapetayamakānamupāyādīni nigamento āha **''abyapeti''**ccādi. **Abyapetādiyamakassa** visadisavaṇṇehi abyavahitādiyamakassa, abyapetapādādiyamakassa vā **eso leso** ''sujani''ccādiko appakodāharaṇanayo **nidassito** niddiṭṭho. **Aññāni yamakānipi imāyeva disāya** iminā nayeneva **ñeyyāni** viññūhi ñātabbāni. Ādo yamakaṃ, ādibhūtaṃ vā yamakaṃ, abyapetañca taṃ ādiyamakañcāti vākyaṃ. Evaṃ dassitena iminā kamena abyapetadutiyapādādiyamakādayo ñātabbāti adhippāyo.

Tattha abyapetadutiyapādādiyamakamevaṃ veditabbaṃ –

Guṇāguṇena saha te, sādhavo'sādhavo janā;
Vigāhante samaṃ nātha, cittaṃ citte kathaṃ nu te.

Bho **nātha te** tuyhaṃ **citte sādhavo asādhavo te janā guṇāguṇena** sakasakaguṇena aguṇena ca **saha samaṃ** ekajjhaṃ **kathaṃ nu vigāhante,** cittaṃ acchariyaṃ sujanadujjanesu samamettā acchariyāti adhippāyo.

Abyapetapaṭhamadutiyapādādiyamakamevaṃ daṭṭhabbaṃ –

Piyena vacasā sabbe, piyena'ppiyabhāṇino;
Pādānate jinokāsi, so dhammo hantu vo'ppīyaṃ.

Jino appiyabhāṇinopi sabbe jane piyena yena vacasā pādānate akāsi, so dhammo vo appiyaṃ hantu. Ettha **api**saddapariyāyassa **pi**saddassa gahitattā yatibhaṅgo natthi.

Paṭhamacatutthadutiyatatiyapādādiabyapetabyapetayamakamevaṃ daṭṭhabbaṃ –

Sa'malaṃ samalaṃ kattuṃ, suciraṃsuci raṃjaye;
Suciraṃ suciraṃgaṃ taṃ, sa'malaṃ samalaṃbhi yoti.

Ettha ''samalaṃ samalaṃ, suciraṃ sucira''nti visadisavaṇṇehi abyavahitattā abyapetaṃ, ''samalaṃ samala''nti pubbaparayugaḷaṃ [pubbaparayugaḷadvayaṃ (ka.)] ''kattu''miti bhinnavaṇṇehi, ''suciraṃ sucira''nti pubbaparayugaḷaṃ [pubbaparayugaḷadvayaṃ (ka.)] ''jaye''ti bhinnavaṇṇehi ca byavahitattā byapetañca hoti. **Suciraṃsuci** sobhanaraṃsinā uci yutto **yo** jino **saṃ** santiṃ nibbānaṃ **samalaṃbhi** alabhi, **alaṃ** accantaṃ atisayena **suciraṃgaṃ** visuddhadehaṃ **taṃ** jinaṃ **samalaṃ** jallikāsaṅkhātena, rāgādikucchitasaṅkhātena vā malena sahitaṃ **saṃ** attānaṃ **alaṃkattuṃ** nimmalaṃ katvā sajjetuṃ **suciraṃ** sucirakālaṃ **raṃjaye** attani abhiramāpeyya.

Pādamajjhayamakamevaṃ daṭṭhabbaṃ –

Manohara hara klesaṃ, jina cetobhavaṃ mama;
Nanu tvaṃ pāramīsārā-matabhāvitamosadhanti.

Manohara jina mama cetobhavaṃ **klesaṃ** santāpaṃ **hara** apanaya, tvaṃ pāramīsārāmatabhāvitaṃ **osadhaṃ** dibbosadhaṃ nanu.

Pādantayamakamevaṃ daṭṭhabbaṃ –

Sādhunā raṃjaya jaya-ddhaninā'pūrayi mahiṃ;
Yo taṃ jinavaraṃ dhīra-matthakāmosi ce tuvanti.

**Yo** jinavaro sādhunā **jayaddhaninā** veneyyajayaghosena mahiṃ āpūrayi, dhīraṃ taṃ jinavaraṃ tuvaṃ sappurisa ce atthakāmo asi, **raṃjaya** abhiramāpehi. Iminā niddiṭṭhayamakeheva avasesā tatiyapādādiyamakādayo viññeyyā.

32. **Accantabahavo tesaṃ,**
**Bhedā sambhedayoniyo;**
**Tatthāpi keci sukarā,**
**Keci accantadukkarā**.

**32**. Kiṃ pana sākallena na vikappitānīti āha **''accanti''**ccādi. **Tesaṃ** vikappānaṃ sambhedo saṅkaro missattamuccāraṇappakāro yoni pabhavo yesaṃ te **sambhedayoniyo, bhedā** pakārā **accantabahavo** atisayena bahulā yathāvuttanayena sambhavanti, **tatthāpi** tesu vikappesupi **keci** vikappā sukhena karīyanti payujjantīti **sukarā,** tabbiparīto ca **keci** vikappā accantadukkarā. Iti dvidhā saṅgayhanti, tesu sukarānaṃ kesañci abhimatayamakānaṃ mukhamattaṃ dassitaṃ. Idāni dukkarānaṃ kesañci mukhamattaṃ na sabbamevaṃ veditabbaṃ.

Samunnatena te satā,
Kathaṃ na te na te siyuṃ;
Yato natenatepi'to,
Siyuṃ na te nate subhā.

Idaṃ pādacatukkamajjhayamakamabyapetabyapetamekarūpaṃ dukkaraṃ.

Na bhāsurā tepi surā vibhūsitā,
Tathāsurā bhūri surāparājitā;
Sabhāsu rājāpi tathā surājito,
Yathā surājanti surāvinissaṭā.

Idaṃ catukkapādamajjhayamakamekarūpabyapetaṃ.

**32**. Sabbamidamanuddisitvā lakkhaṇātidesena nigamanaṃ kimatthamiccāsaṅkāyamāha **''accante''**ccādi. **Tesaṃ** yamakānaṃ **sambhedayoniyo** pabheduppattikāraṇabhūtā **bhedā** uccāvacapakārā **accantabahavo, tatthāpi** tesupi **keci** yamakā **sukarā** susādhiyā, **keci accantadukkarā** atisayena dussādhiyā. Sambhedo yoni yesanti viggaho.

Iha sukarassa upadisitattā dukkarayamakapavesopāyamattamupadisīyate –

''Manaṃ manaṃ satthu dadeyya ce yo,
Manaṃ manaṃ pīṇayata'ssa satthu;
Manaṃ manaṃ tena dadeyya ce na,
Manaṃ manaṃpa'ssa na sādhupujja''nti.

Idaṃ pādacatukkādiyamakamekarūpaṃ abyapetabyapetaṃ.

**Yo** puggalo **manaṃ** attano cittaṃ **satthu** jinassa **manaṃ** khaṇamattampi dadeyya ce, **satthu** munindassa **manaṃ** cittaṃ **assa** puggalassa **manaṃ** cittaṃ **pīṇayati** sampīṇeti, **tena** tasmā **manaṃ manaṃ** cittaṃ cittaṃ **dadeyya ce na** yadi no dadeyya, **assa** puggalassa **manaṃ** cittaṃ **manaṃpi** muhuttampi **sādhupujjaṃ** sādhūhi pūjitabbaṃ **na** bhavati.

''Samunnatena te satā,
Kathaṃ na te na te siyuṃ;
Yato nate'natepi'to,
Siyuṃ na te nate subhā''ti.

Idaṃ pādacatukkamajjhayamakamekarūpamabyapetabyapetaṃ.

**Yato** yena kāraṇena **te** tuyhaṃ **satā** sobhanena **samunnatena** sammā unnatena hetunā **natepi** avanatepi **anatepi** anavanatepi **te te subhā** te te sobhanā **na na siyuṃ,** bhavanteva, **ato** tena

kāraṇena **te subhā** te sobhanā **nate** avanate **kathaṃ na siyuṃ,** bhavanteva.

‘‘Jinaṃ paṇāmonatasajjanaṃ janaṃ,
Guṇe nivesentamasajjanaṃ’janaṃ;
Veneyyanette guṇabhājanaṃ janaṃ,
Name mamentaṃ khalu sajjanaṃjana’’nti.

Idaṃ pādacatukkantayamakamekarūpamabyapetabyapetayamakaṃ dukkaraṃ.

**Paṇāmonatasajjanaṃ** paṇāmitukāmonatasādhujanavantaṃ **janaṃ** veneyyajanaṃ **asajja** pamādamakatvā **guṇe** sīlādiguṇe **nivesentaṃ** niyojentaṃ veneyyanette **añjanaṃ** añjanabhūtaṃ **guṇabhājanaṃ** guṇānamādhārabhūtaṃ **sajjanaṃjanaṃ** iminā kāraṇena sādhujanānaṃ añjanabhūtaṃ **janaṃ** sādhujanaṃ **khalu** ekantena **mamentaṃ** mamāyantaṃ **naṃ** jinaṃ **name** namāmi.

‘‘Sābhāsu sābhā bhuvane jinassa,
Sābhāya sā bhāsatiyeva jātu;
Sābhāya sā bhāti na ce kathaṃ na,
Sābhā sasābhānamaticca bhātī’’ti.

Idaṃ pādacatukkādiyamakekarūpabyapetaṃ.

**Bhuvane** sattaloke **sābhāsu** vijjamānābhāsu **jinassa sābhā** sobhanā ābhā **sābhāya** vijjamānāya, sobhanāya vā ābhāya ābhāto **jātu** ekantena **bhāsatiyeva** dippateva, **sā** jinābhā **sābhāya** vijjamānābhāto adhikā hutvā **ce na bhāti** yadi na bhāsati, **sasābhānaṃ** vijjamānasobhanābhānaṃ brahmādīnaṃ **sābhā** sobhanābhāyo **aticca** atikkamma **kathaṃ na bhāti,** bhāsatiyeva.

‘‘Na bhāsurā tepi surā vibhūsitā,
Tathāsurā bhūri surāparājitā;
Sabhāsu rājāpi tathā surājito,
Yathā surājanti surāvinissaṭā’’ti.

Idaṃ pādacatukkamajjhayamakekarūpabyapetaṃ.

**Surāvinissaṭā** surāpānato apagatā janā **yathā surājanti,** tathā **vibhūsitā** visesena alaṅkatā **tepi surā** te devā api **na bhāsurā** sobhamānā na honti, **tathā** evaṃ **surāparājitā** surāpānahetu parājitabhāvaṃ pattā **bhūri asurā** bahavo vepacittiādayo asurāpi **na bhāsurā** na sobhanti, **tathā** evaṃ **surājito** suṭṭhu alaṅkato **rājāpi sabhāsu na bhāsuro**.

‘‘Jināṇattiyaṃ yo’hitāsā sitāsā,
Avassaṃva te hontya’tāsā hatāsā;
Ato sabbapāpe satāsā vatāsā,
Karonteva santissitā sāmitāsā’’ti.

Idaṃ pādacatukkantayamakamekarūpabyapetaṃ.

**Ye** sappurisā **jināṇattiyaṃ** buddhassa vinayapaññattisaṅkhātāṇattiyaṃ **ohitāsā** avītikkamavasena patiṭṭhitaāsā honti **sitāsā** parisuddhāsā, **te** sādhavo **hatāsā** anukkamena hatataṇhā **avassaṃva** ekanteneva **atāsā** bhayarahitā yato honti, **ato** tasmā **sabbapāpe** sabbākusale **satāsā** bhayasahitā **vatāsāva** niravajjavatābhilāsavanto sādhujanā **santissitā** santinissitāyo **sāmitāsā** sāmibhāvāsāyo karonteva.

33. **Yamakaṃ taṃ paheḷī ca, nekantamadhurāni’ti;**
**Upekkhiyanti sabbāni, sissakhedabhayā mayā**.

**33**. Nanu yamakaṃ nāma kavīnaṃ sāmatthiyavisesasūcakanti tattha taṃ sopayogaṃ, paheḷikā ca sopayogā kīḷāvinodane sambādhaṭṭhānamantane parabyāmohane [paramabyāmohane (ka.), kābyādāsa 3.97] ca, tasmā tattha kathamupekkhā bhavatoti āha **''yamaka''**ntiādi. **Taṃ** yathāvuttaṃ **yamakañca** sukaradukkarappabhedaṃ. **Paheḷikā** pana pubbācariyehi soḷasa niddiṭṭhā samāgatāvañcitādikā. Tatthidaṃ lakkhaṇaṃ –

**Samāgatā** nāma siyā, guḷhatthā padasandhinā;
**Vañcitā**ññattha ruḷhena, yattha saddena vañcanā.

**Ukkantā**tibyavahita-ppayogā mohakārinī;
Siyā **pamussitā** yassā, dubbodhatthā padāvali.

**Samānarūpā'**mukhyatthā-ropāhitapadā siyā;
**Pharusā** paccayādīhi, jātasaddā kathañcipi.

**Saṅkhyātā** nāma saṅkhyānaṃ, yattha byāmohakāraṇaṃ;
Aññathā'bhāsate yattha, vākyattho sā **pakappitā**.

Sā **nāmantarikā** yassā, nāme nānatthakappanā;
**Nibhūtā'**vaṭṭhitaññatthā, tulyatthasutihetuto.

**Samānasaddā** sā iṭṭha-saddapariyāyasādhitā;
**Sammuḷhā** mūḷhatāyeva, niddiṭṭhatthāpi sādhukaṃ.

Yassā sambandhabāhulyā, nāmaṃ sā **pārihārikī**;
**Ekacchannā** bhave byañjā-dheyyaṃ nissayagopanā.

Sā bhave **ubhayacchannā,** yassā ubhayagopanā;
**Saṃkiṇṇā** nāma sā yassā, nānālakkhaṇasaṅkaroti.

Dosattepi cesaṃ sabbesaṃ ukkantādīsu dosabhāve nāropitabbā. Esā hi [manasoti (ka.)] ''bahuguṇe paṇamati''ccādinā [subodhālaṅkāra 44 gāthā] vākyasaṃkiṇṇanāmena na vuttā, pakappitā ca saṃsayadosaparihārena ''yāte dutiyaṃ nilaya''nti [subodhālaṅkāra 112 gāthā] ādinā niddiṭṭhā.

''Pabhavā'natavittiṇṇā, tavā'ṇā mahatī sati;
Cirāya jayataṃ nātha, pahutaphalasādhanī''ti.

Ayaṃ **samāgatā**.

''Bhaddamevo'paseveyya, vidhūtamadakibbisaṃ;
Sampāpaye puraṃ khemaṃ, sa danto'ttanisevina''nti.

Ayaṃ **vañcitā**.

Pamussitādayo tu lakkhaṇānusārena, tatthodāharaṇānusārena ca veditabbā.

Evaṃ pubbācariyehi parikappitā paheḷikā ceti etāni **sabbāni ekantena** niyamena **na madhurāni** attharasassa vā saddarasassa vā kassaci abhāvena assāditabbāni na hontīti iminā kāraṇena **sissāna**muppanno **khedo**yeva **bhayaṃ** tato tesaṃ khedato vā uppannabhayato mayā upekkhiyantīti sambandhanīyaṃ.

**33**. Evaṃ sukaradukkaravasena duvidhattaṃ vatvā kavīnaṃ sāmatthiyappakāsane sappayojanayamakānañca, kīḷāvinodane sambādhaṭṭhānasammantane parabyāmohane cāti imesu sappayojanānañca paheḷikānamavacane kāraṇaṃ niddisati **''yamaka''**miccādinā. **Taṃ yamakaṃ**

yathāvuttaṃ sukaradukkarādibhedaṃ yamakajātañca **paheḷi** ca pubbācariyehi niddiṭṭhā samāgabhādikā paheḷikā ca **iti** imāni **sabbāni ekantamadhurāni** na iti assādetabbassa attharasassa, saddarasassa vā niyamato abhāvā ekantena amadhurāni, **iti** iminā kāraṇena ca **sissakhedabhayā** sissānaṃ asahanasaṅkhātāya asahanena jātāya vā bhītiyā ca mayā upekkhīyanti. Sissānaṃ khedoyeva bhayaṃ, sissakhedato uppannaṃ vā bhayaṃ, tatoti viggaho.

Ettha paheḷikā evaṃ daṭṭhabbā –

Samāgatā ca vañcitu-kkantā pamussitāpi ca;
Samānarūpā pharusā, saṅkhyātā ca pakappitā.

Athopi nāmantarikā, nibhūtā ca paheḷikā;
Atho samānasaddā ca, sammuḷhā pārihārikī;
Ekacchannobhayacchannā, saṃkiṇṇāti ca soḷasāti.

Tatridaṃ lakkhaṇaṃ –

**Samāgatā** nāma siyā, guḷhatthā padasandhinā;
**Vañcitā**ññattha ruḷhena, yattha saddena vañcanā.

**Ukkantā**tibyavahita-ppayogā mohakārinī;
Siyā **pamussitā** yassā, dubbodhatthā padāvali.

**Samānarūpā'**mukhyatthā-ropāhitapadā siyā;
**Pharusā** paccayādīhi, jātasaddā kathañcipi.

**Saṅkhyātā** nāma saṅkhyānaṃ, yattha byāmohakāraṇaṃ;
Aññathā'bhāsate yattha, vākyattho sā **pakappitā**.

Sā **nāmantarikā** yassā, nāme nānatthakappanā;
**Nibhūtā'**vaṭṭhitaññatthā, tulyatthasutihetuto.

**Samānasaddā** sā iṭṭha-saddapariyāyasādhitā;
**Sammuḷhā** mūḷhatāyeva, niddiṭṭhatthāpi sādhukaṃ.

Yassā sambandhabāhulyā, nāmaṃ sā **pārihārikī**;
**Ekacchannā** bhave byañjā-dheyyaṃ nissayagopanā.

Sā bhave **ubhayacchannā,** yassā ubhayagopanā;
**Saṃkiṇṇā** nāma sā yassā, nānālakkhaṇasaṅkaroti.

Ayaṃ panettha attho – **padasandhinā** padānaṃ sandhānato **guḷhatthā** apākaṭatthā **samāgatā** nāma siyā. **Guḷhatthā**ti pasiddhānuvādena apasiddhā samāgatā vidhīyate. Ito parampi anuvādānuvādyabhāvo evaṃ veditabbo. **Yattha** paheḷikāyaṃ **aññattha ruḷhena saddena** aññasmiṃ atthe pasiddhena ruḷhisaddena vañcanā **vañcitā** nāma siyā.

**Atibyavahitappayogā** atisayena antaritapayujjamānapadayuttā tatoyeva **mohakārinī** sammohakārikā paheḷikā **ukkantā** nāma. **Yassā** paheḷikāya **padāvali** padapanti **dubbodhatthā** duranubodhābhidheyyā, sā **pamussitā** nāma.

**Amukhyatthāropāhitapadā** appadhānatthe mukhyatthapakāsakasaddānaṃ kiñci sadhammaṃ nissāya āropanato upaṭṭhitapadayuttā **samānarūpā** nāma siyā. **Paccayādīhi** paccayādesādīhi **kathañcipi** yena kenaci pakārena **jātasaddā** nipphannasaddā **pharusā** nāma.

**Yattha** yassaṃ paheḷikāyaṃ **saṅkhyānaṃ** gaṇanaṃ vuttamapi byāmohakāraṇaṃ hoti, sā paheḷikā **saṅkhyātā nāma** siyā. **Yattha** yassaṃ paheḷikāyaṃ **vākyattho** samudāyattho **aññathā** aññena pakārena **ābhāsate** viññāyate, **sā pakappitā** nāma.

**Yassā** paheḷikāya **nāme** payuttābhidhāne **nānatthakappanā** vividhābhidheyyakappanā sambhavati, **sā** paheḷikā **nāmantarikā** nāma. **Tulyatthasutihetuto** samānatthasaddānaṃ payogahetuyā **avaṭṭhitaññatthā** patiṭṭhitaaññatthā hoti, sā **nibhūtā** nāma.

Yā paheḷikā **iṭṭhasaddapariyāyasādhitā** icchitatthasaddassa vevacanehi nipphāditā hoti, **sā samānasaddā** nāma. Sādhukaṃ **niddiṭṭhatthāpi** dassitaatthayuttāpiyā **mūḷhatāyeva** sammohabhāvatthaṃ eva bhavati, sā **sammuḷhā** nāma.

**Yassā** paheḷikāya viracane **nāmaṃ** dassiyamānaṃ nāmaṃ **sambandhabāhulyā** sambandhassa bahulabhāvato bhavati, **sā pārihārikī** nāma. **Yassā ādheyyaṃ byañja** abhibyañjiya pakāsetvā **nissayagopanā** ādhāragutti bhavati, sā **ekacchannā** nāma.

**Yassā** payoge **ubhayagopanā** ubhinnamādhārādheyyānaṃ gopanā bhavati, sā **ubhayacchannā** nāma. **Yassā nānālakkhaṇasaṅkaro** samāgatādinānāvidhalakkhaṇānaṃ saṅkaro hoti, sā **saṃkiṇṇā** nāma siyā.

Idāni samāgatādīnaṃ lakkhiyaṃ kamena evaṃ ñātabbaṃ –

‘‘Pabhavā’natavittiṇṇā, tavā’ṇā mahatī satī;
Cirāya jayataṃ nātha, pahutaphalasādhinī’’ti.

Ayaṃ **samāgatā**.

**Nātha tava** pabhavato paṭṭhāya **natavittiṇṇā** oṇatavasena patthaṭā, evaṃ sati nadī viya dissati. **Pabhava** pakaṭṭhatta sobhāvanta. Bho **nātha tava** tuyhaṃ **mahatī satī** mahantī samānā **āṇā ānatavittiṇṇā** attani natesu janesu patthaṭā **pahutaphalasādhinī** bahulatthanipphādanī **cirāya** cirakālaṃ **jayataṃ** ukkaṃsabhāvena pavattatu. Ettha pabhavaānataitisandhinā attho guḷho.

‘‘Bhaddamevo’paseveyya, vidhūtamadakibbisaṃ;
Sampāpaye puraṃ khemaṃ, sa danto’ttanisevita’’nti.

Ayaṃ **vañcitā**.

**Vidhūtamadakibbisaṃ** vināsitamadadosaṃ **bhaddameva** mandapiya [pindapissa (ka.)] – bhaddajātikesu hatthīsu bhaddajātikahatthimeva upaseveyyāti vuttaṃ viya dissati. **Bhaddameva** uttamapurisameva seveyyāti attho. Sevanaṃ kimatthanti ce? Hatthipakkhe **danto** sikkhito **so** hatthi **attanisevitaṃ** attānaṃ bhajitaṃ janaṃ **khemaṃ** nibbhayaṃ **puraṃ** nagaraṃ sampāpeti. Purisapakkhe pana **danto** damito **so** ariyapuggalo **attanisevitaṃ** attānamupasevitaṃ janaṃ **khemaṃ** niddukkhaṃ **puraṃ** nibbānapuraṃ pāpeti. Ettha kavicchitauttamatthato aññena hatthiatthe ruḷhena saddena vañcanā nāma.

‘‘Bahuguṇe paṇamati, dujjanānaṃpyayaṃ jano;
Hitaṃ pamudito niccaṃ, sugataṃ samanussara’’nti.

Ayaṃ **ukkantā**. Imassattho upari āgamissati.

Byākiṇṇadosatte satipi paheḷikāruḷhattā esā iṭṭhā. Vuttañhi ‘‘paheḷikāyamāruḷhā, na hi duṭṭhā kiliṭṭhatā’’ti. Iha sambandhīpadānaṃ aṭṭhānaṭṭhāpanena byavahitattaṃ hoti.

‘‘Mukhaphullaṃ giṅgamakaṃ, niyuruggatthanunnataṃ;

Paṭaccarī varaṃ poso, bhīruyā dhārayantiyā''ti.

Ayaṃ **pamussitā**.

**Mukhaphullaṃ** tilakādiṃ **giṅgamakaṃ** evaṃnāmakaṃ pasādhanaṃ **niyuruggatthanunnataṃ** niyuraṃ valayaṃ, uggatthanaṃ payodharapaṭaṃ, unnataṃ nalāṭapaṭādikaṃ, mukhato unnatābharaṇañca **dhārayantiyā bhīruyā** itthiyā **paṭaccarī** jiṇṇavatthanivāsī **poso** puriso **varaṃ** uttamo. Ettha bahupayogarahitehi saddehi racitattā atthassa duravabodhatā.

''Nava'ggaratanāna'smiṃ, dissanti ratanākare;
Purisānettha aṭṭhannaṃ, aṭṭhā'sādhāraṇā'para''nti.

Ayaṃ **samānarūpā**.

Asmiṃ ratanākare aggaratanāni nava dissanti, **ettha** imesu ratanesu **aṭṭha** ratanāni aṭṭhannaṃ purisānaṃ asādhāraṇāni, **aparaṃ** ratanaṃ sādhāraṇaṃ. Imāni nava lokuttarāni cittīkatādiatthena ''ratanānī''ti ca tappabhavo sammāsambuddho ''ākaro''ti ca kappitoti amukhyatthesu ratanādisaddānamāropanaṃ hoti.

''Vindanti devagandhabbā, himavantamahātale;
Rasavante sare satta, na nāgāpi uposathā''ti.

Ayaṃ **pharusā**.

**Himavantamahātale** himālayassa matthake **rasavante** sodake **satta sare** anotattādike devagandhabbā **vindanti** sevanti, uposathā nāgāpi na vindanti. Ayamaparattho. Himavantamahātale candaraṃsiyutte mahāpāsādatale **devagandhabbā** kīḷamānā gandhabbā **rasavante** madhuraguṇayutte **satta sare** vīṇāya chajjādike satta sare vindanti, **nāgāpi** ariyāpi **uposathāpi** upavutthāpi **na vindanti** nānubhavanti. Ettha dibbantīti **devā**. Uposatho etesamatthīti **uposathā**ti viggaho. Lakkhaṇakkamato pasiddhapacurapayogato aññadatthā yena kenaci lesena paccayādīnaṃ jātasaddassa atthitā.

''Gītasadde sarā dve dve, dve chajjaññatra chassarā;
Pañcavaṇṇaṃ yathā cakkhu, chabbaṇṇā nāsikā tathā''ti.

Ayaṃ **saṅkhyātā**.

Gītasadde sarā dve honti, **chajja'ññatra** chajjato aññatra chajjaṃ vajjetvā usabho gandhāro majjhimo pañcamo dhevato nisādoti. Ettha yugaḷato dve dve **chassarā** chasaravanto. Yathā cakkhu pañcavaṇṇaṃ hoti, **tathā** evaṃ nāsikā chabbaṇṇā hoti, gītasadde īkāra**a**kārasaradvayasabbhāvato ca chajjaṃ ṭhapetvā usabhādīsu sarānaṃ tividhattā ca ''cakkhū''ti sarabyañjanavasena pañcavaṇṇānaṃ sabbhāvato ca ''nāsikā''ti channaṃ sabbhāvato ca evaṃ vuttaṃ. Ettha vuttasaṅkhyāgītādisaddasanniṭṭhānato sammohakārinī hoti.

''Pātu vo udito rājā, sirimā rattamaṇḍalo;
Sakantigahanakkhatta-saṅghayutto sulakkhaṇo''ti.

Ayaṃ **pakappitā**.

**Sirimā** sirimanto **rattamaṇḍalo** anurattajanapadamaṇḍalo, anurattaamaccamaṇḍalo vā **sakantigahanakkhattasaṅghayutto** sakassa attano ante samīpe gahanehi aviraḷehi khattasaṅghehi khattiyasamūhehi yutto saṃyutto **sulakkhaṇo** pasatthapurisalakkhaṇo **udito** pasiddho **rājā** narindo **vo** tumhe **pātu** rakkhatūti ayaṃ anadhippetattho. **Sirimā** ''lakkhiyā vāsaṭṭhānattā''ti vuttattā

sirimanto **rattamaṇḍalo** uggamane rattamaṇḍalo **sakantigahanakkhattasaṅghayutto** kantisahitehi gahanakkhattatāragaṇehi yutto **sulakkhaṇo** suṭṭhu sasalakkhaṇo **udito** uggato **rājā** cando **vo** tumhe **pātū**ti ubhayapakkhassa sādhāraṇaguṇaguṇīpadapariggahena idha vākyatthassa aññathā dissamānatā hoti.

‘‘Vuccatā’do isitye’ko, sumahantopakāravā;
Sanātano ca na isi, na sakhā na sanātano’’ti.

Ayaṃ **nāmantarikā**.

Eko **ādo** pubbe ‘‘isī’’ti vuccati, **sumahantopakāravā** atimahantopakārasamannāgato **sanātano ca** sassato ca hoti, tathāpi **na isi** isi nāma na hoti, **na sakhā** mittopi na hoti, **na sanātano** sassatopi na hoti, ayaṃ gamyamānattho. **Sumahā** atimahanto eko **ādo** nāmādimhi isīti vuccati, **anto** majjhe **pakāravā pa-**kārena samannāgato, **sanātano ca** sassato ca hoti, isipi nāma na hoti, mittopi na hoti, so **nātano** tanaiti akkharadvayarahito **na** hoti. Ādimajjhānaṃ vuttattā **ante**ti ñāyati, **‘‘isipatanavihāro’’**ti gahetabbaṃ. Tattha isipatananāmena isiādīnaṃ gamyamānatthattā nānatthakappanā hoti.

‘‘Dhāvantaṃ udayā atthaṃ, muhuttaṃ na nivattati;
Na candamaṇḍalaṃ etaṃ, nāpi ādiccamaṇḍala’’nti.

Ayaṃ **nibhūtā**.

**Udayā** udayato pabhuti **atthaṃ** yāva atthaṃ **dhāvantaṃ** javantaṃ **muhuttaṃ** muhuttakālaṃ **na nivattati** na punāvattati. Etaṃ candamaṇḍalampi na hoti, ādiccamaṇḍalampi na hoti. **Udayā** paṭisandhito **atthaṃ** yāvacuti. **Dhāvanta**nti āyukiccato āyucandādīnamatthānaṃ, tappakāsakasaddānañca tulyattā ettha patiṭṭhitacandādiatthantarānaṃ sambhavo.

‘‘Deviṃ kittimahīnāmaṃ, kaḷāratthavhayaṃ puriṃ;
Hitvā na sari so dhīro, karontopyu’yyamavhaya’’nti [karontomuttamavhayanti (ka.)].

Ayaṃ **samānasaddā**.

**Kittimahīnāmaṃ** kittimahīnaṃ dvinnaṃ nāmena samannāgataṃ **deviṃ** aggamahesiṃ **kaḷāratthavhayaṃ puriṃ** kaḷāraatthānaṃ dvinnaṃ nāmena samannāgataṃ puriṃ nagarañca so dhīro **hitvā** pariccajitvā **uyyamavhayaṃ** uyyamanāmena samannāgataṃ karonto api **na sari** sampattiṃ nānusari, yasodharādeviñca kapilavatthupuriñca hitvā vīriyasaṅkhātapadhānaṃ karonto mahāsatto sampattiṃ na sari, etthābhimata**yasodharā**disaddānaṃ pariyāyehi **kittimahī**saddādīhi racitatā.

‘‘Catuddisāmukhā bandhā, cattāro sindhavā sayaṃ;
Paribhuñjanti nikkhittaṃ, tiṇaṃ majjhe yathāsukha’’nti.

Ayaṃ **sammuḷhā**.

**Sindhavā** cattāro assā **catuddisāmukhā** yathā catuddisāsammukhā honti, tathā **bandhā** majjhe nikkhittaṃ tiṇaṃ sayaṃ yathāsukhaṃ paribhuñjanti, aññamaññaṃ piṭṭhiṃ katvā bandhā viya khāyati, te pana sammukhaṃ katvā bandhā honti. Ettha ‘‘catuddisāmukhābandhā’’ti niddiṭṭhattā piṭṭhiṃ katvā bandhāti sammuḷhatā hoti.

‘‘Jano jīvanajānanda-karabandhussa bhāsitaṃ;
Sakkarontova pappoti, puññārikkhayagocare’’ti.

Ayaṃ **pārihārikī**.

**Jīvanajānandakarabandhussa** jīvanato udakato jātānaṃ padumānaṃ ānandakarassa sūriyassa bandhussa sammāsambuddhassa **bhāsitaṃ** vacanaṃ **sakkaronto** pūjento jano **puññārikkhayagocare** puññānaṃ paṭipakkhattā puññārisaṅkhātānaṃ akusalānaṃ khayassa nimittabhūtaṃ nibbānamārammaṇaṃ katvā uppanne maggaphale **pappoti** pāpuṇāti. Ettha jīvanajānaṃ ānandakarassa bandhusseti ca, puññārīnaṃ khayanimittaṃ ārammaṇaṃ katvā pavatteti ca iminā buddho maggaphalā ca pārampariyena sambandhena vuttāti sambandhānaṃ bāhullabhāvo.

‘‘Na gaṇhāti mahantampi, saddaṃ na ca vibhūsanaṃ;
Catuppadassa kassāpi, kaṇṇoyaṃ na kilāphalo’’ti.

Ayaṃ **ekacchannā**.

Kassāpi catuppadassa kaṇṇo mahantampi saddaṃ na gaṇhāti, ārammaṇaṃ na karoti, vibhūsanampi na gaṇhāti. Tathāpi ayaṃ kaṇṇo aphalo na kila, saphalato nipphalo na hoti kira. Assakaṇṇo rukkho. Ettha kaṇṇoti ādheyyaṃ katvā tadādhārassa avacanato nissayagutti.

‘‘Alaṅkaronto bhuvanaṃ, sassiriko sadevakaṃ;
Kasmiṃ sañjātasaṃvaddho, ko kena nupalimpatī’’ti.

Ayaṃ **ubhayacchannā**.

Sassiriko sadevakaṃ bhuvanaṃ alaṅkarontoti buddho viya khāyati. **Bhuvanaṃ** bhuvanasaṅkhātaṃ **kaṃ** jalaṃ sadā eva alaṅkaronto **sassiriko** lakkhiyasamannāgato **kasmiṃ** jale sañjātasaṃvaddho **ko** kataro **kena** jalena **na upalimpati** na limpati. Padumoti visajjanaṃ. Padumo hi puṃnapuṃsakaliṅgo. Iha jalapadumānaṃ dvinnampi chāditattā ubhayacchannā nāma.

‘‘Ādo soyeva yo ante, majjhimassādi majjhimo;
Siddhantādīsu vattantaṃ, asaṅkhatapadaṃ vadā’’ti.

Ayaṃ **saṃkiṇṇā**.

**Ante** avasāne yo hoti, ādopi soyeva hoti, majjhimassa ādibhūto majjhimo eva hoti, **siddhaṃ** nipphannaṃ **tādīsu** ariyesu vattantaṃ asaṅkhatapadaṃ **vada** kathehīti ayamaparattho. **Ādo** ādimhi **soyeva** sakāro eva **ante** pariyosāne **yo** yakāroyeva, **majjhimo** majjhimavaṇṇo **majjhimassa** saddassa **ādi** makāro, **siddhantādīsu** matasamayakālādīsu vattantaṃ vācakabhāvena pavattantaṃ **asaṅkhatapadaṃ** saṅkhatato aññattā asaṅkhatabhūtaṃ paññattiṃ **vada** kathehīti. Samayasaddo hi nāmapaññatti. Ettha **siddhanta**saddena **ādi**saddassa saṅgahitattā tādiattho labbhatīti atthassa guḷhatāya samāgatālakkhaṇena ca ‘‘so’’ti ‘‘yo’’ti ‘‘asaṅkhatapada’’nti aññattharuḷhasaddena vañcitattā vañcitālakkhaṇena ca **samaya**sadde nānatthakappanato nāmantarikālakkhaṇena cāti tīhipi lakkhaṇehi missitoti. Sesesupi saṃkiṇṇattaṃ evameva veditabbaṃ. Tattha tattha vuttalakkhaṇānusāreneva samāgatādīnaṃ anvatthasaññatā veditabbā.

34. **Desakālakalāloka-ñāyāgamavirodhi yaṃ;**
**Taṃ virodhipadaṃ ce’ta-mudāharaṇato phuṭaṃ**.

34. **‘‘Desi’’**ccādi. **Deso** thalajaladesādi. **Kālo** rattindivo. **Kalā** naccagītādayo. **Loko** carācarabhūtappavatti. **Ñāyo** yutti. **Āgamo** idha buddhavacanaṃ. Aññattha tu sutidhammasaṃhitā, te ca. Tehi virodho assa atthīti **desa…pe… virodhi**. Yanti anuvaditvā. **Taṃ virodhipada**nti vidhīyate. **Etañca** padaṃ **udāharaṇato** lakkhiyato **phuṭaṃ** pākaṭaṃ. Yato jalajādīnaṃ thalādīsu pātubhāvādi, ratyādīsu sambhavantānaṃ kusumādīnaṃ divādīsu sambhavo ca, ‘‘naccagītādicatusaṭṭhiyā kalāsu bhinnachajjo nāma sattasaro’’tiādinā kalāsatthābhihitalakkhaṇātikkamavirodho ca, ‘‘aggisītalo, nissāro khadiro’’tiādinā lokasīmātikkamo ca, vuttāyapā’naruppattasamuppattiyā middhassa rūpabhāvāpādanādiñāyavirodho ca, yathāsakamāgamena virodho ca sukhena ca sakkā pākaṭattā viññātuṃ, tato sabbametaṃ nodāhaṭanti adhippāyo.

**34**. Evaṃ yamakapaheḷikānamadassane kāraṇaṃ vatvā idāni uddesakkamena sampattavirodhidosaṃ **''desakāli''**ccādinā vadati. **Yaṃ** padaṃ **deso** thalajalapabbatādi. **Kālo** rattindivo hemantādivasena tividho, vasantādivasena chabbidho. **Kalā** naccagītādicatusaṭṭhi. **Loko** thāvarajaṅgamabhūtapavattisaṅkhāto. **Ñāyo** yutti. **Āgamo** iha buddhavacanaṃ, aññattha pana sutidhammasaṃhito ca. Tehi virodho assa atthīti **desa…pe… virodhi. Taṃ virodhipadaṃ** nāma. **Etaṃ** virodhipadaṃ **udāharaṇato** lakkhiyato **phuṭaṃ** paribyattaṃ. Vassikajātisumanādīnaṃ jalajādibhāvo ca, padumakumudādīnaṃ thalajādibhāvo ca, rattiādīsu labbhamānānaṃ kumudādīnaṃ divādīsu sambhavo ca, naccagītādicatusaṭṭhiyā kalāsu ''chajjo usabho gandhāro majjhimo pañcamo dhevato nisādo''ti dassitasattasarānamekadesassa chajjassa bhinnasattasaro chajjo nāmāti samudāyavasena vohārakaraṇādīhi satthāgatataṃ, lakkhaṇātikkamañca, ''aggi sītalo, candanaṃ uṇhaṃ, khadirarukkho nissāro, eraṇḍo sasāro'' iccādinā lokamariyādātikkamo ca, middhassa arūpabhāvupapattiyā vuttāyapi rūpabhāvasādhanasadisayuttivirodhikathanañca, yathāsakamāgamamatikkamma kathanañcāti sabbesaṃ viruddhasabhāvassa pākaṭattā udāharaṇaṃ na dassayissāmāti adhippāyo. Imesameva desādivirodhīnamaviruddhattaṃ ettheva virodhipadadosaparihāre ''bodhisattappabhāvenā''ticcādinā dissati. Desa…pe… gamehi virodho, so assa atthīti desa…pe… virodhi. Nindāyaṃ ayamassatthīti vivacchitā.

**35**. **Ya'dappatīta'mānīya, vattabbaṃ neyyamāhu taṃ;**
**Yathā sabbāpi dhavalā, disā rocanti rattiyaṃ**.

**35**. **''Ya''**miccādi. **Appatītaṃ** saddato, atthato vā anadhigataṃ nahyaññathāvagamo ganthantarābhāvato. Vakkhati hi ''dullabhāvagatī sadda-sāmatthiyavilaṅghinī''ti. Yaṃ kiñci padaṃ samānīya ānetvā vattabbaṃ, taṃ neyyamāhu. **Yathe**tyudāharati. **Sabbāpi** sakalāpi **disā** pubbadisādayo dasa disā **rattiyaṃ** rajanyaṃ **dhavalā** ujjalā **rocanti** dippantīti ettake niddiṭṭhe candamarīcino ettha neyyattaṃ.

**35**. Idāni neyyadosamudāharati **''ya''**miccādinā. **Yaṃ** padaṃ **appatītaṃ** padantarena, tenābhihitatthena vā ''imassatthoya''miti aviññātaṃ ānīya vattabbaṃ, tatoyeva padantaramānīya vattabbaṃ hoti, **taṃ neyyamāhu** ''neyyadoso''ti porāṇā āhu. **Yathā** tatthodāharaṇamīdisaṃ ''sabbāpi dhavalā disā rocanti rattiya''nti. **Sabbāpi disā** pubbadakkhiṇādayo dasa disā **dhavalā** setā **rattiyaṃ** rajanyaṃ **rocanti** dippanti. Ettha disāya visesanaṃ dhavalaguṇaṃ kelāsakūṭasudhābhitticandaraṃsiādīsu kuto sañjātamiti anicchitattā aññanivattanatthaṃ candakiraṇādivācakapadaṃ ānetvā dhavalatā imineti vattabbattā **dhavala** padaṃ neyyadosena duṭṭhaṃ hoti. Patītaṃ viññātaṃ, na patītaṃ **appatītaṃ**. Ettha **a**kāro pasajjapaṭisedhe.

**36**. **Nedisaṃ bahu maññanti, sabbe sabbattha viññuno;**
**Dullabhā'vagatī sadda-sāmatthiyavilaṅghinī**.

**36**. Appatītaṃ nicchanti viññūti dassetumāha **''ne''**tiādi. **Īdisaṃ** anantare vuttappakāraṃ neyyaṃ sabbepi **viññuno** ñeyyavidū **sabbattha** gajjādike **na bahu mañña**nti na sambhāventi nappayujjanti. Kiṃ na bahumaññantīti ce āha **''dullabhā''**tiādi. Tathā hi **avagatī** atthāvagamo **saddaṃ** vācakaṃ, **sāmatthiyañca** ñāyaṃ **vilaṅghayati** cajati anupadassanatoti **saddasāmatthiyavilaṅghinī dullabhā na** labhyate. Ñāyopattho vā saddopattho vā yottho na hoti. So nappatīyate yathā manasi avaṭṭhitamattenāti attho. Tasmā saddato, atthato vā patītabbamaneyyaṃ, tabbiparītaṃ neyyanti viññeyyaṃ.

**36**. Imaṃ appatītapadaṃ viññūhi nābhimatanti dassento āha **''nedisa''**miccādi. **Īdisaṃ** yathāvuttappakāraṃ neyyaṃ **sabbe viññuno sabbattha** gajjapajjādike **na bahu maññanti** na sambhāventi nappayojenti. **Avagatī** atthāvabodho **saddasāmatthiyavilaṅghinī** saddasaṅkhātavācakañca sāmatthiyasaṅkhātañāyañca atikkamma pavattinī **dullabhā** tādisapayogābhāvato dullabhā hoti. Yo attho saddāgato, ñāyāgato vā na hoti, so kattuno manasi patiṭṭhitamattena patīto na hotīti taṃ padaṃ neyyadosamiti sabbe kavino pariharantīti adhippāyo. Bahumānaṃ karontīti vākye bahumaññantīti nāmadhātu. Saddasāmatthiyaṃ vilaṅghayati sīlenāti **saddasāmatthiyavilaṅghinī**.

37. **Siyā visesanāpekkhaṃ,**
**Yaṃ taṃ patvā visesanaṃ;**
**Sātthakaṃ taṃ yathā taṃ so,**
**Bhiyyo passati cakkhunā**.

37. **''Siyā''**iccādi. **Yaṃ** padaṃ visesanaṃ patvā atthena saha vattatīti **sātthakaṃ**. Nibbisesanantu vuttatthameva hoti. **Taṃ visesanāpekkhaṃ** siyā. **''Taṃ yathe''**tyādinā udāharati. ''Passatī''ti vutte ''cakkhunā''ti labbhateva.

37. **''Siyā''**miccādi. **Yaṃ** padaṃ visesanaṃ patvā **sātthakaṃ** atthasahitaṃ, tadabhāve niratthakaṃ hoti, **taṃ visesanāpekkhaṃ** nāma siyā. **Taṃ yathā** tassodāharaṇamevaṃ ''taṃ so bhiyyo passati cakkhunā''ti. **So** puriso **taṃ** purisaṃ **bhiyyo** yebhuyyasā cakkhunā passati. Ettha ''passatī''ti vutteyeva ''cakkhunā''ti ñāyati. **Cakkhunā**ti visesyapadaṃ visesanaṃ laddhāva sātthakaṃ hoti. Visesane apekkhā assāti ca, saha atthena vattamānaṃ sātthakamiti ca samāso.

38. **Hīnaṃ kare visesyaṃ yaṃ, taṃ hīnatthaṃ bhave yathā;**
**Nippabhīkatakhajjoto, samudeti divākaro**.

38. **''Hīna''**miccādi. **Yaṃ** visesanapadaṃ **visesyaṃ** visesitabbaṃ **hīnaṃ** lāmakaṃ **kare** kareyya, **taṃ** visesanapadaṃ **hīnatthaṃ** hīno attho yassa taṃ hīnatthaṃ nāma bhaveyya. **''Yathā''**ityādinā udāharati. Nippabhīkato khajjoto yena so **divākaro** pabhākaro **samudeti** upagacchatīti. Ettha khajjotappabhāpaharaṇe na thuti divākarassāti.

38. **''Hīnaṃ kare''**ccādi. **Yaṃ** padaṃ visesyaṃ hīnaṃ karoti, taṃ hīnatthaṃ bhave. Yathā tatthodāharaṇamevaṃ ''nippabhīkatakhajjoto, samudeti divākaro''ti. Pabhārahitakatā khajjotā yena so **divākaro** sūriyo **samudeti** uggacchati. ''Nippabhīkatakhajjoto''ti iminā visesanena lāmakālokaladdhayuttassa khajjopanakassa abhibhavanappakāsanaṃ sahassaraṃsino nindāyeva, na thutīti visesyaṃ hīnatthaṃ hoti. Hīno attho yasseti ca, natthi pabhā etesanti ca, nippabhā katāti ca, nippabhīkatā khajjotā yenāti ca viggaho.

39. **Pādapūraṇamattaṃ yaṃ, anatthamiti taṃ mataṃ;**
**Yathā hi vande buddhassa, pādapaṅkeruhampica**.

39. **Hi api ca**saddānaṃ pādapūraṇamattattā anatthakattaṃ. Visesanavisesyapadadoso.

39. **''Pādapūraṇi''**ccādi. **Yaṃ** padaṃ **pādapūraṇamattaṃ** catutthaṃsasaṅkhātassa pādassa pūraṇamattameva hoti, **taṃ anatthamiti mataṃ** ñātaṃ. **Yathā**saddo vuttattho. Buddhassa **pādapaṅkeruhaṃ** pādambujaṃ vandeti. Ettha **hi apicā**ti imesaṃ samattanādiatthesu appavattito kevalaṃ pādapūraṇamattato anatthakattaṃ. **Matta**saddo avadhāraṇe. Visesanavisesyapadadoso.

Padadosaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

**Vākyadosaniddesavaṇṇanā**

40. **Saddato atthato vuttaṃ, yattha bhiyyopi vuccati;**
**Tamekatthaṃ yathā'bhāti, vāridovārido ayaṃ**.

40. **''Saddato''**iccādi. **Saddato** vācakena tasmiṃyevatthe tasseva saddassa puna payogato **atthato** abhidheyyena pubbapaṭipādikasseva vatthussāvisesena puna paṭipādanato **vuttaṃ** payuttaṃ yaṃ padattharūpaṃ **yattha** yasmiṃ vākye **bhiyyopi vuccati** punapi payujjate, tamekatthanti anuvaditvā **''yathe''**ccādinā vidhīyate. Vāriṃ dadātīti **vārido**. Ayaṃ **vārido** megho **ābhāti** dippatīti. Jaladānamattāpekkhāya idaṃ saddato ekatthaṃ.

40. Idāni uddiṭṭhakkamena vākyadosaṃ niddisati **''saddato''**ccādinā. **Saddato** vācakena

**atthato** abhidheyyena **vuttaṃ** payuttaṃ yaṃ padattharūpaṃ **yattha** yasmiṃ vākye **bhiyyopi** punapi **vuccati** yujjate, **taṃ** vākyaṃ **ekatthaṃ** nāma doso. Udāharaṇaṃ **''yathi''**ccādi. **Vārido** jaladāyako **ayaṃ vārido** megho **ābhāti** dippati. Sampattisādhakaṃ ''jaladāyako''ccādivisesanaṃ vinā jaladānamattassa vuttattā saddato ekatthaṃ nāma hoti.

Yathā ca

41. **Titthiyaṅkurabījāni, jahaṃ diṭṭhigatāni'ha;**
**Pasādeti pasanne so, mahāmuni mahājane**.

**41**. Titthiyasaṅkhātānaṃ aṅkurānaṃ **bījāni** uppattihetubhūtāni **diṭṭhigatāni** dvāsaṭṭhi diṭṭhiyo **jahaṃ** jahanto dūrīkaronto **so mahāmuni** sammāsambuddho **iha** loke attani **pasanne** pasādabahule mahājane pasādetīti aparamudāharaṇaṃ. Pasādasaṅkhātassa atthassa **''pasanne pasādetī''**ti vuttattā idamatthato ekatthaṃ.

**41**. **''Titthiyi''**ccādi. So mahāmuni **titthiyaṅkurabījāni** titthiyasaṅkhātānaṃ aṅkurānaṃ uppattikāraṇabhūtāni **diṭṭhigatāni** sassatādibhedabhinnā dvāsaṭṭhidiṭṭhiyo **jahaṃ** jahanto apanento **iha** loke **pasanne** attani pasanne **mahājane** pasādeti. **Pasanna**saddena vuttappasādasaṅkhātassa atthassa **pasādetī**ti kriyāpadenapi vuttattā sadde bhinnepi atthato ekanti atthato ekatthassudāharaṇaṃ. Titthiyā eva aṅkurāni, tesaṃ bījāni, diṭṭhīsu gatāni, diṭṭhiyo eva gatānīti vā viggaho.

42. **Āraddhakkamavicchedā, bhaggarīti bhave yathā;**
**Kāpi paññā, kopi guṇo, pakatīpi aho tava**.

**42**. **Āraddho** vattumupakkamanto, **kamo** vacanapaṭipāṭi. Tassa **vicchedo** bhaṅgo, tato. **''Yathe''**tiādinā udāharati. Avuttassapi pasādavasā ajjhāhāroti. Mahāmuni **tava** te **paññā kāpi** sātisayattā aniddhāritaṃ sabhāvavisesā kāciyeva, aho pavattamānāyapi vasabhāvassāniddhāritattā acchariyanti attho. Ettha **kāpi kopī**ti sabbanāmapadakkamassa **pakatī**ti ettha vicchinnattā bhaggarīti.

**42**. **''Āraddhakkami''**ccādi. **Āraddhakkamavicchedā** vatthumāraddhapadakkamassa vicchedahetu **bhaggarīti bhave** bhaggarītivākyadoso bhavati. Udāharati **''yathi''**ccādi. Mahāmuni **tava** tuyhaṃ **paññā** sātisayabhūtā paññā **kāpi** vacanavisayātikkantattā kāpiyeva. **Guṇo** sīlasamādhiādianaññasādhāraṇaguṇasamūho **kopi** pamāṇapariggahassa kenaci lesenapi kattumasakkuṇeyyattā kopiyeva. **Pakatīpi** acinteyyabhūtā pakatīpi evameva **aho** vijjamānānaṃyeva paññādīnaṃ sabhāvāvabodhassa dukkaratā acchariyā. **Kāpi kopī**ti padakkamassa **''pakatī''**ti ettha suññattā rītibhaṅgo. Āraddhoyeva kamo, tassa vicchedo, bhaggā rīti assa, ettha vāti viggaho.

43. **Padānaṃ dubbinikkhepā, byāmoho yattha jāyati;**
**Taṃ byākiṇṇanti viññeyyaṃ, tadudāharaṇaṃ yathā**.

**43**. **''Padāna''**miccādi. **Yattha** yasmiṃ vākye **padānaṃ** syādyantākhyātikānaṃ **dubbinikkhepā** duṭṭhapanato **byāmoho** saṃmuḷhatā **jāyati** uppajjati, **taṃ** vākyaṃ byākiṇṇanti **viññeyyaṃ** ñātabbaṃ. **Tassa** byākiṇṇassa **udāharaṇaṃ** lakkhiyaṃ **''yathe''**ti dasseti. Yathā idaṃ, tathā aññampīti attho.

**43**. **''Padāni''**ccādi. **Padānaṃ** syādyantatyādyantapadānaṃ **dubbinikkhepā** duṭṭhapanato **yattha** vākye **byāmoho** saṃmoho jāyati, **taṃ** byākiṇṇadosoti viññeyyaṃ. **Tadudāharaṇaṃ** tassa byākiṇṇadosassa lakkhiyaṃ **yathā** iminā vakkhamānanayena.

44. **Bahuguṇe paṇamati, dujjanānaṃ pyayaṃ jano;**
**Hitaṃ pamudito niccaṃ, sugataṃ samanussaraṃ.**

**44**. Bahuanantattā bahubhūte guṇe sīlādike **samanussaraṃ** sammadeva uṭṭhāya samuṭṭhāya

anussaranto guṇavisayasatiṃ paccupaṭṭhāpento teneva kāraṇena **pamudito** haṭṭhapahaṭṭho **ayaṃ jano** sabbopi loko **dujjanānaṃ** sujanetarānampi devadattādīnaṃ **niccaṃ** kālaṃ hitaṃ **sugataṃ** sammāsambuddhaṃ **paṇamati** namassatīti ayaṃ attho kavivañcito. Tattha ''bahuguṇe paṇamatī''tyādi byavahitapadappayogā moho jāyatīti byākiṇṇaṃ.

**44**. **''Bahuguṇe''**ccādi. **Bahuguṇe** anantattā bahubhūte sīlasamādhiādiguṇe **samanussaraṃ** visesato anussaranto **pamudito** tatoyeva pahaṭṭho ayaṃ jano sattanikāyo **dujjanānampi** asappurisānampi **niccaṃ** satataṃ **hitaṃ** mittabhūtaṃ **sugataṃ** sabbaññuṃ **paṇamati** vandati. Ettha padānaṃ aṭṭhānapayogato byākiṇṇattaṃ padatthānusāreneva gamyate.

**45**. **Visiṭṭhavacanā'petaṃ, gāmmaṃ'tya'bhimataṃ yathā;**
**Kaññe kāmayamānaṃ maṃ, na kāmayasi kiṃ nvi'daṃ**.

**45**. Visiṭṭhassa kassaci atthassa vacanato kathanato **apetaṃ** pariccattaṃ. **Kaññe**ityāmantanaṃ. Ahaṃ taṃ icchāmi, tādisaṃ maṃ tvaṃ kasmā nicchasi, idaṃ kiṃ nu iti gāmikajanavacanattā **''kaññi''**ccādikaṃ gāmmaṃ.

**45**. **''Visiṭṭhe''**ccādi. **Visiṭṭhavacanāpetaṃ** piyabhūtena uttivisesena visesitabbassa kathanato parihīnaṃ vākyaṃ ''gāmmadosa''nti kavīhi abhimataṃ. Udāharati **''yathi''**ccādi. **Kaññe** he kaññe **kāmayamānaṃ maṃ** tuvaṃ icchayamānaṃ maṃ **na kāmayasi** tvaṃ na icchasi, idaṃ kiṃ nu. Īdise icchāvighāte vuccamāne evaṃ–

''Yācanā madīyā tava kāraṇāyaṃ,
Dine dine nipphalataṃ upeti;
Dakkho sadā māninimānabhaṅge,
Sa manmathonyatra gato mato nu''iti viya.

Piyatthassa kathanābhāvato ''kaññe''tyādikaṃ vacanaṃ milakkhukānaṃ vacanattā **gāmmaṃ**. Ettha **kaññā**saddo dasavassikāya vattatīti niyamo natthi. Visiṭṭhassa atthassa vacanato apetanti vākyaṃ.

**46**. **Padasandhānato kiñci, duppatītikaraṃ bhave;**
**Tampi gāmmaṃtya'bhimataṃ, yathā yābhavato piyā**.

**46**. **''Pade''**ccādi. **Padasandhānato** pubbāparānaṃ padānaṃ sandhivasena yaṃ **kiñci** vākyaṃ duṭṭhu asutisubhagaṃ patītimavabodhaṃ karotīti karaṃ bhave, **tampi** yathāvuttaṃ gāmmantyabhimataṃ. **Yathā**tyudāharati. Bhavato **yā** kāci vanitā **piyā** hotīti ekottho. **Yabha** methune. Yabhanaṃ yābho. So vijjate yassa so **yābhavā**. Tassa **yābhavato piyā**ityapi bhavati.

**46**. **''Padasandhāni''**ccādi. **Kiñci** vākyaṃ **padasandhānato** pubbāparapadānaṃ ghaṭanato **duppatītikaraṃ bhave** asabbhabhūtaduṭṭhatthassa pakāsako hoti, **tampi gāmmanti** yathāvuttagāmmadosena dūsitanti [duppasitanti (ka.)] sabbehi kavīhi **abhimataṃ** ñātaṃ. **Yathā**ti udāharati. **Bhavato** bhavantassa **yā** kāci itthī **piyā** bhavatīti ayaṃ kavinā icchitattho. **Yābhavato** methunavantassa piyātipi attho. **''Yabha** methune''ti hi dhātu. Yabhanaṃ yābho, so assa atthīti **yābhavā,** tassa yābhavatoti gahite asotabbattā duppatītikaratā. Duṭṭhāyeva patīti avabodho, taṃ karotīti viggaho.

**47**. **Vuttesu sūcite ṭhāne, padacchedo bhave yati;**
**Yaṃ tāya hīnaṃ taṃ vuttaṃ, yatihīnanti sā pana**.

**47**. **''Vuttesvi''**ccādi. **Vuttesu** chandosatthaparinidditthesu anuṭṭhubhādīsu **sūcite** ṭhāne ''etthayatī''ti chandovicitiyā pakāsitaṭṭhāne padānaṃ syādyantānaṃ chedo vicchiti vibhāgo anuvādo yaṃ yati bhaveti vidhīyati. **Tāya** yatiyā **hīnaṃ** parihīnaṃ viruddhaṃ **yaṃ** vākyaṃ, taṃ **yatihīna**nti vuttaṃ, ''yamanaṃ virāmo **yati,** sā hīnā etthā''ti katvā. **Panā**ti visese, **sā** yati panāti sambandho.

**47**. **''Vuttesva''**ccādi. **Vuttesu** chandosatthe niddiṭṭhaanuṭṭhubhādīsu **sūcite ṭhāne** ''ayamettha yatī''ti pakāsite ṭhāne **padacchedo** syādyantatyādyantādīnaṃ padānaṃ vicchedo yati nāma bhave, **tāya** yatiyā **yaṃ** vākyaṃ **hīnaṃ** abhimataṭṭhāne vaṇṇavicchedena parihīnaṃ, **taṃ** vākyaṃ **yatihīna**nti yatihīnadosena duṭṭhanti viññūhi vuttaṃ.

48. **Yati sabbattha pādante, vuttaḍḍhe ca visesato;**
**Pubbāparānekavaṇṇa-padamajjhepi katthaci**.

**48**. **''Yati''**ccādi. **Sabbattha pādante** sabbasmiṃ catutthaṃsasaṅkhātānaṃ gāthāpādānaṃ ante avasāne ca **visesato** visesena ekantena **vuttaḍḍhe ca** vuttānaṃ pādadvayasaṅkhāte aḍḍhe ca, tadavasāne cāti adhippāyo. ''Siyā''ti seso. Nanu ''padacchedo''ti vuttattā padamajjhe yati na hotevāti ceti āha **''pubba''**iccādi. **Katthaci** kismiñci ṭhāne, na sabbattha. Pubbāparānekavaṇṇapadamajjhepi yatīti sambandho. Pubbe ca apare ca **pubbāpare**. Aneke vaṇṇā **anekavaṇṇā**. Pubbāpare anekavaṇṇā yassa taṃ tathā. Tañca taṃ padañca, tassa majjhepi.

**48**. Idāni yatimhi labbhamānaṃ sabbavisayaṃ dasseti **''yati''**ccādinā. Sā pana yati **sabbattha pādante** catutthaṃsasaṅkhātagāthāpādānaṃ ante ca **visesato** niyamato **vuttaḍḍhe** ca vuttānaṃ pādadvayasaṅkhāte aḍḍhe ca, tadavasāne cāti adhippāyo. **Katthaci** kismiñci ṭhāne **pubbāparānekavaṇṇapadamajjhepi** pubbāparabhūtaanekavaṇṇasamannāgatapadānaṃ majjhe ca siyā. Padacchedassa ''yatī''ti vuttattā padamajjhe na hotīti saṅkāpariharaṇatthaṃ ''pubbāparānekavaṇṇapadamajjhe''ti vuttaṃ. Ettha pādanto, vuttaḍḍho, padamajjhañca yatiṭṭhānanti. Padamajjheyeva labbhamānā yati katthaci hoti, dvakkharatyakkharapadamajjhe pana na hoti.

Tatthodāharaṇapaccudāharaṇāni yathā –

49. **Taṃ name sirasā cāmī-karavaṇṇaṃ tathāgataṃ;**
**Sakalāpi disā siñca-tīva soṇṇarasehiyo**.

**49**. Udāharīyatīti **udāharaṇaṃ**. Paṭipakkhamudāharaṇaṃ **paccudāharaṇaṃ**. Cāmīkarasseva suvaṇṇassa viya vaṇṇo yassa taṃ tathāgataṃ sirasā namāmi. Kīdisaṃ? **Yo** tathāgato **sakalāpi disā** sabbāyeva dasa disā **soṇṇarasehi** cāmīkaravaṇṇattā rasehi suvaṇṇarasehi **siñcatīva** siñcatīti maññe, **taṃ** tathāgatanti apekkhate. Ettha pubbapādante vuttaḍḍhe ca niyatā yati. **Cāmīkara**saddo cettha caturakkharo. Tattha **cāmī**ti pubbabhāgo, **kara**iti paro. Ettha pubbāparānekavaṇṇapadamajjhe yati. **Siñcatī**ti ettha pana pubbāparānekavaṇṇapadamajjhattābhāvā **siñca**ityatra yati duṭṭhāti. Idaṃ paccudāharaṇaṃ.

**49**. **Tattha** pādantavuttaḍḍhesu yatiyā pākaṭattā **ta**smiṃ padamajjhe yatiyā **udāharaṇapaccudāharaṇāni** iṭṭhodāharaṇapaṭipakkhodāharaṇāni yathā. **''Taṃ name''**ccādi. **Yo** tathāgato sakalāpi disā **soṇṇarasehi** suvaṇṇarasadhārāhi **siñcatīva** siñcati maññe, **iva**saddo vitakke. **Cāmīkaravaṇṇaṃ** suvaṇṇavaṇṇasadisachavivaṇṇaṃ **taṃ** tathāgataṃ sirasā name. Ettha ''cāmīkaravaṇṇa''nti yatiyā **cāmī**ti akkharadvayamatikkamma ṭhitattā antepi **kara**iti akkharadvayenānūnattā padacchedassa pubbāparavaṇṇānamanekattamitiṭṭhodāharaṇaṃ. **Siñcatī**ti pade **siñcā**ti vaṇṇadvayamatikkamma yatiyā dissamānattepi **ti**iti parabhāge ekavaṇṇattā anekavaṇṇābhāvoti paccudāharaṇaṃ. Ettha anekavaṇṇattaṃ padavaseneva ñātabbaṃ. Cāmīkarassa vaṇṇo viya vaṇṇo yassa soti viggaho.

50. **Saro sandhimhi pubbanto, viya lope vibhattiyā;**
**Aññathā tva'ññathā tattha, yādesādi parādi'va**.

**50**. **''Saro''**ccādi. Vibhattiyā **lope** sati **sandhimhi** saṃhitāyaṃ katāyaṃ **saro** parapadādibhūto **pubbanto viya** pubbapadassa antabhūto yo saro, so viya hoti, anekavaṇṇattābhāvepi tato vihitayatiyā nevatthi bhaṅgoti adhippāyo. **Aññathā tu** vibhattiyā alope tu sati saṃhitāyaṃ katāyaṃ pubbapadantabhūto saro ce, **aññathā** aññena pakārena hoti, parapadassādisaro viya hotīti attho. Taṃ vibhattiyā saddhiṃ vihāya katayatiyā natthi bhaṅgoti adhippāyo. **Tattha** tassaṃ yatiyaṃ **yādesādi**

ivaṇṇādīnaṃ kātabbo **ya**kārādesādi **parādiva** parapadassa ādisaro viya hoti. Kata**yā**desādisahitaṃ byañjanaṃ vihāya katāya yatiyā natthi bhaṅgoti adhippāyo.

**50**. Idāni heṭṭhā vuttassa viruddhattepi yatibhaṅgābhāvaṃ dassento āha **''saro''**ccādi. Vibhattiyā lope sandhimhi sati **saro** sandhisaro **pubbanto viya** pubbapadassa anto viya hoti, **aññathā tu** vibhattiyā alope saṃhitāyaṃ katāyaṃ aññathā hoti, pubbapadantabhūto saro parapadassa ādisaro viya hoti. **Tattha** yatiyaṃ **yādesādi** ivaṇṇādīnaṃ kattabba**ya**kārādesādi **parādiva** parapadassa ādisaro viya hoti, pubbantasadisasaramatikkamitvāpi parapadādisarasadisavaṇṇamāgamma taṃ anatikkamitvāpi parapadādisarasadisayādesādimatikkamitvāpi yatiyā payuttāya sati anekavaṇṇattābhāvepi yatibhaṅgo na hotīti adhippāyo. Pubbassa antoti ca, yo ca so ādeso ca, so ādi yassa makārādinoti ca, parassa ādīti ca vākyaṃ.

51. **Cādī pubbapadantāva, niccaṃ pubbapadassitā;**
**Pādayo niccasambandhā, parādīva parena tu**.

**51**. **Niccaṃ** anavarataṃ pubbapadaṃ sitā nissitā **cādī ca**kārādayo nipātā pubbassa padassa antā avayavā viya honti, te anto katvā yati kātabbāti adhippāyo. **Parena** parapadena **niccasambandhā** satatayogino, **tu**saddo aṭṭhānappayutto, **pādayo tu parādīva** parapadassa ādī avayavā viya honti, taṃ vihāya pubbapadante yati kātabbāti adhippāyo.

**51**. **''Cādi''**ccādi. **Niccaṃ** satataṃ **pubbapadassitā** pubbapadaṃ nissāya pavattā **cādī ca**kārādinipātā **pubbapadantāva** pubbapadassa antā avayavā viya honti, **parena** parapadena **niccasambandhā** nirantarayogino **pādayo tu pā**diupasaggā pana **parādīva** parapadassa ādī avayavāviya honti. **Cā**dayo āgamma te bahi katvāpi **pā**dayo āgamma te anto katvāpi pavatto virāmo yatibhaṅgoti adhippāyo. Coādi yesanti ca, pubbapadaṃ sitāti ca, po ādi yesanti ca, niccaṃ sambandhāti ca viggaho. Ettha ca tagguṇasaṃviññāṇattā cakārapakārādīnampi pariggaho.

Sabbatthodāharaṇāni yathā

52. **Name taṃ sirasā sabbo-pamātītaṃ tathāgataṃ;**
**Yassa lokaggataṃ patta-sso'pamā na hi yujjati**.

53. **Munindaṃ taṃ sadā vandā-mya'nantamati'muttamaṃ;**
**Yassa paññā ca mettā ca, nissīmāti vijambhati**.

**52-53**. **Sabbatthā**ti pubbantasadisādīsu. **''Nameta''**ntiādigāthādvaye padattho pākaṭo, adhippāyo tu yato lokaggataṃ patto, tato sabbopamātīto, yato paññāmettā loke nirantaramiva vattanti, tato anantamati, uttamo cāti. Ettha ''sabbā upamā''ti samāsaṃ katvā vibhattilope saṃhitāyañca katāyaṃ parapadādiukāro pubbapadantabbakāraṭṭha**a**kāro viya hotīti **sabbo** iccatra pādantayati. **Pattassopamā** iccatra yakārādesassa parādisadisabhāvo viya hoti, vibhattiyā alope saṃhitāyaṃ katāyaṃ **sa**vibhattiyā **a**kāro parapadādi **u**kāro viya hotīti taṃvibhattiyā pasiddhaṃ vihāya **patta**iccatra pādantayati. Tathā **vandāmyananta**iccatra **ya**kārādesassa parādisadisabhāvo vihitoti **mya**saddaṃ vajjetvā **vandā**iccatra pādantayati. Pubbapadassitānaṃ **cādī**naṃ pubbapadantasadisatā vuttāti **mettā cā**ti **ca**saddato yati, aparapadasambandhā **pā**dayo parapadādisadisā hontīti **nissīmā**ti ettha **ni**saddaṃ vihāya tato ādimhi yati.

**52-53**. Sabbattha yathāvuttapubbantasadisasarādīsu pañcasu udāharaṇāniyathā. **''Name ta''**miccādi, lokaggataṃ pattassa **yassa** buddhassa **upamā na hi yujjati** sakalapadatthānaṃ atikkamma ṭhitattā na hi yujjati. Sabbopamātītaṃ taṃ tathāgataṃ sirasā **name** namāmi. **Sabbo**ti ettha okārassa pubbapadantasarasadisattā tato parāya yatiyā ca **ssopamā**ti parapadādisadisaṃ vaṇṇamanatikkamma ṭhitāya yatiyā ca udāharaṇaṃ.

**''Muninde''**ccādi. **Yassa** sambuddhassa paññā ca mettā **canissīmā**

anantasattaanantañeyyavisayakaraṇato sīmārahitā ativijambhati. **Anantamatiṃ** udayabbayasambhavepi ñeyyassānantattā visayimhi visayavohārena anantapaññāya samannāgataṃ **uttamaṃ** tato eva pavaraṃ taṃ munindaṃ sadā vandāmi, **yā**desassa parādisadisattā tamanāgamma yati bhavati. **Mettācanissīmā**ti ettha **cā**dīnaṃ pubbapadantasadisattāca **pā**dīnaṃ parapadādisadisattā ca **''cā''**ti ''nī''ti imesampi yati bhavati.

Cādipādīsu paccudāharaṇāni yathā

54. **Mahāmettā mahāpaññā, ca yattha paramodayā;**
**Paṇamāmi jinaṃ taṃ pa-varaṃ varaguṇālayaṃ**.

54. **''Mahā''**iccādi. **Yatthā**ti yasmiṃ jine. **Paramodayā**ti mahāmettādayo ukkaṭṭhābhivuḍḍhiyo. Tatoyeva varaguṇālayaṃ, teneva **pavaraṃ** uttamaṃ taṃ jinanti sambandho. Ettha pubbapadanissitaṃ cakāraṃ parapadādibhūtaṃ katvā tato pubbe katā yati ca, parapadādisambandhapakāraṃ pubbapadantabhūtaṃ katvā pakārato paraṃ katā yati ca viruddhāti ubhayattha paccudāharaṇaṃ.

54. **Cādipādīsu** visayabhūtesu paccudāharaṇaṃ yathā. **''Mahāmetti''**ccādi. **Yattha** yasmiṃ jine mahāmettā ca mahāpaññā ca imā **paramodayā** ukkaṭṭhābhivuḍḍhiyo honti. **Varaguṇālayaṃ** uttamaguṇākaraṃ **pavaraṃ** tatoyeva uttamaṃ taṃ jinaṃ paṇamāmi. Ettha cakāraṃ parapadādiṃ katvā pakāraṃ pubbapadantaṃ katvā yatiyā pavattattā ''ca yattha, taṃ pā''tidvayamapi paccudāharaṇaṃ.

55. **Padatthakkamato muttaṃ, kamaccutamidaṃ yathā;**
**Khettaṃ vā dehi gāmaṃ vā, desaṃ vā mama sobhanaṃ**.

55. **''Pada''**iccādi. Padānaṃ atthakkamato **muttaṃ** gaḷitaṃ kamaccutamidanti vidhīyate. **Khettaṃ vā** iccādinā arucitoyaṃ yācanakkamo vattuno aviññutaṃ gameti. Yo hi khettampi dātuṃ nicchati, kathaṃ so gāmādikaṃ dassatīti.

55. **''Padatthi''**ccādi. **Padatthakkamato** padānaṃ atthakkamato **muttaṃ** gaḷitaṃ **idaṃ** vākyaṃ kamaccutaṃ nāma. Udāharati **''yathi''**ccādi. Mama sobhanaṃ khettaṃ vā gāmaṃ vā desaṃ vā janapadaṃ vā dehi. Ettha **khetta**miccādi yācanakkamo vattuno aviññubhāvaṃ vinā ucitapadatthakkamaṃ nappakāseti, tathā hi khettamapi dātumanicchanto gāmanigamajanapadādiṃ kathaṃ dassatīti kamahāni.

56. **Lokiyattha'matikkantaṃ, ativuttaṃ mataṃ yathā;**
**Atisambādha'mākāsa-metissā thanajambhane** [thanajumbhane (sī.)].

56. **''Loki''**ccādi. Loke vidito lokiyo, taṃ **lokiyattha**mabhidheyyaṃ **atikkantaṃ** ananuvuttaṃ yaṃ taṃ ativuttaṃ matanti vidhīyate. **Yathe**tyādinā udāharati. **Etissā** vanitāya **thanānaṃ** payodharānaṃ **jambhane** byāpane **ākāsaṃ** gaganaṃ **atisambādhaṃ** accantappakaṃ.

56. **''Lokiyatthi''**ccādi. **Lokiyatthaṃ** loke pasiddhamabhidheyyaṃ **atikkantaṃ** kathanākārena atikkamitaṃ vākyaṃ ativuttamiti mataṃ. Udāharati **''yathi''**ccādi. **Etissā thanajambhane** thanānaṃ vijambhane ākāsaṃ **atisambādhaṃ** anokāsaṃ. Ettha payodharānaṃ mahantattaṃ vadāmāti loke mahantanti pasiddhaṃ gaganamapi atikkantattā vākyamativuttadosena dūsitaṃ.

57. **Samudāyatthato'petaṃ, taṃ apetatthakaṃ yathā;**
**Gāviputto balībaddho, tiṇaṃ khādī pivī jalaṃ**.

57. **''Samudāyi''**ccādi. **Samudāyassa** pakaraṇato padasandhino vākyassa **attho** abhidheyyaṃ aṅgaṅgibhūtaṃ kriyākārakasambandhīvisesalakkhaṇaṃ saṃvohārikaṃ, tato **apetaṃ** apagataṃ

suññaṃ, vinā [na (ka.)] padatthamattena tassa katthaci byabhicārābhāvato etādisaṃ yaṃ tamapetatthakanti vidhi. Na hi ''gāviputto''ccādīsu samudāyattho sambhavati.

57. **''Samudāyi''**ccādi. **Samudāyatthato** visesanavisesyabhūtakriyākārakasambandhehi yuttavākyasaṅkhātapadasamudāyassa sambandhapadattā vohārānurūpaatthato **apetaṃ** apagataṃ, avayavatthamattassa vā sabbattha labbhamānattā samudāyatthato suññaṃ, **taṃ** vākyaṃ **apetatthakaṃ** nāma. **Yathi**ccādinā udāharati ''gāviputto balībaddho usabho tiṇaṃ khādi, jalaṃ pivī''ti. Ettha avayavatthamattena vinā samudāyena gamyamānassa kassaci visesatthassa abhāvā samudāyatthato apagataṃ nāma hoti.

58. **Bandhe pharusatā yattha, taṃ bandhapharusaṃ yathā;**
**Kharā khilā parikkhīṇā, khette khittaṃ phalatya'laṃ.**

58. **''Bandhe''**ccādi. **Kharā**iccādikaṃ bandhapharusaṃ sutisubhagattābhāvato **kharā** kakkasā **khilā** khāṇukādayo **parikkhīṇā** khayaṃ pattā yato, tasmā **khette** kedāre **khittaṃ** vuttaṃ **ala**maccantaṃ **phalati** nipphajjati. vākyadoso.

58. **''Bandhe''**ccādi. **Bandhe** bandhasarīre **pharusatā** sutisukhatābhāvato pharusabhāvo **yattha** vākye bhavati, **taṃ** vākyaṃ **bandhapharusaṃ** nāma hoti. **Yathā**ti udāharati. **Kharā** kakkasā **khilā** khāṇukādayo **parikkhīṇā** yasmā khīṇā honti, tasmā khette **khittaṃ** vuttaṃ bījaṃ **alaṃ** atisayena **phalati** nipphajjati.

Vākyadosaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

**Vākyatthadosaniddesavaṇṇanā**

59. **Ñeyyaṃ lakkhaṇamanvattha-vasenā'pakkamādinaṃ;**
**Udāharaṇametesaṃ, dāni sandassayāmya'haṃ.**

59. **''Ñeyya''**miccādi. Apakkamādīnaṃ yathāuddiṭṭhānaṃ lakkhīyati udāharaṇamanenāti atthena **lakkhaṇaṃ anvatthavasena** apagato kamo yattha taṃ apakkamantiādinā atthānugamanavasena **ñeyyaṃ** viññātabbaṃ. **Idāni** vākyadose niddisitvā avasarappatte imasmiṃ kāle **etesaṃ** apakkamādīnaṃ **udāharaṇaṃ** lakkhiyaṃ ahaṃ **sandassayāmi** pakāsessāmi.

59. Idāni uddiṭṭhānukkamena apakkamādiatthadosāni vibhāveti **''ñeyya''**miccādinā. **Apakkamādīnaṃ** apakkamocityahīnādīnaṃ **lakkhaṇaṃ** apakkamādivisayabuddhiyā aviparītavuttiyā pavattikāraṇaṃ **anvatthavasena** apagato kamo yatthiccādivacanatthānugatañāṇavasena **ñeyyaṃ** ñātabbaṃ, visuṃ lakkhaṇaṃ na vadāmāti vuttaṃ hoti. Idāni ahaṃ **etesaṃ** apakkamādīnaṃ **udāharaṇaṃ** lakkhiyaṃ sandassayāmi. Atthānugatamanvatthaṃ anvatthassa ñāṇassa vasoti viggaho.

Tatthāpakkamaṃ yathā

60. **Bhāvanādānasīlāni, sammā sampāditāni'ha;**
**Bhogasaggādinibbāna-sādhanāni na saṃsayo.**

60. **''Bhāvanā''**iccādi. **Sammā** alobhādihetusampattiyā sakkaccaṃ **sampāditāni** nipphāditāni. Ettha bhogasaggādinibbānānaṃ hetavo yathākkamaṃ dānasīlabhāvanāyo, na tu bhāvanādānasīlāni.

60. **Tattha** tesu apakkamādīsu **apakkamaṃ yathā** apakkamassodāharaṇamevaṃ. **Ocityahīnaṃ yathā**tyādīsupi evamattho veditabbo. **''Bhāvani''**ccādi. **Iha** imasmiṃ attabhāve **sammā sampāditāni** alobhādihetusampattiyā sakkaccaṃ sampāditāni rāsikatāni bhāvanādānasīlāni **bhogasaggādinibbānasādhanāni** upabhogaparibhogāni, sagguppattiāyuārogyādīni, nibbānañceti etesaṃ sādhakāni. **Na saṃsayo** sadisavisadisavipākadāne saṃsayo nāma natthi. Ettha

bhogasagganibbānānaṃ hetubhūtā pana kamato dānasīlabhāvanāyo bhavantīti phalakkamassa hetukkamaṃ viruddhamiti kamāpetaṃ nāma hoti.

Ocityahīnaṃ yathā

61. **Pūjanīyataro loke, aha'meko nirantaraṃ;**
**Mayekasmiṃ guṇā sabbe, yato samuditā ahuṃ**.

61. **''Pūjanīyi''**ccādi. **Yato** yasmā kāraṇā **sabbe guṇā** sīlādayo **ekasmiṃ** kevale **mayi** eva **samuditā** rāsibhūtā **ahuṃ** ahesuṃ, tasmā kāraṇā imasmiṃ sattaloke **eko** kevalo ahameva **nirantaraṃ** satataṃ **pūjanīyataro** atisayena pujjoti. Evamattapasaṃsanamarucitaṃ sappurisassa.

61. **''Pūjanīyatare''**ccādi. **Yato** yasmā **sabbe guṇā** sīlādayo **ekasmiṃ mayi** adutiye mayi eva **samuditā** rāsibhūtā **ahuṃ** ahesuṃ, tasmā **loke** sattaloke **eko** adutiyo ahameva **nirantaraṃ** satataṃ **pūjanīyataro** atisayena pūjanīyo. Evaṃ attappasaṃsanato ucitatāya parihānīti **ocityahīnaṃ** nāma.

Yathā ca

62. **Yācitohaṃ kathaṃ nāma, na dajjāmyapi jīvitaṃ;**
**Tathāpi puttadānena, vedhate hadayaṃ mama**.

62. **''Yācito''**iccādi. Ettha ''yadi yāciṃsu, jīvitampi yācakānaṃ dajjāmī''ti dassitodāratāyānucitaṃ puttadāne hadayapavedhanakathanaṃ vessantarassa yajjevamavoca.

62. **Yathā ca,** evampi ocityahīnassa udāharaṇaṃ daṭṭhabbaṃ **''yācito''**ccādi. **Yācito** yācakehi yācito ahaṃ jīvitamapi kathaṃ nāma na dajjāmi, **tathāpi** evaṃ dānajjhāsaye satipi puttadānena mama hadayaṃ **vedhate** kampate. Ettha vessantarassa ''yadi yāceyyuṃ, jīvitamapi yācakānaṃ dajjāmī''ti katapaṭiññāya puttadānena hadayakampanassa kathanaṃ cāgātisayayogasaṅkhātaudāraguṇassa ananucchavikanti ocityahīnaṃ.

Bhaggarīti yathā

63. **Itthīnaṃ dujjanānañca, vissāso nopapajjate;**
**Vise siṅgimhi nadiyaṃ, roge rājakulamhī ca**.

63. **''Itthīna''**miccādi. **Nopapajjate** na yujjati. Ettha sambandhe chaṭṭhiyā pariccāgena **vise**iccādinā ādhāre sattamīniddeso attharītiyā bhaṅgo. Ādo majjhe ca **ca**kārapariccāgā saddarītiyā bhaṅgo, rītīnaṃ anantattā bhaṅgāpyanantā. Udāharaṇaṃ tu disāmattaṃ.

63. **''Itthīna''**miccādi. Itthīnañca dujjanānañca **vissāso** sahavāsādīhi vissāso **nopapajjate** anatthasaṃsayānivattikāraṇattā na yujjati. **Vise** garaḷe ca **siṅgimhi** siṅgavati mahiṃ sādo ca nadiyañca **roge** vaḍḍhamānake roge ca **rājakulamhi** ca vadhabandhanādikārake rājakule ca vissāso nopapajjate. Ettha ādo sambandhe chaṭṭhiyā ārabhitvā taṃ pahāya sattamiyā vuttattā attharīti ca, ādimajjhesu **ca**saddapariccāgato saddarīti ca bhinnā. **Ca**saddaṃ payuñjantena ādo eva vā ante eva vā paccekaṃ vā yojetabbaṃ hoti. Īdiso payogo rītibhaṅgo nāma hoti. Rītīnaṃ bahuttā rītibhaṅgadosāpi bahuvidhā. Idaṃ pana mukhamattanidassanaṃ.

Sasaṃsayaṃ yathā

64. **Munindacandimāloka-rasalolavilocano;**
**Jano'vakkantapantho'va, gopadassanapīṇito**.

64. **''Munindi''**ccādi. Candimā viya candimā, munindoyeva candimā, tassa ālokanaṃ dassanaṃ, āloko pakāso vā, tasmiṃ **raso** anurāgo, tena **lolāni** capalāni **locanāni** akkhīni yassa so

jano **avakkanto** okkanto paviṭṭho **pantho** maggo yena avakkantapantho eva **gunnaṃ** raṃsīnaṃ, iṭṭhatthanipphattisūcakabhāvena **go**padatthassa vā padassanena **pīṇito** muditoti ettha gorūpassa padassanenātipi viññāyatīti sandeho.

**64**. **''Munindi''**ccādi. **Munindacandimālokarasalolavilocano** munindasaṅkhātassa candimassa āloke dassane pātubhāve vā rasena ālayena cañcalanetto jano **avakkantapanthova** otiṇṇamaggova buddhassa dassanatthāya maggamotiṇṇoti adhippāyo. **Gopadassanapīṇito** gosaṅkhātaraṃsipadassanena, abhimaṅgalasammatagopadassanena vā santuṭṭho hoti. Ettha gopadassanenāti ca atthassa gamyamānattā viññātuṃ saṃsayo uppajjatīti **sasaṃsayaṃ** nāma. Avakkanto pantho yenāti ca, gunnaṃ raṃsīnaṃ, gāvassa vā padassananti ca, gopadassanena pīṇitoti ca viggaho.

65. **Vākyatthato duppatīti-karaṃ gāmmaṃ mataṃ yathā;**
**Poso vīriyavāso'yaṃ, paraṃ hantvāna vissami**.

**65**. **''Vākya''**iccādi. **Paraṃ** sattuṃ **hantvāna** paharitvā **vīriyavā** sūro **soyaṃ poso** puriso **vissami** vissattho. Ayamattho tāva na duppatīto. **Paraṃ** accantaṃ hantvāna **vīriyavā** ucitasambhavo soyaṃ poso vissamīti duppatītoyamattho.

**65**. Anvatthavasena lakkhaṇassa apākaṭattā salakkhaṇaṃ lakkhiyamudāharati **''vākyatthato''**ccādinā. Vākyatthato duppatītikaraṃ viruddhappakāsakaṃ gāmmanti mataṃ. **Yathā**ti udāharati. **Paraṃ** sattuṃ **hantvāna** māretvāna **vīriyavā** sūro so ayaṃ poso **vissami** vigataparissamo ahosi, ayamattho iṭṭho. **Paraṃ** atisayena **hantvāna** vītikkamaṃ katvā **vīriyavā** upacitasambhavo upacitasukko so ayaṃ puriso vāyāmena **vissami** vigatavāyāmo ahosīti. Imassatthassa asabbhārahattā gāmmattaṃ. Vīriyaṃ ussāho sambhavo vā assa atthīti viggaho.

66. **Duṭṭhālaṅkaraṇaṃ tetaṃ, yatthālaṅkāradūsanaṃ;**
**Tassālaṅkāraniddese, rūpamāvībhavissati**.

**66**. **''Duṭṭhā''**iccādi. **Yattha** yasmiṃ vākye alaṅkārānaṃ **dūsanaṃ** vikaṭatā, etantu **duṭṭhālaṅkaraṇaṃ** duṭṭhālaṅkaraṇaṃ nāma, **tassa** duṭṭhālaṅkārassa **rūpaṃ** sarūpaṃ **alaṅkāraniddese** taṃnāmake paricchede **āvībhavissati** pakāsissati, tattheva taṃ dassayissāmīti adhippāyo.

**66**. **''Duṭṭhālaṅkari''**ccādi. **Yattha** vākye **alaṅkāradūsanaṃ** alaṅkārānaṃ virodho hoti, **etaṃ** vākyatthanissitaṃ **etaṃ** vākyaṃ **duṭṭhālaṅkaraṇaṃ** duṭṭhālaṅkāro nāma, **tassa** duṭṭhālaṅkaraṇadosopalakkhitavākyassa **rūpaṃ** sarūpaṃ lakkhiyaṃ **alaṅkāraniddese** alaṅkārānaṃ nidassanaṭṭhānabhūte paricchede āvībhavissati. Ettha vuttepi puna tatthāpi vattabbaṃ siyāti na vuttanti adhippāyo. Uddese ''duṭṭhālaṅkatī''ti vatvā idāni ''duṭṭhālaṅkaraṇa''nti vacanaṃ **alaṅkati alaṅkaraṇaalaṅkāra**saddānaṃ tulyatthattā na virujjhati.

67. **Kato'tra saṅkhepanayā mayā'yaṃ,**
**Dosānamesaṃ pavaro vibhāgo;**
**Eso'va'laṃ bodhayituṃ kavīnaṃ,**
**Tamatthi ce khedakaraṃ parampi**.

Iti saṅgharakkhitamahāsāmipādaviracite subodhālaṅkāre

Dosāvabodho nāma

Paṭhamo paricchedo.

**67**. Evaṃ ''sodāharaṇametesaṃ, lakkhaṇaṃ kathayāmyaha''nti katapaṭiññānurūpaṃ paṭipajja dāni **''katotri''**ccādinā nikkhipananayaṃ saṅkhipati. **Atra** imasmiṃ adhikāre, paricchede vā **esaṃ**

yathāvuttānaṃ **dosānaṃ** padadosādīnaṃ **pavaro** uttamo **vibhāgo** vibhajanaṃ **saṅkhepanayā** saṅkhepakkamena, na vitthārato, yato aparisaṅkhyeyyānaṃ natthi pariyanto mayā **kato** niṭṭhāpito. Nanu ''saṅkhepanayā''ti vuttattā purātanehi [purātarehi (ka.)] dīpitā santi bahū dosā, te pariccattā siyunti? Ettha vuccate, vitthārakkamassa anadhippetattā ''saṅkhepanayā''ti vuttaṃ, na pana sabbathā pariccāgena. Tathā hi–

''Nihantu soyaṃ jalitaṃ, pataṅgo aripāvaka''ntiādīnaṃ

**Akkhamatthantarādikaṃ** viruddhatthantarānugatanti ca. Ettha hi **pataṅga**saddena jotiriṅgaṇasaṅkhātamatthantaramasamatthamicchitatthe ''vacanti gaṇḍā''tyevamādikaṃ amaṅgalaapayuttapadādikaṃ kiliṭṭhe antogadhanti ca.

Gajahesādi sambandhadūsitaṃ lokavirodhi, sogatāgamādīsu pasiddhaṃ rūpakkhandhādikamaññatra vuttaṃ appatītaṃ nāma. Idaṃ āgamavirodhiiti, sambandhadūsitappatītādikaṃ virodhimhi paviṭṭhanti ca, ānetabbahetuttā hetvapekkhaṃ neyyato na byatiriccatīti ca.

''Devo voharatu klesaṃ, rāhukhinno divākaro''

Iccādikaṃ asāmatthyābhidheyyādikaṃ ocityahīne saṅgahitanti ca. Jigucchaasabbhasaṃsūcakaatthantarakañca gāmmaṃ duppatītikare saṅgayhatīti ca. ( ) [(duruccāraṇaṃ)?] Sabandhapharusameveti ca.

Ettha pana ocityahīnaduppatītikarānaṃ vākyatthadosattepi phandhapharusassa ca vākyadosatte padapadatthānaṃ dosato vākyameva duṭṭhaṃ siyā, vākyañca padehi viriccate, pade duṭṭhe vākyattho ca duṭṭho siyā. Padadosato vākyavākyatthānaṃ nānābhāvābhāvañāpanatthaṃ asāmatthiyābhidheyyādikaṃ padaṃ ocityahīnādivākyatthadosādīsu anto kathitaṃ. Tathā hi purātanehi viruddhatthantarādīhi padehi viracitaṃ vākyaṃ viruddhantiādinā bahūni duṭṭhāni vākyāni dassitāni. ''Harisamānayī''ti ettha **ha**pubbaṃ risa'mānayīti icchitatthā pari bhaṭṭhaṃ **bhaṭṭhaṃ**. Nānatthamappasiddhehi yuttaṃ **guḷhaṃ,** yathā ''sakko sahassagū''ti. Iti bhaṭṭhaguḷhatthādayo pasādālaṅkāraviruddhāti ca.

Vākyepi **visandhika**mihānupayogīti ca, vākyantaropagataṃ vākyaṃ **vākyagabbhaṃ,** vākyantarapadasammissaṃ ''apāthyameso dissati, vejjaṃ khādatyanārata''miccādikaṃ **vākyasaṃkiṇṇañca** byākiṇṇe samohitanti ca.

''Kācuyyāne mayā diṭṭhā, vallarī pañcapallavā;
Pallave pallave mudhā, yassā kusumamañcarī''ti.

Ida**mavācakaṃ** paheḷikāya pamussitāsannissitanti ca, tattha ca kavinā **uyyāna**saddena gehaṃ, latāvācinā **vallarī**saddena aṅganā, **pallava**saddena karacaraṇadasanacchadā, **mañcarī**saddena nakhasobhā dantakantiyo ca vattumicchitā, vākyatthepi paduminīnaṃ rattiyamunniddatādikaṃ **viruddhaṃ** virodhinilīnanti ca nātyanuññātā, na tu sabbathā pariccāgena. **Esova** evaṃ yathāvuttanayena niṭṭhāpito ayaṃ saṅkhepanayo eva **kavīnaṃ** paṇḍitajanānaṃ **khedakaraṃ** ''kathaṃ nāma bandhepīdisaṃ sati santī''ti evamāsuhanopajanaṃ paraṃ padadose asādhusandiddhapariyāya ñeyyaappatītatthaappayojaka dubbodhadesiyādikaṃ, vākyadose adhikaūnabhaggacchandādikaṃ, vākyatthadose upakkamopasaṃhāravisamañceti iccevamādikamaparampi dūsanaṃ **atthi ce** yadi bhaveyya, **tampi bodhayitu**mavagametuṃ **alaṃ** samatthaṃ yathāvuttadosānusārena buddhimantehi sakkā ūhitunti.

Evaṃ vadato ca ganthakārassāyamadhippāyo – ye dosā vibhāgaso na vuttā, te mayā ganthagāravabhayā saṅkhepitā, lakkhaṇato tu saṅgahitā. Na hi tesamantaṃ ko jahāpeti.

Tattha saddasatthaviruddha**masādhu**. Yaṃ kriyādinimittamupādāya atthantarepi vattate, taṃ

saññābhāveneva payuttaṃ sandiddhaṃ, yathā ''ravimhihimahā''ti, idaṃ pana visesanatthe sādhu hoti. Pasiddhasaññāsaddassa pariyāyantarena parikappitapadaṃ **pariyāyañeyyaṃ,** yathā ''vaḷavāmukhene''ti ettha ''assavanitānanena'' iti. Yaṃ accantābyabhicārībhāvena visesyassa guṇaṃ vadati, taṃ appatītatthaṃ, yathā ''kaṇhamasī''ti. Adhigatatthānupayogaṃ **appayojakaṃ,** yathā ''atiphenilaṃ sāgaramalaṅghī''ti. ''Manuññaddhanayo pāde, khādayo kani bhanti te'' iccādiko **dubbodho,** kani kaññe khādayo gaggharikā. ''Ime lāvaṇyatallā te, gallā lolavilocane''iccādiko **desiyo,** tallo jalāsayaviseso, gallo kapolo. ''Saggasevīnaṃ ripūnamitthīnamakaṅkaṇo pāṇi. Nettamanañjana''ntiādikaṃ **adhikaṃ**. ''Akaṅkaṇo pāṇī''tiādinā vedhabyassa gammamānattā ''saggasevīna''nti adhikanti. Yattha vattabbassa ūnatā, taṃ **ūnaṃ,** yathā ''tilokatilakaṃ muni''ntiādi. Ettha ''vandāmī''ti ūnaṃ, chandobhaṅgānvitaṃ vaco **bhaggacchandaṃ** pākaṭaṃ. Ārambhāvasānena visamaṃ **upakkamopasaṃhāravisamaṃ,** taṃ pana āraddhakkamapariccāgenāparena nikkhipanaṃ veditabbaṃ.

Iti subodhālaṅkāre mahāsāminām ikāṭīkāyaṃ

Dosāvabodhaparicchedo.

**67**. Evaṃ ''sodāharaṇametesaṃ, lakkhaṇaṃ kathayāmyaha''nti katapaṭiññānurūpaṃ sampādetvā idāni **''katotre''**ccādinā nigamento dose saṅkhipati. **Atra** imasmiṃ adhikāre, paricchede vā **esaṃ dosānaṃ** yathāvuttapadadosādīnaṃ **pavaro** lakkhaṇāvirodhalakkhiyato uttamo **vibhāgo** asaṅkarato vibhajanaṃ **saṅkhepanayā** vitthārāpaniyasaṅkhepakkamena mayā **kato** vutto **esova** yathāvutto eso saṅkhepakkamo eva **kavīnaṃ** viracayantānaṃ **khedakaraṃ** bandhasarīre **īdisaṃ** īdisappayogaṃ kathaṃ nāma karomīti evaṃ pavattakhedamuppādayantaṃ **parampi** asādhusandiddhādi aññampi dūsanamatthi ce, **taṃ** sabbaṃ **bodhayituṃ** bodhetuṃ **alaṃ** samattho hoti. Niyati avuttopi attho etenāti ca, saṅkhepo ca so nayo cāti viggaho.

Ihāniddiṭṭhaṃ

''Nihantu soyaṃ jalitaṃ, pataṅgo aripāvaka''ntiādikaṃ

**Akkhamatthantarādikaṃ** viruddhatthantare anupatattā na vuttaṃ, ettha sūriyavācako **pataṅga**saddo jotiriṅgaṇavācakopi hotīti vattumicchitaamittaggivināse asamatthaññattho hoti.

''Vacanti gaṇḍi''ccādikaṃ āgame appasiddhaṃ lakkhaṇamattena sādhiyaṃ. **Appayuttapadādi**doso kiliṭṭhapadadose antogadho hotīti na vutto.

Gajahesāturaṅgakoñcanādādi**sambandhadūsita**ñca. Jināgamādīsu pasiddharūpakkhandhādikamaññatra payutta**mappatīta**nnāmātīdaṃ dvayaṃ yathākkamaṃ lokavirodhamāgamavirodhañca hotīti virodhipade antogadhaṃ hoti. **Hetvapekkhaṃ** ānetabbahetuttā neyye antogadhanti na vuttaṃ.

''Devo voharatu klesaṃ, rāhukhinno divākaro''

Iccādikaṃ **asamatthābhidhāyi**ccādi ocityahīne antogadhanti na vuttaṃ. Ettha divākaro sayaṃ rāhugahito aññesaṃ kilesāpanayane asamatthoti tamasāmatthiyaṃ visesanabhūtena ''rāhukhinno''ti padena ñāyati.

**Jigucchāvamaṅgalaasabbhānaṃ** tiṇṇamaññatrassa jotakaṃ vācakaṃ vā atthantaraṃ vā gāmmaṃ duppatītikarattā vākyatthagāmmadoseyeva antogadhanti na vuttaṃ. **Duruccāraṇa**bhūtalakkhaṇaṃ **kaṭṭhaṃ** bandhapharusato abyatirittanti na vuttanti. ''Harisamānayī''ti vattabbe hapubbaṃ risa'mānayiiccādikaṃ icchitatthato paribhaṭṭhattā **bhaṭṭha**ñca ''sakko sahassagū''iccādikaṃ apasiddhavisaye pariyuttaguḷhañceti ime atthaguḷhādayo pasādālaṅkāraviruddhattā pasādaguṇādāneneva pariccattāti na vuttaṃ. Ettha hi sahassaṃ gāvo cakkhūni assāti sahassagūti sakkassa nāmaṃ guḷhaṃ nāma hoti.

Vākyadosepi **visandhivākyaṃ** idha anupayogittā na vuttaṃ. Vākyamajjhapatitavākyayuttaṃ vākyagabbhañca, vākyantarapadasammissaṃ.

‘‘Apāthyameso dissati, vejjaṃ khādatyanārataṃ’’

Iccādikaṃ **vākyasaṃkiṇṇa**ñca byākiṇṇe antogadhanti na vuttaṃ. Ettha **eso** bhisakko **anārataṃ** niccaṃ **apāthyaṃ** rogassa ahitaṃ **dissati** vadati. **Eso** rogī **anārataṃ** satataṃ **apāthyaṃ** ahitaṃ khādati. **Vejjaṃ** bhisakkaṃ **dissati** kujjhati. Evaṃ anekavākyehipi sandhivākyaṃ saṃkiṇṇaṃ nāma.

‘‘Kācuyyāne mayā diṭṭhā, vallarī pañcapallavā;
Pallave pallave mudhā, yassā kusumamañcarī’’ti.

Ida**mavācakaṃ** paheḷikāsu pamussitāsannissitamiti na vuttaṃ. Nanu cettha attanā paheḷikāya adassitattā avācakassa pamussitāya antogadhakaraṇaṃ asiddhena asiddhasādhananti? Nayidamevaṃ, ‘‘upekkhiyanti sabbāni, sissakhedabhayā mayā’’ti ca upari kiliṭṭhapadadosaparihāre ‘‘paheḷikāyamāruḷhā, na hi duṭṭhā kiliṭṭhatā’’ti ceti iminā purātanehi niddiṭṭhasoḷasapaheḷikāyopi dassitāti siddhena asiddhasādhanaṃ hoti. Tattha kavinā **uyyāna**saddena gehañca latāpariyāya**vallarī**saddena aṅganā **ca pallava**saddena karacaraṇādharā ca **mañcarī**saddena nakhadantakantiyo ca vattumicchitā.

Vākyatthadosepi paduminīnaṃ rattiyaṃ pabujjhanādikaṃ **viruddhaṃ** virodhipadeyeva antogadhattā na vuttanti dassetuṃ **‘‘katotra saṅkhepanayā’’**ti vuttaṃ, na pana tesaṃ sabbathā pariccattattāti. Ettha ocityahīnaduppatītikarānaṃ dvinnaṃ vākyatthadosatte sati bandhapharusassa vākyadosatte sati virodhino padadosatte **sati** ‘‘asamatthābhidhāyi’’ādipadaṃ, ‘‘jigucchādittayapakāsakā’’dipadaṃ, kaṭṭhapadaṃ, paduminīnaṃ rattiyaṃ phullatādi [dunniddatādi (ka.)] vākyatthañceti ime cattāro dosā bhinnajātikesu ocityādīsu kathaṃ saṅgahitāti? Saccaṃ, tathāpi padānaṃ duṭṭhatte sati vākyavākyatthānamaduṭṭhatā nāma natthīti padadosena sandhivākyavākyatthadosānamanaññattaṃ sissānaṃ ñāpanatthaṃ padadosādikaṃ vākyatthadosādīsu saṅgahitanti veditabbaṃ. Imināyeva purātanehi viruddhatthantarādipadehi vicaritaṃ vākyaṃ viruddhantiādinā duṭṭhāni bahūni vākyāni dassitānīti daṭṭhabbaṃ.

Imāyeva [imissāyeva (ka.)] gāthāya ‘‘tamatthi ce khedakaraṃ parampī’’ti ettha **para**saddenaasādhusandiddhapariyāyañeyyāppatītatthaappayojaka- dubbodhadesiyādipadadose ca adhikaūnabhaggacchandādivākyadose ca upakkamopasaṃhāravisamasaṅkhāte vākyatthadose ca pariggaṇhāti. Ettha saddasatthaviruddha**masādhu** nāma. Kriyānipphattikāraṇamupādāya atthantare pavattanāmaṃ visesanatthena vinā saññābhājane payuttaṃ **sandiddhaṃ** nāma, yathā ‘‘ravimhi himahā’’ti. Ettha himahā ravīti visesane kate doso natthi. Pasiddhasaññāsaddassa pariyāyanāmena kappitapadaṃ **pariyāyañeyyaṃ** nāma, yathā ‘‘vaḷavāmukhassa assavanitānana’’nti. Atisayā vinā bhāvitatthena visesyassa guṇavācakaṃ padaṃ **appatītatthaṃ** nāma, yathā ‘‘kaṇhamasī’’ti. Adhigatattānupayogipadaṃ **appayojakaṃ** nāma, yathā ‘‘atiphenilaṃ sāgaramalaṅghī’’ti. Appasiddhavacanaṃ **dubbodhaṃ** nāma, yathā–

‘‘Manuññaddhanayo pāde, khādayo kani bhanti te’’ti.

**Kani** he kaññe **te** tavapāde **manuññaddhanayo** manoharasaddasamannāgatā **khādayo** gaggharikā **bhanti** dibbantīti. Kismiñci deseyeva siddhanāmaṃ **desiyaṃ** nāma. Yathā–

‘‘Ime lāvaṇyatallā te, gallā lolavilocane’’ti.

He lolavilocane **te** tava ime **gallā** kapolā **lāvaṇyatallā** manuññatallā jalāsayavisesā bhavanti. Kenaci lesena pakāsitamatthamupādāya payutta**madhikaṃ** nāma. Yathā–

‘‘Tvayi rājati rājinda, ripūnaṃ saggasevinaṃ;
Thīnaṃ akaṅkaṇo pāṇi, siyā nettamanañjana’’nti.

Ettha ‘‘akaṅkaṇo pāṇi, nettamanañjana’’nti imināyevathīnaṃ vidhavattaṃ gamyamānaṃ hotīti tappakāsanatthaṃ payuttaṃ ‘‘saggasevina’’nti idaṃ adhikaṃ nāma. Vattabbayuttato ūnaṃ vākyaṃ **ūnaṃ** nāma. ‘‘Tilokatilakaṃ muni’’nti ettha ‘‘vandāmī’’ti vattabbassa avuttattā ūnaṃ. Chandohānisaṃyuttaṃ **bhaggacchandaṃ** nāma. Idaṃ tesaṃ tesaṃ chandānaṃ akkharagaṇanato ūnādhikavasena pākaṭaṃ hoti. Ādyantato visamaṃ **upakkamopasaṃhāravisamaṃ** nāma. Idaṃ āraddhakkamaṃ pariccajitvā kamantarena niyamanti veditabbaṃ.

Iti subodhālaṅkāranissaye

Paṭhamo paricchedo.

# 2. Dosaparihārāvabodhaparicchedavaṇṇanā

68. **Kadāci kavikosallā, virodho sakalopya’yaṃ;**
**Dosasaṅkhyamatikkamma, guṇavīthiṃ vigāhate**.

69. **Tena vuttavirodhāna-mavirodho yathā siyā;**
**Tathā dosaparihārā-vabodho dāni nīyate**.

**68-69**. Iccevaṃ dosavibhāgaṃ paricchijja idāni yathāvuttadosaparihārakkamamupadisitumāha **‘‘kadācī’’**tyādi. Sakalopi ayaṃ **virodho** viruddhatthantarādikato na koci eko eva dosesu, dosānaṃ vā **saṅkhyaṃ** gaṇanaṃ dosabhāvaṃ **atikkamma** paricchijja **guṇānaṃ vīthiṃ** padaviṃ guṇasabhāvataṃ **vigāhate** abbhupagacchati **kadāci,** na sabbadā. Kavino payujjakassa kosallā tādisavisayapariggahalakkhaṇanepuññakāraṇā, na tu yathā tathā ceti. **‘‘Tene’’**ccādi. Yenevaṃ, **tena** kāraṇena vuttānaṃ viruddhatthantarādīnaṃ virodhānaṃ **yathā** yena pakārena **avirodho** niddosatā **siyā** bhaveyya, **tathā** tena pakārena dosānaṃ **parihāro** dūrīkaraṇaṃ avabujjhati ñāyati etenāti avabodho, tassa avabodho, tannāmiko paricchedo idāni **nīyate** ānīyate vuccateti attho.

**68-69**. Evaṃ dosavibhāgaṃ paricchinditvā idāni yathāvuttadosānaṃ parihāratthamārabhanto **‘‘kadācī’’**tyādimāha. Sakalopi ayaṃ **virodho** padadosādiko **dosasaṅkhyaṃ** dosānaṃ, dosesu vā gaṇanaṃ dosabhāvaṃ atikkamma kadāci **kavikosallā** kavino byākaraṇābhidhānachandoalaṅkatiādīsu paricayalakkhaṇena paññāpāṭavena yato **guṇavīthiṃ** guṇapadaviṃ kevalaṃ guṇasabhāvaṃ **vigāhate** abbhupagacchati, **tena** kāraṇena **vuttavirodhānaṃ** yathāvuttapadadosādivirodhānaṃ **avirodho** aviruddhatā **yathā siyā** yena pakārena bhaveyya, **tathā** tena pakārena **dosaparihārāvabodho** yathāvuttapadadosādisambandhino pariharaṇakkamassa avabodhakāraṇattā tannāmikaparicchedo **idāni** laddhāvasare **nīyate** vuccate. Yathāvuttadosā kavisāmatthiyena niddosattaṃ bhajanti, tassa sāmatthiyassa upadesaṃ dassāmāti adhippāyo.

**Padadosaparihāravaṇṇanā**

Tattha viruddhatthantarassa parihāro yathā –

70. **Vindantaṃ pākasālīnaṃ, sālīnaṃ dassanā sukhaṃ;**
**Taṃ kathaṃ nāma megho’yaṃ, visado sukhaye janaṃ**.

**70**. **‘‘Vindanta’’**miccādi. **Pākena** pariṇatabhāvena **sālīnaṃ** yuttānaṃ, manuññānaṃ vā **sālīnaṃ** rattasāliādīnaṃ sālijātīnaṃ dassanā **sukhaṃ** cetasikaṃ somanassaṃ vindantaṃ taṃ janaṃ **visado** ayaṃ megho ambudo kathaṃ nāma sukhayeti. Ettha tādisassa janassa asukhappadānaṃ garaḷassa meghassānurūpanti viruddhatthantaratā parihaṭā.

**70**. Tattha viruddhatthantarassa parihāro yathā evaṃ. **‘‘Vindanti’’**ccādi. **Pākasālīnaṃ** pariṇāmena yuttānaṃ, manuññānaṃ vā **sālīnaṃ** rattasāliādīnaṃ **dassanā** dassanahetu **sukhaṃ** cetasikasomanassaṃ **vindantaṃ** anubhontaṃ **taṃ janaṃ** taṃ kassakajanaṃ **visado** jaladāyako ayaṃ megho kathaṃ nāma sukhaye, na sukhayateva. Tādisassa janassa dukkhadānaṃ

garaḷadāyakassa meghassāpi anurūpamiti viruddhaññattho apanīto hoti. Pākena sālinoti viggaho. Sukhaṃ karotīti sukhayeti nāmadhātu.

Yathā vā –

71. **Vināyakopi nāgosi,**
**Gotamopi mahāmati;**
**Paṇītopi rasāpeto,**
**Cittā me sāmi te gati.**

71. **''Vināyakopi''**ccādi. **Vīnaṃ** pakkhīnaṃ nāyako, garuḷo, satte vinetīti **vināyako,** vuddho, bhagavā ca. Tattha yadā vināyako garuḷo, tadā tu nāgo pannagosīti viruddhaṃ, pakkhantare tvaviruddhaṃ bhagavato āgussa rāgādino abhāvato. Imesaṃ gunnaṃ atisayena go **gotamo** hīnapasu, gotamavaṃsāvatiṇṇattā **gotamo** bhagavā ca. Hīnapasu ca tvaṃ mahāmati asīti viruddhaṃ accantahīnapasuno mahatiyā paññāya abhāvato. Pakkhantare tu na byāghāto. Paṇīto madhuro raso, uttamo ca sugato. Tattha madhurarasato apeto apagatosīti virujjhati, bhagavato tu rasehi siṅgārādīhi apetoti yujjati. **Me** mama. **Sāmī**ti āmantanaṃ. **Te** tava **gati** pavatti **cittā** abbhutāti. Ettha viruddhatthantaraṃ virodhālaṅkāraṃ silāghanīyanti tena taṃ parihaṭaṃ.

71. **Yathā vā** uttadosassa parihāro īdiso vā. **''Vināyako''**ccādi. He **sāmi** tvaṃ **vināyakopi** garuḷopi **nāgosi** pannago asi. No ce, **vināyakopi** satte vinento eva **nāgosi** nikkileso asi. **Gotamopi** pasutamopi **mahāmati** mahāpaññavāsi. No ce, **gotamopi** gottato gotamoyeva **mahāmati** mahāpaññavāsi. **Paṇītopi** madhuropi **rasāpeto** madhurarasato apagatosi. No ce, **paṇītopi** uttamo eva **rasāpeto** siṅgārādirasato apagatosi. **Te** tuyhaṃ **gati** pavatti **me** mayhaṃ **cittā** acchariyā. Ettha garuḷassa nāgattañca pasutamassa paññavantattañca paṇītassa nirasattañca viruddhaṃ, tathāpi aññapakkhassa aviruddhattā viruddhatthantaradoso pasatthena viruddhālaṅkārena nirākato. Vīnaṃ pakkhīnaṃ nāyako, garuḷo. Satte vinetīti **vināyako,** buddho. Natthi āgu [ago (ka.)] etassāti **nāgo,** buddho. Gunnamatisayena gotamo, pasu. Mahatī mati assāti **mahāmati,** buddho. Padhānattaṃ nīto **paṇīto,** madhuro raso. Rasato apetoti **rasāpeto,** buddhoti viggaho.

Ajhatthassa yathā –

72. **Kathaṃ tādiguṇābhāve,**
**Lokaṃ toseti dujjano;**
**Obhāsitāsesadiso,**
**Khajjoto nāma kiṃ bhave.**

72. **''Katha''**miccādi. Dujjano tādino guṇā lokaṃ tosenti, tādīnaṃ guṇānaṃ attani abhāve sati **lokaṃ** sattalokaṃ kathaṃ toseti, na tosetīti attho. Vuttamevatthantarena sādheti ''khajjoto nāma obhāsitā dīpitā asesadisā yena tathāvidho kiṃ bhave, na bhaveyya tādino guṇassa abhāvato''ti. Ettha khajjotassa adhikatthabhāvena sito obhāsitāsesadisattadoso ''kathaṃ tādiguṇābhāve''tiādivacobhaṅgiyā parihaṭo.

72. **Ajhatthassa yathā**ti ettha parihāro ajjhāhāro, evamuparipi. **''Kathi''**ccādi. **Dujjano** guṇahīnajano **tādiguṇābhāve** santosajananakāraṇānaṃ tādisānaṃ sīlādiguṇānaṃ attani avijjamānatte sati **lokaṃ** sattalokaṃ kathaṃ toseti, na tosetiyeva, tathā hi khajjoto nāma obhāsitāsesadiso kiṃ bhave, na bhavatyeva. Ettha khajjotassa sakaladisobhāsanasaṅkhātamadhikatthadoso ''kathaṃ tādiguṇābhāve''ccādivākyalīlāya nirākato. Tādī ca te guṇā ceti viggaho.

73. **Paheḷikāyamāruḷhā, na hi duṭṭhā kiliṭṭhatā;**
**Piyā sukhā'liṅgitaṃ ka-māliṅgati nu no iti.**

73. **''Paheḷikāyaṃ''**iccādi. **Kiliṭṭhatā** kiliṭṭhapadadoso paheḷikāya visaye āruḷhā sahī **na hi** no duṭṭho siyā. Kīdisīti āha **''piye''**ccādi. **Itī**ti nidassane. **Piyā** vallabhāya **āliṅgitaṃ kaṃ** janaṃ

**sukhaṃ** kāyikaṃ cetasikañca **no āliṅgati** na saṃyujjati nu. **Nu**iti parivitakke nipāto. Ettha **piyāti** kiliṭṭhaṃ paheḷikāya samāropena parihaṭaṃ.

73. **''Paheḷike''**ccādi. **Kiliṭṭhatā** kiliṭṭhapadadosasaṅkhātā paheḷikāyaṃ visaye āruḷhā ce, **na hi duṭṭhā** duṭṭhā na hoti. Kimudāharaṇaṃ? Piyā sukhāliṅgitaṃ kamāliṅgati nu no iti, **iti**saddassa nidassanatthattā sesaudāharaṇānametamupalakkhaṇanti ñātabbaṃ. No ce, evaṃpakārānamudāharaṇānamapariggahetabbattā **iti**saddo pakāratthoti. **Piyā** vallabhāya **āliṅgitaṃ** upaguhitaṃ **kaṃ** nāma janaṃ **sukhaṃ** kāyikamānasikaṃ **no āliṅgati nu,** āliṅgatevāti. Ettha **piyā**ti kiliṭṭhapadaṃ paheḷikāyamāropanena nirākataṃ hoti.

74. **Yamake no payojeyya, kiliṭṭhapada'micchite;**
**Tato yamaka'maññaṃ tu, sabbametaṃmayaṃ viya**.

74. **''Yamake''**ccādi. **Tato añña**nti icchitayamakato aññaṃ. **Tu**iti visesajotako. **Etaṃmayaṃ viyā**ti etena kiliṭṭhapadena nibbattaṃ viya.

74. **''Yamake''**ccādi. Kiliṭṭhapadaṃ icchite yamake iṭṭhayamake no payojeyya nappayujjeyya, **tato** iṭṭhayamakato aññaṃ sabbaṃ yamakaṃ pana **etaṃmayaṃ viya** iminā kiliṭṭhapadadosena kataṃ viya hoti. Ettha iṭṭhayamakaṃ vuttanayena ñātabbaṃ, etena nibbattaṃ etaṃmayanti viggaho.

Desavirodhino yathā –

75. **Bodhisattappabhāvena, thalepi jalajānya'huṃ;**
**Nudantāni'va sucirā-vāsaklesaṃ tahiṃ jale**.

75. **''Bodhisatte''**ccādi. **Bodhisattassa** māyādeviyā sutassa vakkhamānassa visesassa taduppannadine sambhavā **pabhāvena** puññappabhāvato **jalajāni** ambujāni thalepi **ahuṃ** ahesuṃ acintanīyattā puññappabhāvassa. Kiṃ pana vāpyādīsu kiṃ karontāva **tahiṃ** tasmiñca jale **suciraṃ** sabbadāva āvasana**māvāso** tena jāto kleso taṃ **nudantāniva** dūrato jahantāniveti. Acintanīyattā puññappabhāvassa īdisampi acchariyamahosīti na desavirodho.

75. **Bodhisattappabhāvena** bodhisattassa acinteyyānubhāvena **jalajāni** jalajasadisattā tannāmakāni padumakeravādīni **tahiṃ jale** visayattena pasiddhe tasmiṃ udake **sucirāvāsaklesaṃ** aticiraṃ nivāsato jātaāyāsaṃ **nudantāni iva** cajantāni iva thalepi **ahuṃ** ahesuṃ, vāpiādīsu kā kathā. Ettha jalajānaṃ thaluppattikathanasaṅkhātaṃ desavirodhaṃ acinteyyapuññappabhāvena īdisānaṃ acchariyānaṃ pātubhāvato ''bodhisattappabhāvenā''ti iminā nirākaroti. Bodhiyaṃ catumaggapaññāyaṃ sattoti ca, tassa pabhāvoti ca, suciraṃ āvāsoti ca, tena bhūto klesoti ca vākyaṃ.

Kālavirodhino yathā –

76. **Mahānubhāvapisuno, munino mandamāruto;**
**Sabbotukamayaṃ vāyi, dhunanto kusumaṃ samaṃ**.

76. **''Mahā''**iccādi. **Mando** mudubhūto māruto ayaṃ **sabbotukaṃ** sabbesu utūsu pupphanakaṃ **kusumaṃ** pupphaṃ **samaṃ** ekato katvā **dhunanto** vikiranto **munino** munisadisattā bhavissantamunibhāvena ca bodhisattassa, muninoyeva vā sammāsambodhisamadhigamasamaye mahānubhāvassa **pisuno** sūcako **vāyi** pavāyatīti. Ettha yadyapekadā sabbotukāsambhavo nānāutūsu nānākusumassa sambhavā, tathāpi bhagavato mahānubhāvapisunamīdisamekapadikaṃ sambhavatīti kālavirodho iminā parihaṭo.

76. **''Mahānubhāve''**ccādi. Ayaṃ **mandamāruto** acaṇḍasamīraṇo **sabbotukaṃ** vasantādīsu sabbautūsu vikasantaṃ **kusumaṃ** pupphajātaṃ **samaṃ** ekato katvā **dhunanto** kampento **munino** ekantabhāvittā munisaṅkhātassa bodhisattassa, sammāsambodhisamadhigamasamaye bhūtattā munino sabbaññuno vā **mahānubhāvapisuno** mahantaṃ puññappabhāvaṃ pakāsento **vāyi**

sampavāyīti. Ettha nānākāle sambhavantānampi kusumānaṃ ekakāle sambhavassa kālavirodhattepi bhagavato puññānubhāvo tādisamacchariyamekakkhaṇe janetuṃ samatthoti kālavirodhaṃ ''mahānubhāvapisuno''ti iminā nirākaroti. Mahānubhāvassa, mahānubhāvaṃ vā pisunoti vākyaṃ.

Kalāvirodhino yathā –

77. **Nimuggamanaso buddha-guṇe pañcasikhassapi;**
**Tantissaravirodho so, na sampīṇeti kaṃ janaṃ**.

77. **''Nimuggi''**ccādi. Buddhassa **guṇe** sīlādike aparimāṇe nimuggaṃ ogāḷhaṃ manaṃ cittaṃ yassa tassa **pañcasikhassa** gandhabbadevaputtassapi vīṇāya tantiyā saro kiriyākālamānalakkhaṇavilambitadutamajjhabhedabhinno chajjādiko tassa virodho kalāsatthapariniddiṭṭhakamavesamaṃ kaṃ janaṃ na sampīṇeti, pīṇetiyeva. Sammāsambuddhassa lokiyaguṇānubandhabuddhīnaṃ vikkhepappavattipi tathāvidhaṃ pīṇetīti. ''Buddhaguṇe nimuggamanaso''ti iminā kalāvirodho parihaṭo.

77. **''Nimuggi''**ccādi. **Buddhaguṇe** sabbaññuno vimhayajanakasīlādiguṇasambhāre **nimuggamanaso** otiṇṇacittassa **pañcasikhassapi** gandhabbadevaputtassāpi so **tantissaravirodho** vīṇāya tantiyā ghaṭṭanakiriyā, addhamattikādikālo, hatthādīnaṃ sannivesalakkhaṇo mānoti imehi tīhi lakkhaṇehi yuttassa mandasīghamajjhimappamāṇehi bhinnassa chajjādisattasarassa kalāsatthāgatakkamassa vināsasaṅkhāto virodho **kaṃ janaṃ na sampīṇeti,** sampīṇeti eva. Ettha akantiyā kāraṇabhūto kalāsatthāgatakkamabhaṅgo lokuttarabuddhaguṇānugatabuddhiyā jātoti so bhaṅgo ''nimuggamanaso buddhaguṇe''ti vuttattā pītiyā kāraṇameveti na virodho. Nimuggo mano assāti ca, tantiyā saroti ca, tesaṃ virodhoti ca vākyaṃ.

Lokavirodhino yathā –

78. **Gaṇaye cakkavāḷaṃ so, candanāyapi sītalaṃ;**
**Sambodhisattahadayo, padittaṅgārapūritaṃ**.

78. **''Gaṇaye''**ccādi. Candanāya api sītalaṃ **gaṇaye** cintesi. Kintaṃ? Padittaṅgārapūritaṃ cakkavāḷaṃ. Ko so? **Sambodhiyaṃ** sabbaññutaññāṇe **sattaṃ** paribaddhaṃ **hadayaṃ** cittaṃ yassa so. Sabbaññutaññāṇānubandhabuddhino hi tādiso manobandhoti na lokavirodho.

78. **''Gaṇaye''**ccādi. **Sambodhisattahadayo** sabbaññutaññāṇe āsattacitto **so** bodhisatto **padittaṅgārapūritaṃ** ādittaṅgārehi paripuṇṇaṃ **cakkavāḷaṃ** cakkavāḷagabbhaṃ **candanāyapi** candanato api **sītalaṃ** atisītalaṃ katvā **gaṇaye** cinteyyāti. Iṭṭhatthaluddhassa cittappavattiyā īdisattā aggino candanatopi adhikasītattakappanā ''candanaṃ sītalaṃ, aggi uṇho''ti pavattalokasīmāya viruddhā na hoti. Sambodhiyaṃ sattahadayaṃ yasseti ca, padittāni aṅgārānīti ca, tehi pūritanti ca viggaho.

Ñāyavirodhino yathā –

79. **Pariccattabhavopi tva-mupanītabhavo asi;**
**Acintyaguṇasārāya, namo te munipuṅgava**.

79. **''Pariccatte''**ccādi. **Munipuṅgava** munīnaṃ uttama pariccatto visaṭṭho bhavo sugatiduggatisaṅkhāto yenāti **pariccattabhavopi** tvaṃ upanīto ānīto pavattito bhavo vuḍḍhi yenāti **upanītabhavo** asi. Tasmā kāraṇā acintyaguṇasārāya te namo atthūti seso. Īdisaṃ na ñāyaviruddhamevaṃvidhattā munipuṅgavassa.

79. **''Pariccatte''**ccādi. **Munipuṅgava** muniseṭṭha tvaṃ **pariccattabhavopi** apanītasugatiduggatibhavopi **upanītabhavo** lokassānītaabhivuddhiko **asi** bhavasi,

**acintyaguṇasārāya** tato eva cintāvisayātikkantasāraguṇassa **te** tuyhaṃ namo atthūti sabbākārato bhavassa pariccattattā attani avijjamānaṃ sugatibhavaṃ lokassa detīti etaṃ ñāyāgataṃ na hotīti paṭibhāti, tathāpi ca sabbaññūnaṃ pavatti īdisāyevāti ñāyavirodho nirākato. Acintyā guṇasārā yasminti viggaho.

Āgamavirodhino yathā –

80. **Nevālapati kenāpi, vacīviññattito yati;**
**Sampajānamusāvādā, phuseyyāpattidukkaṭaṃ**.

**80**. **''Neve''**tiādi. **Yatī**ti bhikkhu **kenāpi** saha **nevālapati** na vadatyeva, tathāpi **vacīviññattito** copanavācāsaṅkhātena vacīviññattihetunā pavattito sampajānantassa musāvādato kāraṇā **āpattidukkaṭaṃ** ''sampajānamusāvādassa hotī''ti vuttadukkaṭāpatti **phuseyya** āpajjatīti. Ettha anālapato vacīviññattiyā kathaṃ musāvādoti abhidhammāpannavirodho natthi, aparavacanatthe tvīdiso virujjhatīti.

**80**. **''Nevi''**ccādi. **Yati** samaṇo **kenāpi** kenaci saddhiṃ **nevālapati** no bhāsati, tathāpi **vacīviññattito** copanavācāsaṅkhātaviññattikāraṇā pavattanato **sampajānamusāvādā** sampajānantassa musābhaṇanato **āpattidukkaṭaṃ** dukkaṭāpattiṃ **phuseyya** āpajjeyyāti. Ettha anālapantassa vacīviññattito musāvādo kathaṃ sambhavatīti abhidhammāpannavirodho, ''santiṃ āpattiṃ nāvikareyya, sampajānamusāvāda'ssa hotī''ti nidānuddese nidditthavacīdvāre akiriyasamuṭṭhānā dukkaṭāpatti hotīti āgamavirodho nirākato. Musābhaṇanaṃ vinā āpatti kathaṃ bhavatīti? Yathā kāle avassamānameghato sañjātadubbhikkhaṃ ''meghakataṃ dubbhikkha''nti vattabbaṃ hoti, evaṃ kathetabbakāle akathanato sañjātā vacīdvāre akiriyasamuṭṭhānā dukkaṭāpattipi tato sañjātāti vattabbā hoti. Sampajānantassa musāvādoti ca, āpattiyeva dukkaṭanti ca vākyaṃ.

Neyyassa yathā –

81. **Marīcicandanālepa-lābhā sītamarīcino [sitamarīcino (sī.)];**
**Imā sabbāpi dhavalā, disā rocanti nibbharaṃ**.

**81**. **''Marīcī''**tyādi. **Sītamarīcino** candassa **marīciyo** dīdhitiyo eva candanaṃ, tassa **ālepo** upadeho, tassa lābhena imā sabbāpi disā **nibbhara**matisayaṃ **dhavalā** setā rocantīti natthettha neyyatā marīciyā saddopāttatthāya tu.

**81**. **''Marīci''**ccādi. **Sītamarīcino** candassa **marīcicandanālepalābhā** marīcisaṅkhātacandanālepassa paṭilābhato imā sabbāpi disā **nibbhara**matisayaṃ **dhavalā** setā **rocanti** dibbantīti. Disānaṃ dhavalakāraṇassa ''marīcicandanālepalābhā sītamarīcino''ti vuttattā neyyadoso na patiṭṭhāti, candanamiva candanaṃ, marīciyoyeva candanamiti ca, tassa ālepoti ca, tassa lābhoti ca viggaho.

Yathā vā –

81. **Manonurañjano māra-ṅganāsiṅgāravibbhamo;**
**Jinenā'samanuññāto, mārassa hadayānalo**.

**82**. **''Mano''**ccādi. Manaṃ passantānamanussarantānañca cittaṃ anurañjetīti **manonurañjano,** māraṅganānaṃ siṅgārakato **vibbhamo** vilāso jinena **asamanuññāto** abbhupagato **mārassa** vasavattino **hadayānalo** hadayaggi jāto. Soko cettha analatthe niruppito tassa tādisatthānativattanato, kāraṇantupacārenāti. Ettha yajjapi māraṅganāparājayo na saddopāttattho, tathāpi ''siṅgāravibbhamo mārassa hadayaggī''ti vutte sāmatthiyā māraṅganāparājayo gamyate, tathāvidhassa mārasokassa māraṅganāparājayābyabhicārato. Nevedisassa neyyatā, vaṅkavuttīdisī guṇoyeva bandhassa.

**82**. Vattabbassa ñāyopāttattā neyyadosaparihāratthamudāharati **''mano''**ccādi.

**Manonurañjano** dassanasavanānussaraṇaṃ karontānaṃ janānaṃ cittamattani anurañjanto **māraṅganāsiṅgāravibbhamo** māravadhūnaṃ ratikīḷāhetubhūtakāmapatthanāsaṅkhātasiṅgārena katalīlā **jinena** jitapañcamārena satthunā **asamanuññāto** anabbhupagato asampaṭicchito **mārassa** vasavattino **hadayānalo** hadayaggi ahosīti. Analattena kappitakāriyabhūto soko māraṅganāsiṅgāravibbhamasaṅkhātakāraṇena saddhiṃ abhedakappanāya [analattakappanāya (ka.)] ''guḷo semhaṃ, tipusaṃ jaro''tiādīsu viya tulyādhikaraṇabhāvena vutto hoti. Ettha kiñcāpi māraṅganānaṃ parājayavācako saddo natthi, tathāpi ''siṅgāravibbhamo mārassa hadayānalo''ti vutte māraṅganāparājayaṃ vinā tādisasokuppattikāraṇassa anadhigatattā aññathānupapattilakkhaṇasāmatthiyena tāsaṃ parājayo pakāsito hotīti īdisavaṅkavuttiyā bandhaguṇattā neyyadoso nirākato hotīti. Mano anurañjetīti ca, māraṅganānaṃ siṅgāroti ca, tena kato vibbhamoti ca vākyaṃ.

Visesanāpekkhassa yathā –

83. **Apayātāparādhampi, ayaṃ verī janaṃ jano;**
**Kodhapāṭalabhūtena, bhiyyo passati cakkhunā**.

83. **''Apayāte''**ccādi. Ayaṃ verī jano apayātāparādhampi jananti sambandho. Apayāto apagato aparādho yassa taṃ, kodhena pāṭalabhūtena setarattena. Iminā visesanāpekkhadoso parihaṭo.

83. **''Apayāti''**ccādi. Ayaṃ verī jano **apayātāparādhampi** apagatāparādhampi janaṃ **kodhapāṭalabhūtena** kodhena bhūtasetalohitavaṇṇayuttena cakkhunā **bhiyyo** yebhuyyena passatīti. ''Passatī''ti vacanassa vijjamānattepi ''cakkhunā''ti visesyavacanaṃ ''kodhapāṭalabhūtenā''ti visesanassa labbhamānattā sātthakaṃ hotīti visesanāpekkhadoso nirākatoti. Apayāto apagato aparādho asmāti ca, kodhena pāṭalabhūtanti ca viggaho.

Hīnatthassa yathā –

84. **Appakānampi pāpānaṃ,**
**Pabhāvaṃ nāsaye budho;**
**Api nippabhatānīta-**
**Khajjoto hoti bhāṇumā**.

84. **''Appakāna''**miccādi. **Budho** paṇḍitaposo appakānaṃ pāpānampi kimutamadhikānaṃ **pabhāvaṃ** ānubhāvaṃ **nāsaye** appavattiṃ pāpeyya. Taṃ atthantaranyāsena sādheti. **Bhāṇumā** sūriyo nippabhataṃ ānīto khajjoto yena tathāvidho api hoti. 'Mandappabho aya''nti jotiriṅgaṇampi nopekkhati cakkavāḷakuharānucaritamahānubhāvopīti. Ettha **apī**tyādinā vacobhaṅgiyā hīnatthadoso parihaṭo.

84. **''Appakāni''**ccādi. **Budho** paññavā **appakānampi** atimandānampi **pāpānaṃ** akusalānaṃ **pabhāvaṃ** vipākadānasāmatthiyasaṅkhātānubhāvaṃ **nāsaye** ahosikammatāpādanena nāseyya, bahūnaṃ pāpānaṃ vattabbameva natthi. Tamatthamatthantaranyāsālaṅkārena samattheti **api**ccādi. **Bhāṇumā** sūriyo **nippabhatānītakhajjoto api** nippabhatamāpāditajotiriṅgaṇehi samannāgatopi hotīti. Hīnapabhāvo hoti khajjopanake pahāya attano ālokaṃ karonto na hotīti adhippāyo. Ettha **api nippabhati**ccādivacanavilāsavasena hīnapakkhaṃ gahetvāpi sūriyaudārattasseva positattā ''nippabhatānītakhajjoto''ti visesanapadaṃ hīnatthadosaṃ na nissayati. Natthi pabhā yesanti ca, tesaṃ bhāvoti ca, taṃ ānītā khajjotā yeneti ca viggaho.

Anatthassa yathā –

85. **Na pādapūraṇatthāya, padaṃ yojeyya katthaci;**
**Yathā vande munindassa, pādapaṅkeruhaṃ varaṃ**.

85. **''Na pāde''**ccādi. Ettha **vande**iccādo heṭṭhā viya pādapūraṇassa kassaci abhāvena

anatthābhāvo.

**85**. **‘‘Na pādi’’**ccādi. Pādapūraṇatthāya gāthāpādānaṃ pūraṇasaṅkhātapayojanatthāya **padaṃ** nāmādikaṃ katthaci na yojeyya viññūti, **yathā** niratthakapadāyojane udāharaṇamevaṃ ‘‘munindassa varaṃ pādapaṅkeruhaṃ vande’’ti. Heṭṭhā duṭṭhodāharaṇe viya pādapūraṇatthaṃ kassaci padassa ayojitattā sātthakapadehi niratthakadoso nirākatoti. Mudunimmalasobhādisādhāraṇaguṇayogato paṅkeruhasadisaṃ upacārato paṅkeruhaṃ nāma. Pādameva paṅkeruhanti viggaho. visesanavisesyapadadosaparihāro.

86. **Bhayakodhapasaṃsādi-**
**Viseso tādiso yadi;**
**Vattuṃ kāmīyate doso,**
**Na tatthe’katthatākato**.

**86**. **‘‘Bhaye’’**ccādi. **Bhaya**ñca cittutrāso **kodho** ca doso **pasaṃsā** ca thuti, tā ādi yassa turitādino so tādiso viseso yadi vattuṃ **kāmīyate** icchīyate, **tattha** tasmiṃ bhayādivisese visaye ekatthatāya ekatthabhāvena kato doso natthi.

**86**. Idāni vākyadosaparihāratthamārabhati **‘‘bhayakodhe’’**ccādi. Bhayakodhapasaṃsādi cittutrāsapaṭighathutiādīhi samannāgato tādiso viseso vattuṃ **yadi kāmīyate** ce viññūhi icchīyate, **tattha** bhayakodhādike visese **ekatthatākato** ekatthabhāvena kato **doso** vākyadoso na bhavati. Bhayādivisese vattumicchite pubbuccāritapadassa punuccāraṇe ekatthadoso na hotīti adhippāyo. Bhayañca kodho ca pasaṃsā cāti ca, tā ādi yassa turitakotūhalaaccharāhāsasokapasādasaṅkhātassa atthavisesasseti ca viggaho. Tagguṇasaṃviññāṇaaññapadatthasamāsattā bhayādīsu kathitamapi gahetvā punappunaṃ kathanamavirodhaṃ. Eko attho yesaṃ padādīnaṃ te ekatthā, tesaṃ bhāvo ekatthatā, tāya katoti viggaho.

Yathā –

87. **Sappo sappo ayaṃ handa, nivattatu bhavaṃ tato;**
**Yadi jīvitukāmo’si, kathaṃ tamupasappasi**.

**87**. **‘‘Yathe’’**tyudāharati **‘‘sappo’’**iccādi. ‘‘Ayaṃ sappo sappo’’ti bhayenāmeḍitaṃ **handā**ti khede **tato** tamhā ṭhānā, sappato vā **bhavaṃ** bhavanto **nivattatu** gatamaggābhimukho āvattatu. **Taṃ** ṭhānaṃ, sappaṃ vā. Natthettha ekatthatādoso bhayenāmeḍitappayogato.

**87**. **‘‘Sappo’’**ccādi. **Handa** naṭṭho vata, ayaṃ sappo sappo bhavaṃ **tato** ṭhānato, sappato vā **nivattatu** āvattatu yadi jīvitukāmo asi, **taṃ** ṭhānaṃ, sappaṃ vā **kathamupasappasi** kathamupagacchasīti. Bhaye āmeḍitavacanattā ekatthatādoso natthi, jīvitukāmosīti ettha bindulopo.

Padadosaparihāravaṇṇanā niṭṭhitā.

**Vākyadosaparihāravaṇṇanā**

Bhaggarītino yathā –

88. **Yo koci rūpātisayo,**
**Kanti kāpi manoharā;**
**Vilāsātisayo kopi,**
**Aho buddhamahodayo**.

**88**. **‘‘Yo’’**iccādi. **Rūpassa** anubyañjanehi anubyañjitabāttiṃsavarapurisalakkhaṇopasobhitassa byāmappabhāketumālāvirājitassa **atisayo** ādhikkaṃ vācāgocarabhāvātikkamena avacanīyattā yo kociyeva. Mano anekalokassa cittaṃ haratīti **manoharā** cittamavaharantī **kanti** sobhā **kāpi**

avacanapathā kāpiyeva. **Vilāsassa** gatyādino **atisayo** vacanapathātikkanto kopiyeva, tasmā buddhassa mahanto udayo abhivuḍḍhi aho abbhutoti. Ettha kiṃsaddenāraddhā rīti na katthaci bhaggā.

**88**. **''Yo koci''**ccādi. **Rūpātisayo** suppahiṭṭhitapādatādidvattiṃsapurisalakkhaṇehi sobhitassa cittaṅgulitādiasītianubyañjanehi alaṅkatassa byāmappabhāketumālāhi ujjalassa rūpakāyassa ādhikyaṃ **yo koci**yeva manogocarabhāvaṃ vinā vacanavisayātikkantattā yo kociyeva. **Manoharā** lokassa cittaṃ harantī **kanti** sobhā **kāpi**yeva vacīvisayātikkantattā kāpiyeva. **Vilāsātisayo** visayabhūtapiyabhāvasaṅkhātassa gamanādivilāsassa ādhikyampi **kopi**yeva vuttakāraṇenevakopiyeva. Tato **buddhamahodayo** buddhassa mahābhivuddhisaṅkhāto udayo **aho** acchariyoti. Ettha sabbanāmikena **kiṃ** saddena vattumāraddhakkamo na katthaci bhinnoti bhaggarītidoso natthīti.

**89**. **Abyāmohakaraṃ bandhaṃ, abyākiṇṇaṃ manoharaṃ;**
**Adūrapadavinyāsaṃ, pasaṃsanti kavissarā**.

**89**. **''Abyāmoha''**iccādi. Natthi dūramesanti adūrāni, tāniyeva padāni, tesaṃ **vinyāso** yāthāvato ṭhapanaṃ yassa taṃ. Tatoyeva abyākiṇṇo asammisso ca. So abyākiṇṇatāya eva manoharo cāti **abyākiṇṇaṃ manoharaṃ**. Teneva ''ayamettha attho ayaṃ vā''ti evaṃ byāmohaṃ na karotīti **abyāmohakaro,** taṃ. Pasādālaṅkārālaṅkitaṃ **bandhaṃ**. Kavīnaṃ issarā padhānā. Ye kaniṭṭhaṅguligaṇanāniṭṭhā, te **pasaṃsanti** thuvanti tādisabandhaguṇassātisayapasaṃsārahabhāvena.

**89**. **''Abyāmohe''**ccādi. **Adūrapadavinyāsaṃ** nāmādipadānaṃ vohārakāle adūrasambandho yathā siyā, tathā paṭipāṭiyā padaṭṭhapanena samannāgataṃ **abyākiṇṇaṃ,** tatoyeva aññasambandhīpadehi asammissaṃ **manoharaṃ,** tatoyeva viññūnaṃ cittamārādhentaṃ **abyāmohakaraṃ** ''imassattho imassattho eso eso vā''ti saṃsayamanuppādentaṃ **bandhaṃ** pasādālaṅkārasaṃyuttaṃ bandhanaṃ **kavissarā** kavīnaṃ padhānā paṇḍibhajanā, kaniṭṭhaṅguliyā gaṇitabbā aggakavinoti adhippāyo. **Pasaṃsanti** thomenti. Byāmohaṃ na karotīti abyāmohakaro. Vi ākiṇṇo byākiṇṇo, na byākiṇṇo **abyākiṇṇo**. Natthi dūraṃ yesaṃ, tāniyeva padāni, tesaṃ **vinyāso** ṭhapanaṃ yassa bandhassāti viggaho.

Yathā –

**90**. **Nīluppalābhaṃ nayanaṃ,**
**Bandhukaruciro'dharo;**
**Nāsā hemaṅkuso tena,**
**Jinoyaṃ piyadassano**.

**90**. **''Yathe''**tyudāharati **''nīluppalābha''**miccādi. Yassa jinassa **nayanaṃ** nettaṃ **nīluppalābhaṃ** indīvaradvayanibhaṃ, **adharo** adharoṭṭho **bandhukamiva** bandhukakusumamiva **ruciro** kanto, **nāsā** nāsikā sayaṃ **hemaṅkuso** suvaṇṇaṅkusoyeva, **tena** kāraṇena ayaṃ jino piyaṃ madhuraṃ dassanamassāti **piyadassano**. Īdiso na byākiṇṇadoso, abyākiṇṇo pasādoyevāti.

**90**. Idāni byākiṇṇadosaparihāraṃ pariharati **''nīluppali''**ccādinā. **Nayanaṃ** yassa nettayugaḷaṃ **nīluppalābhaṃ** nīluppaladalasadisaṃ, **adharo** adharoṭṭho **bandhukaruciro** bandhukapupphamiva manuñño, **nāsā** nāsikā **hemaṅkuso** suvaṇṇaṅkusoyeva, **tena** kāraṇena ayaṃ jino **piyadassano** manuññadassano hotīti. Ettha pasādālaṅkārena yuttattā na byākiṇṇadoso. **Ābhā**saddo **nibhā**saddo viya ivattho. No ce, **pabhā**pariyāyo vā hoti. Bandhukamiva ruciroti ca, piyaṃ dassanaṃ yasseti ca viggaho. Iha dassanassa kattubhūtasādhujanasambandhattepi visayatteneva jinasambandho hotīti aññapadatthena tathāgato gahitoti.

**91**. **Samatikkantagāmmatta-kantavācābhisaṅkhataṃ;**
**Bandhanaṃ rasahetuttā, gāmmattaṃ ativattati**.

91. **''Samatikkanti''**ccādi. Sammā atikkantaṃ niggataṃ. Gāmmassa bhāvo **gāmmattaṃ**. Yāsaṃ **kantānaṃ** madhurānaṃ vācānaṃ tāhi abhisaṅkhataṃ racitaṃ bandhanaṃ **rasassa** mādhuriyassa **hetuttā** kāraṇabhāvena **gāmmattaṃ** yathāvuttaṃ **ativattati** atikkamati.

91. **''Samati''**ccādi. **Samatikkantagāmmattakantavācābhisaṅkhataṃ** visesato atikkantagāmmabhāvāhi kantavācāhi racitaṃ **bandhanaṃ** muttakādibandhanaṃ **rasahetuttā** paṇḍitānaṃ pītirasassa kāraṇattā yathāvuttagāmmadosaṃ **ativattati** atikkamma pavattatīti. Sammā atikkantaṃ gāmmattaṃ yāsaṃ, tāhiyeva kantavācāhi abhisaṅkhatanti ca, rasassa hetu, tassa bhāvoti ca viggaho.

Yathā –

92. **Dunoti kāmacaṇḍālo,**
**So maṃ sadaya niddayo;**
**Īdisaṃ byasanāpannaṃ,**
**Sukhīpi kimupekkhase**.

92. **''Yathe''**tyudāharati. Kāmāturā kāci vanitā attano piyaṃ patiṃ viravati **''dunoti''**ccādinā. Dayāya saha pavattīti **sadaya**iti anunayavasena piyassa āmantanaṃ, sānunayāmantanañhi tatonuggahābhikaṅkhāyamaccantamucitaṃ, so kāmo kandappo eva caṇḍālo akaṇḍo vā asayhopatāpāvahattā. Kāme caṇḍālattāropanañca ucitameva yatonena kayiramānamasahanamupatāpamasahamānā taṃ paribhavantaṃ vippalapati, **niddayo** nikkaruṇo, idamapi ucitamupatāpe nikkaruṇānaṃ tādisī gatīti. **Maṃ dunoti** adhikamupatāpeti niddayattā, na bhavantaṃ, teneva bhavaṃ sukhī. Iminā aññāsattataṃ tassa dīpeti. Yadi naññāsattosi, nāhamekākinī bhavāmi. Asahāyānañhi paṭisattavo honti. Ekākittāyevāhamappaṭisaraṇattānena dusāmīti [duññāmīti (?)] tava kāmaṃ tvaṃ sukhī hosi. Sanāthānaṃ tādisī vuttīti evaṃ sukhīpi tvaṃ īdisaṃ byasanamāpannaṃ **kiṃ** kasmā upekkhaseti. Evamayaṃ vaṅkavuttiyā attano, taṃ visayamanubhavantassa ca vimukhattaṃ nidassetītīdisaṃ na gāmmaṃ.

92. Gāmmadosaparihāre lakkhiyaṃ dasseti **''dunoti''**ccādi. Kāmataṇhābhibhūtā aṅganā attano vallabhaṃ nissāya evaṃ vilapati **''sadaya** he kāruṇika **so kāmacaṇḍālo** so anaṅganīco **niddayo** nikkāruṇiko **maṃ dunoti** pīḷeti, **sukhīpi** mama viya anāthabhāvābhāvato sukhitopi tvaṃ īdisaṃ **byasanāpannaṃ** evaṃ kāmacaṇḍālena akāruṇena kataasayhasantāpasaṅkhātabyasanamanuppattaṃ **maṃ kimupekkhase** kasmā udāsīnosī''ti. Attano dukkhāturattā dukkhadūrīkaraṇaṃ kāruṇikānaṃyeva visayanti ''sadaye''ti anunayavasena āmantanucitaṃ attano dukkhāturataṃ posetuṃ pīḷākārake kāme caṇḍālattāropanañca niddayattakathanañca ucitameva attani upekkhakattā. **Sukhīpī**ti iminā tassa paravisayāsattatāya aticāraṃ abbhupagameti. Evaṃ vaṅkavuttiyā attano vallabhe sānurāgattañca attani tassa tadabhāvattañca dassetīti. ''Kaññe kāmayamānaṃ maṃ, na kāmayasi kiṃnvida''nti ettha viya iha gāmmadoso natthīti gāmmadosaparihāramidaṃ. Kāmoyeva caṇḍālo kāmacaṇḍālo, saha dayāya yo vattatīti ca, natthi dayā asseti ca, sukhamassa atthīti ca viggaho. **Api**saddo akkhame.

93. **Yatihīnaparihāro, na pune'dāni nīyate;**
**Yato na savanubbegaṃ, heṭṭhā yetaṃ vicāritaṃ**.

93. **''Yati''**ccādi. **Vicārita**nti ''taṃ name sirasā cāmī-karavaṇṇaṃ tathāgata''ntiādinā heṭṭhā pakāsitanti attho.

93. **''Yatihīni''**ccādi. **Yato** yasmā **savanubbegaṃ** ''dosānamuddesakkamena dosaparihārakkamo na vutto''ti evaṃ viññūnamuppajjamānaṃ imassa ganthassa savanāsahanaṃ natthi, tato **yatihīnaparihāro** yatihīnadosassa pariharaṇavasena pavattamudāharaṇaṃ idāni puna **na nīyate** nāharīyateti. Iminādhigatamādo vuttatthameva samattheti. **Heṭṭhā yetaṃ vicārita**nti evaṃ yatihīnadosapariharaṇaṃ heṭṭhā anantaraparicchede vicāritaṃ ''taṃ name sirasā cāmī-karavaṇṇaṃ tathāgata''ntiādinā pakāsitanti. Ādo yatihīnadosapātubhāveyeva parihārakkamassāpi dassitattā ihādassanepi ganthassa ūnatā natthīti adhippāyo. Yati hīnā ettheti ca, tassa parihāroti ca, savane

ubbeganti ca viggaho.

Kamaccutassa yathā –

94. **Udāracarito'si tvaṃ, tenevā'rādhanā tvayi;**
**Desaṃ vā dehi gāmaṃ vā, khettaṃ vā mama sobhanaṃ**.

94. **''Udāra''**iccādi. Udāraṃ udārattaṃ cāgātisayasambandhato caritaṃ atiguṇapavatti yassāti viggaho. Ettha ucitattā desādīnaṃ yācanakkamassa kamaccutassa parihāroyaṃ.

94. **''Udāri''**ccādi. Tvaṃ puññavanta **udāracaritosi** cāgātisayayogato visāradapavattiyuttosi, **teneva** tena kāraṇeneva **ārādhanā** mama yācanā tvayi hoti. **Desaṃ** vājanapadaṃ vā, no ce, **gāmaṃ** vā saṃvasathaṃ vā, no ce, sobhanaṃ **khettaṃ** vā kedāraṃ vā mama dehīti anupubbaṃ hīnapadatthayācanā dāyakassa dānassāpi yācakassa icchitatthapaṭilābhassāpi anurūpattā kamaccutadosamapaneti. Udāraṃ caritaṃ assāti viggaho.

Ativuttassa yathā –

95. **Munindacandasambhūta-**
**Yasorāsimarīcinaṃ;**
**Sakalopya'yamākāso,**
**Nā'vakāso vijambhane**.

95. **''Muninda''**iccādi. Munindoyeva cando, tato sambhūtā pātubhūtā, yasorāsī eva marīciyo, tāsaṃ. Ayaṃ sakalo ākāsopi gaganameva, na tasseko padeso. **Vijambhane** byāpane nāvakāso tādisattā tāsaṃ marīcinanti nātivuttaṃ.

95. **''Munindi''**ccādi. **Munindacandasambhūtayasorāsimarīcinaṃ** munindasaṅkhātacandato pātubhūtānaṃ kittisamūhasaṅkhātakiraṇānaṃ **vijambhane** byāpane ayaṃ sakalopi ākāso **nāvakāso** na okāso hotīti. Hetuphalādiekekakāraṇenāpi appameyyānaṃ sabbaññuguṇānaṃ pavattiyā appameyyasāmaññabhūtākāsassa niravakāsassa iva kathanamucitanti ativuttadoso iha na bhavati. Cando iva cando, munindo eva cando, tato sambhūtānaṃyeva yasānaṃ rāsī ca tā marīciyo cāti viggaho.

96. **Vākyaṃ byāpannacittānaṃ, apetatthaṃ aninditaṃ;**
**Tenu'mmattādikānaṃ taṃ, vacanā'ññatra dussati**.

96. **''Vākya''**miccādi. Byāpannaṃ naṭṭhaṃ ayathāpavattaṃ cittaṃ yesaṃ, tesaṃ. **Vākyaṃ** vākyalakkhaṇopetaṃ. Apeto apagato suñño attho abhidheyyaṃ saṃvohārikaṃ yassa, taṃ. **Aninditaṃ** ahīḷitaṃ. **Tena** yathāvuttena kāraṇena. **Taṃ** vākyaṃ **ummatto** dhātukkhobhādinā khittacitto, so ādi yesaṃ bālādīnaṃ tesaṃ **vacanā** asaṅgatāya vācāya **aññatra** aññasmiṃ abyāpannacittavisaye **dussati** duṭṭhaṃ jāyate, ummattādīnaṃyeva tathāvidhāya vācāya ucitattāti.

96. **''Vākya''**miccādi. **Byāpannacittānaṃ** viruddhabhāvamāpannacittānaṃ **vākyaṃ** syādyantatyādyantapadasamudāyarūpaṃ vākyaṃ **apetatthaṃ** apagatasamudāyatthaṃ **aninditaṃ** viññūhi garahitaṃ na hoti, **tena** kāraṇena **ummattādikānaṃ** ummattavedanaṭṭādīnaṃ **vacanāññatra** vacanaṃ vinā anummattādivacane **taṃ** samudāyatthasambandharahitaṃ vacanaṃ **dussati** dosaduṭṭhaṃ hoti. Byāpannaṃ cittaṃ yesanti ca, apeto attho assāti ca, ummatto ādi yesanti ca viggaho.

Yathā –

97. **Samuddo pīyate so'ya-maha'majja jarāturo;**
**Ime gajjanti jīmūtā, sakkasse'rāvaṇo piyo**.

**97**. **‘‘Yathe’’**tyudāharati **‘‘samuddo’’**iccādi. Na hettha ‘‘samuddo pīyate’’iccādino padasamudāyassa koci eko attho gayhati, yo so bandhattho siyā. Avayavatthā eva tu ayosalākākappāpaṭibhantīti īdisamapetatthamaninditaṃ viññeyyaṃ byāpannacittānaṃ.

**97**. **‘‘Samuddo’’**ccādi. So ayaṃ samuddo pīyate yena kenaci pīyate, ahaṃ ajja **jarāturo** jararogābhibhūto, ime **jīmūtā** meghā **gajjanti** thanayanti. Sakkassa erāvaṇo piyoti. Idaṃ ninditāninditānaṃ dvinnamudāharaṇaṃ. Idaṃ vākyaṃ avayavatthamantarena samudāyato gamyamānatthassābhāvā apetatthaṃ nāma hoti. Īdisaṃ vākyaṃ ummattakādīhi vuttamappītikaraṃ na hoti, aññehi vuttaṃ pana kaṇṇe ayosalākā viya appītikaraṃ. Jarāya āturoti vākyaṃ.

98. **Sukhumālāvirodhitta-dittabhāvappabhāvitaṃ;**
**Bandhanaṃ bandhapharusa-dosaṃ saṃdūsayeyya taṃ**.

**98**. **‘‘Sukhumāli’’**ccādi. Na virujjhati sīlenāti avirodhī, tassa bhāvo avirodhittaṃ. Sukhumālassa avirodhittaṃ yassa so dittabhāvo, tena **pabhāvitaṃ** vaḍḍhitaṃ saṃyuttaṃ **taṃ** bandhanaṃ bandhapharusadosaṃ **saṃdūsayeyya** nāsayeti attho.

**98**. **‘‘Sukhumāli’’**ccādi. **Sukhumālāvirodhittadittabhāvappabhāvitaṃ** ‘‘aniṭṭhurakkharappāye’’ccādinā vuccamānasukhumālaguṇassa aviruddhabhāvasamannāgatena vaṇṇānaṃ aññamaññasaṅgabhilakkhaṇena **dittabhāvena** piyabhāvena anubrūhitaṃ **taṃ** bandhanaṃ **bandhapharusadosaṃ** bandhapharusasaṅkhātadosaṃ **saṃdūsayeyya** nāseyya, **taṃ** bandhapharusadosanti vā sambandhoti. Na virujjhati sīlenāti avirodhī, tassa bhāvoti ca, sukhumālassa avirodhittaṃ yassāti ca, soyeva dittassa bhāvoti ca, tena pabhāvitanti ca vākyaṃ.

Yathā –

99. **Passantā rūpavibhavaṃ, suṇantā madhuraṃ giraṃ;**
**Caranti sādhū sambuddha-kāle keḷiparammukhā**.

**99**. **‘‘Yathe’’**tyudāharati **‘‘passantā’’**iccādi. Keḷiyā kīḷāya parammukhā vigatacchandā carantīti sambandho.

**99**. **‘‘Passante’’**ccādi. **Sādhū** sajjanā **sambuddhakāle** sambuddhassa dharamānakāle **rūpavibhavaṃ** tassa rūpasampattiṃ **passantā** cakkhuṃ santappetvā olokentā **madhuraṃ giraṃ** tasseva bhagavato aṭṭhaṅgasamannāgataṃ madhuravacanaṃ suṇantā **keḷiparammukhā** kīḷāya vimukhā kīḷābhiratirahitā **caranti** gacchanti pavattantīti. Kevalaṃ pharusasithilavaṇṇehi vinā sukhuccāraṇīyavaṇṇehi sambhūtasukhumālaguṇāvirodhaaññamaññasaṅgatavaṇṇavisadappavattaguṇayuttattā ettha bandhapharusadoso natthi. Keḷiyā parāni parivattitāni mukhāni etesanti viggaho. Ettha **kālo**ti kiriyā. Sā ca atthato tadākārappavattasambandhoyeva. Loko pana visuṃ eko padatthoyevāti voharati. vākyadosaparihāro.

Vākyadosaparihāravaṇṇanā niṭṭhitā.

**Vākyatthadosaparihāravaṇṇanā**

Apakkamassa yathā –

100. **Bhāvanādānasīlāni, sammā sampāditāni’ha;**
**Nibbānabhogasaggādi-sādhanāni na saṃsayo**.

**100**. **‘‘Bhāvanā’’**iccādi. Ettha bhāvanādīni niddisitvā yathākkamaṃ nibbānādīnaṃ niddesena apakkamadoso parihaṭo.

100. **''Bhāvane''**ccādi. **Iha** manussaloke **sammā sampāditāni** kammaphalaṃ saddahitvā yathāvidhi sampāditāni attano santāne pavattāpitāni bhāvanādānasīlāni **nibbānabhogasaggādisādhanāni** yathākkamaṃ nibbānaupabhogaparibhogasampattisagguppattiādīnaṃ hetubhāvena sādhakāni honti, ettha sādhane na saṃsayo hotīti. Iha bhāvanādayo uddisitvā uddesakkamaṃ anatikkamma nibbānādīnamanuddesassa katattā apakkamavākyatthadosassa okāso na hoti.

101. **Uddiṭṭhavisayo koci [kopi (ka. sī.)], viseso tādiso yadi;**
**Anuddiṭṭhesu [anudiṭṭhesu (?)] neva'tthi, doso kamavilaṅghane**.

101. **''Uddiṭṭhe''**ccādi. Uddiṭṭhā paṭhamaṃ yuttā atthā visayo gocaro yassa uddesānuddesasambandhavijānanalakkhaṇassa visesassa so tādiso koci viseso **anuddiṭṭhesu** yathākkamamuddesakamānamatikkamena puna atthantaranissayena parāmaṭṭhesu yadi bhaveyya, **kamassa** yathoddiṭṭhesu anukkamassa **vilaṅghane** atikkame doso nevatthi.

101. **''Uddiṭṭhe''**ccādi. **Uddiṭṭhavisayo** paṭhamaṃ payuttatthavisayo tādiso **koci viseso** uddesānuddesānaṃ ''idamassa pubbakathanaṃ, idamassa pacchākathana''nti evaṃ aññamaññāpekkhalakkhaṇasambandhaparijānanalakkhaṇo viseso **anuddiṭṭhesu** atthantaraṃ nissāya puna vuttesu yadi ''bhaveyyā''ti seso. **Kamavilaṅghane** uddesānuddesānaṃ kamātikkame **doso** satthaññūnaṃ sutikāle asahanakāraṇaṃ nevatthīti. Uddiṭṭhā paṭhamuccāritā atthā visayo gocaro asseti ca, kamassa vilaṅghananti ca vākyaṃ.

Yathā –

102. **Kusalākusalaṃ abyā-kata'miccesu pacchimaṃ;**
**Abyākataṃ pākadaṃ na, pākadaṃ paṭhamadvayaṃ**.

102. **''Yathe''**tyudāharati **''kusale''**ccādi. **Kusalaṃ** kāmāvacarādikamekavīsatividhaṃ, **akusalañca** dvādasavidhaṃ, **abyākataṃ** vipākakriyāsaṅkhātamiti **etesu** tīsu **pacchimaṃ** abyākataṃ, pākaṃ vipākaṃ dadātīti **pākadaṃ. Ne**ti nipātapadaṃ. **Paṭhamadvayaṃ** kusalākusalaṃ pākaṃ dadātīti **pākada**nti. Ettha apākadattaṃ abyākatasseva, pākadattaṃ tesameva dvinnanti viseso daṭṭhabbo.

102. **''Kusale''**ccādi. **Kusalaṃ** kāmāvacarādiekavīsatikusalañca **akusalaṃ** dvādasavidhaṃ akusalañca **abyākataṃ** vipākakriyārūpanibbānavasena catubbidhamabyākatañca **iccesu** evametesu tīsu **pacchimaṃ** uddesakkamena pacchimamabyākataṃ **pākadaṃ na** vipākadāyakaṃ na hoti, **paṭhamadvayaṃ** kusalākusalaṃ **pākadaṃ** yathāsakaṃ vipākadāyakaṃ hotīti. ''Yathāsaṅkhyamanudeso samāna''nti [pāṇini 1.3.10 suttamidaṃ. anudissate iti anudeso, pacchā uccārito iccattho ''samānaṃ''iti sambandhechaṭṭhī (katvabodhinī)] vuttattā uddiṭṭhehi samānamanuddiṭṭhānameva samasaṅkhyāya labbhamānattā saṅkhyāyānatikkamo hoti. Ettha pana kusalādisabhāvato tividhattepi vipākadānādānavasena duvidhakusalākusalādivisayabhūtavisesassa pavattiyā vatticchāto paṭhamaṃ vattabbataṃ vinā kamena nissayanaṃ nāma natthīti apakkamadoso na hotīti.

103. **Saguṇānā'vikaraṇe, kāraṇe sati tādise;**
**Ocityahīnatāpatti, natthi bhūtatthasaṃsino**.

103. **''Saguṇāna''**miccādi. Sotūnaṃ attatthanipphādanādike tādise **kāraṇe** hetumhi sati **bhūtaṃ** yathāpavattaṃ **atthaṃ** attano caritalakkhaṇaṃ **saṃsino** vadantassa sassa attano, sānaṃ vā guṇānaṃ **āvikaraṇe** adhikāravasena ''pūjanīyataro loke''iccādikathane ocikyahīnatāya **āpatti** pāpuṇanaṃ sambhavo natthi.

103. **''Saguṇi''**ccādi. **Tādise kāraṇe sati** sotūnaṃ attatthanipphādanādike tādise hetumhi vijjamāne **bhūtatthasaṃsino** attani vijjamānakāyādisaṃvaralakkhaṇaguṇasaṅkhātamatthaṃ ''pūjanīyataro loke ahameko''iccādinā tādisāvasare vadantassa **saguṇānaṃ** sassa attano, sānaṃ vā

sakānaṃ guṇānaṃ **āvikaraṇe** pākaṭīkaraṇe **ocityahīnatāpatti** ocityahīnasaṅkhātadosassāpatti natthīti. **Sa**saddassa attaattaniyavācakattā sassa attano guṇā se ca te guṇā ceti vā viggaho. Bhūtoyeva attho, taṃ saṃsati vadati sīlenāti viggaho.

**104. Ocityaṃ nāma viññeyyaṃ, loke vikhyātamādarā;**
**Tattho'padesapabhavā, sujanā kavipuṅgavā.**

**104. ''Ocitya''**miccādi. **Loke** sattaloke **vikhyātaṃ** pasiddhaṃ ābālajanaṃ [ābālajanānaṃ (ka.)] yathāsakamanurūpaṃ vijānanato **ocityaṃ** ucitabhāvo nāmeti pasiddhiyaṃ **ādarā** ādarena ussāhena tato paramādaraṇīyassābhāvato, na hi anucitaṃ kiñci kenāpyādaraṇīyaṃ sabbathā anassādanīyattā, viññeyyaṃ ''sotūna''nti seso. **Tattha** tasmiṃ ocitye **upadesassa** paṭhamuccāraṇassa uggaṇhāpanavasena pavattassa **pabhavā** uppattiṭṭhānabhūtā **sujanā** suṭṭhujanā **kavipuṅgavā** uttamā, [kaviuttamā (?)] kaviseṭṭhāti vuttaṃ hoti.

**104. ''Ocitye''**ccādi. **Loke** sattaloke **vikhyātaṃ** ābālapasiddhaṃ ocityaṃ nāma **ādarā** gāravena **viññeyyaṃ** viññūhi ñātabbaṃ hoti, **tattha** ocityavisaye **upadesapabhavā** paṭhamuccāraṇassa uppattiṭṭhānabhūtā **sujanā** sādhujanabhūtā **kavipuṅgavā** uttamakavayo bhavantīti, pasiddhaocityapadena yuttattā ettha **nāma**saddo pasiddhiyaṃ. Upadesassa pabhavāti ca, pumāno ca te gāvo ceti ca, kavīnaṃ puṅgavāti ca vākyaṃ.

**105. Viññātocityavibhavo-**
**Cityahīnaṃ parihare;**
**Tato'cityassa sampose,**
**Rasaposo siyā kate.**

**105. ''Viññāta''**miccādi. Viññāto avabuddho yathāvuttakavivarapasādā ocityameva **vibhavo** sampatti yena so ocityahīnaṃ nāma dūsanaṃ **parihare** parivajjeyya. **Tato** tasmā parihārato hetuto ocityassa **sampose** suṭṭhu vaḍḍhibhāve vaḍḍhane kate **rasassa** assāditabbatāsaṅkhātassa mādhuriyassa samposo **siyā** bhaveyya.

**105. ''Viññāte''**ccādi. **Viññātocityavibhavo** tādisakavīnamanuggahena viññātaocityasaṅkhātasampattisamannāgato kavi **ocityahīnaṃ** nāma dūsanaṃ **parihare** nirākareyya, **tato** dosaparihārato ocityassa **sampose** upabrūhane kate sati **rasaposo** mādhuriyasaṅkhatassa assādetabbassa pūraṇaṃ **siyā** bhaveyyāti. Ocityameva vibhavoti ca, viññāto ocityavibhavo yeneti ca, rasassa poso puṭṭhabhāvo [vuddhabhāvo (ka.)] posetabbabhāvoti ca vākyaṃ.

Yathā –

**106. Yo mārasenamāsanna-māsannavijayussavo;**
**Tiṇāyapi na maññittha, so vo detu jayaṃ jino.**

**106. ''Yathe''**tyudāharati **''yo''**iccādi. **Vijayo** parābhibhavo āsanno vijayo eva **ussavo** abbhudayo nippaṭipakkhā pavatti yassa ediso yo **āsannaṃ** attano samīpamupagataṃ mārasenaṃ **tiṇāyapi na maññittha** tiṇampi na maññittha, tiṇatopi hīnaṃ maññittha, **so jino** māraji **vo** tumhākaṃ jayaṃ **detū**ti vidadhātu. Ettha jayāsīsanā ''jino''ti accantamucitaṃ, yo ajini pañcamāreti jino parābhibhavekaraso, tassa paresaṃ vijayappadāne sāmatthiyekayogo siyāti. ''Mārasenamāsannaṃ tiṇāyapi na maññitthā''ti idaṃ panettha atisamucitaṃ yato samīpamupagatampi tādisaṃ mārasenaṃ tiṇatopi hīnaṃ maññi, tenassa paresaṃ vijayappadānekarasatā visesato yuttāti.

**106.** Iha satthe sabbattha saṅkhepakkamamicchantopi ācariyo ocityaṃ nāma ādarena saggarūhi uggaṇhitvā payujjitabbamiccevaṃ vitthārena sisse anusāsitvā idāni ocityahīnapariharaṇatthaṃ **''yo mārasenamāsanne''**ccādinā lakkhiyamudāharati. **Āsannavijayussavo** adūrasattuvijayasaṅkhātaussavo, atha vā accāsannapaṭipakkhavirahappavattisaṅkhātaabhivuddhiyā

samannāgato yo jino **āsannaṃ** anekappakārabhiṃsanakarūpena attano samīpamāgataṃ **mārasenaṃ** mārabalaṃ **tiṇāyapi** tiṇalavaṃ katvāpi **na maññittha** sallakkhaṇaṃ nākāsi, **so jino** so jitapañcamāro **vo** tumhākaṃ jayaṃ detūti. Ettha yo pañcamāre jitattā jino nāma hoti, so parābhibhavane asahāyakiccattā paresaṃ jayadāne sāmatthiyayuttoti ''jayaṃ detū''ti kataṃ jayāsīsanamatiucitaṃ hoti, jayadāne sāmatthiyasseva posakattā. ''Mārasenamāsannaṃ tiṇāyapi na maññitthā''ti idaṃ vattabbameva natthīti. Evaṃ accantaucitapayogena ocityahīnadoso nirākatoti. Vijayo eva ussavo, āsanno vijayussavo yasseti viggaho.

107. **Āraddhakattukammādi-kamātikkamalaṅghane;**
**Bhaggarītivirodho'yaṃ, gatiṃ na kvāpi vindati**.

**107**. **''Āraddha''**iccādi. Kattā ca kammañca tāni ādīni yesaṃ karaṇādīnaṃ **āraddhāni** vattuṃ paṭṭhapitāni kattukammādīni tesaṃ kamo tassa **atikkamo** pariccāgo tassa laṅghane sati, vattumāraddhakattukammādikamānatikkameti vuttaṃ hoti. Ayaṃ yathāvutto bhaggarītivirodho **kvāpi** katthacipi ṭhāne **gatiṃ na vindati** patiṭṭhaṃ na labhate.

**107**. **''Āraddhi''**ccādi. **Āraddhakattukammādikamātikkamalaṅghane** vattumāraddhakattukammādīnaṃ kamapariccāgassātikkame ayaṃ yathāvuttabhaggarītivirodho **kvāpi** katthacipi ṭhāne **gatiṃ** patiṭṭhaṃ **na vindati** na labhateti. Āraddhāni ca tāni kattukammādīni yesaṃ karaṇādīnaṃ tesaṃ kamassa atikkamo tassa laṅghananti viggaho.

Yathā –

108. **Sujanaññāna'mitthīnaṃ, vissāso no'papajjate;**
**Visassa siṅgino roga-nadīrājakulassa ca**.

109. **Bhesajje vihite suddha-buddhādiratanattaye;**
**Pasāda'mācare niccaṃ, sajjane saguṇepi ca**.

**108-109**. Ettha ca ''sujana''miccādike ''bhesajje''iccādike ca gāthādvaye chaṭṭhiyā, sattamiyā ca apariccāgena nāttharītiyā bhaṅgo, **ca**kārassekassa katattā na saddarītiyā bhaṅgo. Bahūnamatthānañhi samuccayatthaṃ vākye eko vā cakāro kātabbo paṭipadaṃ vā.

**108**. **''Sujane''**ccādi. **Sujanaññānaṃ** sajjanehi aññesaṃ dujjanānañca itthīnañca **visassa** jīvitaharaṇasamatthassa **siṅgino** visāṇavato ca roganadīrājakulassa ca **vissāso** saṃsaggo **na upapajjate** kiñcikāle virujjhanato na yujjateti. Ettha āraddhassa chaṭṭhuntakkamassa sabbattha apariccāgato attharītibhaṅgo ca, yuttaṭṭhāne ekasseva cakārassa yuttattā saddarītibhaṅgo ca natthi. **Ca**saddassa anekatthasamuccayattā ''sujanaññānañcā''tiādimhi vā, iha vuttaniyāmena avasāne vā, sabbattha vā yojanamarahati.

**109**. **''Bhesajje''**ccādigāthāyampi eseva nayo sattamīmattameva viseso. **Vihite** pathye **bhesajje** osadhe ca suddhabuddhādiratanattaye ca **sajjane** sādhujane ca **api** punapi **saguṇe** vijjamānaguṇe ca **pasādaṃ** attano cittapasādaṃ **niccaṃ** satataṃ **ācare** sappuriso kareyya seveyyāti.

Sasaṃsayassa yathā –

110. **Munindacandimāloka-**
**Rasalolavilocano;**
**Jano'vakkantapantho'va,**
**Raṃsidassanapīṇito**.

**110**. **''Muninde''**ccādi. Ettha **raṃsi**saddo sasaṃsayaṃ pariharati.

**110**. Sasaṃsayaparihāralakkhiyabhūtā **''munindi''**ccādigāthā anantaraparicchede vuttatthāva.

**Raṃsi**saddoyeva hi viseso, ettha **raṃsi**saddena suṇantānaṃ uppajjamānasaṃsayena sasaṃsayabhūtaṃ bandhadosamohatīti.

111. **Saṃsayāyeva yaṃ kiñci, yadi kīḷādihetunā;**
**Payujjate na doso'va, sasaṃsayasamappito**.

111. **''Saṃsaye''**ccādi. **Kīḷādī**ti **ādi**saddena ākiṇṇasammantanādiṃ saṅgaṇhāti, kīḷādihetunā yaṃ kiñci saṃsayāyeva yadi payujjateti sambandho.

111. **''Saṃsayāyeve''**ccādi. **Kīḷādihetunā** kīḷāsambādhasammantanādikāraṇena **yaṃ kiñci** saṃsayuppādanasamatthaṃ yaṃ kiñci padaṃ **saṃsayāya eva** sotūnaṃ uppajjamānasaṃsayatthameva **yadi payujjate** tasmiṃ bandhane vattārehi payujjate ce, **sasaṃsayasamappito** sasaṃsayadosasahito bandho **na dosova** aduṭṭhovāti. Sasaṃsayena samappitoti viggaho.

Yathā –

112. **Yāte dutiyaṃnilayaṃ, gurumhi sakagehato;**
**Pāpuṇeyyāma niyataṃ, sukha'majjhayanādinā**.

112. **''Yāte''**ccādi. **Gurumhi** ajjhāpake **sakagehato** attano mūlanilayato **dutiyaṃ nilayaṃ** dutiyaṃ gharaṃ yāte sati **niyata**mekantamajjhayanādinā sukhaṃ pāpuṇeyyāmāti ayamanicchitattho. **Gurumhi** surācariye [suraccācariye (ka.)] **sakagehato** attano jātarāsito **dutiyaṃ nilayaṃ** dutiyaṃ rāsiṃ yāte sati niyatamajjhayanādinā sukhaṃ pāpuṇeyyāmāti ayamettha icchitattho.

112. **''Yāte''**ccādi. **Gurumhi** ācariye **sakagehato** attano vāsāgārato **dutiyaṃ nilayaṃ** dutiyaṃ gharaṃyāte sati, ayamanicchitattho. **Gurumhi** surācariye **sakagehato** attano jātarāsito **dutiyaṃ nilayaṃ** dutiyaṃ rāsiṃ **yāte** gate sati anukūlattā **niyata**mekantena **ajjhayanādinā** uggahaṇādinā **sukhaṃ** mānasikasukhaṃ, no ce sukhakāraṇaṃ ganthaparisamattiṃ pāpuṇeyyāmāti. Ubhayapakkhassāpi aparatthe attho sādhāraṇo hoti. Ettha **ajjhayana**saddasannidhānena payutta**guru**saddassa ācariyatthavācakattepi icchitatthagopanatthaṃ payuttattā aduṭṭhoti.

113. **Subhagā bhaginī sā'yaṃ, etassi'ccevamādikaṃ;**
**Na ''gāmma''miti niddiṭṭhaṃ, kavīhi sakalehipi**.

113. **''Subhagā''**iccādi. **Iccevamādikaṃ** bhaginīiccevamādikaṃ.

113. **''Subhage''**ccādi. **Etassa** purisassa sā ayaṃ bhaginī **subhagā** sundarāti iccevamādikaṃ sakalehi kavīhi api **na gāmmamiti** gāmmadosena na duṭṭhamiti niddiṭṭhanti. Subhaṃ sundarabhāvaṃ gatāti ''subhagā''ti aggahetvā bahubbīhisamāse kate labbhamānatthassa asabbhabhāvepi kavīnaṃ cittakhedaṃ na janetīti adhippāyo. Iti evaṃ ayaṃ pakāro ādi assa īdisassa vākyassāti vākyaṃ.

114. **Duṭṭhālaṅkāravigame, sobhanālaṅkatikkamo;**
**Alaṅkāraparicchede, āvibhāvaṃ gamissati**.

114. **''Duṭṭha''**iccādi. Duṭṭhālaṅkārassa dosadūsitassa alaṅkārassa **vigame** apagame sati.

114. **''Duṭṭhi''**ccādi. **Duṭṭhālaṅkāravigame** dosaduṭṭhassa alaṅkārassa apagame sati **sobhanālaṅkatikkamo** pasatthānamalaṅkārānaṃ pavattiākāro **alaṅkāraparicchede** alaṅkārapakāsakattā tannāmake paricchede **āvibhāvaṃ** pakāsattaṃ **gamissati** pāpuṇissatīti. Paricchijjatīti paricchedo. Alaṅkārapakāsakattā tadatthena alaṅkāro ca so paricchedo ceti viggaho.

115. **Dose parīharitumesa varo'padeso,**

**Satthantarānusaraṇena kato mayevaṃ;**
**Viññāyi’maṃ guruvarāna’dhikappasādā,**
**Dose paraṃ parihareyya yasobhilāsī**.

Iti saṅgharakkhitamahāsāmipādaviracite

Subodhālaṅkāre

Dosaparihārāvabodho nāma

Dutiyo paricchedo.

**115**. **‘‘Dose’’**iccādi. **Dose** yathāvutte padadosādike **pariharituṃ** pariccajituṃ eso **varo** uttamo upadeso satthantarānaṃ bahūnaṃ **anusaraṇena** anugamena [anupagamena (ka.)] mayā evaṃ **kato** nipphādito, **imaṃ** upadesaṃ guruvarānaṃ **adhikappasādā** mahatā pasādena na appakena, tathāvidhena tādisassa mahato atthassa apasijjhanato, **viññāya** jānitvā ādarato kareyya **dose** yathāvutte dose **yaso** parisuddhabandhanaṃ kriyālakkhaṇato ekantena kittihetuttā, taṃsabbhāvā kitti vā, taṃ abhilasati sīleneti **yasobhilāsī paraṃ** accantameva **parihareyya** dūrato kareyya.

Iti subodhālaṅkāre mahāsāmināmikāyaṃ ṭīkāyaṃ

Dosaparihārāvabodhaparicchedo dutiyo.

**115**. **‘‘Dose’’**ccādi. **Dose** yathāvuttapadadosādike **pariharitu**mapanetuṃ **varo** uttamo **eso** upadeso **satthantarānusaraṇena** bahūnaṃ bāhirasatthānaṃ anussatiyā mayā evaṃ anantaruddiṭṭhakkamena **kato** viracito, **imaṃ** upadesaṃ guruvarānaṃ **adhikappasādā** adhikappasādena **viññāya** sabhāvato ñatvā **yasobhilāsī** yasapaṭilābhakāraṇattā kāraṇe kāriyopacārena dosāpagamena parisuddhabandhanaṃ vā tādisabandhanahetu uppajjamānakittiṃ vā icchanto paññavā **dose** yathāvuttadose **paraṃ** atisayena **parihareyya** dūrato kareyyāti. Ettha pubbaddhena dosaparihāraparicchedassa pasatthabhāvo dassito, aparaddhena sissajanānusāsanaṃ dassitaṃ hoti. Tathā pubbaddhena karuṇāpubbaṅgamapaññākiccaṃ dassitaṃ, aparaddhena paññāpubbaṅgamakaruṇākiccaṃ dassitaṃ. Tathā pubbaddhena attahitasampatti, aparaddhena parahitasampatti dassitāti. Evamanekākāradīpikāya imāya gāthāya paricchedaṃ nigameti. Aññe satthā **satthantarā, antara**saddo hi **añña**saddapariyāyo. Yathā ‘‘gāmantaraṃ na gaccheyyā’’ti. Yasaṃ abhilasati sīlenāti vākyaṃ.

Iti subodhālaṅkāranissaye

Dutiyo paricchedo.

# 3. Guṇāvabodhapariccheda

### Anusandhivaṇṇanā

116. **Sambhavanti guṇā yasmā,**
**Dosāne’va’matikkame;**
**Dassessaṃ te tato dāni,**
**Sadde sambhūsayanti ye**.

**116**. Evaṃ dosaparihāropadesaṃ dassetvā idāni dosaparihārā samupagataguṇaṃ upadassitumadhikāraṃ viracayanto āha **‘‘sambhavanti’’**iccādi. **Dosānaṃ** yathāvuttānaṃ padadosādīnaṃ **evaṃ** yathāvuttanayena atikkame sati **guṇā** dhammā saddālaṅkārasabhāvā pasādādayo **yasmā** kāraṇā **sambhavanti** sijjhanti, tañca ‘‘pasādo kiliṭṭhādīnaṃ vajjanā sambhavatī’’tyādinā yathāyogaṃ viññeyyaṃ, **tato** tasmā kāraṇā **ye** guṇā sadde **sambhūsayanti**

alaṅkaronti, **te** saddālaṅkārasaṅkhāte guṇe idāni **dassessaṃ** upadisissāmi.

**116**. Evaṃ dosaparihārapavesopāyaṃ dassetvā idāni yathāvuttadosānaṃ parihārena ‘‘bandhanissitaguṇā ete’’ti dassetuṃ pubbāparaparicchedānaṃ sambandhaṃ ghaṭento **‘‘sambhavanti’’**ccādigāthamāha. **Dosānaṃ** niddiṭṭhapadadosādīnaṃ **evaṃ** anantaraparicchede niddiṭṭhakkamena atikkame sati **guṇā** pasādādisaddālaṅkārasaṅkhātā pasādādayo saddadhammā yasmā sambhavanti, tato **ye** saddadhammā sadde **sambhūsayanti** sajjanti, **te** saddadhamme **dassessaṃ** pakāsissāmīti. Ettha kiliṭṭhadosabyākiṇṇadosaparihārehi pasādālaṅkāro sijjhati, sesāpi yathālābhato ñātabbā.

**Saddālaṅkārauddesavaṇṇanā**

117. **Pasādo’jo madhuratā,**
**Samatā sukhumālatā;**
**Sileso’dāratā kanti,**
**Atthabyattisamādhayo**.

**117**. Idāni te vibhajati **‘‘pasādo’’**iccādinā pasatthi **pasādo** pakāsatthatā, **ojo** samāsavuttibāhullaṃ atthapāriṇatyañca, **madhuratā** saddānaṃ rasavantatā, **samatā** pajjāpekkhāya catunnaṃ pādānamekajātiyasambandhatā, gajjāpekkhāya tu padānaṃ, **sukhumālatā** apharusakkharabāhullaṃ, silesanaṃ **sileso** bandhagāravaṃ, **udāratā** ukkaṃsatā kenaci atthena sanāthatā visiṭṭhavisesanayuttatā ca, **kanti** sabbalokamanoharatā, **atthabyatti** siddhena ñāyena vā abhidheyyassa gahaṇaṃ, **samādhi** lokappatītyanusāriamukhyatthatā, tesu ojaudāratā saddatthaguṇā, samādhi atthaguṇo, atthānugāmittā ettha saddānaṃ, aññe tu saddaguṇāva.

**117**. Idāni **‘‘pasādojo’’**iccādinā te saddālaṅkāre kamena vibhajituṃ uddisati. **Pasādo** pasannaphaḷikāvali attani āvunitarattakambalasuttamiva saddānaṃ atthassa pasādanasaṅkhāto pasādālaṅkāro ca, **ojo** samāsavuttibāhulyaatthapāriṇatyasaṅkhato saddatthānaṃ guṇo ca, **madhuratā** saddānaṃ rasavantabhāvasaṅkhātakaṇṇamadhuratā ca, **samatā** pajje pādassa sutito sadisatā ca, gajje padānaṃ tatheva sadisatāti evaṃ pādānaṃ padānañca tulyaguṇatā ca, **sukhumālatā** vaṇṇānaṃ atipharusaatisithilabhāvaṃ vinā samappamāṇamuduguṇo ca, **sileso** ṭhānakaraṇādisambhūtasabhāgavaṇṇasutīhi acchiddaguruguṇo ca, **udāratā** ukkaṭṭhena kenaci atthena bandhassa sajjitabhāvo ca, visiṭṭhavisesanapadena yuttatā ca, **kanti** sabbesaṃ piyaguṇatā ca, **atthabyatti** icchitatthassa siddhena vā nyāyena vā supākaṭabhāvo ca, **samādhayo** lokappatītianatikkantaaññadhammāropanena amukhyatthatā cāti ime saddatthaguṇā dasa honti. ‘‘Samādhayo’’ti tasseva bahuttaṃ dīpeti, imesu dasasu ojodāratāti dve saddatthaguṇā, samādhi atthaguṇo pariyāyena tadatthajotakasaddaguṇopi, sesā satta saddaguṇā eva, ete sabbepi alaṅkaronti bandhamanenāti vākyena **alaṅkārā** nāma.

**Saddālaṅkārapayojanavaṇṇanā**

118. **Guṇehe’tehi sampanno, bandho kavimanoharo;**
**Sampādayati kattūnaṃ, kittimaccantanimmalaṃ**.

**118**. **‘‘Guṇehi’’**ccādi. **Etehi**yeva vuttehi dasahi **guṇehi** dhammehi saddālaṅkārasabbhāvehi **sampanno** yutto samiddho vā kavīnaṃ mano harati savase vattetīti **kavimanoharo** kavihadayahilādakārī bandho **kattūnaṃ** bandhantānaṃ kavīnaṃ **accantanimmalaṃ** atisayaparisuddhaṃ aguṇalesenāpa’nālimpattā **kittiṃ** guṇaghosaṃ **sampādayati** nipphādeti.

**118**. **‘‘Guṇe’’**ccādi. **Etehi guṇehi** imehi saddālaṅkārasaṅkhātadasavidhasaddadhammehi **sampanno** samannāgato samiddho vā **bandho** pajjādibandho **kavimanoharo** attano niravajjattā kavīnaṃ cittaṃ pīṇento **kattūnaṃ** racayantānaṃ **accantanimmalaṃ** appakadosenāpi asammissattā atiparisuddhaṃ **kittiṃ** bandhanavisayabhūtayasorāsiṃ **sampādayati** nipphādetīti. Iminā kāraṇena bandhassa yathāvuttadasavidhaguṇapariggaho saussāhaṃ kātabboti adhippāyo. Mano haratīti

manoharo, kavīnaṃ manoharo **kavimanoharo**ti viggaho.

**Saddālaṅkāraniddesavaṇṇanā**

119. **Adūrāhitasambandha-subhagā yā padāvali;**
**Supasiddhābhidheyyā'yaṃ, pasādaṃ janaye yathā**.

119. Idāni yathoddesānamesaṃ niddesaṃ sodāharaṇaṃ karonto āha **''adūra''**iccādi. **Adūre** āsanne adūrena vā adūrāhitakriyākattukammādipadavasena **āhito** ṭhapito kato **sambandho** anvayo, tena **subhagā** manoharā **supasiddho** suppakāso sugammo **abhidheyyo** attho yassā sāti tathā, na tu bhāvattho tassa sabhāvagambhīrattā. Vuttañhi –

''Kavīna'dhippāya'masaddagocaraṃ,
Pade phurantaṃ mudukamhi kevalaṃ;
Visanti bhāvāvagamā katassamā,
Pakāsayantyā'katiyo tu tādisā''ti.

Tādisā yā **padāvali** padapanti ayaṃ **pasādaṃ** tannāmakaṃ guṇaṃ **janaye** uppādayati. **Yathā**ti tamudāharati.

119. Idāni uddesakkamena etesaṃ saddālaṅkārādīnaṃ niddesaṃ sodāharaṇaṃ dassento āha **''adūrāhite''**ccādi. **Adūre** āsannapadese tadupacārena āsanne vā **āhito** kriyāya, laddhakriyāyogakattukammādipadānaṃ vasena ca kato, no ce vinyāsavasena ṭhapito vā **sambandho** icchitatthapatītikkamena aññamaññāpekkhalakkhaṇakriyākārakayogo tena **subhagā** manoharā, **supasiddho** pasiddhatthavisaye saddapayogato atipākaṭo **abhidheyyo** saddattho yassā sā ayaṃ **padāvali** padapanti **pasādaṃ** pasādanāmakaṃ guṇaṃ **janaye** uppādayati. **Yathā**ti lakkhiyaṃ dasseti. Adūre āhitoti vā, upacaritattā adūro ca so āhito cāti vā, so ca so sambandho ceti ca, tena subhagāti ca, **su** atisayena pasiddhoti ca, so abhidheyyo asseti ca vākyaṃ. Ettha supasiddho nāma saddattho, adhippāyattho pana pakatigambhīro. Vuttañhi –

''Kavīna'dhippāya'masaddagocaraṃ,
Pade phurantaṃ mudukamhi kevalaṃ;
Visanti bhāvāvagamā katassamā,
Pakāsayantyā'katiyo tu tādisā''ti.

Tassattho – **asaddagocaraṃ** saddassa avisayaṃ hutvā mudukamhi pade **kevalaṃ** visuṃ **phurantaṃ** cāpentaṃ **kavīnadhippāyaṃ** kavīnamajjhāsayaṃ **katassamā** saddatthavisaye kataparicayā paṇḍitā **bhāvāvagamā** padatthāvabodhena **visanti** pavisanti, tādisā **ākatiyo** tu saddasaddatthānaṃ ākārā **pakāsayanti** adhippāyatthaṃ jotentīti.

120. **Alaṅkarontā vadanaṃ, munino'dhararaṃsiyo;**
**Sobhante'ruṇaraṃsī'va, sampatantā'mbujodare**.

120. **''Alaṅkarontā''**iccādi. **Munino** sammāsambuddhassa **vadanaṃ** sabhāvamadhurapakatimukhaṃ **alaṅkarontā** sajjantā sobhayamānā adharānaṃ **raṃsiyo** supakkabimbaphalopamaoṭṭhayugaḷavinissaṭabahutarakanticchitābhā muninoti viññāyati sutattā. **Ambujodare** tā kālopanatapupphakāsaramaṇīye padumabbhantare **sampatantā** pavattamānā **aruṇaraṃsīva** bālasūriyaraṃsiyo viya **sobhante** virājanti.

120. **''Alaṅkaronte''**ccādi. Munino vadanaṃ pakatisundaramukhaṃ alaṅkarontā sajjantā **adhararaṃsiyo** tasseva munino oṭṭhadvayato nikkhantakantisamūhā **ambujodare** vikasanānurūpakālābhimukhe padumagabbhe upaḍḍhavikasiteti vuttaṃ hoti. **Sampatantā** pavattamānā **aruṇaraṃsī iva** bālasūriyaraṃsīva **sobhante** dibbantīti. Ettha adūrasambandhaṃ pasiddhatthañca nissāya pasādaguṇo pākaṭo. Adhararaṃsīnaṃ munisambandho

sutānumitasambandhesu sutasambandhassa balavattā [sutānumitesu sutasambandho balavā (paribhāsendusere 112)], kākakkhigoḷakanayena vā labbhatīti. Adhare raṃsīti ca, ambujassa udaranti ca vākyaṃ.

121. **Ojo samāsabāhulya-**
**Meso gajjassa jīvitaṃ;**
**Pajjepya'nākulo so'yaṃ,**
**Kanto kāmīyate yathā**.

121. **''Ojo''**iccādi. **Samāsassa** ekatthavuttiyā **bāhulyaṃ** bhiyyobhāvo ityanuvaditvā puna ojo vidhīyate, **eso** ojo samāsabāhullalakkhaṇo **gajjassa** vuttirūpassa **jīvitaṃ** hadayaṃ sāraṃ tappadhānattā gajjassa, na pajjassa, **soyaṃ** ojo **anākulo** agahano atoyeva **kanto** hadayaṅgamo, **pajjepi** na kevalaṃ gajje **kāmīyate** payujjate. **Yathe**tyudāharati.

121. Idāni ojaguṇaṃ dasseti **''ojo''**ccādinā. Ojo nāma **samāsabāhulyaṃ** bhinnatthesu pavattasaddānaṃ ekatthapavattilakkhaṇassa samāsassa bahulatā, **eso** ojo **gajjassa** gajjabandhassa **jīvitaṃ** hadayaṃ, jīvitasīsena hadayasaṅkhataṃ cittaṃ vuttanti veditabbaṃ. **So ayaṃ** ojo **anākulo** nibyākulo **kanto** tatoyeva viññūnaṃ piyabhūto **pajjepi** pajjabandhepi **kāmīyate** kavīhi payujjateti. Bahulassa bhāvo bāhulyaṃ, samāsassa bāhulyanti viggaho. Gajjabandhādhikārassābhāvā pajjavisayassa ojaguṇassa lakkhiyaṃ dasseti **''yathe''**ccādinā.

122. **Munindamandasañjāta-hāsacandanalimpitā;**
**Pallavā dhavalā tasse-vekonā'dharapallavo**.

122. **''Muninda''**iccādi. Munindassa **mandaṃ** īsakaṃ **sañjāto** pavatto taṃsabhāvattā bhagavato hāsassa [yasassa (ka.)] **hāso** hasitaṃ sova candanamiva **candanaṃ** dhavalattarūpattā, tena **limpitā** upadehitā **pallavā** sabbāni kilasayāni ''idameve''ti niyamābhāvato, **dhavalā** pakativaṇṇapariccāgena sukkā ahesuṃ gāhāpitattā saguṇassa tādisavisiṭṭhassa paṭilābhato, evaṃ santepi **tassa** munindasseva **eko** aññassa tādisassābhāvā **adharapallavo na dhavalo** dhavalo nāhosi. Accāsannadesiyopi bahumantabbo'ya'massānubhāvoti.

''Pemāvabandhahadaye sadaye jinasmiṃ,
Tasmiṃ nu kiṃ kumatayo bhavatha'ppasannā;
Kiṃ tena vo **na** vihitaṃ hita'muggadugga-
Saṃsārasāgarasamuttaraṇāvasānaṃ''.

Iccaparamudāharaṇaṃ. Evametādiso anākulo kanto ojo jānitabboti. Nanu ca **ya-ta**saddānaṃ nicco sambandho, tasmā kathaṃ ''tasseveko nādharapallavo''ti ettha **ya**saddābhāvoti? Saccaṃ, kintu pakkantavisayo, tathā pasiddhavisayo, anubhūtavisayo ca **ta**saddo **ya**saddaṃ nāpekkhate. Yathā –

''Savāsane kilese so, eko sabbe nighātiya;
Ahu susuddhasantāno, pūjānañca sadāraho''.

Iccādi. Ettha buddho ''buddhānussatimādito''ti **pakkanto**.

**Pasiddhavisayo** yathā –

''Aggiṃ pakkhanda' atha vā, 'pabbataggā pate'ti vā;
Yadi vakkhati kattabbaṃ, ñātakārīhi so jino''.

Iccādi.

**Anubhūtavisayo** yathā –

''Atītaṃ nānusocāmi, nappajappāma'nāgataṃ;
Paccuppannena yāpemi, tena vaṇṇo pasīdati''.

Iccādi.

**Ya**saddo tuttaravākyaṭṭho pubbavākye **ta**saddameva gamayati. Yathā –

''Bodhiṃ namāmi natibhājanamaccuḷāraṃ,
Puññākaraṃ bhuvanamaṇḍalasotthibhūtaṃ;
Yo cakkhusotasatigocarataṃ sameto,
Dosāridappamathane'karaso budhānaṃ''.

Iccādi.

Pubbavākyopātto tu **ya**saddo uttaravākye**ta**saddopādānaṃ vinā sākaṅkhe vākyassa ūnattaṃ janeti. Ettha pakkantavisayo **ta**saddo.

**122**. Munindassa **mandaṃ** īsakaṃ **sañjāto** pavatto **hāso**yeva sitaṃ candanacuṇṇamiva tena **limpitā** ālepitā **pallavā** rukkhalatādīnaṃ pakatirattāni kisalayāni **dhavalā** saguṇapariccāgena setā ahesuṃ, tathāpi **tasseva** tathāgatassa **eko** atulo asahāyo vā **adharapallavo** dantāvaraṇasaṅkhātapallavo **na** raṃsisaṃsaṭṭhopi samīpaṭṭhopi **dhavalo** seto nāhosi. Evamettha agahanasamāsabāhulyaṃ dīpitaṃ hoti.

''Pemāvabandhahadaye sadaye jinasmiṃ,
Tasmiṃ nu kiṃ kumatayo bhavatha'ppasannā;
Kiṃ tena vo na vihitaṃ hita'muggadugga-
Saṃsārasāgarasamuttaraṇāvasāna''nti.

Aparamudāharaṇaṃ. Tassattho – **kumatayo** he aññāṇā! **Pemāvabandhahadaye** sabbesu tumhesu niccaṃ pavattitadaḷhapemānubandhacitte **sadaye** tatoyeva dayāsahite **tasmiṃ jinasmiṃ** visayabhūte **kiṃ nu** kasmā appasannā bhavatha, tathā hi **vo** tumhākaṃ **tena** jinena **uggo** dāruṇo ca, **duggo** gantumasakkuṇeyyo ca, soyeva saṃsārasāgaro tassa samuttaraṇaṃ pariyantappattiyeva **avasānaṃ** yassa taṃ **na vihitaṃ** akataṃ **hitaṃ** vuddhi nāma kiṃ hoti, na hoteva. Etthāpi samāsassa pākaṭattā ojo guṇo kanto hotīti.

Nanu **ya-ta**saddānaṃ niccasambandhoti kathaṃ ''tasseveko''ti ca ''tasmiṃ nu kiṃ kumatayo''ti ca iccādīsu heṭṭhā vutta**ya**saddo natthīti? Saccaṃ, tathāpi pakkantatthavisayo, pasiddhatthavisayo, anubhūtatthavisayo vā **ta**saddo **ya**saddaṃ nāpekkhati. Tathā hi –

''Savāsane kilese so, eko sabbe nighātiya;
Ahu susuddhasantāno, pūjānañca sadāraho''ti.

Evamādīsu **''so''**ti niddiṭṭha**ta**saddo ''buddhānussatimādito''ti ettha atītena buddhasaddena vacanīyavisayo hoti.

''Aggiṃ pakkhanda' athavā, 'pabbataggā pate'ti vā;
Yadi vakkhati kattabbaṃ, ñātakārīhi so jino''ti.

Evamādīsu **ta**saddo ñātakārīhi kattabbattā pasiddhabuddhapadatthavisayo.

''Atītaṃ nānusocāmi, nappajappāma'nāgataṃ;
Paccuppannena yāpemi, tena vaṇṇo pasīdatī''ti.

Evamādīsu **ta**saddo ananusocananappajappanayāpanasaṅkhātavijānanavasena anubhūtatthavisayo,

tasmā tīsupi ṭhānesu **ta**saddo **ya**saddaṃ nāpekkhate. Ettha pana pakkantavisayo **ta**saddo adhippeto. Apica uttaravākye ṭhito **ya**saddo pubbavākye **ta**sadde asatipi tameva dīpeti. Tathā hi –

Bodhiṃ namāmi natibhājanamacculāraṃ,
Puññākaraṃ bhuvanamaṇḍalasotthibhūtaṃ;
Yo cakkhusotasatigocarataṃ sameto,
Dosāridappamathane'karaso budhānanti.

**Yo budhānaṃ** cakkhusotasatīnaṃ **gocarataṃ** visayabhāvaṃ **sameto** patto, tesaṃyeva **dosārīnaṃ** kilesapaccatthikānaṃ **dappamathane** dappamaddane **ekaraso** padhānakicco samiddhivanto vā hoti, taṃ bodhiṃ namāmīti sambandho. Pubbavākye payojito **ya**saddo uttaravākye **ta**saddopādāne asati saṃsayamuppādayamāno vākyassa ūnattaṃ karoti. Udāharaṇaṃ pana pākaṭaṃ.

123. **Padābhidheyyavisayaṃ,**
**Samāsabyāsasambhavaṃ;**
**Yaṃ pāriṇatyaṃ hoti'ha,**
**Sopi ojova taṃ yathā.**

123. **''Padi''**ccādi. Padassa **abhidheyyo** attho so visayo yassa. Yattha pacurasaddābhidheyyo attho saṃkhittapadehi vuccate, so **samāso**. Yatthappakehi padehi abhidheyyattho pacurapadehi vuccate, so **byāso**. Tato samāsabyāsato sambhavo yassa. Taṃ tathāvidhaṃ yaṃ **pāriṇatyaṃ** pariṇatabhāvo hotīti anuvaditvā sopi **iha** sasatthe **ojovā**ti vidhīyate. **Taṃ yathe**tyubhayampi udāharati.

123. **''Pade''**ccādi. **Padānaṃ** bahūnaṃ appakānaṃ vā padānaṃ **abhidheyyavisayaṃ** vitthārasaṃkhittatthavisayavantaṃ **samāsabyāsasambhavaṃ** yathākkamaṃ saṅkhepavitthāradvayena nipphannaṃ nipphattivantaṃ vā **yaṃ pāriṇatyaṃ** kattūnaṃ ganthavisaye pariṇatippakāsako yo saddadhammo atthadhammo hoti, saddaguṇo atthaguṇoti vuttaṃ hoti, sopi **iha** subodhālaṅkāre **ojo** nāma saddaguṇo atthaguṇo. **Taṃ yathā**ti dvīsu lakkhiyaṃ dasseti, padānaṃ abhidheyyo visayo yassa pāriṇatyasseti ca, samāso ca byāso cāti ca, tato sambhavanti ca, tato sambhavo assāti ca, pariṇatassa kattuno ganthassa eva vā bhāvoti ca viggaho. Kattu pāriṇatyapakkhe tappakāsakaganthassa tadatthena pāriṇatyaṃ siddhaṃ.

124. **Jotayitvāna saddhammaṃ,**
**Santāretvā sadevake;**
**Jalitvā aggikhandho'va,**
**Nibbuto so sasāvako.**

124. **''Jotayitvāne''**ccādi. Iminā heṭṭhā pacurapadābhihito buddhavaṃso saṅkheparūpena vutto.

124. **''Jotayi''**ccādi. **So** tathāgato **saddhammaṃ** sapariyattikaṃ navalokuttarasaddhammaṃ **jotayitvāna** ñāṇālokena obhāsetvā **sadevake** satte **santāretvā** saṃsārasāgarapariyantamupanetvā **aggikhandhova** mahātejena aggikkhandho viya **jalitvā** anaññasādhāraṇarūpakāyasampattiyā pajjalitvā ante **sasāvako** sāvakehi saha **nibbuto** khandhaparinibbānena parinibbutoti. Iminā sakalabuddhavaṃse bahūhi padehi vuttattho saṅkhepakkamena vutto. Sataṃ dhammo, santo saṃvijjamāno vā dhammoti ca, saha devehi vattamānāti ca, saha sāvakehi vattamānoti ca viggaho.

125. **Matthakaṭṭhī matassāpi, rajobhāvaṃ vajantu me;**
**Yato puññena te senti [sentu (ka.)], jenapādambujadvaye.**

125. **''Matthakaṭṭhī''**iccādi. **Matassāpi** maraṇamāpannassāpi me **matthake** muddhani aṭṭhī **rajobhāvaṃ** dhūlittaṃ **vajantu** pāpuṇantu. Kasmāti ce? **Yato** yasmā kāraṇā **puññena** kusalena kammena hetunā **te** rajā jinassa ime **jenā,** pādā, teyeva ambujāniva ambujāni, tesaṃ dvaye **senti**

pavattanti, tathā hotu vā mā vā, paṇatigedheneva vadati. Ettha ''kathamahaṃ bhagavato pāde niccaṃ sirasā paṇamāmī''tyadhippāyo vitthārena vutto.

**125. ''Matthaki''**ccādi, matassāpi **me** mayhaṃ **matthakaṭṭhī** muddhani aṭṭhīni **rajobhāvaṃ** atisukhumarajattaṃ **vajantu** pāpuṇantu. Kasmā āsīsanaṃ karotīti ce? **Yato** yasmā kāraṇā **puññena** mayhaṃ tathāvidhena kusalakammena hetunā **te** rajā **jenapādambujadvaye** jinapaṭibaddhacaraṇapadumayugaḷe **senti** pavattanti, buddhassa siripāde kiñcipi rajojallaṃ na upalimpateva, tathāpi vandanābhilāsena evaṃ vuttaṃ. Ettha ''kathamahaṃ bhagavato siripāde muddhanā niccaṃ paṇamāmī''tyabhilāso vitthārena vutto. Matthake aṭṭhīti ca, rajaso bhāvoti ca, jinassa imeti ca, jenā ca te pādā ceti ca, teyeva ambujānīti ca, tesaṃ dvayanti ca viggaho.

126. **Iccatra niccaṃpaṇati-gedho sādhu padissati;**
**Jāyate'yaṃ guṇo tikkha-paññāna'mabhiyogato**.

**126**. Byāsattamevassa vivarati **''iccatri''**ccādinā. Iccevaṃ **atra** gāthāyaṃ **paṇatiyaṃ** paṇāme **gedho** adhikacchando **sādhu** sundaraṃ **padissati** viññāyate, **ayaṃ** yathāvutto ojo **guṇo** pariṇatabhāvasaṅkhāto **tikkhapaññānaṃ** sātisayamatīnaṃ evaṃ santepi **abhiyogato** punappunappavattitaparicayabalena **jāyate** uppajjati.

**126**. Idāni saṃkhittassatthassa vitthārena pakāsitabhāvaṃ **''iccatra''**iccādinā niddisati. **Iti** iminā anantaragāthāyaṃ vuttakkamena **atra** imissaṃ gāthāyaṃ **niccaṃpaṇatigedho** nirantarapaṇāme adhikakattukāmatākusalacchando **sādhu** vibhūto vibhūtaṃ vā **padissati** paññāyati, **ayaṃ guṇo** yathāvutto ayaṃ pariṇatabhāvasaṅkhāto ojo nāma saddatthaguṇo **tikkhapaññānaṃ** sukhumabuddhimantānaṃ **abhiyogato** ganthavisayabhūtena nirantarābhyāseneva **jāyate** sijjhati, vattu pāriṇatyeneva bhavanato yesaṃ kesañci yena kenaci pakārena na sijjhatīti. Niccaṃ pavattā paṇatīti ca, tassaṃ gedhoti ca, tikkhā paññā yesanti ca, abhi punappunaṃ yogo yuñjananti ca viggaho.

127. **Madhurattaṃ padāsatti-ranuppāsavasā dvidhā;**
**Siyā samasuti pubbā, vaṇṇāvutti paro yathā**.

**127**. Mādhuriyamavadhārayamāha **''madhuratta''**miccādi. Savanīyattena manoharattaṃ **madhurattaṃ**. Taṃ **padāni** vākyālaṅkārāni samānāni uttaruttarehi, tesaṃ **āsatti** ṭhānādināyathākathañci samasutīnaṃ āsannatā **padāsatti,** paṭhamappayuttassakkharassa pacchā pāso pakkhepo **anuppāso,** padāsatti ca anuppāso ca, tesaṃ vasena dvidhā hoti. ''Kīdisā te''ti āha **''siyā''**tiādi. **Pubbā** paṭhamābhihitā padāsatti **samā** yena kenaci ṭhānamattāsaṃyogādinā padantarena **suti** vaṇṇo yassā sā siyā bhaveyya, **paro** pacchimo anuppāso tu **vaṇṇassa** sarabyañjanalakkhaṇassa **āvutti** punappunuccāraṇaṃ siyāti. Evaṃ katthaci bandhe samānapadāsatti katthaci anuppāso katthaci tadubhayaṃ, dvayena rahito viraso bandho nassādīyate kavīhi, tādisaṃ madhurattaṃ duvidhaṃ paṭipajjitabbaṃ, silesasamatānvitantuccantameva ramaṇīyaṃ siyāti lakkhaṇaṃ dassetvā **''yathe''**ti lakkhiyamubhayatthodāharati ''yade''ccādinā, ''munindi''ccādinā ca.

**127**. Idāni madhuraguṇaṃ dasseti **''madhuri''**ccādinā. **Madhurattaṃ** savanīyabhāvato manoharattaṃ madhuraguṇaṃ, **padānaṃ** vākyāvayavasaṅkhātānaṃ syādyantādīnaṃ uparūparipadehi samānānaṃ **āsatti** ṭhānakaraṇādinā yena kenaci pakārena aññamaññaṃ āsannatā, **anuppāso** pubbuccāritavaṇṇānaṃ puna pakkhipanañcāti dvinnaṃ **vasā** vibhāgena dvidhā hoti. Tattha **pubbā** padāsatti samasuti siyā, pubbāparavaṇṇānaṃ ṭhānamattākaraṇādīhi āsannasutisaṅkhatavaṇṇavutti hoti, **paro** anuppāso pana vaṇṇāvutti sarabyañjanasabhāvānaṃ pubbuccāritavaṇṇānaṃ punappunuccāraṇaṃ siyāti. **Yathā**ti dvīsu udāharaṇamādisati. Evaṃ katthaci bandhe padāsatti katthaci anuppāso katthaci tadubhayaṃ, dvīhi vinimutto pana bandho viññūhi assādanīyo na hoti. Upari vakkhamānāhi silesasamatāhi yuttaṃ madhurattaṃ pana visesato assādanīyaṃ hotīti. Madhurassa bandhassa bhāvoti ca, padānaṃ āsattīti ca, anu pacchā pāso pakkhepoti ca, padāsatti ca anuppāso cāti ca, tesaṃ vaso bhedoti ca, samā suti vaṇṇo yassāti ca, vaṇṇassa āvuttīti ca viggaho.

**128. Yadā eso'bhisambodhiṃ,**
**Sampatto munipuṅgavo;**
**Tadā pabhuti dhammassa,**
**Loke jāto mahussavo.**

**128.** Eso munipuṅgavo **yadā** yato pabhuti **abhisambodhiṃ** sabbaññutaññāṇaṃ **sampatto** samadhigato, **tadā pabhuti** tato ārabbha **dhammassa** catusatipaṭṭhānādibhedassa sattatiṃsabodhipakkhiyasaṅkhātassa **mahussavo** mahanto abbhudayo nippaṭipakkhā pavatti **loke** tividhe **jāto** ahosīti. Iha kvaci dīghatākataṃ sadisattaṃ, kvaci ṭhānakataṃ, kvaci saṃyogakataṃ, kvaci aññathā, tenāha ''siyā samasuti pubbā''ti.

**128. ''Yadi''**ccādi. Eso munipuṅgavo yadā **abhisambodhiṃ** sabbaññutaṃ **sampatto** sasantāne uppādanavasena sampāpuṇi, **tadā pabhuti** tato paṭṭhāya **dhammassa** kāyānupassanāsatipaṭṭhānādipabhedassa sattatiṃsabodhipakkhiyadhammassa **mahussavo** mahābhivuddhi **loke** kāmādilokattaye jātoti. Iha ''yadā eso''ti dīghakālavasena āsannatā, ''ya e''ti ṭhānavasena āsannatā, ''abhisambodhiṃ sampatto''ti saṃyogavasena āsannatā, ''bhi dhi''nti dhanitato āsannatāti iccādinā padāsatti daṭṭhabbā. Abhisambujjhati etāyāti ca, pumā ca so goceti ca, munīnaṃ puṅgavoti ca, mahanto ca so ussavo cāti ca viggaho.

**129. Munindamandahāsā te, kundasandohavibbhamā;**
**Disanta'manudhāvanti, hasantā candakantiyo.**

**129. Kundānaṃ** kusumānaṃ **sandoho** samūho, tassa vibbhamo yesaṃ te, munindassa **mandahāsā** manuññā hasitāni candassa **kantiyo** sobhāyo **hasantā** viḍambayantā disanta**manudhāvanti** anuvicaranti. Iccatra **na**kārasahitassa **da**kārassa, **ta**kārassa cānuvattanaṃ.

''Indanīladaladvanda-sundaraṃ sirimandiraṃ;
Munindanayanadvandaṃ, vindati'ndīvarajjutiṃ''.

Iccaparamudāharaṇaṃ.

**129. ''Munindi''**ccādi. **Kundasandohavibbhamā** supupphitakundakusumarāsisadisalīlāvantā te **munindamandahāsā** buddhassa manuññā hasitā **candakantiyo** nimmalacandakiraṇe **hasantā** nindantā **disantaṃ** taṃ taṃ disaṃ, disāpariyantaṃ vā **anudhāvanti** vidhāvantīti. Ettha **na**kārasahita**da**kārassa, **na**kārasahita**ta**kārassa ca āvutti daṭṭhabbā. Mandā ca te hāsā ceti ca, munindassa mandahāsāti ca, kundānaṃ sandohoti ca, tassa vibbhamo yesanti ca, disāyeva disantaṃ, disānaṃ vā antanti ca viggaho.

''Indanīladaladvanda-sundaraṃ sirimandiraṃ;
Munindanayanadvandaṃ, vindati'ndīvarajjuti''nti.

Idampi **na**kārasahita**da**kāravaṇṇāvuttiyā aparamudāharaṇaṃ.

Tattha **indanīladaladvandasundaraṃ** indanīlamaṇisakalikāyugaḷamiva manoharaṃ **sirimandiraṃ** tatoyeva sobhāya nivāsaṭṭhānabhūtaṃ munindanayanadvandaṃ **indīvarajjutiṃ** nīluppalakantiṃ **vindati** anubhoti, indīvarajjutisamānāti adhippāyo.

**130. Sabbakomalavaṇṇehi, nā'nuppāso pasaṃsiyo;**
**Yathā'yaṃ mālatīmālā, linalolālimālinī.**

**130.** Yehi kehici āvuttito anuppāsoti ce? Netyāha **''sabba''**iccādi. Sabbehi **komalehi** sukumārehi **vaṇṇehi** akkharehi anuppāso **na pasaṃsiyo** silāghanīyo na hoti silesavirodhittā. **''Yathe''**ti taṃ udāharati. **Ayaṃ mālatīmālā** jātikusumadāmaṃ **linānaṃ** byādhitānaṃ **lolānaṃ** kusumarasārabbha lolupānaṃ **alīnaṃ** bhamarānaṃ **mālā** panti sā assā atthīti linalolālimālinī.

**130**. Vuttānuppāsopi sabbakomalavaṇṇehi viracito na pasaṃsiyoti dassetuṃ **‘‘sabbakomalavaṇṇehī’’**tiādimāha. **Sabbakomalavaṇṇehi** sabbehi sukumārakkharehi kato **anuppāso** vaṇṇāvuttilakkhaṇo **na pasaṃsiyo** silesālaṅkāraviruddhattā pasattho na hoti. **‘‘Yathā’’**ti tamudāharati. **Ayaṃ mālatīmālā** esā jātisumanamālikā **linānaṃ** byāvaṭānaṃ patantānaṃ **lolānaṃ** gandhaluddhānaṃ **alīnaṃ** bhamarānaṃ **mālinī** pantiyuttāti. Ettha **la**kārasseva punappunappayogena komalavaṇṇāvutti. Mālatīnaṃ mālāti ca, lolā ca te alayo cāti ca, linā ca te lolālayo cāti ca, tesaṃ mālāti ca, sā assa atthīti ca viggaho.

131. **Mudūhi vā kevalehi,**
**Kevalehi phuṭehi vā;**
**Missehi vā tidhā hoti,**
**Vaṇṇehi samatā yathā**.

**131**. Samataṃ sambhāveti **‘‘mudūhi’’**ccādinā. **Kevalehi** kevalaphuṭādibhāvāpavattehi sakalehi **mudūhi** catūsupi pādesu sajātiyehi asithilakomalehi vā **ka**kārādīhi vā sithilakomalassa silesapaṭipakkhattā **kevalehi phuṭehi vā** adhimattasutīhi **bha**kārādīhi [rāgādīhi (ka.)] vā akicchavacanīye kicchavacanīyassa sukhumālavipariyayattā **missehi** vā majjhimasutīhi mudubhūtasaṃsaṭṭhehi vā **vaṇṇehi** akkharehi karaṇabhūtehi samatā tidhā hoti gajje pajje vā. **‘‘Yathe’’**ti tividhamudāharati.

**131**. Idāni samataṃ vibhāvetuṃ **‘‘mudūhi’’**ccādimāha. **Kevalehi** phuṭamissehi aññattā sakalehi **mudūhi** sithilakomalehi vaṇṇehi **ka**kārādīhi vā **kevalehi phuṭehi** kevalakomalavaṇṇarahitattā sakalehi akicchuccāraṇīyehi adhimattasutīhi **bha**kārādīhi vaṇṇehi vā **missehi** yathāvuttamuduphuṭasammissehi vaṇṇehi vā karaṇabhūtehi samatā gajje vā pajje vā tidhā hotīti. Yadi sithilakomalavaṇṇehi vicaritaṃ silesālaṅkārassa, kicchuccāraṇīyehi phuṭavaṇṇehi kataṃ sukhumālālaṅkārassa ca virujjhatīti. **‘‘Yathā’’**ti tividhamudāharati.

**Kevalamudusamatā**

132. **Kokilālāpasaṃvādī,**
**Munindālāpavibbhamo;**
**Hadayaṅgamataṃ yāti,**
**Sataṃ deti ca nibbutiṃ**.

**132**. **‘‘Kokile’’**ccādi. **Kokilānaṃ** karavīkasakuṇānaṃ **ālāpo** kūjitaṃ, taṃ saṃvadati pakāsati sīlenāti **kokilālāpasaṃvādī,** taṃsadisoti attho, munindassa **ālāpo** visaṭṭhādiaṭṭhaṅgiko saro tassa **vibbhamo** vilāso **sataṃ** sappurisānaṃ **hadayaṅgamataṃ** manonusāritaṃ madhurabhāvaṃ yāti, **nibbutiṃ** nibbānañca tesaṃ deti.

**132**. **‘‘Kokili’’**ccādi. **Kokilānaṃ** karavīkasakuṇānaṃ **ālāpaṃ** nādalīlaṃ **saṃvādī** pakāsanasīlo, taṃsadisoti adhippāyo, **munindassa** sabbaññuno **ālāpassa** visaṭṭhādiaṭṭhaṅgikanādassa **vibbhamo** vilāso **sataṃ** sappurisānaṃ **hadayaṅgamataṃ** cittārādhitabhāvaṃ **yāti** ca, **nibbutiṃ** sutasambandhena tesaṃyeva sādhūnaṃ nibbānaṃ **deti ca** dentopi hotīti. Ettha **kokilālāpa**saddena nissite nissayavohārena līlā gahitā.

**Kevalaphuṭasamatā**

133. **Sambhāvanīyasambhāvaṃ,**
**Bhagavantaṃ bhavantaguṃ;**
**Bhavantasādhanākaṅkhī,**
**Ko na sambhāvaye vibhuṃ**.

**133**. **‘‘Sambhāvanīye’’**ccādi. **Sambhāvanīyo** ādaraṇīyo. Sadevake loke santo sobhano bhāvo adhippāyo yassa taṃ. Bhavantaṃ nibbānaṃ gatoti **bhavantagu,** taṃ vibhuṃ. **Bhagavantaṃ**

sammāsambuddhaṃ. Bhavassa saṃsārassa anto avasānaṃ nibbānaṃ, tassa sādhanaṃ sampādanamākaṅkhati sīlenāti **bhavantasādhanākaṅkhī, ko** nāma saṃsāravattijano. **Na sambhāvaye** ādaraṃ na kareyya, karotyevāti attho.

**133**. **''Sambhāvanīyi''**ccādi. **Sambhāvanīyasambhāvaṃ** sadevakena lokena ādaraṇīyasobhanādhippāyaṃ **bhavantaguṃ** bhavassa antasaṅkhātaṃ nibbānaṃ gataṃ **vibhuṃ** pabhuṃ **bhagavantaṃ** sammāsambuddhaṃ **bhavantasādhanākaṅkhī** nibbānasādhanābhilāsī **ko** katamo saṃsāravattijano **na sambhāvaye** ādaraṃ na kareyya, karotyeva. Santo ca so bhāvo cāti ca, sambhāvanīyo sambhāvo yasseti ca, bhavassa antanti ca, bhavantaṃ gatoti ca, tassa sādhananti ca, taṃ ākaṅkhati sīlenāti ca viggaho.

**Missakasamatā**

**134**. **Laddhacandanasaṃsagga-sugandhimalayānilo;**
**Manda'māyāti bhītova, munindamukhamārutā**.

**134**. **''Laddhi''**ccādi. Laddho candanatarūnaṃ saṃsaggo paricayo tena sobhano gandho assāti **sugandhī** surabhi malayānilodakkhiṇapavamāno munindassa mukhamārutā bhītova tādisamuduttasītalattasugandhasampattiyā attano dūratarattā **āyāti** anuvattati. **Manda**nti āgamanakriyāvisesanaṃ.

**134**. **''Laddhi''**ccādi. **Laddhacandanasaṃsaggasugandhimalayānilo** paṭiladdhacandanatarusārasamavāyena sobhanagandhasamannāgato malayadesato āgacchamānamāluto **munindamukhamārutā** buddhassa mukhasurabhivāsitapavanato **bhīto iva** tādisamudusurabhisītalattassa attani asambhavato bhītova **mandaṃ** saṇikaṃ **yāti** abhimukhametīti. Candanānaṃ saṃsaggoti ca, laddho ca so candanasaṃsaggoti ca, sobhano gandho yassāti ca, laddhacandanasaṃsaggena sugandhīti ca, malayato āgato aniloti ca, munindamukhato nikkhanto mārutoti ca viggaho. **Manda**nti kriyāvisesanaṃ. Ettha tividhasamatāyaṃ ''kokilālāpasaṃvādi''ccāditividhalakkhiyassāpi ''mudūhi vā kevalehi''ccādinā dassitalakkhaṇattayena tulyatā supākaṭāvāti.

**135**. **Aniṭṭhurakkharappāyā, sabbakomalanissaṭā;**
**Kicchamuccāraṇāpeta-byañjanā sukhumālatā**.

**135**. Sukhumālatā kathīyati **''aniṭṭhurakkhare''**ccādinā. **Aniṭṭhurāni** apharusāni **akkharāni** vaṇṇāni **pāyāni** bahūni yassā sā tathā, ''niṭṭhurāni appakānī''ti **pāya**ggahaṇena sūcitaṃ, tatoyeva **sabbehi** kevalehi **komalehi** sithilehi laghūhi akkharehi **nissaṭā** niggatā **kicchena** dukkhena uccāraṇā tato apetāni apagatāni byañjanāni yassā sāti anuvaditvā sukhumālatā vidhīyate.

**135**. Idāni sukhumālataṃ dasseti **''aniṭṭhure''**ccādinā. **Aniṭṭhurakkharappāyā** akakkasavaṇṇabahulā **sabbakomalanissaṭā** aniṭṭhurakkharānaṃ yebhuyyaggahaṇatoyeva sakalasithilavaṇṇavirahitā **kicchamuccāraṇāpetabyañjanā** dukkhuccāraṇīyavaṇṇehi vigataakkharasamannāgatā sukhumālatā nāmāti. Aniṭṭhurāni akkharāni pāyāni bahūni yassanti ca, sabbe ca te komalā ceti ca, tehi nissaṭāti ca, kicchena uccāraṇāti ca, tehi apetānīti ca, tāni byañjanāni yassāti ca viggaho. Niggahītāgamo.

**136**. **Passantā rūpavibhavaṃ, suṇantā madhuraṃ giraṃ;**
**Caranti sādhū sambuddha-kāle keḷiparammukhā**.

**136**. Udāharati **''passantā''**iccādi. **Rūpavibhavaṃ** rūpasampattiṃ passantā madhuraṃ **giraṃ** vācaṃ suṇantā sādhavo **keḷiparammukhā** kīḷāya nicchantā carantīti sambandho. Katthāti āha **''sambuddhakāle''**ti.

**136**. **''Passanti''**ccādinā lakkhiyamudāharati, taṃ vuttatthameva.

**137. Alaṅkāravihīnāpi, sataṃ sammukhate'disī;**
**Ārohati visesena, ramaṇīyā tadujjalā.**

**137**. Visiṭṭhassāññadhammassa abhāvepiminävopādeyo bandhoti āha **''alaṅkāre''**ccādi. Alaṅkārehi vihīnāpi edisī sukhumālatā **sataṃ** paṇḍitajanānaṃ **sammukhataṃ** abhimukhabhāvaṃ vācāgocarattaṃ **ārohati** upagacchati, kimutaatthālaṅkārālaṅkite**tyapi**saddo. **Tena** sabhāvavutyādinā alaṅkārena **ujjalā** dittā pana **visesenā**tisayena **ramaṇīyā** manuññāti.

**137**. **''Alaṅkāre''**ccādi. **Edisī** evaṃvidhā sukhumālatā **alaṅkāravihīnāpi** atthālaṅkāravirahitāpi **sataṃ** paññavantānaṃ **sammukhataṃ** abhimukhabhāvaṃ tesaṃ vacanavisayabhāvanti attho **ārohati** pāpuṇāti. **Tadujjalā** tena sabhāvavuttivaṅkavuttisambhūtena atthālaṅkārena jotamānā **visesena** atisayena **ramaṇīyā** manuññā hoti. Alaṅkārehi vihīnāti ca, tena ujjalāti ca viggaho.

**138. Romañcapiñcharacanā, sādhuvādāhitaddhanī;**
**Laḷanti'me munīmeghu-mmadā sādhu sikhāvalā.**

**138**. Tamudāharati **''romañce''**ccādinā. **Romañcā** lomahaṃsā iva romañcā eva vā, **piñchāni** barihāni [parihārāni (ka.)] tesaṃ **racanā** chattākārena vidhānaṃ yesaṃ te tathā, ''sādhū''ti **vādo** vacanaṃ taṃsadisoyeva vā, āhito **dhani** kekāsaṅkhāto yesaṃ te tathā, **munimeghena** munisadisena munisaṅkhātena vā vāridena **ummadā** mattā sādhusadisā sādhu eva vā **sikhāvalā** mayūrā **laḷanti** līlopetā vicaranti, aññamaññaṃ ramantīti attho.

**138**. Atthālaṅkārayuttasukhumālatamudāharati **''rome''**ccādinā. **Romañcapiñcharacanā** lomahaṃsasadisā romā eva vā piñchānaṃ barihānaṃ racanā chattākārena vitthāravantā **sādhuvādāhitaddhanī** ''sādhū''ti vacanasadisehi sādhuvādehi vā pavattakekāninnādehi samannāgatā **munimeghummadā** munisadisena munisaṅkhātena vā meghena sañjātamadā **ime sādhusikhāvalā** sajjanasadisā sādhuno eva vā mayūrā **laḷanti** līlopetā bhavantīti. Idaṃ asesavatthuvisayaṃ samāsarūpakaṃ amukhyapakkhe ''romañcā viya sādhuvādo viya muni viya sādhavo viyā''ti ca, mukhyapakkhe ''piñcharacanā viya āhitaddhanī viya megho viya sikhāvalā viyā''ti upacaritabbaṃ. Romañcā eva piñchānīti ca, tesaṃ racanā yesanti ca, ''sādhu''iti vādoti ca, āhito ca so dhani ceti ca, sādhuvādo āhitaddhani yesanti ca, muni eva meghoti ca, tena ummadāti ca, sādhavo eva sikhāvalāti ca vākyaṃ. ''Munīmegho''ti ettha dīghattaṃ chandānurakkhaṇatthaṃ.

**139. Sukhumālattamattheva, padatthavisayampi ca;**
**Yathā matādisaddesu, kittisesādikittanaṃ.**

**139**. Na kevalaṃ sukhumālatā saddeva, atthepīti dassetumāha **''sukhumālatta''**miccādi. **Atthevā**ti vijjateva, taṃ tu anocityagāmmādivajjanā sambhavati. **''Yathe''**ti tamudāharati. **Matā**disaddesu vattabbesu **kittisesā**dīnaṃ saddānaṃ **kittanaṃ** kathanaṃ.

**139**. Ayaṃ sukhumālatā na kevalaṃ saddeva, atthepīti dassetuṃ āha **''sukhumālatta''**miccādi. **Sukhumālattamattheva padatthavisayampi ca** padābhidheyyagocarampi sukhumālattaṃ attheva, tañca ocityahīnagāmmadosaparihārena sijjhati. **''Yathā''**ti tamudāharati. **Matā**disaddesu vattabbesu **kittisesā**disaddānaṃ **kittanaṃ** kathananti. Mato itiādi yesaṃ ''jīvitakkhayaṃ patto'' iccādīnamiti ca, kittiseso itiādiyesaṃ ''devattaṃ gato, saggakāyamalaṅkarī''tyādīnamiti ca viggaho.

**140. Siliṭṭhapadasaṃsagga-**
**Ramaṇīyaguṇālayo;**
**Sabandhagāravo so'yaṃ,**
**Sileso nāma taṃ yathā.**

**140**. Silesaṃ dasseti **''siliṭṭhe''**ccādinā. Siliṭṭhānaṃ bandhalāghavābhāvena aññamaññaṃ siliṭṭhānaṃ padānaṃ saṃsaggena **ramaṇīyo** manuñño guṇo tassa **ālayo** pavattiṭṭhānaṃ. **Bandhassa** racanāya **gāravo** asithilatā, saha tena vattatīti **sabandhagāravo**ti anuvaditvā soyaṃ sileso nāmāti

vidhīyate. **“Taṃ yathe”**tyudāharati. Yathā ayaṃ sileso, tathā aññopi tādiso daṭṭhabbo, na tvayameveti **“taṃ yathā”** saddassattho.

**140**. Idāni silesaṃ niddisati **“siliṭṭhe”**ccādinā. **Siliṭṭhapadasaṃsaggaramaṇīyaguṇālayo** ṭhānakaraṇādīhi āsannavaṇṇānaṃ vinyāsahetu aññamaññanissitānaṃ padānaṃ samavāyena manuññaguṇassa pavattiṭṭhānabhūto **sabandhagāravo** bandhagāravasaṅkhātaracanāya asithilabhāvena saha pavatto **so ayaṃ** bandho sileso nāmāti. Sileso nāma bandhagāravo, tappaṭipādakabandhopyettha silesoti vuccati. Siliṭṭhā ca te padā ceti ca, tesaṃ saṃsaggoti ca, tena ramaṇīyoti ca, so eva guṇoti ca, tassa ālayoti ca, bandhassa guruno bhāvoti ca, tena saha pavattatīti ca vākyaṃ. Taṃ yathā **“bālindu”**iccādi.

141. **Bālinduvibbhamacchedi-nakharāvalikantibhi;**
**Sā munindapadambhoja-kanti vo valitā’vataṃ**.

**141**. **“Bālindu”**iccādi. Bālinduno pañcamī [pañcamīcandassa (?)] pañcadasakalassa vibbhamo manoharattaṃ, taṃ chindati sīlenāti **bālinduvibbhamacchediyo** pañcamīcandassa kalāsannibhānaṃ **nakharānaṃ** nakhānaṃ āvaliyo tāsaṃ **kantibhi** sobhāhi saha **valitā** saṃyuttā sā, munindassa padāniyeva ambhojāni padumāni tesaṃ kanti. **Vo** tumhe sāmaññena vadati. **Avataṃ** pālayatu.

**141**. **Bālindu…pe… kantibhi** taruṇacandavilāsavināsanasabhāvasamannāgatanakhapantisobhāhi saha **valitā** saṃyuttā **sā munindapadambhojakanti** sā sambuddhapādapadumasobhā **vo** tumhe **avataṃ** rakkhatūti. Bālo ca so indu cāti ca, tassa vibbhamoti ca, taṃ chindati sīlenāti ca, nakhānaṃ āvaliyoti ca, tāsaṃ kantīti ca, bālinduvibbhamacchediyo ca tā nakharāvalikantiyo cāti ca, munindassa padānīti ca, tāniyeva ambhojānīti ca, tesaṃ kantīti ca viggaho.

142. **Ukkaṃsavanto yo koci,**
**Guṇo yadi patīyate;**
**Udāro’yaṃ bhave tena,**
**Sanāthā bandhapaddhati**.

**142**. Udārattamavadhārayamāha **“ukkaṃsavanto”**iccādi. **Yo koci** ‘‘idameve’’ti niyamābhāvā **guṇo** cāgātisayādiko **ukkaṃsavanto** adhimatto yadi **patīyate** viññāyate bandheti viññāyati ‘‘bandhapaddhatī’’ti vakkhamānattā, ayaṃ udāro bhaveti vidhi. Udāroyaṃ hotu, kiṃ tato siyāti āha **“teni”**ccādi. **Tena** ukkaṃsavatā guṇena **bandhapaddhati** racanakkamo nāthabhūtena udāraguṇena saha vattatīti **sanāthā,** sampadāvāti [sampadāvatīti (?)] vuttaṃ hoti.

**142**. Idāni udārattamuddisati **“ukkaṃse”**ccādinā. **Ukkaṃsavanto** atisayavā **yokoci guṇo** cāgātisayādiko saddāvaliyā paṭipādanīyo ānubhāvo **yadi patīyate** sace katthaci bandhe viññāyate, **ayaṃ** yathāvuttaguṇo **udāro** nāma bhave. Tena kiṃ payojananti ce? **Bandhabandhati** padāvali **tena** ukkaṃsavatā guṇena **sanāthā** sappatiṭṭhā hoti. Ukkaṃso assa atthīti ca, nāthena saha vattatīti ca, bandhassa paddhatīti ca viggaho.

143. **Pādambhojarajolitta-gattā yetava gotama;**
**Aho te jantavo yanti, sabbathā nirajattanaṃ**.

**143**. Tamudāharati **“pāde”**ccādinā. **Gotamā**ti bhagavantaṃ gottena ālapati. **Tava** bhagavato pādambhojānaṃ rajāni reṇavo, tehi **littāni** upadehitāni gattāni yesanti viggaho. **Ye** janā te jantavo sabbappakārena rajolavenāpyanupalittattā rajehi kilesasaṅkhātehi niggatā nirajā, tesaṃ bhāvo **nirajattanaṃ** nikkilesabhāvaṃ **yanti** pāpuṇanti. **Aho** acchariyaṃ yato rajasā littā nāma saṃkiliṭṭhāyeva siyuṃ, bhavaṃ pana pādarajasā vilepane jane niraje karoti. Acchariyaṃ bhavato idanti attho.

**143**. Idāni udāharati **“pādambhoje”**ccādinā. Bho gotama **ye** sattā **tava** tuyhaṃ

**pādambhojarajolittagattā** pādapadumareṇulittamatthakanalāṭādisarīrāvayavayuttā te **jantavo** sattā **sabbathā** kilesasaṅkhātarajojallehi anupalittattā sabbappakārena **nirajattanaṃ** vigatakilesarajobhāvaṃ **yanti** pāpuṇanti, **aho** acchariyaṃ. Rajolittā nāma saṃkiliṭṭhā siyuṃ, tvaṃ pana pādarajasā upalittepi satte niraje karosīti bhāvo. Iha bhagavato ukkaṃsaguṇo dīpito hoti. Pādāniyeva ambhojānīti ca, tesaṃ rajānīti ca, tehi littāni gattāni yesanti ca, rajehi kilesehi niggatāti ca, tesaṃ bhāvoti ca vākyaṃ.

**144. Evaṃ jinānubhāvassa, samukkaṃso'tradissati;**
**Paññavā vidhinā'nena, cintaye paramīdisaṃ.**

**144**. Ko panettha ukkaṃsavanto guṇo yena bandho sanātho siyāti ce? Āha **''eva''**miccādi. **Eva**miti **jinānubhāvassa** sammāsambuddhapabhāvassa **samukkaṃso** atisayo **dissati** padissate **atra** bandhe, tasmā **jinānubhāvena** ukkaṃsavatā guṇena bandho sanātho siyāti. Pakāramimamaññatrapiatidisanto āha **''paññavā''**tiādi. **Paññavā** paññāsampanno **anena vidhinā** iminā pakārena **edisaṃ** evarūpaṃ **paraṃ** aññaṃ **cintaye** vitakkeyya.

**144**. Idāni yathāvuttaguṇanidassanañca sissānusāsanañca dasseti **''eva''**miccādinā. **Atra** imissaṃ anantaragāthāyaṃ **evaṃ** yathāvuttakkamena **jinānubhāvassa** tathāgatappabhāvassa **samukkaṃso** ādhikkaṃ **dissati** padissate, tasmā jinānubhāvasaṅkhātena ukkaṃsavatā guṇena bandho sanātho bhaveyya. **Paññavā** pasatthañāṇavanto **anena vidhinā** iminā kamena īdisaṃ **paraṃ** aññaṃ **cintaye** kappeyya.

**145. Udāro sopi viññeyyo,**
**Yaṃ pasatthavisesanaṃ;**
**Yathā kīḷāsaro līlā-**
**Hāsa** [hāso (ka.)] **hemaṅgadādayo.**

**145**. Aparamudārappakāraṃ dassetumāha **''udāro''**iccādi. Yaṃ **pasatthaṃ** silāghanīyaṃ visesanaṃ upādiyati, **sopi** na pana yathāvuttova udāro viññeyyo. **''Yathe''**tyudāharati. Kīḷāya kīḷatthaṃ saro, līlāya yutto hāso, hemaṃ hemamayamaṅgadanti samāso, taṃ ādi yesanti bāhirattho. **Ādi**saddena kusumadāmamaṇimekhalādīnaṃ saṅgaho. Ayaṃ tu bandhapharusagāmmapariccāgā sambhavati.

**145**. Aññamapi udāraṃ dasseti **''udāro''**ccādinā. Yaṃ **pasatthavisesanaṃ** pasaṃsanīyavisesanaṃ hoti, sopi udāroti viññeyyo. **''Yathā''**ti tamudāharati. **Kīḷāsaro** kīḷāya kato saro. **Līlāhāso** līlāya yutto hāso. **Hemaṅgadādayo** suvaṇṇakeyūrāiccādayoti. Kīḷatthāya saroti ca, līlāya yutto hāsoti ca, hemaṃ hemamayaṃ aṅgadanti ca, līlāhāso ca hemaṅgadañcāti ca, tāni ādīni yesaṃ kusumadāmamaṇimekhalādīnanti ca viggaho. Ayamudāro bandhapharusagāmmādidosapariccāgena sijjhati.

**146. Lokiyatthānatikkantā,**
**Kantā sabbajanānapi;**
**Kanti nāmā'tivuttassa,**
**Vuttā sā parihārato.**

**Yathā ''muninda''iccādi.**

**146**. Kantiṃ kathayati **''lokiyi''**ccādinā. Loke vidito **lokiyo,** taṃ lokiyaṃ **atthaṃ** abhidheyyaṃ **anatikkantā** anatītā sabbesaṃ kavīnamitaresaṃ vā janānaṃ eva **kantā** manoharā kanti nāmāti vuccati. Ayaṃ pana saddaguṇo ativuttassa vākyadosassa pariccāgena sambhavati. Tenāha **''ativuttassā''**tiādi. Udāharaṇattho heṭṭhā vuttoyeva.

**146**. Idāni kantiṃ dasseti **''lokiyi''**ccādinā. **Lokiyatthānatikkantā** loke pasiddhasaddatthamanatikkantā **sabbajanānaṃ** sakalakavīnaṃ **kantā** manuññā **kanti nāma**

vuccate, sā **ativuttassa** ativuttadosassa **parihārato vuttā** dosaparihāraparicchede kathitā hoti. Ativuttadosaparihārato eva kantiyā siddhattā tassa lakkhiyo eva etissā hotīti adhippāyo. Loke viditoti ca, so ca so attho ceti ca viggaho. **''Yathā''**ti kantiyā udāharaṇaṃ dasseti **''muninda''**iccādi. Taṃ vuttameva.

147. **Atthabyattā'bhidheyyassā-**
**Neyyatā saddato'tthato;**
**Sā'yaṃ tadubhayā neyya-**
**Parihāre padassitā**.

**Yathā ''marīci''ccādi ca, ''manonurañjano''ccādi ca**.

**147**. Atthabyattiṃ byañjayati **''atthabyattābhidheyyi''**ccādinā. **Abhidheyyassa** sambandhaatthassa saddato **atthato** vā sāmatthiyato vā **aneyyatā** patīti aññathā vagamo gatyantarābhāvā, yato vuttaṃ ''dullabhāvagatī sadda-sāmatthiyavilaṅghinī''ti. Tamanuvaditvā atthabyatti vidhīyate. Sā pana byākiṇṇaneyyādidosavajjanāya jāyate. Tadubhayā jātā **sāyaṃ** aneyyatā neyyaparihāre **padassitā** pakāsitā. Paṭhamadutiyodāharaṇassattho vutto.

**147**. Idāni atthabyattiṃ dasseti **''atthabyatti''**ccādinā. **Abhidheyyassa** atthassa saddato **atthato** atthasāmatthiyato ca **aneyyatā** tattheva vijjamānattā saddassa atthassa vā āharitvā vattabbassa abhāvo **atthabyatti** nāma, **tadubhayā** tehi dvīhi jātā **sā ayaṃ** aneyyatāsaṅkhatā atthabyatti **neyyaparihāre** neyyadosaparihārapadese **padassitā** pakāsitāti. ''Dullabhāvagatī sadda-sāmatthiyavilaṅghinī''ti vuttattā atthapatīti pana vinā saddañca sāmatthiyañca aññathānupalabbhatīti iha ''saddato atthato''ti vuttaṃ. Atthassa byatti patītīti ca, natthi neyyaṃ āharitabbaṃ assa abhidheyyassāti ca, tassa bhāvoti ca, te ca te ubho saddatthā cāti ca, te avayavā etissāti ca, neyyassa parihāroti ca vākyaṃ. Idāni **''yathe''**ccādinā dvippakārāya atthabyattiyā yathākkamaṃ udāharaṇamanussāreti **''mari''**ccādigāthādvayena, taṃ heṭṭhā vuttameva.

Puna atthena yathā –

148. **Sabhāvāmalatā dhīra,**
**Mudhā pādanakhesu te;**
**Yato te'vanatānanta-**
**Moḷicchāyā jahanti no**.

**148**. Puna dutiye tu **dhīrā**ti āmantanaṃ. **Te** tava pādanakhesu **sabhāvāmalatā** pakatiparisuddhatā **mudhā** tucchā. Kasmāti ce? **Yato** yasmā kāraṇā **te** pādanakhā **avanatassa** sannatassa **anantassa** nāgarājassa **moḷino** kirīṭassa **avanatānaṃ** vā naramarānaṃ **anantānaṃ** moḷīnaṃ **chāyā** chaviyo **no jahanti na** pariccajanti, sañchaviyo pana jahantīti. Ettha nakhesu sañchavittā pādanakhassa moḷīnaṃ nirantarappaṇāmābyabhicārānaramarādīnaṃ bhagavato pādāravindavandanaṃ sāmatthiyā phuṭaṃ gamyate.

**148**. **''Puna atthena yathā sabhāvi''**ccādi. Dhīra **te** tava pādanakhesu **sabhāvāmalatā** pakatiparisuddhatā **mudhā** tucchā. Kasmāti ce? **Yato** yasmā **te** caraṇanakhā **avanatānantamoḷicchāyā** pādānatassa anantanāgarājassa kirīṭassa sambandhinī, avanatānaṃ vā anantānaṃ devamanussānaṃ moḷīnaṃ chāyā kantiyo **no jahanti** na vijahanti, pakativaṇṇaṃ pahāya kirīṭakantisadisā te honti, tasmā ettha candakiraṇasannibhānaṃ nakharaṃsīnaṃ samīpe moḷīnaṃ nakharaṃsīhi amadditasakakantiyuttabhāvamāpajjanaṃ tādisānaṃ nirantarappaṇāmābhāvābhāvato khattiyādīnaṃ munindapādāravindadvande nirantarappaṇāmo sāmatthiyā vibhūtaṃ gamyate. Sassa bhāvoti ca, tena amalāti ca, tesaṃ bhāvoti ca, paṭhamapakkhe avanato ca so ananto cāti ca, tassa moḷīti ca, tassa chāyāyoti ca, dutiyapakkhe anantā ca te moḷī ceti ca, avanatānaṃ anantamoḷīti ca, tesaṃ chāyāyoti ca vākyaṃ.

149. **''Bandhasāro''ti maññanti, yaṃ samaggāpi viññuno;**
**Dassanāvasaraṃ patto, samādhi nāma'yaṃ guṇo**.

**149**. Samādhiphalaṃ kiccāha **''bandhe''**ccādi. **Ya**nti yaṃ samādhiṃ **bandhassa** gajjapajjamissabhāvassa **sāroti** sabbassa jīvitaṃ tapparāyattā bandhassa **samaggāpi viññuno** sabbepi kavino **maññanti** cintenti jānanti, ayaṃ **samādhi nāma** samādhikhyo guṇo **dassane** pakāsane **avasaraṃ** okāsaṃ anottarattā parassa sampatto uddiṭṭhānukkamenāti.

**149**. Idāni samādhayo niddisati **''bandhi''**ccādinā. **Samaggā api viññuno** sabbepi kavayo **yaṃ** samādhiṃ **''bandhasāro''**ti pajjagajjavimissasaṅkhātassa bandhassa jīvitamiti maññanti, ayaṃ samādhi nāma guṇo **dassanāvasaraṃ patto** uddiṭṭhānukkamena dassanokāsaṃ patto hoti. Bandhassa sāroti ca, dassane avasaranti ca, taṃ pattoti ca viggaho.

**150**. **Aññadhammo tato'ññattha,**
**Lokasīmānurodhato;**
**Sammā ādhīyate'cce'so,**
**Samādhīti niruccati**.

**150**. Kathamayaṃ saddavohāro bandhe ''samādhī''ti vuccatītyāha **''aññe''**ccādi. **Aññassa** vatthuno pakatāpekkhāya **dhammo** guṇo pasiddho, **tato** tasmā mukhyavisayā **aññattha** amukhye visaye **lokasīmānurodhato** lokappatītyanuvattanena **sammā** sādhu lokasīmānuvattanameveha sādhuttaṃ **ādhīyate** āropyate, **iti** iminā kāraṇena **eso** evaṃvidho dhammo **''samādhī''ti niruccatī**tidha sammā ādhīyatīti evaṃ nīharitvā vuccatīti attho.

**150**. ''Samādhī''ti ayaṃ vohāro bandhavisaye kathaṃ pavattatīti āsaṅkāyaṃ paṭhamaṃ nibbacanaṃ dassetuṃ āha **''aññi''**ccādi. Yasmā **aññadhammo** samādhānassa visayabhūtaamukhyato aññassa mukhyavatthuno pasiddhaguṇo, **tato** mukhyavisayato **aññattha** amukhyavisaye **lokasīmānurodhato** lokavohāramariyādāvirodhabhāvena lokappatītyanuvattaneneva sammā **ādhīyati** ṭhapīyati, **iti** iminā kāraṇena **eso** yathāvuttaguṇo **''samādhī''ti niruccati** vuccatīti. Aññassa dhammoti ca, lokassa sīmāti ca, tassā anurodhoti ca viggaho.

### Samādhiuddesa

**151**. **Apāṇe pāṇinaṃ dhammo, sammā ādhīyate kvaci;**
**Nirūpe rūpayuttassa, nirase sarasassa ca**.

**152**. **Adrave dravayuttassa, akattaripi kattutā;**
**Kaṭhinassā'sarīrepi, rūpaṃ tesaṃ kamā siyā**.

**151-152**. Samādhānavisayamāha **''apāṇe''**iccādi. **Kvaci** ṭhāne **pāṇinaṃ** pāṇavantānaṃ padatthānaṃ **dhammo** guṇo **apāṇe** pāṇavirahite vatthuni **sammā** lokapatītyanuvattanena **ādhīyate** āropyate, evamuparipi yathānurūpaṃ. **Nirūpe**ti rūpavirahite vatthuni, **kvacī**ti sabbattha anuvattati. **Asarīre** aghane asaṃhate vatthuni **kaṭhinassa** daḷhassa, **tesaṃ** yathāvuttānaṃ samādhīnaṃ **rūpaṃ** udāharaṇaṃ **kamā** uddiṭṭhānukkamena.

**151-152**. Uddese ''samādhayo''ti bahuvacanena niddiṭṭhānaṃ samādhīnaṃ visayamupadasseti **''apāṇe''**ccādinā. **Kvaci** kismiñci ṭhāne **pāṇinaṃ dhammo** indriyabaddhānaṃ guṇo **apāṇe** pāṇarahitavatthumhi **sammā** lokapatītianusārena **ādhīyate** āropyate, kvaci **rūpayuttassa** rūpavantavatthuno dhammo **nirūpe** rūparahitavatthumhi, kvaci **sarasassa** rasavantassa vatthuno dhammo **nirase** rasarahite ca, kvaci **dravayuttassa** dravavantavatthuno dhammo **adrave** dravarahite ca, kvaci **kattutā** kattuguṇo **akattaripi,** kvaci **kaṭhinassa** thaddhassa vatthuno dhammo **asarīrepi** sarīrarahitepi sammā ādhīyate. **Tesaṃ** channaṃ samādhīnaṃ **rūpaṃ** udāharaṇaṃ **kamā** ''apāṇe pāṇina''nti uddiṭṭhānukkamena **siyā** bhaveyyāti. Na santi pāṇā asseti ca, rūpā niggatoti ca, rūpena yuttoti ca, rasā niggatoti ca, rasena saha vattamānoti ca, dravāaññoti ca, dravena dravabhāvena yuttoti ca, kattuto aññoti ca, kattuno bhāvoti ca, natthi sarīraṃ assāti ca viggaho.

### Samādhiniddesa

Apāṇe pāṇinaṃ dhammo

153. **Uṇṇāpuṇṇindunā nātha, divāpi saha saṅgamā;**
**Viniddā sampamodanti, maññe kumudinī tava**.

153. **''Uṇṇā''**iccādi. **Nāthā**ti lokattayekapaṭisaraṇabhūtatāya bhagavantaṃ ālapati. Tava uṇṇāromadhātusaṅkhātena puṇṇindunā **saha saṅgamā** saṃyogena **kumudinī** kumudiniyo kumudākarā divāpi **viniddā** vigatasoppā **sampamodanti maññe** suṭṭhuyeva pamodantīti parikappemīti. Ettha pāṇidhammassa suratarūpassa saṅgamassa viniddāya sampīṇanassa ca apāṇini āropitapumbhāve uṇṇāpuṇṇindumhi, tathā āropitaitthibhāvāsu kumudinīsu lokasīmānurodhena samādhānato soyaṃ pasiddho dhammo ''samādhī''ti vuccati. Tadabhidhāyī saddo ca upacārato atthānugāmittā saddikavohāraṃ dasseti, evamuparipi yathāyogaṃ.

153. Tesu pāṇidhammasamādhino udāharaṇamādisati **''uṇṇā''**iccādinā. Nātha **tava** tuyhaṃ **uṇṇāpuṇṇindunā** uṇṇāromamaṇḍalasaṅkhātapuṇṇacandena **saha saṅgamā** aññamaññasamavāyahetunā **kumudinī** keravākarasaṅkhātā kumudiniyo divāpi **viniddā** vikasitā **sampamodanti maññe** atisantuṭṭhā hontīti kappemīti indusampamodo **saha**saddena ñāyate. Ettha pāṇidhammasaṅkhāto suratasaṅgamo ca niddāpagamo ca sampamodanañcāti tiṇṇaṃ uṇṇāpuṇṇindukumudinīsaṅkhātesu apāṇesu lokavohārānatikkamma buddhiyā āropanena pāṇidhammato pasiddhā tayo atthā idha samādhayo nāma, tappaṭipādakaganthopi atthānugāmittā tadupacārena samādhīti daṭṭhabbo. Puṇṇo ca so indu ceti ca, uṇṇā eva puṇṇindu cāti ca, vigatā niddā yehīti ca viggaho.

Nirūpe rūpayuttassa

154. **Dayārasesu mujjantā, janā'matarasesvi'va;**
**Sukhitā hatadosā te, nātha pādambujānatā**.

154. **''Dayā''**iccādi. Nātha te pādambujesu ānatā paṇāmavasena **janā** tilokakuharapavattino sattā **amatarasesviva** pīyūsarasesu viya **dayārasesu** karuṇārasesu guṇesu. ''Siṅgārādo vise vīriye, guṇe rāge drave raso''ti [amarakosa 3.3.226] hi nighaṇṭu. **Mujjantā** nimujjamānā **hatā** naṭṭhā **dosā** vātādayo amatapakkhe, aññattha tu **hatā** naṭṭhā **dosā** rāgādayo yesanti viggaho, tatoyeva **sukhitā** sukhaṃ kāyikacetasikasukhaṃ itā pattā gatāti attho.

154. Idāni rūpadhammasamādhino udāharaṇaṃ uddisati **''dayā''**iccādinā. Nātha **te** tava **pādambujānatā** caraṇapadume paṇatā **janā** devamanussā **amatarasesu iva** sudhājalesu viya **dayārasesu** anaññasādhāraṇakaruṇāguṇesu **mujjantā** nimujjamānā **hatadosā** vinaṭṭhavātapittādayo vinaṭṭharāgādidosā vā **sukhitā** tatoyeva ajarāmarasaṅkhātasukhaṃ itā pattāti. Ettha rūpayuttajale labbhamānaṃ mujjanaṃ nirūpe dayāguṇe āropitaṃ hoti. Dayā eva rasā guṇāti ca, amatā eva rasāti ca, hatā vātādayo rāgādayo vā dosā yesanti ca, pādāni eva ambujānīti ca, tesu ānatāti ca viggaho.

''Siṅgārādovise vīriye, guṇe rāge draveraso''ti [amarakosa 3.3.226] ettha **rasa**saddo guṇajalesu vattati.

Nirase sarasassa

155. **Madhurepi guṇe dhīra, nappasīdanti ye tava;**
**Kīdisīmanaso vutti, tesaṃ khāraguṇānabho** [he (sī.)].

155. **''Madhure''**ccādi. Dhiyā īratīti **dhīro,** bho dhīra tava **madhurepi** manoharepi **guṇe** karuṇādike **ye nappasīdanti** pasādaṃ na karonti, **khāraguṇānaṃ** amadhuraguṇānaṃ **tesaṃ** janānaṃ **manaso vutti** cittappavatti **kīdisī**ti kimiva dissati, na viññāyate ''īdisī''ti. Yato tādisaguṇāvabodhaparammukhā mohandhakārasambandhitāti.

**155**. Idāni sarasadhammasamādhino udāharaṇamuddisati **''madhuri''**ccādinā. Bho **dhīra tava** te **madhure api guṇe** pakatisundare karuṇāpaññāguṇepi **ye** hīnādhimuttikā janā nappasīdanti, **khāraguṇānaṃ** amadhuraguṇānaṃ **tesaṃ** janānaṃ **manaso vutti** cittappavatti **kīdisī** kathaṃ ruhati. Dhiyā īrati pavattatīti ca, kā viya sā dissatīti ca, khārā guṇā yesanti ca viggaho. Ettha samādhi nāma rasahīne āropitarasayuttadhammabhūtaṃ madhurakhāraguṇadvayaṃ.

Adrave dravayuttassa

**156**. **Sabbatthasiddha cūḷaka-puṭapeyyā mahāguṇā;**
**Disā samantā dhāvanti, kundasobhāsalakkhaṇā**.

**156**. **''Sabbatthasiddhi''**ccādi. Sabbatthasiddhassa mahāmunino cūḷakapuṭena **peyyā** pātabbā **kundasobhāsalakkhaṇā** kundakusumassa sobhāsavantā jutivijambhino **mahāguṇā samantā** parito **disā** disantāni dhāvanti.

**156**. Idāni dravayuttasamādhino udāharaṇamuddisati **''sabbatthi''**ccādinā. **Sabbatthasiddha** sabbakicce parinipphanna, nipphannehi sabbatthehi vā samannāgata he tathāgata **tava cūḷakapuṭapeyyā** cūḷakapuṭena pātabbā **kundasobhāsalakkhaṇā** kundasobhāhi samānalakkhaṇā kundasobhāsadisā vā **mahāguṇā** saṅkhyāmahantattā ānubhāvamahantattā vā mahantā vā arahattādayo guṇā **samantā** samantato **disā** dasadisāsu dhāvantīti. Ettha dravayuttaguṇabhūto cūḷakapuṭapeyyabhāvo dravarahite guṇe āropito samādhi nāma hoti. Sabbe ca te atthā ceti ca, te siddhā yasseti ca, cūḷakameva puṭamiti ca, tena peyyāti ca, mahantā ca te guṇā ceti ca, kundānaṃ sobhāti ca, tāhi samānaṃ lakkhaṇaṃ yesanti ca viggaho.

Akattari kattutā

**157**. **Māraribalavissaṭṭhā, kuṇṭhā nānāvidhā'yudhā;**
**Lajjamānā'ññavesena, jina pādānatā tava**.

**157**. **''Mārā''**iccādi. Māroyeva ari sattūti **mārārī,** tena, **balena** attano sattiyā, tassa vā **balena** senāya **vissaṭṭhā** abhimukhaṃ chaḍḍitā **nānāvidhā** anekappakārā **āyudhā** bhindivāḷādayo **kuṇṭhā** [bheṇḍivālādayo (ka.)] pariccattatikhiṇabhāvā tāyeva kuṇṭhabhāvappattiyā **lajjamānā** ''lokappatītānubhāvānamamhākampi evarūpaṃ jāta''nti lajjantā **aññavesena** ''kathaṃ nāma pare amhe na jāneyyu''nti attano āvudhavesaṃ parivattitvā kusumavesena, **jinā**ti āmantanaṃ, tava **pādānatā** pādesu sannatā.

**157**. Idāni kattudhammasamādhino udāharaṇamuddisati **''mārāri''**ccādinā. He **jina mārāribalavissaṭṭhā** mārasattunā attano sattiyā vissaṭṭhā, mārārino vā senāya vissaṭṭhā abhimukhe pātitā **nānāvidhāyudhā** anekappakārabhindivāḷaususattitomarādayo āvudhā **kuṇṭhā** atikhiṇā **lajjamānā** ''kasmā evaṃ lokapasiddhānubhāvānamamhākampi īdisaṃ vippakāramahosī''ti lajjantā **aññavesena** ''kathamamhe pare na jāneyyu''nti āvudhavesaṃ hitvā tadaññabhūtena pupphavesena tava **pādānatā** pādasamīpe natā ahesunti. Ettha kattudhammabhūtaṃ lajjanañca aññavesena parivattanañca ānatañceti ime lajjanādīnaṃ akattubhūtesu visayesu āropitā samādhayo nāma honti. Māro eva arīti ca, balena vissaṭṭhāti ca, mārārinā balavissaṭṭhāti ca mārārino balaṃ senāti ca, tena vissaṭṭhāti ca, nānā anekavidhā pakārā yesanti ca, aññesaṃ vesoti ca, añño ca so veso cāti ca, pādesu ānatāti ca viggaho.

Kaṭhinassa asarīre

**158**. **Munindabhāṇumā kālo-**
**Dito bodhodayācale;**
**Saddhammaraṃsinā bhāti,**
**Indamandhatamaṃ paraṃ**.

**158**. **‘‘Muninda’’**iccādi. **Bodho** sabbaññutaññāṇasadiso soyeva vā **udayācalo** udayapabbato tasmiṃ **kāle** rattipariyante abhinikkhantasamaye **udito** pātubhūto **munindo** munindasadiso soyeva vā **bhāṇumā** sūriyo **andhatamaṃ** andhakāraṃ mohaṃ vā **paraṃ** accantameva **saddhammaraṃsinā** saddhammasadisena saddhammasaṅkhatena vā raṃsinā **bhindaṃ** padālento **bhāti** sobhatīti.

**158**. Idāni kaṭhinadhammasamādhino udāharaṇamuddisati **‘‘munindi’’**ccādinā. **Bodhodayācale** sabbaññutaññāṇasadise sabbaññutaññāṇasaṅkhāte vā udayapabbate **kālodito** rattikkhaye māraparājitasamaye vā udito pātubhūto **munindabhānumā** munindasadiso munindoyeva vā sūriyo **andhatamaṃ** pakatighanandhakāraṃ bahalamohandhakāraṃ **saddhammaraṃsinā** saddhammasadisena saddhammabhūtena vā kiraṇena **para**matisayena **bhindaṃ** padālento **bhāti** sobhatīti. Ettha thaddhadhammabhūtaṃ bhedanaṃ asarīrabhūte andhakāre buddhiyā āropitaṃ samādhi nāma hoti. Munīnaṃ indoti ca, soyeva bhānumāti ca, bodho eva udayācaloti ca, saddhammo eva raṃsīti ca viggaho.

**159**. **Vamanuggiranādye’taṃ, guṇavutyapariccutaṃ;**
**Atisundaramaññaṃ tu, kāmaṃ vindati gāmmataṃ**.

**159**. Koci dhammo amukhyavisaye bandhe sobhate, na mukhyavisayeti dassanto āha **‘‘vamanaṃ’’**iccādi. Vamanañca uggiranañca, **ādi**saddena virecanādipariggaho. **Etaṃ** yathāvuttaṃ **guṇā** padhānetarā pasiddhavisayā visayantarapariggahalakkhaṇā **vutti** payogarūpā, tato **apariccutaṃ** aparigaḷitaṃ santaṃ amukhyabhūtaṃ **atisundaraṃ** accantamanoharamalaṅkārarūpattā, **aññaṃ tu** itaraṃ pana mukhyanti vuttaṃ hoti. **Kāmaṃ** ekantena **gāmmataṃ** asabbhasabhāvaṃ bandhe tassānucitabhāvato **vindati** paṭilabhati pasavatīti attho.

**159**. Idāni imesuyeva pāṇidhammādīsu koci dhammo amukhyavisaye payutto pasattho, mukhyavisaye payutto apasatthoti dassento **‘‘vamanuggi’’**ccādimāha. **Etaṃ vamanuggiranādi** vamanauggiranavirecanādikaṃ **guṇavutyapariccutaṃ** amukhyapayogato agaḷitaṃ amukhyabhūtaṃ **atisundaraṃ** sabbesaṃ atipiyaṃ hoti, **aññaṃ tu** uttato byatirekaṃ mukhyavisaye payuttaṃ vamanuggiranādikaṃ pana **kāmaṃ** ekantena **gāmmataṃ** sabhāvaappiyagāmmadosataṃ **vindati** sevatīti. Vamanañca uggiranañceti ca, tāni ādīni yasseti ca, guṇā appadhānā vuttīti ca, tato apariccutanti ca viggaho.

**160**. **Kantīnaṃ vamanabyājā, munipādanakhāvalī;**
**Candakantī pivantīva, nippabhaṃ taṃ karontiyo**.

**160**. Udāharati **‘‘kantīna’’**miccādi. **Munino** sammāsambuddhassa pādanakhānaṃ **āvalī** seṇiyo **kantīnaṃ** attano nirantaraṃ nissarantīnaṃ sobhāvisesānaṃ **vamanabyājā** uggiranalesena **candakantī** candacchaviyo sabbattha patthaṭattā **pivantīva** pānaṃ karontīti takkemi. Kīdisī viyāti parikappanābījamāha **‘‘nippabha’’**ntiādi. **Taṃ** candaṃ **nippabhaṃ** pabhāvirahitaṃ **karontiyo** vidahamānā. Idañhi kappanābījaṃ yato nakhasobhāliṅganena candassa sobhāvato nippabhattaṃ passitvā mahattañca tassā nakhāvaliyo candakantī pivantīti parikappeti kantīnañca vamanabyājaṃ.

**160**. Iṭṭhavisaye payuttavamanuggiranādīnamudāharaṇamuddisati **‘‘kantīna’’**miccādinā. **Munipādanakhāvalī** munipādanakhaseṇiyo **kantīnaṃ** attano candamarīcisadisasobhānaṃ **vamanabyājā** uggiranalesena **taṃ** nimmalacandaṃ **nippabhaṃ karontiyo** attano sabbattha patthaṭattā nippabhaṃ karontiyo **candakantī** candaraṃsiyo pivanti maññe. Nakharaṃsīnaṃ sabbattha patthaṭattā sappabhassāpi candassa nippabhattañca nakharaṃsīnaṃ adhikattañca disvā candakantī pivanti iveti nakhāvalīnaṃ candakantipivanañca sakakantivamanañca pakati na hoti, byājamiti kavinā parikappitaṃ hoti. Ettha bhattasitthādimukhyavisayato aññakantisaṅkhataamukhyavisaye payuttaṃ vamanaṃ guṇavuttīti ñātabbaṃ. Vamanameva byājamiti ca, munino pādāti ca, tesu nakhāti ca, tesaṃ āvaliyoti ca, candassa kantiyoti ca, niggato pabhāhīti ca viggaho.

**161**. **Acittakattukaṃ rujha-miccevaṃ guṇakamma taṃ** [guṇakammakaṃ (sī.)];

**Sacittakattukaṃ pe'taṃ, guṇakammaṃ yadu'ttamaṃ.**

**161**. Yathāvuttaṃ nigameti **''acitta''**iccādinā. Iccevaṃ acitto kattā yassa taṃ **acittakattukaṃ**. Guṇo kammaṃ yassa taṃ **guṇakammaṃ. Ta**ñca vamanādi **rujha**matimanoharaṃ bhavati bandhocitattā. Nakhāvaliyo hi acittakattāro, kantiyo guṇakammanti vamanamatrātisundaraṃ. Nedameva rujhanti āha **''sacitta''**iccādi. **Etaṃ** vamanādikaṃ sacittakattukampiyadiguṇakammaṃ, **uttamaṃ** seṭṭhaṃ bandhocitattā.

**161**. Anantarodāharaṇassa pasatthattañca kammani guṇe sati sacittakattukavamanādikañca iṭṭhamiti dassento **''acittakattuka''**miccādimāha. **Iccevaṃ** iminā pakārena **acittakattukaṃ** nakhāvalisaṅkhātaaviññāṇakakattuvantaṃ **guṇakammaṃ** nakhakantisaṅkhātaappadhānakammavantaṃ vamanādikaṃ **rujhaṃ** racanāya ucitattā rucijanakaṃ hoti, **etaṃ** vamanādikaṃ **sacittakattukampi** saviññāṇakakattuvantampi **yadi guṇakammaṃ** amukhyakammaṃ ce, **uttamaṃ** visiṭṭhameva, ''kantīna''nti bhāvasambandhe chaṭṭhiyā satipi vamanakriyāya kammattaṃ nātivattati. Natthi cittaṃ yesanti ca, acittā kattāro yassāti ca, guṇo kammaṃ yasseti ca, saha cittena vattamānoti ca vākyaṃ. **Iti** nidassane **evaṃ** pakāre nipāto, atha vā vacanavacanīyānaṃ [vacanavacanīyādīnaṃ (ka.)] nigamārambhe nipātasamudāyo.

**162**. **Uggirantova sa sneha-rasaṃ jinavaro jane;**
**Bhāsanto madhuraṃ dhammaṃ, kaṃ na sampīṇaye janaṃ.**

**162**. Tadudāharati **''uggirantovā''**tiādinā. **So** jinavaro **jane** sakalasattanikāye **sneharasaṃ** attano pemasaṅkhātaṃ anurāgaṃ **uggirantova** vamanto viya **madhuraṃ** atipaṇītaṃ dhammaṃ bhāsanto **kaṃ janaṃ na sampīṇaye,** sabbameva sampīṇeti. Ettha jinavaro kattā sacitto, sneharaso guṇakammaṃ.

**162**. Idāni sacittakakattupakkhe udāharaṇamuddisati **''uggiranto''**ccādinā. **So** jinavaro **jane** sakalasattanikāye **sneharasaṃ** attano pemasaṅkhātaanurāgaṃ **uggiranto iva** vamanto viya **madhuraṃ** ādikalyāṇādibhāvena paṇītaṃ **dhammaṃ** saddhammaṃ **bhāsanto** desento yathāsayaṃ vadanto **kaṃ janaṃ** kīdisaṃ puggalaṃ **na sampīṇaye,** pīṇeti evāti. Ettha uggiranaṃ jinavarasaṅkhatasacittakakattuvantampi sneharasasaṅkhātaamukhyakammayuttattā pasatthaṃ hoti. Sneho eva raso anurāgoti viggaho.

**163**. **Yo saddasatthakusalo kusalo nighaṇṭu-**
**Chandoalaṅkatisu niccakatābhiyogo;**
**So'yaṃ kavittavikalopi kavīsu saṅkhya-**
**Mogayha vindati hi kitti'mamandarūpaṃ.**

Iti saṅgharakkhitamahāsāmipādaviracite

Subodhālaṅkāre

Guṇāvabodho nāma tatiyo paricchedo.

**163**. Ganthantarāhitavāsanāya, tadanubandhapaṭibhāne cāvijjamānepi sutena abhiyogabalena kavitā kitti ca tadanugatā samupalabbhatīti samanusāsati **''yo''**iccādinā. **Saddasatthe** byākaraṇe kismiñci ''idameve''ti niyamābhāvā **kusalo** cheko **nighaṇṭumhi** abhidhānasatthe ca **chandasi** vuttijātippapañcapakāsakachandovicitisatthe ca **alaṅkatisu** alaṅkārasatthe ca kusalo na kevalaṃ saddasattheyeva, atha ca pana **nicca**manavaratataṃ divā ca ratto ca kato **abhiyogo** vāyāmo racanāvisaye yassa soyaṃ **kavittavikalopi** bandhakaraṇasaṅkhātakaviguṇaparihīnopi **kavīsu** kaviguṇopetesu **saṅkhyaṃ** gaṇanaṃ **ogayha** paṭilabhitvā **amandarūpaṃ** atibahuṃ **kittiṃ** parisuddhabandharacanālakkhaṇaṃ tappabhavaṃ khyātaṃ **vindati** paṭilabhatevāti.

Iti subodhālaṅkāre mahāsāmināmikāyaṃ

Subodhālaṅkāraṭīkāyaṃ

Guṇāvabodhaparicchedo tatiyo.

**163**. Idāni uddesakkamena saddālaṅkāre niddisitvā byākaraṇanighaṇṭuchandoparivārite imasmiṃ nirantarābhiyogo ihalokiyādimahantayasassa kāraṇamiti sissānamanusāsanto **''yo saddasatthakusalo''**ccādimāha. **Yo** theranavamajjhimesu koci **saddasatthakusalo** saddānusāsanabyākaraṇavisaye pakatipaccayādivibhāgakappanāya cheko **nighaṇṭuchandoalaṅkatīsu** abhidhānachandoalaṅkārasatthesupi **kusalo** taṃtaṃvibhāgabuddhīnaṃ paṭipādanena cheko **niccakatābhiyogo** dhāraṇamanasikāravasena niccaṃ katussāho hoti. **So ayaṃ** appamādī **kavittavikalopi** pakatisiddhakabbaracanaguṇarahitopi **kavīsu saṅkhyaṃ** kabbakattūsu gaṇanaṃ **ogayha** kabbakaraṇaṭīkākaraṇādipakārena ogāhetvā taṃ gaṇanaṃ pāpuṇitvā **amandarūpaṃ** anappakasabhāvaṃ atibahuṃ **kittiṃ** niddosaṃ sattharacanalakkhaṇaṃ puññasañcayaṃ, tappabhavaṃ pasiddhiṃ vā **vindati** labhatevāti. Yathāvuttasatthesu abhiyogo bandhassa ekantakāraṇameva. Vuttaṃ hi–

''Sābhāvikī ca paṭibhā,
Sutañca bahunimmalaṃ;
Amando cābhiyogo'yaṃ,
Hetu hoti'ha bandhane''ti [kābyādāsa 1.103].

Tattha **sābhāvikī** sabhāvasiddhā **paṭibhā ca** paññā ca **bahu nimmalaṃ** anappakaṃ nijjaṭaṃ **sutañca amando abhiyogo** ca anappako abhyāso ceti ayameso sabbopi **iha bandhane** imissaṃ kabbaracanāyaṃ **hetu hoti** kāraṇaṃ bhavatīti. Sadde sāsati ettha etenāti imasmiṃ atthe tappaccayañca **ta**ssa **thā**desañca katvā saddasatthanti ñātabbaṃ, saddasatthe kusaloti ca, nighaṇṭu ca chando ca alaṅkati alaṅkārañceti ca viggaho, ettha **alaṅkati**saddo satthāpekkhāya napuṃsako hoti, niccaṃ kato abhiyogo asseti ca, kavino bhāvoti ca, tena vikaloti ca, amandaṃ rūpaṃ sabhāvo yasseti ca vākyaṃ.

Iti subodhālaṅkāranissaye

Tatiyo paricchedo.

# 4. Atthālaṅkārāvabodhapariccheda

**164**. **Atthālaṅkārasahitā, saguṇā bandhapaddhati;**
**Accantakantā kantāva** [yatoaccantakantāva (ka.)], **vuccantete tato'dhunā**.

**164**. Evaṃ saddālaṅkāre paricchijja sampatyatthālaṅkāraṃ bodhayitumāha **''atthālaṅkāra''**iccādi. **Saguṇā** yathāvuttehi pasādādīhi saddaguṇehi sahitā **bandhapaddhati** kabbaracanaṃ. Alaṅkarīyati kantiṃ nīyati bandho etehi sarīramiva hārādīhīti alaṅkārā, tehi atthālaṅkārehi jātyādilakkhaṇehi **sahitā** saṃyuttā satī **saguṇā** patibbatādiguṇopetā **atthena** dhanena **alaṅkārena** ābharaṇena **sahitā** yuttā **kantāva** aṅganā viya. Yato **accantakantā** atisayaramaṇīyā siyā, **tato** tena kāraṇena ye atthālaṅkārā avasaraṃ pattā, te **adhunā** idāni **vuccante** kathīyanti.

**164**. Evaṃ saddālaṅkāravibhāgaṃ dassetvā idāni tannissayaṃyeva atthālaṅkārabandhamārabhanto **''atthālaṅkāri''**ccādimāha. **Saguṇā** yathāvuttapasādādisaddaguṇayuttā **bandhapaddhati** pajjagajjādipabhedā racanāvali **atthālaṅkārasahitā** sabhāvavuttivaṅkavuttisaṅkhātena atthālaṅkārena saṃyuttā **saguṇā atthālaṅkārasahitā kantā iva** patibbatādīhi guṇehi yuttā suvaṇṇarajatamaṇimuttādidhanehi gīveyyakaṭakanūpurādīhi ābharaṇehi ca yuttā aṅganāva **accantakantā** yato atisayena ramaṇīyā, **tato** tasmā **te** atthālaṅkārā **adhunā** dāni vuccante. Alaṅkaronti bandhaṃ sarīraṃ vā etehīti ca, atthassa alaṅkārāti ca, tehi sahitāti ca, guṇehi saha vattatīti ca, bandhassa paddhatīti ca, accantaṃ atisayena kantāti ca viggaho.

**165**. **Sabhāvavaṅkavuttīnaṃ, bhedā dvidhā alaṃkriyā;**
**Paṭhamā tattha vatthūnaṃ, nānāvatthāvibhāvinī**.

**165**. Katippabhedā te iccāha ''sabhāva''iccādi. Sabhāvavutti vaṅkavuttīti imesaṃ **bhedā** pabhedena **alaṃkriyā** atthālaṅkārādvi**dhā**dvippakārā. Tesu sabhāvavutti kīdisīti āha **''paṭhamā''**tiādi. **Tattha** tāsu **paṭhamā** sabhāvavutti **vatthūnaṃ** padatthānaṃ jātiguṇakriyādabbasabhāvānaṃ **nānā** vicittā, na dvekāva **avatthā** avasarā vibhāvinī pakāsikā viññeyyā. Jātyādīnaṃ padatthānaṃ yathāsabhāvamanekappakāraṃ sammadeva vivarantī sabhāvaṃ padatthānaṃ vicittaṃ vadatīti sabhāvavutti nāmāti adhippāyo, sāva jātiyā padatthasarūpassa tathātathāpaṭipādakattena vuttiyā [dattiyā (ka.)] jātipi vuccati.

**165**. Pasatthālaṅkārā [pasatthādialaṅkārā (ka.)] pabhedato ettakāti dassento **''sabhāvi''**ccādimāha. **Alaṃkriyā** atthālaṅkārā sabhāvavaṅkavuttīnaṃ **bhedā** pabhedato **dvidhā** dvippakārā honti. **Tattha** tāsudvīsu **paṭhamā** sabhāvavutti **vatthūnaṃ** jātiguṇakriyādabbalakkhaṇānaṃ padatthānaṃ **nānāvatthāvibhāvinī** anekappakārassa pakāsinī hoti. Ettha jātyādīnaṃ padatthānaṃ anekappakārasabhāvapakāsinī sabhāvavutti nāma. Esāva jāti guṇādicatubbidhapadatthānaṃ sarūpasaṅkhātajātiyā tehi ākārehi paṭipādanato upacārato jāti nāma hoti. Jātyādipadatthānaṃyeva yathāsabhāvaṃ hitvā vatthuparikappitaatisayopamārūpakādisarūpasaṅkhātaṃ vaṅkasabhāvaṃ pakāsentī vaṅkavutti nāma. Yabhāvo ca vaṅko cāti ca, tesaṃ vuttīti ca, alaṃkaronti etāhīti ca, nānā anekā ca sā avatthā cāti ca vākyaṃ.

Yathā –

**166**. **Līlāvikantisubhago,**
**Disāthiravilokano;**
**Bodhisattaṅkuro bhāsaṃ,**
**Viroci vācamāsabhiṃ**.

**166**. **''Yathe''**ti taṃ udāharati. **Līlāya** vilāsena vihitāya **vikantiyā** gamanena sattapadavītihārasaṅkhātena **subhago** sundaro **disāsu** dasasu **thira**macalaṃ vilokanaṃ yassa so **bodhisattaṅkuro** tadahujāto mahābodhisatto **āsabhiṃ vācaṃ** ''aggohamasmī''tiādikamuttamaṃ nibbhayavacanaṃ **bhāsaṃ** vadanto **viroci** visesena ramaṇīyattaṃ patto. Ayaṃ sabhāvavutti. Evaṃ jātisabhāvavutyādayopi parikappanīyā.

**166**. Idāni sabhāvavuttiyā udāharaṇaṃ āha **''yathā – līlāvikanti''**ccādi. **Līlāvikantisubhago** vilāsagamanena sattapadavītihārena sundaro **disāthiravilokano** dasadisāsu acalaolokano **bodhisattaṅkuro** mahābodhisattaṅkuro **āsabhiṃ vācaṃ** ''aggohamasmī''tiādinā abhītavacanaṃ **bhāsaṃ** vadanto **viroci** asobhīti. Iha bodhisattasaṅkhātassa dabbassa līlāvikantidisāthiravilokanavaconicchāraṇasaṅkhatānaṃ avatthānaṃ pakāsitattā dabbasabhāvavuttīti ñātabbā. Esāyeva dabbagatagatyādivicitrasarūpaṃ alaṅkaraṇato alaṅkāro nāma, dabbagatagatyādayo pana alaṃkiriyamānattā alaṃkiriyā nāma. Jātiguṇakriyāsabhāvavuttiyopi evameva daṭṭhabbā. Līlāya yuttā vikantīti ca, tāya subhagoti ca, disāsu thiraṃ vilokanaṃ yasseti ca, bodhiyā paññāya sattoti ca, soyeva aṅkuroti ca, usabhassa bhāvoti ca vākyaṃ. Usabhassa bhāvasaṅkhātā akampanīyā ṭhiti āsabhaṃ nāma, akampabhāvato tena samāpi vācā upacārato āsabhī nāma hoti.

**167**. **Vutti vatthusabhāvassa, yā'ññathā sā parābhave;**
**Tassā'nantavikappattā, hoti bījopadassanaṃ**.

**167**. Dutiyamāha **''vutti''**ccādinā. **Vatthuno** jātyādirūpassa padatthassa **sabhāvo** yassaṃ avatthāyaṃ yādisaṃ rūpaṃ tassa aññathābhāvena tassa rūpassa tathetaṃ dabbāpanena **vutti** vacanaṃ. **Parā bhave** aññā vaṅkavutti nāma siyā. Kiṃ sā sākallena vattuṃ sakkāti āha **''tassā''**iccādi. **Tassā** vaṅkavuttiyā **anantavikappattā** aparimitabhedakattā **bījassa** kāraṇattā sakalabyattibyāpisāmaññarūpassa yato pare vicittālaṅkārā pasavanti, **upadassanaṃ** kathanaṃ hoti niravasesābhidhānassa kenāpyasakkuṇeyyattā.

**167**. Idāni vaṅkavuttiṃ dasseti **''vutti''**ccādinā. **Vatthusabhāvassa** jātyādipadatthasambandhino tāsu tāsu avatthāsu yo sabhāvo vijjati, tassa sabhāvassa **aññathā** vijjamānākāraṃ hitvā vattuparikappitena atisayaupamārūpakādiaññapakārena **yā vutti** yaṃ kathanaṃ atthi, **sā parābhave** sabhāvavuttito aññā vaṅkavutti nāma siyā. **Tassā** vaṅkavuttiyā **anantavikappattā** appamāṇapakkhattā kathanena parisamāpetuṃ asakkuṇeyyattā nayato tassa anantapakkhassa pariggahaṇatthaṃ **bījopadassanaṃ** kāraṇamattassa nidassanaṃ hoti. Vakkhamānabhedato ekamekampi attanā sadisaṃ anantabhedapariggahajānanatthaṃ pahotīti adhippāyo. Vatthūnaṃ sabhāvoti ca, anantā vikappā yassa sabhāvasseti ca, tassa bhāvoti ca, bījassa upadassananti ca viggaho.

### Vaṅkavuttiatthālaṅkārauddesavaṇṇanā

168. **Tatthā'tisayaupamā-**
**Rūpakāvuttidīpakaṃ;**
**Akkhepo'tthantaranyāso,**
**Byatireko vibhāvanā**.

169. **Hetukkamo piyataraṃ, samāsaparikappanā;**
**Samāhitaṃ pariyāya-vuttibyājopavaṇṇanaṃ**.

170. **Visesa ruḷhāhaṅkārā,**
**Sileso tulyayogitā;**
**Nidassanaṃ mahantattaṃ,**
**Vañcanā'ppakatatthuti**.

171. **Ekāvali aññamaññaṃ, sahavutti virodhitā;**
**Parivuttibbhamobhāvo, missa'māsī rasī iti**.

172. **Ete bhedā samuddiṭṭhā, bhāvo jīvitamuccate;**
**Vaṅkavuttīsu poseti, sileso tu siriṃ paraṃ**.

**168-172**. Yathoddesaṃ niddisitukāmo uddisati **''tatthe''**ccādi. **Tatthā**ti tassaṃ vaṅkavuttiyaṃ ''ete bhedā samuddiṭṭhā''ti iminā sambandho. **Samuddiṭṭhā**ti saṅkhepanayena vuttā. Atisayo upamā rūpakaṃ āvutti dīpakañca, **samāso** samāsavutti parikappanā ca, viseso ruḷhāhaṅkāro ca, **jīvitamuccate**ti tadabhāve bandhassa chavasseva heyyattā vuttaṃ, sileso tu **vaṅkavuttīsu** sabhāvavuttiṃ hitvā vatthusabhāvato aññathā yathā tathā parikappanarūpāsu atisayādīsu vuttīsu **paraṃ siriṃ** kantiṃ poseti taṃ pūreti āvahatīti.

**168-172**. Bhedavantānaṃ padatthānaṃ sabhāvakathanaṃ uddesakkamena pākaṭaṃ hotīti vattamānehi alaṅkārehi uddisanto **''tatthātisaya...pe... rasī''**ti gāthācatukkamāha. Tattha **tatthā**ti tissaṃ vaṅkavuttiyaṃ **iti** evaṃ **ete** pañcatiṃsa **bhedā samuddiṭṭhā** saṅkhepena vuttāti. Etesaṃ pana padānaṃ attho niddese āvibhavissati. Iminā bhāvo ca sileso ca atippasatthoti dīpeti. **Bhāvo** bhāvālaṅkāro **jīvitaṃ** bandhassa pāṇabhūtoti vuccate, bhāvarahitassa bandhassa chavasarīrassa viya anupādeyyattā, **sileso tu** silesālaṅkāro pana **vaṅkavuttīsu** atisayopamādivaṅkavuttīsu **para**mukkaṃsabhūtaṃ **siriṃ** sobhaṃ **poseti** pūreti.

### Niddesavaṇṇanā

173. **Pakāsikā visesassa,**
**Siyā'tisayavutti yā;**
**Lokātikkantavisayā,**
**Lokiyāti ca sā dvidhā**.

**173**. Tatthātisayavuttīnaṃ tāva niddisanto āha **''pakāsikā''**iccādi. **Visesassa** vatthugatassātimattassa pakāsikāyāti anuvaditvā sā atisayavutti siyāti vidhīyate, atisayassa vatthuno

ukkaṃsassa paṭipādikā vutti **atisayavutti**. Sā ca duvidhāti āha **''loka''**iccādi. Lokaṃ lokappatītiṃ atikkanto visayo gocaro yassā sā **lokātikkantavisayā** ca loke bhavā lokaṭhitimanatikkantattāti **lokiyā** cāti atisayavutti **dvidhā** dvippakārā bhavati.

**173**. Idāni uddesakkamena atisayavuttiṃ dasseti **''pakāsi''**ccādinā. **Visesassa** jātyādipadatthagataadhikavisesassa **yā** vutti pakāsikā, sā atisayavutti nāma siyā, **sā** atisayavutti **lokātikkantavisayā** ca jātyādipadatthānaṃ yathāsabhāvasaṅkhatalokaṭhityātikkantavisayattā lokātikkanta visayāti ca **lokiyāti** ca yathāvuttalokamanatikkamma pavattanato lokiyāti cevaṃ **dvidhā** dvippakārā honti. Vadatīti vutti, atisayassa vuttīti ca, lokaṃ atikkanto visayo etissāti ca, loke bhavāti ca viggaho. ''Visesassa pakāsikā''ti pasiddhaguṇānuvādena sā atisayavutti siyāti apasiddhaṃ atisayavuttividhānaṃ karoti, yathā ''yo kuṇḍalī, so devadatto''ti. Anuvādakaanuvādanīyabhedo uparipyevameva daṭṭhabbo.

**174**. **Lokiyātisayasse'te,**
**Bhedā ye jātiādayo;**
**Paṭipādīyate tva'jja,**
**Lokātikkantagocarā**.

**174**. Ayaṃ dvippakārā atisayavutti sabhāvavutyādīhi bhinnāti ce? Āha **''loka''**iccādi. **Jātiādayo** yato padatthassa vicittaṃ sarūpaṃ vadatīti vicittasarūpapaṭipādikā sabhāvavuttipi alaṅkāro, alaṅkāriyaṃ tu vatthumattaṃ, tato sabhāvavutyādayo **ye bhedā** visesā, **ete** lokiyātisayassa bhedā, yathā sarīre yaṃ sahajaṃ sundarattaṃ, tassa posakāpi muttāvalippabhuti alaṅkāroti vuccati, evaṃ bandhepyalaṅkāriyavatthunimittaṃ dhammattaṃ yāya ukkaṃsīyati, sā ukkaṃsoti vuccati. Sā ca vutti **alaṅkāra**saddena vuccate. Sā pana atisayavuttiyeva. Tenevāha **''lokiyātisayassete, bhedā ye jātiādayo''**ti. Yato evaṃ, tato lokātikkantavisayā ca visuṃ dassanīyāti āha **''paṭī''**tiādi. **Tu**saddo bhede. **Ajja tu** idāni pana lokātikkantagocarā paṭipādīyateti sambandho.

**174**. Idāni esā dvippakārāpi atisayavuttisabhāvavutyādīhi anaññāti dassetuṃ **''lokiye''**ccādimāha. **Jātiādayo** jātiguṇādipadatthagatavicittasarūpassa pakāsanato nissayavohārena ''jātyādayo''ti niddiṭṭhā jātisabhāvavuttiguṇasabhāvavutyādayo **ye bhedā** visesā, **ete lokiyātisayassa** lokiyātisayavuttiyāyeva **bhedā** avayavā. Tattha lokiyātisayavutti nāma jātisabhāvavuttiguṇasabhāvavutyādayoyevāti. Esāyeva vicitrarūpapaṭipādikā ukkaṃsāti ca vuccati. Evaṃ lokiyātisayavuttiyā ''līlāvikantisubhago''ti udāharaṇassa gamyamānattā vakkhamānaṃ paṭijānāti **''paṭipādīyate''**ccādinā. **Ajja tu** idāni pana **lokātikkantagocarā** atisayavutti **paṭipādīyate** udāharaṇato nipphādīyati. Loke bhavoti ca, tassa atisayo ādhikkamiti ca vākyaṃ.

**175**. **Pivanti dehakantī ye,**
**Nettañjalipuṭena te;**
**Nā'laṃ hantuṃ jine'saṃ tvaṃ,**
**Taṇhaṃ taṇhāharopi kiṃ**.

**175**. Tamudāharati **''pivanti''**ccādinā. Jina te **dehakantī** sarīrasobhāyo **ye** janā **nettañjalipuṭena** attano nayanadvandasaṅkhātena añjalipuṭena pivanti, **esaṃ** janānaṃ **taṇhaṃ** pipāsaṃ lobhameva vā harati anupatati [apanayati (?)]. **Taṇhāharopi** samāno tvaṃ **hantuṃ** nivattituṃ **kiṃ nālaṃ** kasmā asamatthosi. Taṇhāharā nāma taṇhameva nudanti. Atra hanantāmapiha sampanudati lokaṭhitiṃ atikkamma dehakantiyā bahuttanadhammo vutto.

**175**. Idāni paṭiññātānusārena paṭipādeti **''pivanti''**ccādinā. Bho **jina te** tuyhaṃ **dehakantī** sarīrasobhāyo **ye** janā **nettañjalipuṭena** nettasaṅkhātena hatthapuṭena pivanti, **esaṃ** sādhujanānaṃ **taṇhaṃ** pipāsaṃ lobhameva vā **taṇhāharopi** tvaṃ sabbesaṃ taṇhāvināsakopi **hantuṃ** nivāretuṃ **kiṃ nālaṃ** kasmā asamatthosīti. Ettha pivanaṃ nāma pipāsaṃ vinetīti lokasabhāvo. Taṇhaṃ hantuṃ nālamiti lokasabhāvamatikkantattho. Kantīnaṃ adhikapiyatā atisayadhammo, tassa vutti pana taṇhaṃ hantuṃ nālamiti lokātikkantaatthaṃ visayaṃ katvā pavatto hoti. Sā pana kathetumicchitaṃ kantīnaṃ adhikapiyataṃ taṇhāhanane asamatthaṃ vatvā dīpetīti vaṅkavutti nāma. Vuccamānānaṃ upamārūpakādīnampi vaṅkavuttitā icchitatthassa pakārantarena pakāsanatoyeva.

Yathā nāma sarīrasahajaṃ pīnattādisundarattaṃ uddīpanākārena ṭhitā kaṭakauṇhīsahārādayo alaṅkārā nāma bhavanti, evaṃ bandhasarīrasaṅkhāte alaṅkaraṇīyavatthumhi vijjamānaatipiyatādimeva uddīpetvā alaṅkurumānā ''taṇhāharosi tvaṃ esaṃ kantī pivantānaṃ taṇhaṃ hantuṃ nāla''miti vācābhaṅgī alaṅkāro nāma. Alaṅkāriyaṃ nāma alaṅkātabbakantipiyatāya bahuttanti. Uttaripi alaṅkāraalaṅkāriyavibhāgo ca anurūpato yojanakkamo ca evameva daṭṭhabbo. Dehe kantīti ca, añjalīyeva puṭoti ca, nettāniyeva añjalipuṭoti ca, taṇhaṃ haratīti ca viggaho.

**176. Upamānopameyyānaṃ, sadhammattaṃ siyo'pamā;**
**Saddatthagammā vākyattha-visayāti ca sā tidhā.**

**176**. Upamaṃ niddisati **''upamāne''**ccādinā. Upamīyate anenāti upamānaṃ, padumādikavatthu. Padumādiko tu saddo upamānavācako. Upamīyatīti upameyyaṃ, mukhādikavatthu. Mukhādiko saddo tu upameyyavācako. Tesaṃ upamānopameyyānaṃ padumādimukhādivatthūnañca. **Sadhammatta**nti samāno dhammo kantimantatā yassa so sadhammo, tassa bhāvo sadhammasaddassa pavattinimittasamānena dhammena saha sambandho **sadhammattaṃ** upamānopameyyapatiṭṭhitaṃ upamā siyā, upamīyati yathāvutto sambandhoti katvā. Sā panālaṅkāriyassa dhammassātisayapaṭipādanappakāro. Katividhā sāti āha **''sadda''**iccādi. Saddo ca attho ca, tehi gammā patīyamānā **saddatthagammā. Vākyaṃ** padasamudāyo. Tassa attho visayo gocaro yassā **vākyatthavisayā**ti ca **sā** upamā **tividhā** saddagammaatthagammavākyatthavisayāti tidhā hoti.

**176**. Idāni upamālaṅkāraṃ niddisati **''upamāno''**ccādinā. **Upamānopameyyānaṃ** candanīluppaladalābhādīnaṃ ānananayanādīnañca padatthānaṃ **sadhammattaṃ** kantimantatāpīnatādituly adhammasambandho upamā nāma siyā, **sā** alaṅkaraṇīyavatthuno ādhikkapaṭipādanappakārā upamā **saddatthagammā** saddagammā ca atthagammā ca vākyatthavisayā ca, **iti** evaṃ **tidhā** tippakārā hoti. Ettha upamānopameyyabhūtānaṃ candānanādipadatthānaṃ sadhammasaṅkhato aññamaññatulyakantimantatāpīnatādidhammayogo padatthānaṃ upamatthassa patiṭṭhitattā upaṭṭhānatāya upamā nāma hoti, tannissayacandādayo pana nissitavohārena upamā nāma hoti, upamānabhūtacandādiatthapaṭipādako **candimā**disaddopi tadatthena upamā nāma hoti, upameyyupameyyanissayatappaṭipādakānampi upameyyabhāvo evameva daṭṭhabbo. Upamīyate anenāti upamānanti katvā candādi upamānaṃ vuccati, upamīyatīti upameyyaṃ, ānanādi, upamānañca upameyyañcāti ca, samāno ca so dhammo ceti ca, tassa bhāvoti ca, saddo ca attho cāti ca, tehi gammāti ca, vākyassa atthoti ca, so visayo yassā upamāyāti ca vākyaṃ.

**177. Samāsapaccayevādī, saddā tesaṃ vasā tidhā;**
**Saddagammā samāsena, munindo candimānano.**

**177**. Tattha saddagammāpi tidhā siyāti dassetumāha **''samāsa''**iccādi. Samāso ca paccayo ca ivādi ca, te saddā nāma, **sadda**saddena samāsādayo vattumadhippetāti attho. **Tesaṃ** samāsādīnaṃ vasā saddagammā tidhā hoti samāsasaddagammā paccayasaddagammā ivādisaddagammāti, **samāsena** samāsasaddena gammā upamā vuccatīti seso. Udāharati **''munindo candimānano''**ti, candimā viya ruciramānanaṃ mukhaṃ yassa so **candimānano**. Ettha ca candimaṃ upamānaṃ, ānanaṃ upameyyaṃ, rucirattaṃ dhammo, candimānanānaṃ samānadhammasambandhijotako **viya**saddo, tesu sādhāraṇadhammavācakassa **viya**saddassa copamājotakassāppayogo samāseneva vuttattā, ettha pana **viya**saddo **candimā**saddena upamānavācakena sambandhamupagato candagatameva sadisattaṃ vadati, mukhagataṃ pana sāmatthiyā padīyate, evamīdisaṃ daṭṭhabbaṃ.

**177**. Tesu yathāvuttesu saddagammassa tividhattaṃ dassetuṃ āha **''samāse''**ccādi. **Samāsapaccayevādī** samāso, āyādipaccayā, ivādayo ca saddā nāma, **tesaṃ** samāsādīnaṃ **vasā** bhedena **saddagammā tidhā** samāsasaddagammā paccayasaddagammā ivādisaddagammāti tividhā hoti. **Samāsena** samāsasaddena gammopamā vuccati **''munindo candimānano''**ti. **Munindo** sammāsambuddho **candimānano** candasamānamanoharamukhamaṇḍalena yutto hoti, samāso ca paccayo ca ivaiti idaṃ ādi yesaṃ vādīnanti ca, saddena gammāti ca, munīnaṃ indoti ca, candimā viya ruciraṃ ānanaṃ mukhaṃ yasseti ca viggaho. Ettha ''candimā''ti upamānaṃ, ''ānana''nti

upameyyaṃ, rucirattaṃ upamānopameyyānaṃ sādhāraṇadhammo, ‘‘viyā’’ti saddo candānanānaṃ dvinnaṃ ānanagatarucirattaṃ cande ca, candagatarucirattaṃ ānane ca atthīti samānadhammasambandhaṃ joteti, iha sādhāraṇadhammavācakassa **rucira**saddassa, tulyadhammasaṅkhātopamājotakassa **viya**saddassa ca appayogo tesaṃ atthānaṃ samāsena vuttattā. Ettha upamānavācakena **candimā**saddena yutto **viya** saddo candagatasadisattaṃ joteti, mukhagatasadisattaṃ pana sāmatthiyā patīyate. Tathā hi mukhaṃ candasamānamāgacchantaṃ candassa mukhasadisattaṃ vinā na bhavatīti aññathānupapatti sāmatthiyanti.

178. **Āyādī paccayā tehi, vadanaṃ paṅkajāyate;**
**Munindanayanadvandaṃ, nīluppaladalīyati**.

**178**. Idāni paccayasaddagammaṃ dasseti **‘‘āyādi’’**ccādinā. **Āyādī**ti **āyaīyaka**paccayādayo **paccayā** paccayasaddā nāma, **tehi** paccayasaddehi gammā upamā vuccati. Udāharati **‘‘vadana’’**miccādi. Paṅkajamiva ruciramācarati **paṅkajāyate**. Etthāpi paṅkajamupamānaṃ, ācaraṇakriyāya kattubhūtaṃ ānanamupameyyaṃ, rucirattaṃ sadhammo, paṅkajānanānaṃ samānadhammasambandhajotako **iva**saddo. Tattha **rucira iva**saddānaṃ pubbe viyāppayogo paccayena vuttattāti sabbattha viññeyyaṃ. Evamuparipi.

**178**. Idāni paccayasaddagammopamaṃ nidasseti **‘‘āyādi’’**ccādinā. **Āyādī** ‘‘āya īya ka’’itiādayo **paccayā** paccayasaddā nāma, **tehi** paccayasaddehi gammopamā vuccati **‘‘vadanaṃ…pe… dalīyatī’’**ti. **Vadanaṃ** mukhaṃ **paṅkajāyate** padumamiva ruciraṃ ācarati. **Munindanayanadvandaṃ** sabbaññuno nettayugaḷaṃ **nīluppaladalīyati** nīluppalapattamiva ruciramācarati. Āyo ādi yesaṃ īyādīnanti ca, paṅkajamiva ruciramācarati pavattatīti ca, munindassa nayanadvandamiti ca, nīluppalassa dalamiti ca, tamiva ruciramācaratīti ca vākyaṃ. Ettha ‘‘paṅkaja’’miti ca ‘‘nīluppala’’miti ca upamānaṃ, ācaraṇakriyāya kattubhūtaṃ vadanaṃ nayanadvandañca upameyyaṃ, rucirattaṃ upamānopameyyānaṃ sadhammo, upamānopameyyānaṃ samānadhammajotako **iva**saddo, tesaṃ atthānaṃ paccayena vuttattā tesamappayogo. Evarūpesu aññesupi evameva veditabbo.

179. **Ivādī iva vā tulya-samāna nibha sannibhā;**
**Yathāsaṅkāsa tulita-ppakāsa patirūpakā**.

180. **Sarīsarikkha saṃvādī, virodhī sadisā viya;**
**Paṭipakkhapaccanīka-sapakkho’pamito’pamā**.

181. **Paṭibimba paṭicchanna-sarūpa sama sammitā;**
**Savaṇṇā’bhā paṭinidhi, sadhammādi salakkhaṇā**.

182. **Jayatya’kkosati hasati, patigajjati dūbhati;**
**Usūyatya’vajānāti, nindati’ssati rundhati**.

183. **Tassa coreti sobhaggaṃ, tassa kantiṃ vilumpati;**
**Tena saddhiṃ vivadati, tulyaṃ tenādhirohati**.

184. **Kacchaṃvigāhate tassa, tamanvetya’nubandhati;**
**Taṃsīlaṃ, taṃ nisedheti, tassa cānukaroti’me**.

**179-184**. **Ivādī** ivādayo nāma imeti sambandho. Ivo ca vā ca tulyo ca samāno ca nibho ca sannibho cāti dvande **iva…pe… sannibhā**. Saddamapekkhiya pulliṅgatā. Evamuparipi yathāyogaṃ. ‘‘Sadhammādī’’ti **ādi**saddena sādhāraṇasacchāyādīnaṃ pariggaho. Jayaticcādīsu kammaṃ.

**179-** 184. Ivādisaddagammopamādhikāre paṭhamaṃ tāva ‘‘ivādayo nāma ete’’ti dasseti **‘‘ivādi’’**ccādinā. **Ivādī**ti padassa chaṭṭhamagāthāya **ime**ti iminā sambandho, **tassa cā**ti **ca**saddaṃ yujjanaṭṭhāne yojetvā **sannibhā cā**tiādayo yojetabbā. ‘‘Sadhammādī’’ti**ādi**saddena sādhāraṇasacchāyādayo gahitā. **Nindati issatī**ti padacchedo, **ime** dvepaññāsa ivādayo nāma. ‘‘Jayati

akkosati hasati''iccādikaṃ taṃtaṃkriyāpadasaṅkhataanukāriyānaṃ anukaraṇanti katvā dvandoyeva, ''sandhisamāsā addhassā''ti [sandhisamāso tadaddhassāti (ka.)] vuttattā sandhisamāsānaṃ gāthaddhassa vinā ubhayaddhamajjhe alabbhanato **dūbhati**padato pubbeyeva samāso kātabbo, no ce, asamāsoti gahetabbo. **Tassa coreti sobhagga**miccādikampi vākyānukaraṇanti katvā tattha samāso, vākye kevalapadānīti vā gahetabbo. Imesaṃ sabbesampi **iva** saddapariyāyattā sadisatthāti sabbattha bhāvattho, avayavattho pana pākaṭoyeva.

185. **Upamānopameyyānaṃ, sadhammattaṃ vibhāvihi;**
**Imehi upamābhedā, keci niyyanti sampati**.

185. Ivādīnaṃ viniyogavisayaṃ dassetvā upamābhedaṃ dassetuṃ paṭijānāti **''upamāna''**iccādi. **Kecī**ti iminā apariyantattamesaṃ [apariyantapabhedaṃ (ka.)] dasseti. Tathā ca vakkhati ''pariyanto vikappāna''ntiādi. **Niyyanti** udāharīyanti.

185. Idāni ivādisaddagammopamaṃ dassetuṃ paṭijānāti **''upamāno''**ccādinā. Upamānopameyyānaṃ **sadhammattaṃ** samānadhammasambandho. **Vibhāvihi** pakāsakehi. **Imehi** ivādīhi saddehi jānitabbā keci upamābhedā apariyantattā **sampati** dāni laddhāvasare **niyyanti** udāharaṇamattena paṭipādīyanti.

186. **Vikāsipadumaṃ'vā'ti-sundaraṃ sugatānanaṃ;**
**Iti dhammopamā nāma, tulyadhammanidassanā**.

186. **''Vikāsi''**ccādi. **Sugatānanaṃ** munindassa vadanaṃ **atisundaraṃ** accantaramaṇīyaṃ. Kimiva? **Vikāsipadumaṃva** pabujjhamānapadumaṃviya. **Iti** ayamevaṃvidhā dhammopamā nāma hoti. Kasmā? Ānanapadumānaṃ samānassa dhammassa guṇassa sundarassa lakkhaṇassa nidassanā sundarattanti paṭipādanato.

186. Udāharaṇamāha **''vikāsi''**ccādinā. **Sugatānanaṃ** bhagavato mukhaṃ **vikāsipadumaṃva** bujjhamānapaṅkajamiva atisundaraṃ hoti. **Iti** īdisā upamā **tulyadhammanidassanā** atisundaramiti samānaguṇadassanena **dhammopamā** nāma hoti. Padumānanānaṃ sādhāraṇaguṇassa pakāsanato atisundaramiti tulyadhammo nāma hoti. Ettha padumagatatulyadhammasambandhasaṅkhātāya upamāya **iva**saddena jotiyamānattepi atisundaranti vuttattā yathāvuttopamāya dhammena yuttattā dhammopamā nāma hotīti adhippāyo.

187. **Dhammahīnā mukha'mbhoja-sadisaṃ munino iti;**
**Viparītopamā tulya-mānanena'mbujaṃ tava**.

187. **''Dhamma''**iccādi. **Munino** sammāsambuddhassa mukhaṃ **ambhojena** padumena **sadisaṃ** samānaṃ. **Iti** ayaṃ dhammahīnopamā nāma sundarasaṅkhātassa guṇassa aniddiṭṭhattā, sā tu atthavasā gamyate. Kathamaññathā yujjatīti? Ettha pana **sadisa**saddo upameyyassa mukhassa visesananti mukhagatameva sadisattaṃ vadati, ambhojagataṃ tu sāmatthiyā gamyate. Evamīdisaṃ ñeyyaṃ. **''Viparīte''**ccādi. Munīti gamyate sutattā, bho muni tava **ānanena** mukhena ambujaṃ tulyanti ayaṃ viparītopamā. Dhammahīnattepi pasiddhivipariyayenābhihitattā tannāmeneva vuttā. Evamuparipi.

187. **''Dhammahīne''**ccādi. ''Mukhambhojasadisaṃ munino''tyayaṃ upamā. **Dhammahīnā** tulyadhammapakāsaka**sundarā**disaddahīnattā dhammahīnā nāma. Vācakābhāve tulyadhammo kathaṃ patīyatīti ce? Munino **mukhaṃ** vadanaṃ **ambhojasadisaṃ** padumasadisamiti. Ettha mukhassa ambhojasamānattaṃ mukhambhojānaṃ sādhāraṇadhamme asati kathaṃ bhavatīti? Aññathānupapattilakkhaṇasāmatthiyāti, **iva**pariyāyo **sadisa**saddo mukhassa visesanaṃ yasmā hoti, tasmā mukhagatasadisattaṃ vadati, ambhojagatasadisattaṃ pana sāmatthiyā eva viññāyate. He muni **tava** tuyhaṃ ānanena ambhojaṃ **tulyaṃ** samānanti ayaṃ viparītopamā. ''Ambujena ānanaṃ tulya''nti lokappasiddhiyā vipariyayena ''ānanena ambujaṃ tulya''nti vuttattā dhammahīnatte satipi viparītopamā nāma hoti. ''Sutānumitesu sutasambandho balavā''ti [paribhāsendusekhara 112] vuttattā ettha ''munī''ti avijjamānepi pubbaddhe ''munino''ti sutattā labbhamāno ''tavā''ti

**tumha**saddasannidhānena āmantanattho viññāyati. Ettha **iva**pariyāyo **tulya**saddo ambujavisesanabhūto ambujagatasadisattaṃ vadati, ānanagatasadisattañca ambujānanānaṃ sādhāraṇadhammo ca sāmatthiyā ñāyaticcādikaṃ vuttanayena ñātabbaṃ. Uparipi pākaṭaṭṭhānaṃ yathārahaṃ yojetabbaṃ.

188. **Tavānana'miva'mbhojaṃ, ambhoja'miva te mukhaṃ;**
**Aññamaññopamā sā'yaṃ, aññamaññopamānato**.

188. **''Tava''**iccādi. **Aññamaññopamānato**ti aññamaññassa mukhassa ambhojassa ca aññamaññena taṃdvayena upamānato.

188. **''Tavānani''**ccādi. ''Ambhojaṃ tavānanamiva, te mukhaṃ ambhojamivā''ti ayamupamā. **Aññamaññopamānato** aññamaññassa upamānattā aññamaññopamā nāma hoti. Aññamaññassa upamāti ca, aññamaññassa upamānanti ca viggaho. Viggahadvayepi pubbavibhattilopo. Sabbādīnaṃ byatihāralakkhaṇena uttaravibhattilopo. Samāsalakkhaṇena aññatthassa apekkhāsiddhattā mukhāpekkhāya aññaṃ ambhojañca, ambhojāpekkhāya aññaṃ mukhañca kamena upameyyā nāma. Ambhojāpekkhāya aññaṃ mukhañca, mukhāpekkhāya aññaṃ ambhojañca upamānaṃ nāma.

189. **Yadi kiñci bhave'mbhojaṃ,**
**Locanabbhamuvibbhamaṃ;**
**Dhāretuṃ mukhasobhaṃ taṃ,**
**Tave'ti abbhutopamā**.

189. **''Yadi''**ccādi. Locanāni ca bhamuyo ca, tāsaṃ vibbhamo yasmiṃ, taṃ, tādisamambhojaṃ **kiñci** kimapi yadi bhave. **Ta**mīdisamambhojaṃ tava **mukhasobhaṃ** vadanakantiṃ dhāretuṃ nisijjhate. Kiṃ nvacchariyamīdisanti abbhutatthavibhāvanena vadanamambujenopamīyatīti ayamabbhutopamā ñātabbāti.

189. **''Yadi''**ccādi. **Locanabbhamuvibbhamaṃ** locanabhamūnaṃ līlāvantaṃ **kiñci ambhojaṃ** kiñci acchariyaṃ padumaṃ **yadi bhave** ce siyā, **ta**mambhojaṃ tava **mukhasobhaṃ** vadanakantiṃ dhāretuṃ samattho hoti. **Iti** īdisī upamā **abbhutopamā** abbhutadhammapakāsakattā abbhutopamā nāma. Ettha avijjamānopi vijjamānattena parikappito padumagato locanabbhamuvibbhamasambandho ambhojavisesanena ''locanabbhamuvibbhama''nti iminā jotito. Tasmā ambhojaṃ locanabbhamuvibbhamasambandhasaṅkhataupamāya jotakattā nissitavohārena upamā, mukhaṃ upameyyanti mukhagato locanabbhamuvibbhamasambandho yadi mukhe na bhaveyya, tādisaṃ mukhasobhaṃ dhāretuṃ kathaṃ samatthoti sāmatthiyā ñāyati. Locanabbhamuvibbhamasaṅkhātasādhāraṇadhammo pana ''locanāni ca bhamuyo ceti ca, tāsaṃ vibbhamo yasmi''nti ca viggahe nipphannena bhinnādhikaraṇaaññapadatthasamāsena guṇībhūtassapi gahitattā viññāyati [gahaṇassa viññāyamānattā (ka.)].

190. **Sugandhi sobhasambandhi, sisiraṃsuvirodhi ca;**
**Mukhaṃ tava'mbujaṃve'ti, sā silesopamā matā**.

190. **''Sugandhi''**ccādi. Tava mukhaṃ ambhojamiva **sisiraṃsuno**candassa **virodhi** paccanīkaṃ, mukhaṃ taṃsamānakantittā ambujañca tadudaye saṅkocabhajanato. **Sobhasambandhi** kantiyuttaṃ, mukhamambujañca. Sugandho assa atthīti **sugandhi** ca dvayamapīti evaṃ silesapariggahena mukhambujānaṃ upamāyogato **sā** yathāvuttā silesopamā matā.

190. **''Sugandhi''**ccādi. Tava mukhaṃ ambhojamiva **sisiraṃsuvirodhi** candassa viruddhaṃ hoti tulyattā. Padumaṃ pana candodayena attano saṅkocanattā tassa viruddhaṃ hoti. **Sobhasambandhi** ca anaññasādhāraṇamukhagatakantisambandhayuttañca hoti. Padumaṃ pana padumagatakantisambandhinā yuttaṃ hoti. **Sugandhi** ca catujjātisugandhavahanato […vamanato (ka.)] sugandhi ca hoti. Ambujaṃ pana padumasugandheneva yuttaṃ hoti. **Iti** īdisī upamā **silesopamā** ekapadātihitaubhayatthalakkhaṇena silesavasena vuttattā silesopamā nāma hoti. Sisirā sītalā aṃsu kanti asseti ca, tassa virujjhati sīleneti ca, paccayasāmatthiyavasena dvinnaṃ dvinnaṃ

atthānaṃ labbhanato silissati aparopi attho ettha alaṅkāreti ca, silesavasena vuttā upamāti ca viggaho. Ettha sugandho ca sotasambandho ca sisiraṃsuvirodhittañceti ime upamānopameyyānamambujamukhānaṃ tulyadhammo, tesu ambujagatatulyadhammasambandho sadhammattā upamā nāma hoti, sā ambujasambandhinā **iva**saddena jotitā, mukhagatatulyadhammo pana assatthitassīlatthe katapaccaye satipi sāmatthiyāyeva gamyate.

191. **Sarūpasaddavāccattā, sā santānopamā yathā;**
**Bālā'vu'yyānamālā'yaṃ, sālakānanasobhinī.**

191. **''Sarūpa''**iccādi. Ayamuyyānamālā **bālāva** itthī viya. Kathaṃ? **Sālakānanasobhinī** bālā tāva sahālakena kesasannivesavisesena vattate sālakamānanaṃ tena sobhate. **Sālakānanasobhinī** uyyānamālāpi sālānaṃ rukkhavisesānaṃ kānanena gahanena sobhate, evarūpā **sā** tādisī santānopamā ākhyāyate, kasmā? Silesopamattasabhāvepi **sarūpena** sadisena **saddena** ''sālakānanasobhinī''tvevaṃvidhena saddasantānena visesabhūtena **vāccattā** pakāsiyattā tassāiti gamyate. **Yathe**ti nidassane.

191. **''Sarūpe''**ccādi. **Sarūpasaddavāccattā** tulyasutiyā acchinnasambandhavacanamālāya vuccamānattā **sā** upamā santānopamā nāma hoti, silesatte satipi katasamāsehi padasantānehi vuccamānattā santānopamā nāma hotīti adhippāyo. **''Yathe''**ti udāharati. **Ayaṃ uyyānamālā** esā uyyānapanti **sālakānanasobhinī** alakasaṅkhātakesasannivesasahitena mukhena sobhamānā **bālāva** aṅganā iva **sālakānanasobhinī** sālavanehi sobhamānā hoti. Upamānopameyyānaṃ samānaṃ rūpaṃ yesanti ca, sarūpā ca te saddā ceti ca, tehi vāccā upamāti ca, tassā bhāvoti ca, santānena yuttā upamāti ca, uyyānānaṃ mālāti ca, saha alakena vattamānanti ca, tañca taṃ ānanañcāti ca, tena sobhati sīlenāti ca, sālānaṃ kānananti ca, tena sobhati sīlenāti ca vākyaṃ.

192. **Khayī cando bahurajaṃ, padumaṃ tehi te mukhaṃ;**
**Samānampi samukkaṃsī-tya'yaṃ nindopamā matā.**

192. **''Khayī''**iccādi. Cando **khayī** khayo accayo yasseti, padumaṃ **bahurajaṃ** bahūni rajāni parāgāvayavā yasminti, **tehi** evaṃbhūtehi candapadumehi kantiādinā **samānampi** sadisampi santaṃ tava mukhaṃ **samukkaṃsi** paramukkaṃsavantaṃ, **khaya**saddassa ca rajassa ca dosepi vattanato, saddacchalena khayassa dosarūpassa bahurajattassa ca tatthābhāvatoti. **Iti** evarūpā ayaṃ nindopamā matā ninditena candādinā khayassopamitattā.

192. **''Khayi''**ccādi. **Cando khayī** pāṭipadato paṭṭhāya dine dine ekamekāya kalāya sūriyassa āsannahetu khīyanasabhāvayutto hoti, **padumaṃ bahurajaṃ** bahureṇusamannāgataṃ hoti, **tehi** candapadumehi **samānampi** kantisugandhādīhi sadisampi **te mukhaṃ** tavānanaṃ **samukkaṃsi khayaraja**saddehi dosassāpi vāccattā saddacchalehi gamyamānassa tādisassa dosassa mukhe avijjamānattā adhikukkaṃsaguṇavantaṃ hoti, **iti** īdisī **ayaṃ** upamā nindopamā ninditā**naṃ** candapadumānaṃ mukhassa upamitāti nindopamā nāma hoti, mukhavisesanena **iva**saddapariyāyena **samāna**saddena mukhagatasadhammo jotito hoti, upamāsaṅkhatacandapadumagatasadhammopi dvīsu tulyadhammopi sāmatthiyā gamyate, **api**saddo cettha vattabbantarasamuccaye, samukkaṃsoti vattabbantaro.

193. **Asamattho mukheni'ndu, jina te paṭigajjituṃ;**
**Jaḷo kalaṅkī'ti ayaṃ, paṭisedhopamā siyā.**

193. **''Asamattho''**iccādi. Jina te mukhena **jaḷo** sīto akusalo ca kalaṅko migalañchanalakkhaṇo doso assa atthīti **kalaṅkī**. Saddacchalena dosakathanaṃ. Tādiso **indu** cando **paṭigajjituṃ** vivadituṃ asamattho, mukhantu visadaṃ alaṅkatañceti kathamanenāyaṃ sadisoti nisedhadvārena sadhammatāva gammate, ayaṃ paṭisedhopamā siyā.

193. **''Asamattho''**ccādi. He **jina te** tuyhaṃ mukhena **paṭigajjituṃ** vivadituṃ **jaḷo** sītalo avisado **kalaṅkī** sasalakkhaṇo vā sadoso vā **indu** cando asamattho hotīti, **ayaṃ** edisī upamā paṭisedhopamā nāma. Kalaṅko assa atthīti vākyaṃ. Ettha visadena kalaṅkarahitena mukhena sītalo

avisado sadoso cando samāno bhavitumasamatthoti evaṃ paṭisedhadvayena indamukhasaṅkhātānaṃ upamānopameyyānaṃ tulyadhammasambandhassa pakāsitattā satipi nindopamābhāve paṭisedhopamā nāma hotīti adhippāyo. ‘‘Paṭigajjitu’’nti idaṃ candassa visesanattā candagatasadhammaṃ joteti.

194. **Kacchaṃ candāravindānaṃ, atikkamma mukhaṃ tava;**
**Attanāva samaṃ jāta-mitya’sādhāraṇopamā**.

194. **‘‘Kaccha’’**miccādi. Candassa aravindassa ca **kacchaṃ** padaviṃ atikkamma avatthariya tesa’mavakaṃsato [avatthuyatesamaṇaṃsato (ka.)], tava mukhaṃ attano sarūpeneva samaṃ jātamiti evarūpā asādhāraṇatābhidhānena sadisattapatītiyā asādhāraṇopameti nigadyate.

194. **‘‘Kaccha’’**miccādi. He muni tava mukhaṃ **candāravindānaṃ** lokapūjitānaṃ sasiambujānaṃ **kacchaṃ** padaviṃ avatthaṃ vā atikkamma attano atulyattena attanā eva samānattavatthuno abhāvā samaṃ jātaṃ, **iti** īdisā upamā **asādhāraṇopamā** atulyadhammabhāvassa pakāsanato asādhāraṇopamā nāma hoti. Iha upamābhūtānaṃ candāravindānaṃ mukhassa hīnabhāvapaṭipādanadvārena candāravindehi mukhaṃ tulyanti paññāpanato candāravindā asādhāraṇopamā nāma hoti. **Sama**saddo mukhagatassa sādhāraṇadhammaṃ joteti. Sesaṃ suviññeyyaṃ.

195. **Sabbambhojappabhāsāro, rāsibhūtova katthaci;**
**Tavā’nanaṃ vibhātīti, hotā’bhūtopamā ayaṃ**.

195. **‘‘Sabba’’**iccādi. **Katthaci** ekaṭṭhāne rāsibhūto sabbesamambhojānaṃ pabhāsārova tavānanaṃ vibhātīti evaṃbhūtā ayaṃ abhūtopamā hoti.

195. **‘‘Sabba’’**miccādi. **Katthaci** ṭhāne rāsibhūto **sabbambhojappabhāsārova** sakalapadumānaṃ uttamakantipuñjo viya tavānanaṃ **vibhāti** visesena pabhāti, **iti** īdisī upamā **abhūtopamā** avijjamānavatthuno upamitattā abhūtopamā nāma hoti. Arāsi rāsibhūtoti viggaho. Ettha yojanāvibhūto tādisapabhāsārābhāvato avijjamānatthena parikappito.

196. **Patīyate’tthagammā tu, saddasāmatthiyā kvaci;**
**Samāsappaccayevādi-saddayogaṃ vinā api**.

196. Atthagammopamaṃ dasseti **‘‘patīyate’’**iccādi. **Atthagammā** tu’pamā **kvaci** kismiñci ṭhāne samāsādisaddānaṃ yogaṃ vinā api saddānaṃ payogavisesādigāḷhena aññathānupapattilakkhaṇena sāmatthiyena patīyate.

196. Tividhaṃ saddagammopamaṃ dassetvā idāni atthagammopamaṃ dasseti **‘‘patīyate’’**tyādinā. **Atthagammā tu** atthagammopamā pana **kvaci** ṭhāne samāsapaccayevādisaddayogaṃ **vināpi** tesaṃ saddānaṃ sambandhaṃ hitvāpi **saddasāmatthiyā** sambandhe payuttāvasesasaddānaṃ atthasattiyā patīyate. Saddānaṃ sāmatthiyanti viggaho.

197. **Bhiṅgāne’māni cakkhūni, nā’mbujaṃ mukha’mevi’daṃ;**
**Subyattasadisattena, sā sarūpopamā matā**.

197. Udāharati **‘‘bhiṅge’’**ccādinā. Na bhiṅgā ete, kiñcarahi cakkhūnimāni, nambujametaṃ, kintu mukhamevidanti evarūpā sā sarūpopamā matā bhiṅgādīnamaviparītasarūpassa dīpanato. Tenāha **‘‘subyatte’’**tyādi. **Subyattena** bhiṅgacakkhūnaṃ ambujamukhānañca pariphuṭena **sadisattena** cañcalattakantyādilakkhaṇena tenevābhedasaṅkāpubbameva vivecitaṃ aññatra cakkhādīsu yaṃ bhiṅgādiññāṇamuppannaṃ, tassa paccakkhānato upamājotakānamivādīnamabhāvepi bhiṅgalocanādīnaṃ sadisattaṃ patīyate sāmatthiyato. Evamuparipi yathāyogaṃ.

**197**. Idāni udāharaṇamāharati ‘‘**bhiṅgāni**’’ccādinā. Imāni **bhiṅgāni** bhamarā na bhavanti, kiñcarahi cakkhūni. Ambujaṃ na idaṃ padumaṃ na hoti, kintu mukhamevāti. Īdisī sā upamā **subyattasadisattena** supākaṭena bhiṅgalocanānaṃ ambujamukhānañca tulyabhāvena sarūpopamā nāma hoti. Ettha samāsapaccayaivādisaddapayogābhāvepi ‘‘bhiṅgānemāni cakkhūni’’ccādinā cakkhumukhesu bhiṅgaambujanti viparītapavattabuddhiṃ paṭisedhetvā cakkhumukhavidhānato cañcalattakantimattādīsu subyattaṃ tulyattaṃ vinā cakkhumukhesu bhiṅgambujabuddhiṃ kīdisamuppajjatīti aññathānupapattilakkhaṇasāmatthiyā upamānabhūtānaṃ bhiṅgambujānaṃ upameyyabhūtānaṃ cakkhumukhānañca sadisattaṃ ñāyati. Suṭṭhu byattaṃ pākaṭanti ca, tañca taṃ sadisattañcāti ca, samānaṃ rūpaṃ sabhāvo yassā upamāyāti ca, sā ca sā upamā cāti ca vākyaṃ.

**198. Mayeva mukhasobhā’sse-tyala’mindu vikatthanā;**
**Yato’mbujepisā’tthīti, parikappopamā ayaṃ**.

**198**. ‘‘**Mayevi**’’ccādi. **Indu** canda, **assa** munino **mukhasobhā** vadanajuti **mayeva,** nāññatrāti evarūpā **vikatthanā** atthapasaṃsanena **ala**miti paṭisedho. Kimiti? **Yato** yasmā kāraṇā sā mukhasobhā ambujepi na kevalamindumhi **atthi,** no natthīti asatopi tathā vikatthanassa parikappanato vadanamindunopamīyatīti evarūpā ayaṃ parikappopamā.

**198**. ‘‘**Maye**’’ccādi. He indu **assa** imassa lokasāmino **mukhasobhā** vadanakanti ekake mayi eva, īdisī vikatthanā attasilāghena **alaṃ** nippayojanaṃ. Kasmāti ce? Yato **sā** mukhasobhā ambujepi atthi, tasmāti. **Iti** īdisā ayaṃ upamā parikappopamā nāma hoti. **Yato**ti aniyamaniddiṭṭhakāraṇaṃ pana ambujepi sā atthīti dassiyamānaṃ padumepi tassa atthittameva. Parikappanāya vuttā upamāti viggaho. Idha candassa avijjamānavikatthanassa vijjamānattena parikappanato sadhammajotakasaddantare asatipi upamānabhūtainduno ca upameyyabhūtamukhassa ca sadisattaṃ imesaṃ dvinnaṃ sadisattaṃ vinā vattuno tādisakappanā kathaṃ hotīti imāya atthasattiyā gamyate.

**199. Kiṃ vā’mbuja’ntobhantāli,**
**Kiṃ lolanayanaṃ mukhaṃ;**
**Mama dolāyate citta-**
**Micca’yaṃ saṃsayopamā**.

**199**. ‘‘**Kiṃ vā**’’iccādi. Anto bhantā alī bhamarā yasmiṃ, tamīdisamambujaṃ kiṃ vā. Lolāni capalāni nayanāni yasmiṃ, tādisaṃ vā. Jina tavedaṃ mukhaṃ kinti mama cittaṃ **dolāyate** dolevācarati. Evaṃ pakkhadvayapariggahena saṃsayatīti attho. **Iccaya**mīdisī saṃsayavesena ambujamukhānamopamāvagamā saṃsayopamā.

**199**. ‘‘**Kiṃ vā’mbuje**’’ccādi. **Antobhantāli** abbhantare bhamamānabhamaravantaṃ ambujaṃ kiṃ vā, tuyhaṃ **lolanayanaṃ** cañcalanettaṃ mukhaṃ kiṃ vāti mama cittaṃ **dolāyate** ubhayasambhamajananato dolā viya hoti. **Iti ayaṃ** evarūpā upamā **saṃsayopamā** dvinnaṃ sadisattassa saṃsayena pakāsitattā saṃsayopamā nāma hoti. Anto bhantā alī yasminti ca, lolāni nayanāni yasminti ca, dolā viya ācaratīti ca, saṃsayena vuttā upamāti ca viggaho. Ihāpi sadhammapakāsake saddantare asatipi yathāvuttavisesanadvayena visiṭṭhānaṃ dvinnaṃ ambujamukhānaṃ saṃsayanimitte tulyatte asati kathaṃ saṃsayo uppajjatīti iminā sāmatthiyeneva tulyadhammasambandho gamyate.

**200. Kiñci vatthuṃ padassetvā,**
**Sadhammassā’bhidhānato;**
**Sāmyappatītisabbhāvā,**
**Pativatthūpamā yathā**.

**200**. ‘‘**Kiñci**’’iccādi. **Kiñci vatthu**micchitaṃ sambuddhādikaṃ upadassetvā **sadhammassa** tena vatthunā kenaci ākārena sadisassa aññassa vatthuno abhidhānato **sāmyassa** tesaṃ dvinnaṃ sadisattassa **patītiyā** avasāyassa **sambhāvā** vijjamānattena pativatthūpamā vuccate. Pativatthunā tathāvidhenādhigatassa vatthuno tulyatā paṭipāditā. **Yathe**tyudāharati.

**200**. **‘‘Kiñci’’**ccādi. **Kiñci vatthu**micchitaṃ jinādikiñcipadatthaṃ **upadassetvā** paṭhamaṃ nidassetvā **sadhammassa** paṭipādanīyaatthena saha kiñci ākārena sadisabhāvassa kassaci vatthuno **abhidhānato** kathanato **sāmyappatītisabbhāvā** sadisatāsambandhino parijānanassa vijjamānattā **pativatthūpamā** vatthuno upaṭṭhitassa jinādipadatthassa tulyatthapakāsanato nāmena pativatthūpamā nāma. Samāno dhammo yassa vā pārijātādino iti ca, samānānaṃ tulyānaṃ upamānopameyyānaṃ bhāvoti ca, sāmyassa patīti ca, sāmyappatītiyā sabbhāvoti ca, pativatthunā vuttā upamāti ca vākyaṃ. **Yathā**ti udāharati.

201. **Janesu jāyamānesu,**
**Ne’kopi jinasādiso;**
**Dutiyo nanu nattheva,**
**Pārijātassa pādapo**.

**201**. **‘‘Janesu’’**ccādi. Jāyamānesu janesu majjhe ekopi jano guṇavā **jinasādiso** sammāsambuddhasamāno na vijjatītyekaṃ tāva vatthu upadassitaṃ, **dutiyo** iccādi pativatthūpamadassanaṃ, **nanū**tyanumatiyaṃ, **pārijātassa** dibbarukkhavisesassa **dutiyo** samāno pādapo nattheva. Pārijātoyeva rukkhajātīsu uttamo, tathā jino janesūti.

**201**. **‘‘Janesu’’**ccādi. Jāyamānesu janesu ekopi **jinasādiso** sambuddhasadiso natthi, **pārijātassa** rukkhassa **dutiyo** tena samo dutiyo **pādapo** rukkho natthi eva nanu, **nanū**ti anuññāyaṃ. Tena sabbaññuno aññena atulyabhāvaṃ anujānāti. Iha pārijātarukkhassa aññehi rukkhehi uttamattañca buddhassa aññesu sattesu uttamattañcāti idaṃ dvayaṃ upamānopameyyabhūtānaṃ dvinnaṃ vatthūnaṃ sāmyaṃ nāma, etaṃ sāmyaṃ vuttatthassa samatthanavasena pativatthubhūtapārijātassa rukkhehi asamānattakathaneneva jotitaṃ hoti.

202. **Vākyattheneva vākyattho,**
**Yadi kocyu’pamīyate;**
**Ivayuttaviyuttattā,**
**Sā vākyatthopamā dvidhā**.

**202**. Vākyatthavisayopamaṃ dasseti **‘‘vākyatthenevi’’**ccādinā. **Vākyattho** kriyākārakasambandhaviseso, teneva, na padatthamattena **vākyattho** vuttalakkhaṇo **koci** vattumicchito koci yadi **upamīyate** sadiso kathyate, sā vākyatthopamā dvidhā bhijjate. Kathaṃ? Yuttā ca viyuttā ca **yuttaviyuttā, ivena** atthaniddesoyaṃ yuttaviyuttā upamā, tassā bhāvā kāraṇā dvidhāti adhikataṃ.

**202**. Idāni vākyatthavisayopamaṃ dasseti **‘‘vākyatthe’’**ccādinā. **Vākyattheneva** kriyākārakasambandhavisesasaṅkhatasamudāyabhūtena vākyatthena **koci** vattumicchito yo koci **vākyattho** vuttalakkhaṇo yadi **upamīyate** sadisabhāvena kathīyate, **sā** upamā **vākyatthopamā** nāma hoti. **Ivayuttaviyuttattā iva**yuttaviyuttavasena **dvidhā** dvippakārā. Ettha ‘‘ivā’’ti **ivā**dīnamatthassa gahitattā **iva**saddopi tappariyāyasaddāpi gayhante.

Ivayutta

203. **Jino saṃklesatattānaṃ,**
**Āvibhūto janāna’yaṃ;**
**Ghammasantāpatattānaṃ,**
**Ghammakāle’mbudo viya**.

**203**. Udāharati **‘‘jino’’**iccādi. Saṃklesehi dasavidhehi **tattānaṃ** santāpaṃ anuppattānaṃ janānaṃ ayaṃ **jino** sammāsambuddho **āvibhūto** katakiccattā sammāsambodhādhigamena loke pātubhūto. Ekaṃ tāva vākyamupameyyabhūtaṃ. Kimivetyāha **‘‘ghamme’’**ccādi. Ghammasantāpena tattānaṃ janānaṃ **ghammakāle** gimhānasamaye **ambudo** megho viyāti dutiyavākyamupamānabhūtamityayamivayuttā vākyatthopamā. Ettha pubbuttaravākyatthānaṃ visesyavisesanabhāvo ekavākyatthattāva veditabbo. Evamuparipi.

**203**. Udāharati **''jino''**ccādinā. **Ayaṃ jino** eso jitapañcamāro satthā **saṃklesatattānaṃ** anekappakāra kilesasantāpatattānaṃ janānaṃ **āvibhūto** katakicco hutvā sabbaññutaññāṇādhigamena loke upaṭṭhito. Kena santattassa kassaci kimiveti ce? Ghammasantāpatattānaṃ janānaṃ **ghammakāle** gimhasamaye **ambudoviya** megho iva. Iha uttaravākyattho bhedakattā visesanaṃ hoti, pubbavākyattho pana bhedyattā visesyo hoti. Evaṃ vākyabhede satipi vākyattho ekoveti daṭṭhabbo. Evamuttaratrāpi. Uttaravākye ivasaddo tasmiṃyeva guṇaguṇīpadatthānaṃ sadisattaṃ dīpeti, pubbavākye guṇaguṇīnaṃ sadisattaṃ pana uttaravākyatthassa pubbavākyena samānattaṃ vinā aññathānupapattiyā ñāyati. Saṃklesehi tattāti ca, ghammo eva santāpoti ca, tena tattāti ca, ghammo eva kāloti ca vākyaṃ.

Ivaviyutta

**204**. **Munindānana'mābhāti, vilāsekamanoharaṃ;**
**Uddhaṃ samuggatassāpi, kiṃ te canda vijambhanā**.

**204**. Dutiyamāha **''muninda''**iccādinā. Vilāsena **eka**matulyaṃ manoharaṃ dutiyassa tādisassābhāvato munindānanaṃ **ābhāti** atisayena sobhateti ekaṃ tāva vākyamupameyyabhūtaṃ. Bho **canda uddhaṃ** gaganatalaṃ **samuggatassāpi** abbhuṭṭhitassāpi **te** tava **vijambhanā** sāhaṃkāraparibbhamanena **kiṃ payojanaṃ** na kiṃpi, taṃsadisasobhāsampattiyābhāvato. Asadisattaṃ munindānanassa tassa tatopi uddhamuggacchato vilāsamattameva [piyāsamattameva (ka.)] phalasambhavatoti dutiyavākyamupamānabhūtaṃ. Tathā hettha sabbathā sadisatāpatītiyā kariyamānānamuggamanavijambhanānaṃ paṭikkhepena kathañcipi mukhacandānaṃ sādhammapatīti upamāvagamoti ayamivaviyuttavākyatthopamā.

**204**. Idāni ivaviyuttavākyatthopamaṃyeva udāharati **''munindānani''**ccādinā. **Vilāsekamanoharaṃ** līlāya atulyaṃ tatoyeva manoharaṃ **munindānanaṃ** sabbaññuno vadanaṃ **ābhāti** atidibbati, tasmā he **canda uddhaṃ** uccaṃ nabhaṃ samuggatassāpi **te** tuyhaṃ **vijambhanā** ahaṃkārena paribbhamanena kiṃ payojanaṃ. Iha pubbavākyatthassa uttaravākyattho ivaviyuttopamā nāma hoti. Tathā hi ''sabbathā mukhena sadiso bhavāmī''ti mānaṃ karontassa candassa gaganatalārohopi vijambhanañceti imesaṃ dvinnaṃ paṭikkhepena mukhacandānaṃ vilāsekamanoharattaṃ kantimattasaṅkhātasadisattaṃ ivādīnamabhāvepi viññāyatīti katvā uttaravākyattho pubbavākyatthassa upamā ca visesanañca hoti. Vilāsena ekamatulyanti ca, tañca taṃ manoharañcāti ca viggaho. **Api**saddo sambhāvanattho.

**205**. **Samubbejeti dhīmantaṃ, bhinnaliṅgādikaṃ tu yaṃ;**
**Upamādūsanāyā'la-metaṃ katthaci taṃ yathā**.

**205**. Dosaparicchede duṭṭhālaṅkatītimupamālaṅkāradūsanaṃ dassetumāha **''samubbejeti''**ccādi. Yaṃ bhinnaliṅgādikaṃ tu, **ādi**saddena bhinnavacanahīnatāadhikatādīnaṃ pariggaho. **Tu**saddo atthajotako, tathāpīti attho. **Dhīmantaṃ** medhāviṃ **samubbejeti** na pīṇeti, **etaṃ** bhinnaliṅgadikaṃ **katthaci** na sabbattha **upamādūsanāya** virodhatthaṃ **alaṃ** samatthaṃ. **''Taṃ yathe''**ti udāharati.

**205**. Dosaparicchede dosānamanuddesāvasāne niddiṭṭhāya duṭṭhālaṅkatiyā dassetabbaudāharaṇe –

''Duṭṭhālaṅkaraṇaṃ tetaṃ, yatthālaṅkāradūsanaṃ;
Tassālaṅkāraniddese, rūpamāvibhavissatī''ti.

Katapaṭiññānusārena idāni dassetumāha **''samubbejeti''**ccādi. **Yaṃ bhinnaliṅgādikaṃ tu** vakkhamānaṃ yaṃ bhinnaliṅgavacanādikaṃ pana **dhīmantaṃ** paññavantaṃ kaviṃ **samubbejeti** ''evaṃ nāma vattabbaṃ siyā''ti ubbegaṃ janeti, **etaṃ** bhinnaliṅgādikaṃ **upamādūsanāya** yathāvuttaupamāvināsanatthaṃ **katthaci** ''itthīvāyaṃ jano yāti''iccādivattabbavisayato aññattha **alaṃ** samatthaṃ. **''Taṃ yathā''**ti udāharati. Bhinnaṃ visadisañca taṃ liṅgañceti ca, taṃ ādi yassa visadisavacanādinoti ca, upamāya dūsanamiti ca vākyaṃ.

**206. Haṃsīvā'yaṃ sasī bhinna-**
**Liṅgā'kāsaṃ sarāniva;**
**Vijātivacanā hīnā,**
**Sā'va bhatto bhaṭo'dhipe.**

206. **''Haṃsīvāya''**nti ayaṃ **sasī** cando **haṃsīva** haṃsīsadiso. **Bhinnaliṅgā** bhinnaliṅgopamā. ''Ākāsaṃ sarānivā''ti **vijātivacanā** visadisavacanopamā. ''Bhaṭo **adhipe** sāmini sāva bhatto''ti **hīnā** hīnopamā kukkurassa hīnena jātyādinā adhikassa upamitattā.

206. **''Haṃsi''**ccādi. Ayaṃ **sasī** cando **haṃsī iva** haṃsidhenūva hoti. Iccādikopamā **bhinnaliṅgā** upameyyato bhinnaliṅgattā bhinnaliṅgopamā nāma hoti. **Ākāsaṃ** nabhaṃ sarānivāti ayaṃ **vijātivacanā** upameyyena visadisavacanattā vijātivacanopamā nāma hoti. **Adhipe** sāmini **bhaṭo** sevako **sāva** sunakho iva bhattoti ayaṃ **hīnā** jātihīnena sunakhena uttamassa purisassa upamitattā hīnopamā nāma hoti. Bhinnaṃ liṅgametissāti ca, vividhā jāti sabhāvo asseti ca, vijāti vacanaṃ assā upamāyāti ca viggaho.

**207. Khajjoto bhānumālīva,**
**Vibhātītyadhikopamā;**
**Aphuṭṭhatthā balambhodhi,**
**Sāgaro viya saṃkhubhi.**

207. **''Khajjoto''**iccādi. Khajjoto **bhānumālīva** sūriyo viya vibhātītya**dhikopamā** adhikena hīnassa upamitattā. **Balambhodhi** senāsāgaro sāgaro viya saṃkhubhīti aphuṭṭhatthopamā ''balambhodhī''ti rūpakena senāya mahantattāvagamato puna ''sāgaro viyā''ti upamāya kassaci visesatthassa asaṃphuṭṭhattā.

207. **''Khajjoto''**ccādi. ''Khajjoto bhānumālīva vibhātī''ti ayaṃ **adhikopamā** adhikāya upamāya upamitattā adhikopamā nāma hoti. **''Balambhodhi** senāsamuddo sāgaro viya saṃkhubhī''ti ayaṃ **aphuṭṭhatthā** senāya mahattaṃ ''balambhodhī''ti tirobhūtaupamāyeva avagataṃ, tasmā puna ''sāgaro viyā''ti upamāya phusitabbatthassābhāvā aphuṭṭhatthopamā nāma hoti. Aphuṭṭho attho etissāti ca, balaṃ eva ambhodhīti ca vākyaṃ.

**208. Cande kalaṅko bhiṅgove-**
**Tyu'pamāpekkhinī ayaṃ;**
**Khaṇḍitā keravākāro,**
**Sakalaṅko nisākaro.**

208. **''Cande''**iccādi. Kalaṅko bhiṅgo viyātyayamupamā ''cande kusumagacchasadise'' ityupamantaramapekkhateti yato cande bhiṅgo na sambhavati, pupphagacche tu sambhavatīti ayamupamā upamāpekkhinī. **Sakalaṅko** sasalakkhaṇo **nisākaro** cando **keravākāro** kumudasannibhoti khaṇḍitopamā keravassa antokaṇhattaṃ paṭipādetuṃ ''sabhiṅgakeravākāro''ti vattabbattā.

208. **''Cande''**ccādi. ''Cande kalaṅko bhiṅgo ivā''ti ayaṃ **upamāpekkhinī** candassaupamābhūtapupphagacchakādiapekkhanato upamāpekkhinī nāma hoti. Cande bhiṅgapavattiyā abhāvato tassa visayabhūtapupphagacchakādi candassa upamattena gahetvā avuttattā duṭṭhāti adhippāyo. **Sakalaṅko** kalaṅkasahito **nisākaro** cando **keravākāro** kumudasadisoti ayaṃ **khaṇḍitā** candagataṃ kaṇhattaṃ pakāsetuṃ ''sabhiṅgakeravākāro''ti vattabbe bhiṅgopamābhāvassa khaṇḍitattā khaṇḍitopamā nāma hoti. Upamaṃ apekkhatīti ca, khaṇḍaṃ itā gatāti ca, khaṇḍena itā yuttā vāti ca, keravassākāro asseti ca, saha kalaṅkena vattatīti ca vākyaṃ.

**209. Iccevamādirūpesu, bhavanti vigatādarā;**
**Karonti cā'daraṃ dhīrā, payoge kvacideva tu.**

209. Vuttaṃ nigameti **''icceva''**mādinā. **Rūpesu** payogesu. Vigato apagato ādaro sambhāvanā

yesaṃ tathā bhavanti. Kiṃ bhinnaliṅgādikaṃ niyamenānādaraṇīyameva, aniyameneti [niyameneti (ka.)] ce gayhūpagampi atthīti āha ‘‘karonti’’ccādiṃ. Kvacideva tu payoge **dhīrā** kavayo ādaraṃ karonti cāti. **Ca**saddo vattabbantaratthaṃ samuccinoti.

**209**. **‘‘Icce’’**ccādi. **Iti** anantaraṃ niddiṭṭhesu **evamādirūpesu** payogesu dhīrā vigatādarā bhavanti. Imeyeva dhīrā kvacideva tu payoge bhinnaliṅgādike ādaraṃ karonti ca. Iti evaṃ ayaṃ pakāro ādi yesamiti ca, tāni ca tāni rūpāni ceti ca, vigato ādaro yesamiti ca viggaho. **Ca**saddo vākyantarasamuccaye. Tasmā vigatādaratthena aññamādarakaraṇaṃ vuccamānakathāsantatiṃ ākaḍḍhati.

**210**. **Itthīvā’yaṃ jano yāti,**
**Vadatyesā pumā viya;**
**Piyo pāṇā ivā’yaṃ me,**
**Vijjā dhanamiva’ccitā**.

**210**. Udāharati **‘‘itthi’’**ccādi. Ayaṃ jano itthīva yāti kriyānuvattito. **Esā** itthī **pumāva** puriso viya vadati tādisassa pāgabbhiyayogato. Ettha liṅganānattamupamānopameyyānaṃ. **Aya**micchito koci me pāṇā iva **piyo** iṭṭho, **vijjā** byākaraṇādayo dhanamiva **accitā** rāsikatāti vacanabhedo.

**210**. Idāni bhinnaliṅgānaṃ gahetabbavisayaṃ dasseti **‘‘itthīvā’ya’’**miccādinā. Ayaṃ jano **itthīva** avisadagamanena mahilā viya yāti. **Esā** itthī **pumā viya** tādisapāgabbhiyayuttattā puriso viya vadatīti. Iha dvinnaṃ upamānopameyyānaṃ liṅgabhede satipi kavayo ādaraṃ karonti. **Ayaṃ** puriso **me** mama **pāṇā iva** [pāṇā iva jīvo iva (ka.)] āyavova piyo. **Accitā** sañcitā **vijjā** byākaraṇanighaṇṭuādayo dhanamiva hontīti. Ettha upamānopameyyānaṃ vacanato visesatte satipi iṭṭhameva.

**211**. **Bhavaṃ viya mahīpāla, devarājā virājate;**
**Ala’maṃsumato kacchaṃ, tejasā rohituṃ ayaṃ**.

**211**. Hīnādhikamuttamudāharaṇamāha **‘‘bhavaṃ viyi’’**ccādi. **Mahīpāle**tyāmantanaṃ, devarājā bhavaṃ viya virājate. Iti hīnenāpi hoti. Evaṃvidhe samucite visaye liṅgavacanabhedādikaṃ nopamaṃ dūsetīti [dassetīti (ka.)].

**211**. **‘‘Bhava’’**miccādi. **Mahīpāla** bho rāja, **devarājā** sakko devarājā bhavaṃ viya virājateti. Ettha sakkamupādāya ‘‘bhavaṃ viyā’’ti hīnattepi iṭṭhameva. **Ayaṃ** rājā **aṃsumato** sūriyassa **kacchaṃ** padaviṃ tejasā **ārohituṃ** pattuṃ **alaṃ** samatthoti. Ettha tejasā adhikopi sūriyo upamābhūto iṭṭhova, ‘‘kacchaṃ ārohitu’’nti **iva**saddapariyāyo. Īdisaṃ bhinnaliṅgādikopamādikaṃ upamādūsanaṃ na karoti.

**212**. **Upamānopameyyānaṃ, abhedassa nirūpanā;**
**Upameva** [upamāva (sī. ka.)] **tirobhūta-bhedā rūpakamuccate**.

**212**. Rūpakaṃ nirūpayati **‘‘upamāne’’**ccādinā. Upamānopameyyānaṃ yathāvuttānaṃ **abhedassa** nānattābhāvassa **nirūpanā** āropanena upamānopameyyānamabhedaṃ rūpayati dassetīti **rūpaka**muccate. Upamānassa upamānopameyyānamabhedāropanena **tirobhūto** apākaṭo **bhedo** nānattaṃ yassāti tādisī **upameva** yathāvuttalakkhaṇā **rūpaka**muccate ‘‘rūpaka’’nti. ‘‘Padambuja’’nti ettha padameva ambujasadisattā ambujaṃ rupyate. Ityupameyyopamānabhūtānaṃ padambujānamabhedāropanena upamānopameyyagatasādhammasaṅkhātāyapi upamāya bhedo vijjamānopi tirohito. Na tu āvibhūto [abbhuto (ka.)] ‘‘padaṃ ambujamive’’ti. Sā copamā tathāvidhā upamānopameyyānamabhedamāyāti nāmāti rūpakamuccateti adhippāyo.

**212**. Idāni uddiṭṭhakkamena rūpakālaṅkāraṃ dasseti **‘‘upamāno’’**ccādinā. **Upamānopameyyānaṃ** anantaraniddiṭṭhaupamānopameyyānaṃ **abhedassa** sabhāvato bhede satipi vibhūtasadisattaṃ nissāya ‘‘so eso, eso so’’ti vattārehi parikappitassa abhedassa **nirūpanā**

upamānopameyyapadatthesu buddhiyā āropanaṃ nissāya **tirobhūtabhedā** ‘‘padaṃ ambujamivā’’ti evaṃ pākaṭanānattaṃ vinā ‘‘padambuja’’nti tirohitabhedā **upameva** padatthānaṃ sādhammasaṅkhātā upamā eva **rūpakaṃ** iti vuccate. Vibhūtasadisattaṃ nissāya upamānopameyyavatthūni abhedena gayhanti. Tesamabhedaggahaṇeneva te nissāya pavattamānabhinnasādhammasaṅkhātāya upamāyapi bhedo tirohito hoti. Evaṃ tirobhūtanānattavantasādhammasaṅkhātā upamā eva vatthūnamabhedaṃ dīpetīti rūpakaṃ nāma hotīti adhippāyo. Tirobhūto bhedo yasseti ca, abhedaṃ rūpayati pakāsetīti ca vākyaṃ.

213. **Asesavatthuvisayaṃ, ekadesavivatti ca;**
**Taṃ dvidhā puna paccekaṃ, samāsādivasā tidhā**.

**213**. Tassa bhedaṃ niddisati **‘‘asesa’’**iccādinā. Asesavatthu visayo yassa taṃ tathāvidhañca, **ekadese** avayave vivattatīti ekadesavivatti ceti taṃ rūpakaṃ dvidhā, puna **paccekaṃ** visuṃ visuṃ **samāsādivasā** upamānopameyyānaṃ katasamāsattā samāsarūpaka asamāsarūpaka samāsāsamāsarūpakavasena tidhā siyā.

**213**. **‘‘Asesi’’**ccādi. **Taṃ** rūpakaṃ asesavatthuvisayaṃ ekadesavivatti cāti dvidhā hoti, puna paccekaṃ taṃ dvayampi **samāsādivasā** samāsarūpakaṃ asamāsarūpakaṃ samāsāsamāsarūpakañceti imesaṃ bhedena tidhā hoti. Asesaṃ vatthu visayo asseti ca, ekadese vivattatīti ca, ekaṃ ekaṃ patīti ca, samāso samāsarūpakaṃ ādi yesamiti ca, tesaṃ vaso bhedoti ca, tīhi pakārehīti ca viggaho.

**Asesavatthuvisayasamāsa**

214. **Aṅgulīdalasaṃsobhiṃ, nakhadīdhitikesaraṃ;**
**Sirasā na piḷandhanti, ke munindapadambujaṃ**.

**214**. Udāharati **‘‘aṅguli’’**ccādi. Aṅgulīhiyeva upamānagammattā siniddhatambāhi **dalehi** pattehi **saṃsobhiṃ** accantaṃ virocamānaṃ nakhānaṃ **dīdhitiyo** kiraṇā eva kesarāni yattha tādisaṃ munindassa padameva ambujaṃ **sirasā** muddhanā **ke** nāma janā **na piḷandhanti** pasādhanavasena na dhārentīti. Idamasesavatthuvisayaṃ samāsarūpakaṃ aṅgino padassa aṅgānamaṅgulyādīnamasesānaṃ rūpanato. Evamuparipi yathāyogaṃ.

**214**. Idāni udāharati **‘‘aṅguli’’**ccādi. **Aṅgulīdalasaṃsobhiṃ** aṅgulisaṅkhatehi pattehi saṃsobhiṃ **nakhadīdhitikesaraṃ** nakharaṃsisaṅkhatakesaraṃ munindapadambujaṃ sirasā ke na piḷandhanti. Visesyabhūtaṃ caraṇaṃ visesanabhūtā aṅgulī nakhadīdhiti ceti imesaṃ upamābhūtehi ambujadalakesarehi abhedakappanāya ekattaṃ gahetvā samāseneva niddiṭṭhattā idaṃ asesavatthuvisayasamāsarūpakaṃ nāma. Aṅguliyo eva dalānīti ca, tehi saṃsobhīti ca, nakhesu dīdhitiyoti ca, tā eva kesarāni asseti ca vākyaṃ.

**Asesavatthuvisayaasamāsa**

215. **Ratanāni guṇā bhūrī, karuṇā sītalaṃ jalaṃ;**
**Gambhīrattamagādhattaṃ, paccakkho’yaṃ jino’mbudhi**.

**215**. **‘‘Ratanāni’’**iccādi. Ayaṃ **jino** sammāsambuddho, **paccakkho** na parokkho amhākaṃ **ambudhi** sāgaro. Kathaṃ? Ye tassa **bhūrī** bahavo **guṇā** mettādayo, te **ratanāni** atulyadullabhadassanādisādhammena. Yā tassa karuṇā, sā sītalaṃ jalaṃ sakalajanasantāpāpahattasādhammena. Yaṃ tassa **gambhīratta**manuttānatā lābhādīsu, taṃ **agādhatta**makalalambhaso ambudhiṭṭhatāsādhammenāti idamasesavatthuvisayaṃ asamāsarūpakaṃ.

**215**. **‘‘Ratanāni’’**ccādi. Ayaṃ jino amhākaṃ paccakkho **ambudhi** sāgaro, tathā hi tassa **bhūrī guṇā** sīlasamādhiādayo **ratanāni** cittīkatādisādhammato ratanāneva, **karuṇā** anaññasādhāraṇakaruṇā **sītalaṃ jalaṃ** santāpavinodanasādhammena sītalajalameva hoti, **gambhīrattaṃ** lābhālābhādīsu ekākāratā **agādhattaṃ** gambhīratā eva hoti. Idaṃ

asesavatthuvisayaasamāsarūpakaṃ. ‘‘Bhūrī’’ti abyayaṃ.

**Asesavatthuvisayamissaka**

216. **Candikā mandahāsā te, muninda vadaninduno;**
**Pabodhayatya’yaṃ sādhu-manokumudakānanaṃ**.

216. **‘‘Candikā’’**iccādi. **‘‘Muninda’’**iccāmantanaṃ, te vadanameva indu **vadaninduno** iti samāsarūpakaṃ, ayaṃ mandahāsā **candikā** candakantiyo, asamāsarūpakaṃ. Sādhūnaṃ manāniyeva **kumudāni** keravāni, samāsarūpakaṃ. Tesaṃ **kānanaṃ vanaṃ, pabodhayati** vikāsayatīti idaṃ samāsāsamāsarūpakaṃ.

216. **‘‘Candi’’**ccādi. He **munindate** tuyhaṃ **vadaninduno** mukhacandassa **mandahāsā** mandamihitabhūtā **candikā** candakantiyo, ‘‘aya’’nti jātyekavacanena mandahāsacandikā niddiṭṭhā. Atha vā **ayaṃ** vadanindu. **Sādhumanokumudakānanaṃ** sappurisānaṃ cittasaṅkhātakeravakānanaṃ **pabodhayati** vikāsayati. ‘‘Candikā mandahāsā’’ti asamāsarūpakaṃ. ‘‘Vadaninduno’’ti ca ‘‘manokumudakānana’’nti ca samāsarūpakaṃ. Tasmā idaṃ asesavatthuvisayasamāsāsamāsarūpakaṃ. Mandā ca te hāsā cāti ca, vadanameva indūti ca, sādhūnaṃ manānīti ca, tāniyeva kumudānīti ca, tesaṃ kānanamiti ca viggaho.

217. **Asesavatthuvisaye, pabhedo rūpake ayaṃ;**
**Ekadesavivattimhi, bhedo dāni pavuccati**.

217. Nigamayati **‘‘asesi’’**ccādinā. Dutiyassa pabhedaṃ vattuṃ paṭijānāti **‘‘eki’’**ccādinā.

217. **‘‘Asese’’**ccādi. Asesavatthuvisaye rūpake **ayaṃ** ‘‘aṅgulīdalasaṃsobhiṃ’’iccādikaṃ udāharaṇattayaṃ pabhedo hoti. Idāni ekadesavivattimhi rūpake **bhedo** viseso pavuccati.

**Ekadesavivattisamāsa**

218. **Vilāsahāsakusumaṃ, rucirādharapallavaṃ;**
**Sukhaṃ ke vā na vindanti, passantā munino mukhaṃ**.

218. **‘‘Vilāsa’’**iccādi. Vilāsena yutto hāsoyeva kusumaṃ yassa. **Ruciro** manuñño adharoyeva pallavo yassa. Tādisaṃ munino mukhaṃ passantā **ke** nāma janā sukhaṃ na vindanti sabbepīti. Idaṃ aṅgāni hāsādīni rūpayitvā mukhamaṅgi na rūpitanti ekadesavivattisamāsarūpakaṃ. Evaṃ uparipi yathāyogaṃ.

218. **‘‘Vilāsi’’**ccādi. **Vilāsahāsakusumaṃ** līlāyuttahāsasaṅkhatapupphaṃ **rucirādharapallavaṃ** manuññaadharasaṅkhātakisalayaṃ munino mukhaṃ passantā **ke vā** ke nāma janā **sukhaṃ na vindanti** pītisukhaṃ nānubhonti, anubhavanteva. Visesanabhūtānaṃ hāsaadharānaṃ upamābhūtakusumapallavehi abhedaṃ dassetvā visesyabhūtassa mukhassa aññataraupamāvatthunā abhedena avuttattā abhedāropanaṃ ekadeseyeva vivattīti idaṃ ekadesavivattisamāsarūpakaṃ. Vilāsena yutto hāsoti ca, soyeva kusumaṃ asseti ca, ruciro ca so adharo ceti ca, soyeva pallavo asseti ca vākyaṃ.

**Ekadesavivattiasamāsa**

219. **Pādadvandaṃ munindassa, dadātu vijayaṃ tava;**
**Nakharaṃsī paraṃ kantā, yassa pāpajayaddhajā**.

219. **‘‘Pāda’’**iccādi. **Munindassa** vijayino pādadvandaṃ tava **vijayaṃ** paṭipakkhaparābhavaṃ dadātu. Kīdisaṃ? Yassa **para**maccantaṃ **kantā** manuññā nakharaṃsī **pāpānaṃ** lobhādīnaṃ jaye ussitā **dhajā** ketavoti. Idamekadesavivattiasamāsarūpakaṃ.

**219**. **‘‘Pāde’’**ccādi. **Yassa** sambuddhassa **paraṃ** atisayena **kantā** manuññā **nakharaṃsī** caraṇanakhakantiyo **pāpajayaddhajā** pāpavijaye ussāpitadhajāyeva honti, tassa munindassa **pādadvandaṃ** caraṇayugaḷaṃ **tava** tuyhaṃ **vijayaṃ** paṭipakkhaparābhavaṃ dadātūti. Nakharaṃsīnaṃ upamābhūtadhajehi abhedamāropetvā ‘‘pādadvanda’’miti anirūpitattā ekadesavivattiasamāsarūpakaṃ nāma. Pāpānaṃ jayoti ca, tasmiṃ dhajāti ca viggaho.

**Ekadesavivattimissaka**

220. **Sunimmalakapolassa, munindavadaninduno;**
**Sādhuppabuddhahadayaṃ, jātaṃ keravakānanaṃ**.

**220**. **‘‘Sunimmala’’**iccādi. Sunimmalo kapolo yassa, tassa munindavadaninduno sādhūnaṃ **pabuddhaṃ** dhammāvabodhavasena vikasitaṃ **hadayaṃ** cittaṃ keravakānanaṃ jātanti ekadesavivattisamāsāsamāsarūpakaṃ.

**220**. **‘‘Sunimmali’’**ccādi. Sunimmalakapolassa munindavadaninduno **sādhuppabuddhahadayaṃ** sajjanānaṃ catusaccāvabodhena pasannamānasaṃ **keravakānanaṃ** kumudavanaṃ jātanti. Vadanahadayānaṃ upamābhūtehi indukeravehi abhedāropanaṃ katvā kapolassa maṇḍalādīhi upamāvisesehi anirūpitattā ekadesavivattisamāsāsamāsarūpakaṃ. Ettha samāso nāma vadanindūnameva. Asamāso nāma hadayakeravānamevāti. Tathā hi rūpakavisaye samāsāsamāsattaṃ upamānopameyyapadānaṃ dvinnamevāti. Suṭṭhu nimmaloti ca, so kapolo assāti ca, munindavadanameva indūti ca, pabuddhañca taṃ hadayañcāti ca, sādhūnaṃ pabuddhahadayamiti ca, keravānaṃ kānanamiti ca vākyaṃ.

221. **Rūpakāni bahūnyeva, yuttāyuttādibhedato;**
**Visuṃ na tāni vuttāni, etthe’va’ntogadhāni’ti**.

221. Ettakoyeva kiṃ rūpakabhedoti āha
**‘‘Rūpakāni’’**ccādi; Subodhaṃ; Tattha –

‘‘Sitapupphujjalaṃ lola-nettabhiṅgaṃ tavānanaṃ;
Kassa nāma mano dhīra, nākaḍḍhati manohara’’nti.

Yuttarūpakaṃ yuttattā pupphabhiṅgānaṃ, tadanusārena ayuttarūpakādipi viññeyyanti.

**221**. Rūpakāni punapi santīti dassetumāha **‘‘rūpakāni’’**ccādi. Rūpakāni **yuttāyuttādibhedato** yuttarūpakaayuttarūpakādibhedena bahūni eva honti, **tāni** rūpakāni **ettheva** rūpake antogadhāni. **Iti** tasmā kāraṇā tāni visuṃ na vuttāni. Anto majjhe gadhāni pavattānīti viggaho.

‘‘Sitapupphujjalaṃ lola-nettabhiṅgaṃ tavānanaṃ;
Kassa nāma mano dhīra, nākaḍḍhati manohara’’nti.

Ettha pupphabhiṅgānaṃ aññamaññayuttattā yuttarūpakaṃ nāma.

He dhīra **sitapupphujjalaṃ** mandahasitasaṅkhātehi kusumehi vijotantaṃ lolanettabhiṅgaṃ manoharaṃ tavānanaṃ kassa nāma mano nākaḍḍhatīti. Imassa paṭipakkhato ayuttarūpakaṃ veditabbaṃ.

222. **Candimā’kāsapaduma-miccetaṃ khaṇḍarūpakaṃ;**
**Duṭṭha’mambhoruhavanaṃ, nettāni’ccādi sundaraṃ**.

**222**. Rūpakassa virodhāvirodho upamāyamivo’hituṃ sakkāti upalakkheti **‘‘candimā’’**iccādinā. Ettha ākāsassa taḷāke rūpite candassa padumattaṃ rūpakaṃ yuttanti etaṃ khaṇḍarūpakaṃ duṭṭhaṃ, ‘‘ambhoruhavanaṃ nettāni’’ccādi tu vacanabhedepi sundaraṃ.

**222**. Rūpake dosādosaṃ upamāyaṃ viya parikappetvā gahetabbanti upadisanto āha **''candimi''**ccādi. **''Candimā** cando ākāsapaduma''nti etaṃ **khaṇḍarūpakaṃ** ākāsassa taḷākattena anirūpitattā khaṇḍarūpakaṃ nāma. **Duṭṭhaṃ** khaṇḍitopamā viya dosaduṭṭhaṃ nāma. **''Ambhoruhavanaṃ** nīluppalavanaṃ nettānī''tiādikaṃ upamānopameyyānaṃ vacananānattepi sundarameva.

**223. Pariyanto vikappānaṃ, rūpakasso'pamāya ca;**
**Natthi yaṃ tena viññeyyaṃ, avutta'manumānato**.

**223**. Kimettakā evopamārūpakabhedā? Neti paridīpento avuttaṃ atidisati **''pariyanto''**iccādinā. Rūpakassa upamāya ca **vikappānaṃ** pabhedānaṃ **pariyanto** avasānaṃ natthi **yaṃ** yasmā kāraṇā, **tena** kāraṇena **avuttaṃ** ihānupātaṃ vikappajātaṃ sabbavikappabyāpakasāmaññalakkhaṇānugatarūpakavikappānusārena viññeyyaṃ. Kasmā? **Anumānato** yathāvuttavikappasaṅkhātaliṅgato avuttasesarūpakāvagamasaṅkhātena anumānañāṇenāti attho.

**223**. Idāni imesameva upamārūpakānaṃ avuttānantabhedo vuttānusāreneva ñātabboti dassetumāha **''pariyanto''**iccādi. **Rūpakassa ca** rūpakālaṅkārassa ca **upamāya ca** upamālaṅkārassa ca **vikappānaṃ** vividhākārena kappitapakkhānaṃ **pariyanto** koṭi **yaṃ** yasmā natthi, **tena** kāraṇena **avuttaṃ** imasmiṃ subodhālaṅkāre avuttapakkhaṃ samūhaṃ **anumānato** anumānañāṇena viññeyyanti. Upamārūpakānaṃ sakalamavuttapakkhaṃ byāpetvā ṭhitaṃ sāmaññalakkhaṇaṃ anatikkamitvā vuttehi tehi tehi pakkhasaṅkhātehi liṅgehi siddhānumānañāṇena sāmaññalakkhaṇe antogadhānamanuttarūpakasaṅkhātānumeyyānaṃ avabodho sakkāti adhippāyo. Rūpakassa pana upamantogadhattā upamāya niddiṭṭhadosādosaṃ dvinnamapi uttānuttapakkhassa sādhāraṇaṃ hoti.

**224. Punappunamuccāraṇaṃ, ya'matthassa padassa ca;**
**Ubhayesañca viññeyyā, sā'ya'māvutti nāmato**.

**224**. Āvuttimadhikiccāha **''puna''**iccādinā. **Atthassa** abhidheyyassa **padassa** saddassa ca **ubhayesaṃ** atthapadānañca **punappunaṃ** bhiyyo bhiyyo yaṃ uccāraṇaṃ, **sāyaṃ** tividhā nāmato āvutti viññeyyā, uccāraṇavasena ā punappunaṃ vattana**māvuttī**ti.

**224**. Idāni āvuttiṃ dasseti **''punappune''**ccādinā. **Atthassa** saddābhihitaatthassa ca padassa ca **ubhayesaṃ** atthapadānañca yaṃ punappunuccāraṇaṃ, **sā ayaṃ** tividhā nāmato āvutti iti viññeyyā. **Punappune**ti etadabyayaṃ kriyābāhulye vattate. Uccāraṇavasena ā punappunaṃ vattana**māvutti**.

### Atthāvutti

**225. Mano harati sabbesaṃ, ādadāti disā dasa;**
**Gaṇhāti nimmalattañca, yasorāsi jinassa'yaṃ**.

**225**. Udāharati **''mano''**iccādi. Jinassa ayaṃ yasorāsi **sabbesaṃ** janānaṃ **mano** cittaṃ harati, dasa disā ādadāti sabbadā [sabbadhā (ka.)] taṃvisayattā, **nimmalattaṃ** nimmalabhāvaṃ gaṇhāti, ettha gahaṇalakkhaṇassa [dasagahaṇalakkhaṇassa (ka.)] atthassa anekehi pariyāyavacanehi āvattitattā ayaṃ atthāvutti.

**225**. Udāharati **''mano harati''**ccādinā. Jinassa ayaṃ yasorāsi **sabbesaṃ** sattānaṃ **mano** cittaṃ **harati** gaṇhāti, dasa disā **ādadāti** avisayaṭṭhānābhāvato gaṇhāti, **nimmalattañca** bhūtaparisuddhaguṇena nipphannattā gaṇhāti. Ettha ''gaṇhātī''ti ekassevatthassa ''harati, ādadāti, gaṇhātī''ti aññehi pariyāyavacanehi āvattitattā ayamatthāvutti nāma. Niggato malehīti ca, tassa bhāvoti ca, yasaso rāsiiti ca viggaho.

### Padāvutti

**226. Vibhāsenti disā sabbā, munino dehakantiyo;**
**Vibhā senti ca sabbāpi, candādīnaṃ hatā viya.**

**226. ‘‘Vibhāsenti’’**ccādi. Munino dehakantiyo sabbā disā **vibhāsenti** visesena dīpenti, yato evaṃ tasmā kāraṇā candādīnaṃ sabbāpi **vibhā** sobhā **hatā** pahatā viya **senti** pavattantīti padāvutti.

**226. ‘‘Vibhāsenti’’**ccādi. Munino dehakantiyo sabbā disā **vibhāsenti** yasmā visesena pakāsenti, tasmā candādīnaṃ sabbāpi **vibhā** kantiyo **hatā** pahatā viya **senti** pavattanti ca, ‘‘vibhāsentī’’ti padasseva āvattanato ayaṃ padāvutti nāma. Dehe kantiyoti vākyaṃ.

**Ubhayāvutti**

**227. Jitvā viharati klesa-ripuṃ loke jino ayaṃ;**
**Viharatyā’rivaggo’yaṃ, rāsībhūtova dujjane.**

**227. ‘‘Jitvā’’**iccādi. Ayaṃ jino klesaripuṃ jitvā loke **viharati** pavattati, ayaṃ tena jito **arivaggo** sattusamūho dujjane rāsībhūto viya tato aladdhappatiṭṭhattā. ‘‘Viharatī’’ti atthassa padānañca āvuttito ubhayāvutti.

**227. ‘‘Jitvā’’**iccādi. Ayaṃ jino klesaripuṃ jitvā loke viharati, ayaṃ **arivaggo** klesaripusamūho dujjane rāsībhūtova viharatīti. Vāsasaṅkhatassa atthassa ca ‘‘viharatī’’ti padassa ca puna [punappunaṃ (?)] uccāraṇato ayaṃ ubhayāvutti nāma hoti. Kleso eva ripūti ca, arīnaṃ vaggoti ca, arāsi rāsi abhavīti ca, kucchito janoti ca vākyaṃ.

**228. Ekattha vattamānampi, sabbavākyopakārakaṃ;**
**Dīpakaṃ nāma tañcādi-majjhantavisayaṃ tidhā.**

**228.** Dīpakaṃ paridīpayamāha **‘‘ekatthe’’**ccādi. **Ekattha** vākyassādo majjhe ante vā **vattamānampi** kriyājātyādikaṃ **sabbassa** abhimatassa kassaci **vākyassa** kriyākārakasambandhābhidhāyino padasantānassa upakārakaṃ vākyatthānvayavasena **dīpakaṃ nāma,** dīpo viya ekadese vattitopi sakalapadatthavasena sabbavākyaṃ dīpayati pakāsetīti. **Tañca** dīpakaṃ ādi ca majjhañca antañca visayo gocaro yassa tādisaṃ **tidhā** ādidīpakaṃ majjhadīpakaṃ antadīpakanti tividhaṃ hotīti attho, tampi kriyādīnaṃ vasena paccekaṃ tividhaṃ hoti.

**228.** Idāni dīpakālaṅkāraṃ dasseti **‘‘ekatthe’’**ccādinā. **Ekattha** vākyassa ādimajjhāvasānesvekasmiṃ **vattamānampi** kriyājātiguṇattayaṃ **sabbavākyopakārakaṃ** vattumicchitakriyākārakasambandhappakāsakapadasantānasaṅkhātavākyassa vākyatthāvabodhavasena payojanaṃ **dīpakaṃ nāma** ekaṭṭhāne ṭhatvā visayībhūtasabbaṭṭhānagatadabbapakāsakapadīpasamānattā dīpakaṃ nāma hoti. **Tañca** dīpakaṃ **ādimajjhantavisayaṃ** vākyassa ādivisayaṃ majjhavisayaṃ antavisayañceti tidhā hoti. Etesu ekekamapi kriyājātiguṇabhedena punapi tividhaṃ hotīti viññeyyaṃ. Dīpetīti dīpo, padīpo. Paṭibhāgatthe kappaccayena dīpo viyāti **dīpakaṃ**. Vākyassa ādi ca majjhañca antañceti ca, taṃ visayo asseti ca vākyaṃ.

**Ādidīpaka**

**229. Akāsi buddho veneyya-bandhūnamamitodayaṃ;**
**Sabbapāpehi ca samaṃ-nekatitthiyamaddanaṃ.**

**229.** Udāharati **‘‘akāsi’’**ccādi. Buddho **veneyyā** vinetabbāyeva bandhavo tesaṃ **amita**maparimitaṃ **udaya**mabhivuddhiṃ akāsi. Na kevalaṃ tameva, sabbapāpehi **samaṃ** ekato anekānaṃ titthiyānaṃ maddanañca akāsīti. Iha ‘‘akāsī’’ti kriyāpadenādivattinā sabbameva vākyaṃ dīpayatīti kriyādidīpakametaṃ.

**229**. **‘‘Akāsi’’**ccādi. Buddho veneyyabandhūnaṃ **amitodayaṃ** pamāṇarahitābhivuddhiṃ akāsi. Na kevalaṃ tameva, **samaṃ** ekakkhaṇe sabbapāpehi sahānekatitthiyamaddanañca akāsīti. Vākyādimhi kriyāya ṭhitattā idaṃ kriyādidīpakaṃ nāma. Amito ca so udayo ceti ca, anekā ca te titthiyā ceti ca, tesaṃ maddanamiti ca viggaho.

**Majjhedīpaka**

230. **Dassanaṃ munino sādhu-janānaṃ jāyate’mataṃ;**
**Tadaññesaṃ tu jantūnaṃ, visaṃ niccopatāpanaṃ**.

**230**. **‘‘Dassana’’**miccādi. Munino dassanaṃ sādhujanānaṃ **amataṃ** nibbānaṃ nāma jāyate amatassa sādhanato, **tehi** sādhujanehi aññesaṃ jantūnaṃ niccamupatāpetīti **niccopatāpanaṃ** visaṃ jāyate, tasmiṃ manopadosassa visasadisattā nirayādidukkhāvahabhāvatoti. Kriyāmajjhadīpakametaṃ.

**230**. **‘‘Dassana’’**miccādi. Munino dassanaṃ sādhujanānaṃ **amataṃ** amatasaṅkhātanibbānassa ekantakāraṇattā kāriyopacārena amataṃ bhūtaṃ jāyate, **tadaññesaṃ** tehi sādhujanehi aññesaṃ jantūnaṃ tu **niccopatāpanaṃ** satatamupatāpakaraṇato **visaṃ jāyate** visatulyapaṭighakāraṇattā kāriyopacārena visaṃ bhavatīti. Idaṃ kriyāya majjhe ṭhitattā kriyāmajjhadīpakaṃ. Sādhavo ca te janā ceti ca, tehi aññeti ca vākyaṃ.

**Antadīpaka**

231. **Accantakantalāvaṇya-candātapamanoharo;**
**Jinānanindu indu ca, kassa nā’nandako bhave**.

**231**. **‘‘Accante’’**ccādi. Accantaṃ **kantaṃ** manuññaṃ **lāvaṇyaṃ** piyabhāvo, tameva, tamiva vā**candātapo** candikā, tena manoharo jinānanindu **indu** cando ca **kassa** janassa ānandako na bhavatīti. Kriyāntadīpakaṃ.

**231**. **‘‘Accanti’’**ccādi. **Accantakantalāvaṇyacandātapamanoharo** atisayena manuññapiyabhāvasaṅkhātavilāsanāmakena candakiraṇena, no ce, atisayena manuññapiyatāsaṅkhātavilāsasadisena candakiraṇena manoharo **jinānanindu** sambuddhassa mukhacando **ca indu** ca pakaticando ca kassa ānandako na bhave. Idaṃ kriyāya ante ṭhitattā kriyāntadīpakaṃ nāma. Antaṃ atikkantanti ca, tañca taṃ kantañceti ca, lavaṇassa bhāvo lāvaṇyaṃ, madhurabhāvo, taṃsadisattā accantakantañca taṃ lāvaṇyañcāti ca, candassa ātapo kiraṇoti ca, accantakantalāvaṇyameva candātapoti ca, candapakkhe accantakantalāvaṇyamiva ca so candātapo cāti ca, tena manoharoti ca, jinānanameva indūti ca vākyaṃ. Iminā kriyādīpakattayeneva avuttajātidīpakaguṇadīpakānipi ñātabbāni.

**Mālādīpaka**

232. **Hotā’vippaṭisārāya,**
**Sīlaṃ pāmojjahetu so;**
**Taṃ pītihetu, sā cā’yaṃ,**
**Passaddhādipasiddhiyā**.

**232**. Ādidīpakādīsupi tesu payogakkamena pakārantaramatthīti vadati **‘‘hoti’’**ccādi. **Sīlaṃ** pañcasīlādikaṃ, **avippaṭisārāya** pacchānutāpābhāvāya hoti, **so** avippaṭisāro **pāmojjassa** uppannamattāya pītiyā hetu hoti, **taṃ** pāmojjaṃ **pītiyā** balavabhūtāya hetu hoti, **sā cāyaṃ** pīti **passaddhādīnaṃ** passaddhisukhādīnaṃ **pasiddhiyā** nipphattiyā hotīti yojanīyaṃ.

**232**. Idāni navasu dīpakesu payogavisesena sādhetabbe aññappakāre dasseti **‘‘hoti’’**ccādinā. **Sīlaṃ** surakkhitaṃ pañcaṅgadasaṅgādisīlaṃ avippaṭisārāya hoti, **so** avippaṭisāro **pāmojjahetu** hoti

uppannamattāya taruṇapītiyā kāraṇaṃ bhavati, **taṃ** pāmojjaṃ **pītihetu** balavapītikāraṇaṃ hoti, **sā ayañca** pīti **passaddhādipasiddhiyā** kāyapassaddhicittapassaddhiādīnaṃ siddhiyā hetu hoti. Na vippaṭisāro avippaṭisāro, **na**saddo pasajjapaṭisedhe vattate. Pamuditassa bhāvoti ca, tassa hetūti ca, passaddhi ādi yesaṃ sukhādīnanti ca, tesaṃ pasiddhīti ca viggaho.

233. **Iccā'didīpakattepi, pubbaṃ pubbamapekkhinī;**
**Vākyamālā pavattāti, taṃ mālādīpakaṃ mataṃ**.

**233**. Kimidaṃ tava pakārantaramiccāha **''iccādi''**ccādi. **Icce**vamimaṃ yaṃ taṃ mālādīpakaṃ mataṃ. Nanu kriyādidīpakametamiccāha **''ādidīpakattepī''**ti. Yajjapyādidīpakametaṃ **pubbaṃ pubbaṃ** vākyaṃ ''hotāvippaṭisārāya sīla''ntiādikaṃ apekkhinī apekkhamānā **vākyānaṃ** yathāvuttānaṃ **mālā** paramparā pavattāti. Taṃ yathāvuttaṃ mālādīpakaṃ mataṃ, nādidīpakanti.

**233**. **''Iccādi''**ccādi. **Ādidīpakattepi** kriyādidīpakabhāve satipi **vākyamālā** anekavākyena sambajjhamānā paramparā **pubbaṃ pubbaṃ** ''hotāvippaṭisārāyā''tiādikaṃ vākyaṃ apekkhinī pavattā. **Iti** idaṃ anantaragatappakāraṃ dīpakaṃ ''mālādīpaka''nti matanti. Ādimhi dīpakamiti ca, visayopacārena ādi ca taṃ dīpakañcāti ca, mālā eva dīpakamiti ca vākyaṃ.

234. **Aneneva pakārena, sesānamapi dīpake;**
**Vikappānaṃ vidhātabbā-nugatī suddhabuddhibhi**.

**234**. Avutte dīpakavikappe atidisanto nigameti **''aneni''**ccādinā. **Aneneva** anantarā vuttena **pakārena** vidhinā **dīpake** dīpakavisaye [dīpakavisese (ka.)] **sesāna**mavuttānaṃ **vikappānaṃ** jātyādidīpakādibhedānaṃ **anugati** avabodho **suddhabuddhibhi** parisuddhamatīhi kavīhi **vidhātabbā** kātabbāti.

**234**. Idāni avuttadīpakānipi atidisati **''anenevi''**ccādinā. **Aneneva pakārena** yathāvuttadīpakappakārena **dīpake** dīpakavisaye **sesānaṃ api** vikappānaṃ avuttajātidīpakaguṇadīpakasaṅkhātānaṃ pakkhānaṃ jātyādidīpakaguṇādidīpakādīnaṃ channaṃ mālādīpakānañca **anugati** avabodho **suddhabuddhibhi** kavīhi **vidhātabbā** vuttānusāreneva kātabbā. Visesato asaṅkarato kappīyantīti ca, suddhā buddhi yesanti ca vākyaṃ.

235. **Visesavacanicchāyaṃ,**
**Nisedhavacanaṃ tu yaṃ;**
**Akkhepo nāma so'yañca,**
**Tidhā kālappabhedato**.

**235**. Akkhepamupakkhipati **''visesi''**ccādinā. **Visesassa** yassa kassaci vacanicchāyaṃ yaṃ **nisedhassa** paṭisedhassa **vacanaṃ** vutti, **so** akkhepo nāma akkhipanaṃ paṭisedhoti katvā. **Soya**makkhepo ca **kālappabhedato** atītādito **tidhā** tippakāro.

**235**. Idāni akkhepaṃ dasseti **''visese''**ccādinā. **Visesavacanicchāyaṃ tu** yassa kassaci padatthavisesassa kathanicchāya eva yaṃ **nisedhavacanaṃ** paṭisedhavacanaṃ atthi, **so** paṭisedho **akkhepo** nāma akkhepālaṅkāro nāma. **Ayañca** akkhepo **kālappabhedato** atītādikālavisesena tidhā hoti. Visesassa kassaci vacananti ca, tasmiṃ icchāti ca, nisedhassa paṭisedhassa vacanamiti ca, akkhipanaṃ paṭikkhipananti ca, kālassa kriyāya vā pabhedoti ca vākyaṃ.

236. **Ekākī'nekasenaṃ taṃ, māraṃsavijayījino;**
**Kathaṃ ta'matha vā tassa, pāramībalamīdisaṃ**.

Atītakkhepo.

**236**. **''Ekāki''**ccādi. So jino **ekākī** eko samāno anekasenaṃ taṃ māraṃ **vijayi** parājesi, taṃ kathaṃ yujjate. Atha vā kiṃ na yujjate, yato **tassa** jinassa **pāramī** samatiṃsavidhā pāramitā eva

balaṃ **īdisaṃ** yādisaṃ tassa vijayakāraṇanti. Ettha ekākittakāraṇasāmatthiyā māravijayāyogabuddhi ‘‘sasenaṃ māraṃ vijitavāti kathaṃ yujjatī’’ti evamākārā atītā akkhittāti atītakkhepoyaṃ.

**236**. Idāni udāharati **‘‘ekāki’’**ccādinā. **Sa jino** so sabbaññū **ekākī** asahāyo adutiyo anekasenaṃ taṃ māraṃ **vijayī** ajinīti, taṃ kathaṃ yujjati. Atha vā yujjateva, **tassa** jinassa **pāramībalaṃ** samatiṃsapāramībalaṃ samatiṃsapāramītāsaṅkhatasenā **īdisa**mīdisāti. Buddhassa adutiyabhāvañca mārassa saparivārabhāvañca nissāya kassaci uppannā ‘‘ekākinā kathamanekaseno māro jito’’ti viparītabuddhi atītamāravijayavisayattā atītā hoti, ‘‘tassa pāramībalaṃ īdisa’’nti atthavisesassa kathanicchāya ‘‘atha vā’’ti niddiṭṭhapaṭisedhavacanena akkhittanti atītassa akkhepanato atītakkhepo nāma.

237. **Kiṃ citte’jāsamugghātaṃ,**
**Appatto’smiti khijjase;**
**Paṇāmo nanu soyeva,**
**Sakimpi sugate kato**.

Vattamānakkhepo.

**237**. **‘‘Kiṃ citte’’**ccādi. Citta **ejāya** taṇhāya samugghātaṃ sabbathā appavattiṃ appattosmīti kiṃ khijjase, tuccho tava khedo. Sugate **sakimpi** ekavārampi kato paṇāmo **soyeva** taṇhāya samugghātoyeva nanu ekantakāraṇattā tassāti vattamānakkhepoyaṃ vattamānassa khedassākkhitattā.

**237**. **‘‘Kiṃ citte’’**ccādi. He **citta ejāsamugghātaṃ** ejāsaṅkhatāya taṇhāya samucchedapahānaṃ appattosmīti kiṃ khijjase, tuccho tava khedo. Tathā hi **sugate** buddhavisaye sakimpi kato paṇāmo **soyeva nanu** taṇhāsamucchedassa ekantakāraṇattā kāraṇakāriyānamabhedabuddhiyā so ejāsamugghātoyeva kiṃ na bhavati, bhavatyeva. ‘‘Paṇāmo’’tyādivisesakathanādhippāyena ‘‘kiṃ khijjase’’ti cittassa vattamānakhedassa paṭisedhitattā ayaṃ vattamānakkhepo nāma. Ejāya samugghātoti vākyaṃ.

238. **Saccaṃ na te gamissanti, sivaṃ sujanagocaraṃ;**
**Micchādiṭṭhiparikkanta-mānasā ye sudujjanā**.

Anāgatakkhepo.

**238**. **‘‘Sacca’’**miccādi. Sujanagocaraṃ **sivaṃ** santipadaṃ te **saccaṃ** niyataṃ na gamissanti. Ye **micchādiṭṭhiyā** sassatādikāya **parikkantaṃ** abhibhūtaṃ **mānasaṃ** cittaṃ yesaṃ tādisā suṭṭhu atisayena dujjanāti yojanīyaṃ. Ayamanāgatakkhepo bhāvino gamanassākkhittattā.

‘‘Jīvitāsā balavatī, dhanāsā dubbalā mama;
Gaccha vā tiṭṭha vā kanta, mamāvatthā niveditā’’ti [kābyādāsa 2.139].

Ayamanādarakkhepoti evamādayo tu tabbhedāyevāti upekkhitā.

**238**. **‘‘Sacca’’**miccādi. **Sujanagocaraṃ** sādhūnaṃ visayagataṃ **sivaṃ** santipadaṃ te **sacca**mekantena na gamissanti. Ke? Ye micchādiṭṭhiparikkantamānasā sudujjanā, teyevāti. ‘‘Micchādiṭṭhī’’tiādivisesassa kathanādhippāyena ‘‘te na gamissantī’’ti titthiyānaṃ bhāvino nibbānagamanassa buddhiyā paṭisiddhattā ayaṃ anāgatakkhepo nāma. Micchā viparītā ca sā diṭṭhi cāti ca, tāya parikkantaṃ mānasaṃ yesanti ca vākyaṃ.

‘‘Jīvitāsā balavatī, dhanāsā dubbalā mama;
Gaccha vā tiṭṭha vā kanta, mamāvatthā niveditā’’ –

Tyādiko anādarakkhepopi dassitātītakkhepādīhi anaññattā visuṃ na vutto. Ayaṃ panettha attho

– he **kanta** vallabha mama jīvitāsā balavatī hoti, dhanāsā dubbalā, tvaṃ gaccha vā tiṭṭha vā, **mamāvatthā** mama pakati **niveditā** viññāpitā. ‘‘Ettha mamāvatthā niveditā’’ti visesassa kathanādhippāyena ‘‘gaccha vā tiṭṭha vā’’ti iminā anādaravacanena attano vallabhassa vattamānassa anāgatassa vā gamanassa paṭisedhitattā vattamānakkhepo vā anāgatakkhepo vā hoti.

239. **Ñeyyo sotthantaranyāso,**
**Yo’ññavākyatthasādhano;**
**Sabbabyāpī visesaṭṭho,**
**Hivisiṭṭha’ssa bhedato.**

**239**. Atthantaranyāsaṃ nyāsayati **‘‘ñeyyi’’**ccādinā. **Aññavākyatthasādhano** aññassa vattumicchitassa kassaci vākyatthassa sādhano samatthako kassacideva atthassa parassa nyāso yo, so atthantaranyāso ñeyyo atthantarassa kassaci vatthuno nyāso payogoti katvā. Tassa bhedamāha **‘‘sabbe’’**ccādinā. **Assa** atthantaranyāsassa **bhedato** vikappato **hivisiṭṭhā hi**saddena visesitā sabbabyāpī ca visesaṭṭho cāti ime bhavanti. Nanu pativatthūpamāya imassa ca ko bhedoti? Saccaṃ, tathāpi ubhayattha atthantaranyāsamattena sadisattepi yattha mukhyato sāmyappatītisabbhāvo, sā pativatthūpamā. Yattha pana sādhanarūpassevatthantaranyāso, so atthantaranyāsoti pākaṭoyevubhinnaṃ bhedoti.

**239**. Idāni atthantaranyāsaṃ dasseti **‘‘ñeyya’’**ccādinā. **Yo aññavākyatthasādhano** aññavākyatthassa sādhano hoti, aññavākyatthaṃ sādheti, so atthantaranyāso sādhiyavākyatthato aññatthassa ṭhapanaṃ kathanaṃ ‘‘atthantaranyāso’’ti ñeyyo, **assa** atthantaranyāsassa **bhedato** pabhedena sabbabyāpī visesaṭṭho ca, eteyeva **hi**visiṭṭhā cāti cattāro bhavanti. Attho ca so antaro añño ceti ca, tassa nyāsoti ca, sabbaṃ byāpeti sīlenāti ca, visese padese tiṭṭhatīti ca, **hi**saddena visiṭṭhāti ca vākyaṃ.

### Hi-rahitasabbabyāpī

240. **Tepi lokahitāsattā, sūriyo candimā api** [candimārapi (sī.)];
**Atthaṃ passa gamissanti, niyamo kena laṅghyate.**

**240**. Udāharati **‘‘tepi’’**ccādi. Lokassa **hite** abhivuddhiyaṃ **āsattā** abhirattā sūriyo candimā apīti te mahantāpi **atthaṃ** udayavipariyāsa’mabhāvaṃ gamissanti, na [gamissantā puna (ka.)] tatheva tiṭṭhanti, ‘‘passe’’ti tamavabodhayati. Tathā hi niyamo ‘‘bhāvo nāma na pāyini. Sabbe saṅkhārā vayadhammino’’ti ayaṃ niyati. **Kena** nāma vatthunā **laṅghyate** atikkamituṃ sakkāti. Ayaṃ **hi**saddarahito sabbabyāpī atthantaranyāso tādisassa niyamassa sabbagatattā.

**240**. **‘‘Tepi’’**ccādi. **Lokahitāsattā** lokābhivuddhiyaṃ laggā sūriyo api candimā api tepi mahānubhāvā **atthaṃ** vināsaṃ gamissanti, **passa** etesaṃ pākaṭaṃ vināsaṃ olokehi. Tathā hi **niyamo** ‘‘sabbe saṅkhārā aniccā’’ti sabbapadatthamanatikkamma pavattaniyamo **kena laṅghyate** paccayasamuppannena kena padatthena atikkamyateti. Ayaṃ **hi**saddarahito atthagamanasaṅkhāto niyamo sabbattha gatoti sabbabyāpī atthantaranyāso. Pativatthūpamāya ca atthantaranyāsassa ca atthantaranyāsattena tulyattepi tattha sādhammapakāsattasabhāvo, ettha vuttatthassa sādhanasabhāvoti evamimesaṃ nānattaṃ subyattaṃ. **Apī**ti sambhāvanāyaṃ, dutiyo **api**saddo samuccaye.

### Hi-sahitasabbabyāpī

241. **Satthā devamanussānaṃ, vasī sopi munissaro;**
**Gatova nibbutiṃ sabbe, saṅkhārā na hi sassatā.**

**241**. **‘‘Satthā’’**iccādi. **Devamanussānaṃ** devānañca manussānañca ukkaṭṭhaparicchedavasena **satthā** diṭṭhadhammikasamparāyikehi paramatthehi yathārahaṃ anusāsatīti, **vasī** pañcahi vasitāhi atisayavasīhi vasippatto sopi munissaro **nibbutiṃ** khandhaparinibbānasaṅkhātaṃ **gato** pattoyeva,

**hi**saddo samatthane. Sabbe **saṅkhārā** paccayasamuppannā **na sassatā** na niccā uppādavayadhammattā aniccā. Ayampi **hi**saddasahitasabbabyāpī atthantaranyāso aniccatāya sabbagatattāti.

**241**. **''Satthā''**iccādi. Devamanussānaṃ ukkaṭṭhavasena **satthā** diṭṭhadhammikasamparāyikatthehi yathārahamanusāsako **vasī** vuṭṭhānaadhiṭṭhānādīsu pañcasu vasibhāvesu sātisayaṃ issariyavā so munissaro api **nibbutiṃ** khandhanibbānaṃ gato eva. **Hi** tatheva, sabbe saṅkhārā sassatā na hontīti. Ayaṃ **hi**saddasahito aniccatāya sabbagatattā sabbabyāpī atthantaranyāso. Vaso assa atthīti vākyaṃ.

### Hi-rahitavisesaṭṭha

242. **Jino saṃsārakantārā, janaṃ pāpeti nibbutiṃ;**
**Nanu yuttā gati sā'yaṃ, vesārajjasamaṅginaṃ**.

**242**. **''Jino''**iccādi. Jino saṃsāroyeva kantāro duggamattā, tato **janaṃ** sakalampi lokaṃ nibbutiṃ pāpeti. **Nanu** pasiddhiyamanumatiyaṃ vā. Sāyaṃ **gati** nibbutipāpanasaṅkhātā pavatti, vigato sārado bhayamassāti visārado, tassa bhāvo nibbhayatā [nibbhayatāya (ka.)] **vesārajjaṃ,** tena **samaṅgīnaṃ** yuttānaṃ. **Yuttā**ti anurūpāti. Ayaṃ **hi**saddavirahito visesaṭṭho atthantaranyāso, vesārajjasamaṅgīnameva tathābhāvato na sabbabyāpī.

**242**. **''Jino''**iccādi. Jino **janaṃ** sattalokaṃ saṃsārakantārā nibbutiṃ pāpeti, sā ayaṃ **gati** pavatti **vesārajjasamaṅgīnaṃ** catuvesārajjaguṇasamannāgatānaṃ tathāgatānaṃ yuttā nanūti. Ayaṃ janānaṃ nibbānaṃ pāpanā vesārajjasamaṅgīnaṃyeva āveṇikattā visesaṭṭho **hi**saddarahito atthantaranyāso. Vigato sārado bhayaṃ asseti ca, kassa bhāvoti ca, tena samaṅginoti ca vākyaṃ. **Nanū**ti pasiddhiyaṃ anumatiyaṃ vā vattate. Dvinnampi attho vuttanayena ñātabbo.

### Hi-sahitavisesaṭṭha

243. **Surattaṃ te'dharapuṭaṃ, jina rañjeti mānasaṃ;**
**Sayaṃ rāgaparītā hi, pare rañjenti saṅgate**.

**243**. **''Suratta''**miccādi. Jina **te** tava **surattaṃ** bimbaphalasamānavaṇṇattā adharapuṭaṃ **mānasaṃ** passataṃ yesaṃ kesañci **rañjeti** pīṇetīti. **Hi** samatthane, tathā hīti attho. Sayaṃ yena kenaci **rāgena** rattavaṇṇena anurāgena vā **parītā** gatā **saṅgate** attanā saṃsaṭṭhe **pare** aññe rañjenti rattavaṇṇe anuratte vā karontīti sasileso sādhano. Ayañca **hi**saddasahito visesaṭṭho atthantaranyāso tathābhāvassa tathāvidhānameva sambhavato.

**243**. **''Suratta''**miccādi. Bho **jina** te tava **surattaṃ** adharapuṭaṃ oṭṭhayugaḷaṃ **mānasaṃ** passantānaṃ [pasannacittaṃ (ka.)] cittaṃ **rañjeti** pīṇayati. **Hi** tatheva, sayaṃ **rāgaparītā** rattavaṇṇena anurāgena vā yuttā **saṅgate** attanā saṃsaṭṭhe **pare** aññe **rañjenti** rattavaṇṇe anuratte vā karonti. Idaṃ tesaṃ sabhāvameveti. Ayaṃ īdisānameva āveṇikattā visesaṭṭho **hi**saddasahito atthantaranyāso. Puṭasadisattā adharo eva puṭamiti ca, rāgena parītā yuttāti ca viggaho.

244. **Vācce gamme'tha vatthūnaṃ,**
**Sadisatte pabhedanaṃ;**
**Byatireko'ya'mapye'ko-**
**Bhayabhedā catubbidho**.

**244**. Byatirekavikappamāha **''vācce''**iccādinā. **Vatthūnaṃ** vattumicchitānaṃ kesañci vatthūnaṃ **sadisatte** kathañci vatthūnaṃ tulyatte **vācce** saddena vācakena paṭipādite atha **gamme** asaddapaṭipādite sabbatthabalena pakaraṇādinā ñāte vā, na kevalaṃ saddapaṭipādite. **Pabhedanaṃ** tesameva vatthūnaṃ visesakathanaṃ **byatireko** byatirecanaṃ puthakkaraṇanti katvā. **Ayaṃ** byatirekopi **ekobhayabhedā** ekabyatireko ubhayabyatirekoti vāccagammānaṃ paccekaṃ visesena

catubbidho.

**244**. Idāni byatirekaṃ dasseti **''vācce''**iccādinā. **Vatthūnaṃ** vattumicchitānaṃ kesañci padatthānaṃ **sadisatte** yena kenaci ākārena samānatte **vācce** vācakasaddena paṭipādanīye **atha** puna **gamme** tasmiṃyeva sadisatte atthasattisaṅkhātasāmatthiyena gammamāne **pabhedanaṃ** tesaṃyeva vatthūnaṃ nānattakathanaṃ byatireko nāma. **Ayampi** byatireko **ekobhayabhedā** byatirecanasaṅkhātaputhakkaraṇasāmaññena abhinnopi vāccagammānaṃ dvinnaṃ paccekameva ekabyatireko ubhayabyatirekoti visesena catubbidho hoti. Sadisānaṃ bhāvoti ca, pakārena bhedanaṃ kathanamiti ca, byatirecanaṃ puthakkaraṇamiti ca, eko ca ubhayo cāti ca, tesaṃ bhedo visesananti ca viggaho.

### Vāccaekabyatireka

245. **Gambhīrattamahattādi-**
**Guṇā jaladhinā jina;**
**Tulyo tva'masi bhedo tu,**
**Sarīrene'disena te**.

**245**. Udāharati **''gambhīra''**iccādi. Tvaṃ **gambhīrattaṃ** agādhatā ajjhāsayavisiṭṭhatā ca **mahattaṃ** vepullaṃ guṇamahantatā ca taṃ ādi yassa upakāritādino, tasmā guṇā **jaladhinā** sāgarena tulyo. ''Asī''tisaddapaṭipāditaṃ sadisattaṃ vuttaṃ. Bhedaṃ dasseti **''bhedo tu''**iccādinā. **Bhedo tu** viseso pana sāgarena saha **īdisena** dissamānena karacaraṇādimatā rucirena te **sarīreneva** hetunā, nāññathā, tassedisaṃ sarīraṃ natthīti. Sadisatte paṭipādite ekabyatirekoyaṃ ekasmiṃ jine vattamānena dhammena upameyyopamānabhūtajinasāgarānaṃ tassa bhedassa patīyamānattā.

**245**. Idāni tamudāharati **''gambhīratti''**ccādinā. He **jina** tvaṃ gambhīrattamahattādiguṇā jaladhinā tulyo asi. Iminā vākyena jinasāgarānaṃ dvinnaṃ saddena vāccasadisattaṃ vuttaṃ. **Bhedo tu** sāgarena saha tava viseso pana **te** tuyhaṃ **īdisena** evarūpena dissamānahatthapādādiavayavayuttena **sarīrena** sarīrahetunā hoti. Dvinnaṃ vatthūnaṃ vattabbasadisattaṃ vatvā iminā vākyena ''īdisena sarīrenā''ti ekasmiṃyeva jinapadatthe visesakathanena jaladhito jinapadatthassa visuṃ katattā sadisatte saddena vācce sati ayamekabyatireko nāma. Gambhīrassa gambhīraguṇayuttassa sāgarassa vā gambhīrajjhāsayasamaṅgino jinassa vā bhāvoti ca, mahato pakatiyā mahato sāgarassa vā guṇehi mahato jinassa vā bhāvoti ca, gambhīrattañca mahattañcāti ca, taṃ ādi yassa upakāritādinoti ca, so ca so guṇo ceti ca vākyaṃ.

### Vāccaubhayabyatireka

246. **Mahāsattā'tigambhīrā, sāgaro sugatopi ca;**
**Sāgaro'ñjanasaṅkāso, jino cāmīkarajjuti**.

**246**. **''Mahā''**iccādi. Sāgaro sugatopi cāti te ubho **mahantā sattā** makarādayo yattha sāgare, **mahantaṃ** vā **sattaṃ** sammappadhānaṃ yassa sugatassa, **atigambhīrā** atisayena agādhā iti. Sadisatābhedamāha **''sāgaro''**iccādinā. Sāgaro **añjanasaṅkāso** añjanena tulyo, kaṇhoti vuttaṃ hoti. Jino tu cāmīkarassa suvaṇṇasseva juti sobhā asseti **cāmīkarajjuti**. Vācce sadisatte ubhayabyatirekoyaṃ ubhayattha vattamānena guṇena ubhinnamupamānopameyyānaṃ bhedassa patīyamānattā.

**246**. **''Mahā''**iccādi. Sāgaro sugatopi cāti ime dve **mahāsattā** kamena timitimiṅgalādimahāsattā ca, lābhālābhādīsu anaññasādhāraṇattā mahantatādibhāvasaṅkhātasadisattayuttā ca, **atigambhīrā** avagāhitumasakkuṇeyyattā ca, ajjhāsayagambhīrattā ca dvepi atigambhīrā honti. Tesu sāgaro añjanasaṅkāso, jino **cāmīkarajjuti** suvaṇṇasadisakantiyutto hoti. Ettha pubbaddhena dvinnaṃ vatthūnaṃ sadisattaṃ vatvā aparaddhena tadubhayavatthugatavisesena tesaṃ dvinnamaññamaññato visesitattā sadisatte saddena vattabbe sati ayaṃ ubhayabyatireko nāma. Mahantā sattā macchakacchapādayo yattha sāgareti vā, mahantaṃ

sattaṃ samānabhāvo yassa sugatassāti vā, atisayena gambhīrāti ca, añjanena saṅkāso sadisoti ca, cāmīkarassa iva juti asseti ca vākyaṃ.

**Gammaekabyatireka**

247. **Na santāpāpahaṃ nevi-cchitadaṃ migalocanaṃ;**
**Muninda nayanadvandaṃ, tava tagguṇabhūsitaṃ.**

247. **''Ni''**ccādi. Migassa locanaṃ santāpaṃ kilesapariḷāhaṃ apahanati hiṃsatīti **santāpāpahaṃ** na bhavati. Neva icchitaṃ saggamokkhasampattiṃ dadātīti **nevicchitadaṃ**. Muninda tava nayanānaṃ dvandaṃ yugaḷaṃ tu **tehi** yathāvuttehi santāpāpahattaicchitadatta**guṇehi bhūsita**malaṅkataṃ. Ettha pana migalocananayanānaṃ dīghattādinā sadisattaṃ patīyate. Gamme sadisatte ekabyatirekoyaṃ vuttanayena.

247. **''Na santā''**iccādi. **Migalocanaṃ** migapotakacakkhuyugaḷaṃ **santāpāpahaṃ** kilesasantāpāpahaṃ na hoti. **Icchitadaṃ** lokehi patthitalokiyalokuttaratthānaṃ dāyakaṃ na hoti. He **muninda** tava nayanadvandaṃ pana **tagguṇabhūsitaṃ** janasantāpāpahānādiyathāvuttaguṇehi sobhitaṃ hoti, iha santāpāpahananādīnaṃ paṭisedhadvārena upamānopameyyabhūtaubhayalocanasaṅkhātavatthūnaṃ dīghaputhulatādisadisadhammaṃ sāmatthiyena pakāsetvā aparaddhena santāpāpahananādiguṇahetu jinanayanānaṃ visuṃ katattā sadisatte gammamāne ayamekabyatireko nāma. Santāpaṃ apahanati hiṃ satīti ca, icchitaṃ dadātīti ca, te ca te guṇā cāti ca, tehi bhūsitanti ca vākyaṃ.

**Gammaubhayabyatireka**

248. **Munindānana'mambhoja-mesaṃ nānatta'mīdisaṃ;**
**Suvuttāmatasandāyi, vadanaṃ ne'disa'mbujaṃ.**

248. **''Muninda''**iccādi. Munindānanaṃ ambhojañceti yāni vatthūni kantādinā patīyamānattā sadisatthāni, esaṃ **nānattaṃ** bhedo īdisaṃ. Kathaṃ? Vadanaṃ suvuttāmataṃ saddhammāmataṃ sandadātīti **suvuttāmatasandāyi,** ambujaṃ tu nedisanti. Iminā bhedena imesaṃ visadisattā ''esa''ntyādināhu. Patīyamānena sadisānīti gamme sadisatte ubhayabyatirekoyaṃ vuttanayeneti.

248. **''Muninda''**iccādi. Munindānanaṃ ambhojañceti imesaṃ dvinnaṃ nānattaṃ īdisaṃ. Kathanti ce? **Esaṃ** dvinnaṃ vadanaṃ **suvuttāmatasandāyi** suṭṭhu vuttattā suvuttasaṅkhātassa saddhammāmatassa dāyakaṃ hoti, ambujaṃ tu **edisaṃ na** īdisaṃ na hoti, tādisaṃ dhammāmataṃ na dadātīti adhippāyo. ''Esaṃ nānattamīdisa''nti vacanena sugandhakantimattādīhi guṇehi dvinnampi bhedo natthīti gammamānattā taṃ pakāsetvā aparaddhena vadanato ambujassa, ambujato vadanassa visuṃ katattā sadisatte gammamāne ayamubhayabyatireko nāma. Nānā anekappakārānaṃ bhāvoti ca, sādhu vuttamiti ca, tameva amatanti ca, taṃ sammā deti sīlenāti ca vākyaṃ.

249. **Pasiddhaṃ kāraṇaṃ yattha, nivattetvā'ññakāraṇaṃ;**
**Sābhāvikatta'matha vā, vibhābyaṃ sā vibhāvanā.**

249. Vibhāvanaṃ sambhāveti **''pasiddha''**miccādinā. **Yattha** alaṅkatiyaṃ **pasiddhaṃ** lokappatītaṃ **kāraṇaṃ** kiñci **nivattetvā** nirasya **aññaṃ kāraṇaṃ** pasiddhakāraṇato aññaṃ nimittaṃ **vibhābyaṃ** avagamyate. Yattha kāraṇantaraṃ natthi, tattha kā gatīti āha **''sābhāvikatta''**ntiādi. **Atha vā** pakkhantare, sābhāvikaṃ [sābhāvikattaṃ (ka.)] dhammatāsiddhaṃ, tassa bhāvo **sābhāvikattaṃ** vibhābyaṃ, **sā** tādisī **vibhāvanā** viññeyyā, vibhāvīyate pakāsīyate kāraṇantaraṃ sābhāvikattaṃ vā etāyāti, etissanti vā katvā.

249. Idāni vibhāvanaṃ dasseti **''pasiddha''**miccādinā. **Yattha** alaṅkāre **pasiddhaṃ** lokappatītaṃ **kāraṇaṃ** taṃtaṃguṇasādhanahetuṃ **nivattetvā** paṭisedhetvā **aññakāraṇaṃ** lokappasiddhakāraṇato aññaṃ kāraṇaṃ, **atha vā** no ce pasiddhakāraṇato aññakāraṇe labbhamāne

**sābhāvikattaṃ** dhammatāsiddhaguṇaṃ **vibhābyaṃ** pakāsanīyaṃ hoti, sā vibhāvanā nāma hoti, kāraṇantaravibhāvanā sābhāvikavibhāvanāti duvidhā hotīti adhippāyo. Aññañca taṃ kāraṇañceti ca, sassa attano bhāvoti ca, tena sambhūtamiti ca, tassa bhāvoti ca, vibhāvīyati aññakāraṇaṃ sābhāvikattaṃ vā etāya vibhāvanāya, etissaṃ vibhāvanāyanti ca vāti viggaho.

### Kāraṇantaravibhāvanā

250. **Anañjitā'sitaṃ nettaṃ, adharo rañjitā'ruṇo;**
**Samānatā bhamu cā'yaṃ, jinā'nāvañchitā tava.**

**250**. Udāharati **''anañjita''**iccādi. Jina tava nettañca **anañjitaṃ** añjanasalākāya yavataṭṭhīnamaphuṭṭhameva **asitaṃ** kaṇhaṃ, adharo ca **anañjito**yeva lākhārāgādinā **aruṇo** ratto, ayaṃ bhamu ca **anāvañchitā** ussāhena yena kenaci anāmitā samānā **samānatā** suṭṭhu ānatā, tato sabbaṃ lokiyaṃ taveti. Ettha pasiddhakāraṇamañjanādi, tannivattanepi kāraṇantaramatthādinävagamyate, tañca kammaṃ, kāriyassa akāraṇattāyogatoti kāraṇantaravibhāvanā'yaṃ.

**250**. Idāni udāharati **''anañji''**ccādinā. He **jina** tava **nettaṃ** pakatimadhuraṃ nayanayugaḷañca **anañjitaṃ** vilocanānaṃ kaṇhattasādhanatthaṃ lokappasiddhaañjanehi anañjitaṃ samānaṃ **asitaṃ** bhavantarasiddhena kusalakammena nīlaṃ hoti, adharo **ca arañjito** kenaci rāgena arañjito samāno **aruṇo** rattohoti, ayaṃ bhamu ca **anāvañchitā** kenaci vāyāmena anāmitā samānā **samānatā** suṭṭhu ānatā hotīti. Ettha nayanaadharabhamūnaṃ kaṇharattakuṭilaguṇasādhane lokappasiddhāni añjanāni kāraṇāni paṭisedhetvā nettādīnaṃ asitādibhāvakathaneneva kāraṇavinimuttassa kāriyassa loke avijjamānattā atthappakaraṇādinā asitādibhāvassa kāraṇaṃ nāma pubbajātiyaṃ siddhakusalakammamevāti patīyamānattā ayaṃ kāraṇantaravibhāvanā nāma. Na añjitanti ca, na rañjitoti ca, na āvañchitoti ca vākyaṃ. Nasaddo pasajjapaṭisedhe vattate. Saṃ sammā ānatāti viggaho.

### Sābhāvikavibhāvanā

251. **Na hoti khalu dujjanya-**
**Mapi dujjanasaṅgame;**
**Sabhāvanimmalatare,**
**Sādhujantūna cetasi.**

**251**. **''Na hoti''**ccādi. Dujjanehi saha **saṅgame** samāgame satyapi **sādhujantūnaṃ** sappurisānaṃ sabhāvena tādisena payogena vināva **nimmalatare** atisayena nimmale cetasi **dujjanyaṃ** sujanetarabhāvo na hoti tādisātisayasādhuttasamāyogatoti. Iha kiñcāpi **sabhāva**saddena sabbathā hetunivattanaṃ kataṃ, tathāpi yonisomanasikārāditathāvidhanimittamattheva. Tathāpi loko tamanapekkhamāno, pasiddhañca kāraṇaṃ tādisamapassanto sābhāvikaṃ phalaṃ voharati, tadanusārena ca sābhāvikaṃ phalaṃ vibhābyateti, ayaṃ sābhāvikaphalavibhāvanā.

**251**. **''Na hoti''**ccādi. **Dujjanasaṅgame api** dujjanehi saha vāse satipi sādhujantūnaṃ **sabhāvanimmalatare** kiñci payogaṃ vinā pakatiyā eva atinimmale cetasi **dujjanyaṃ** dujjanaguṇaṃ **khalu** ekantena na hotīti. Iha cittanimmalahetubhūtānaṃ yonisomanasikārādīnaṃ vijjamānattepi lokena taṃ kāraṇaṃ anapekkhitvā aññampi pasiddhakāraṇaṃ cittanimmalakāraṇamadisvā sabhāvasiddhaṃ nimmalanti vohariyamānattāteneva lokavohārānusārena ''sabhāvanimmalatare''ti sabbākārena kāraṇaṃ paṭisedhaṃ katvā sabhāvasiddhanimmalattasaṅkhātaphalassa pakāsitattā ayaṃ sābhāvikaphalavibhāvanā nāma. Dujjanānaṃ bhāvoti ca, sassa attano bhāvoti ca, tena nimmalataranti ca vākyaṃ.

252. **Janako** [kārako (sī.)] **ñāpako ceti,**
**Duvidhā hetavo siyuṃ;**
**Paṭisaṅkharaṇaṃ tesaṃ,**
**Alaṅkāratayo'ditaṃ.**

**252**. Hetuṃ niddisati **''janako''**iccādinā. **Janako** bhāvābhāvarūpassa nibbatyādikāriyassa kārako **ñāpako** vijjamānasseva kassaci sambandhato kutoci paṭibodhako cāti hetavo duvidhā siyuṃ. Nanu kimettha asanaṃ [bhūsanaṃ (?)], kevalaṃ ''anenetaṃ karīyatī''ti sarūpakathanamatta, [na tu (?)] viseso tu na [na tu (?)] koci visesarūpo vācālaṅkāroti visesaṃ yojayati **''paṭī''**tiādinā. **Tesaṃ** kāriyuppādayogīnaṃ hetūnaṃ **paṭisaṅkharaṇaṃ** upabrūhanaṃ visiṭṭhabhāvena pariphuṭaṃ katvā yāthāvato kathanaṃ **alaṅkāratāya** bandhabhūsanarūpena **uditaṃ** abhihitaṃ visesarūpattā, na panetenetaṃ karīyatīti.

**252**. Idāni hetvālaṅkāraṃ dasseti **''janako''**ccādinā. **Janako** ca kassaci ''sattā asattā''ti vuttassa bhāvābhāvasaṅkhātakāriyassa janakahetu ca **ñāpako ca** kassaci vijjamānattaṃ aññena kenaci sambandhena avabodhento ñāpakahetu cāti evaṃ hetavo duvidhā siyuṃ. Iha phalapakāsakahetumhi vuccamāne ''iminā hetunā idaṃ phalaṃ jāta''nti sarūpakathanamattaṃ vinā visesarūpālaṅkāro idha natthīti āsaṅkiya alaṅkārasarūpaviseso esoti dassetumaparaddhamāha. **Tesaṃ** phalapakāsanakhamānaṃ hetūnaṃ **paṭisaṅkharaṇaṃ** visiṭṭhabhāvena pakāsaṃ katvā tatvato kathanaṃ **alaṅkāratāya** alaṅkārasabhāvena **uditaṃ** pasiddhaṃ hoti, kavīhi patthitaṃ vā hoti. Sāliaṅkurādīnaṃ sālibījādayo viya janyassa accantopakārako janakahetu nāma, vijjamānaaggiādīnaṃ dhūmādayo viya kassaci vijjamānattañāpako ñāpakahetu nāma. Alaṅkārassa bhāvo alaṅkāratā. Alaṅkāratayāti chandaṃ nissāya mattāhāni.

253. **Bhāvābhāvakiccavasā,**
**Cittahetuvasāpi ca;**
**Bhedā'nantā idaṃ tesaṃ,**
**Mukhamattanidassanaṃ**.

**253**. Udāharati **''bhāva''**iccādi. **Bhāvo** sattā ca, **abhāvo** asattā ca, teyeva kiccāni tesaṃ vasena ca, **cittā** pasiddhahetuviparītā acchariyārahā hetavo tesaṃ vasenāpi ca **bhedā** hetuvikappā **anantā** anavaviyo [anavadhayo (?)], yato evaṃ tasmā **tesaṃ** hetūnaṃ idaṃ mukhamattanidassanaṃ, tasmā tammukhena sakkā hetuvisese pavisitunti.

**253**. ''**Bhāvā**''iccādi. **Bhāvābhāvakiccavasā** bhāvaabhāvasaṅkhatasattāasattākriyāvasena ca, **cittahetuvasāpi ca** pasiddhahetuno viruddhena acchariyahetūnaṃ pabhedena ca, **bhedā** hetuvisesā **anantā** yasmā apariyantā honti, tasmā **idaṃ** vakkhamānaṃ **tesaṃ** hetūnaṃ **mukhamattanidassanaṃ** avasesahetūnaṃ ogāhaṇadvāramattassa nidassanaṃ hoti. Bhāvo ca abhāvo cāti ca, teyeva kiccānīti ca, tesaṃ vaso bhedoti ca, cittā vicittā ca te hetavo cāti ca, tesaṃ vasoti ca, mukhameva mukhamattaṃ, mukhañca taṃ vā mattaṃ sāmaññañceti ca, tassa nidassanamiti ca vākyaṃ. **Matta**saddo avadhāraṇe sāmaññe vā vattate.

254. **Paramatthapakāseka-**
**Rasā sabbamanoharā;**
**Munino desanā'yaṃ me,**
**Kāmaṃ toseti mānasaṃ**.

Bhāvakicco kārakahetu.

**254**. Udāharati **''paramattha''**iccādi. Paramatthasabhāvassa nāmarūpādino pakāsoyeva **ekaraso** asahāyakiccaṃ yassā sā tādisī. Sabbesaṃ mano haratīti **sabbamanoharā** munino ayaṃ desanā me **mānasaṃ** cittaṃ **kāma**mekantena tosetīti ayaṃ bhāvakicco kārakahetu santosasattāya kāraṇato.

**254**. Idāni udāharati **''paramattha''**iccādinā. **Paramatthapakāsekarasā** nāmarūpakhandhaāyatanādiuttamatthānaṃ pakāsanasaṅkhāta asahāyakiccavatī **sabbamanoharā** vohārānurūpena visayabhāvūpagamanena sabbesaṃ manoharā munino ayaṃ desanā **me** mayhaṃ mānasaṃ **kāmaṃ** ekantena tosetīti. Buddhassa dhammadesanā pubbe avijjamānassa santosassa sattāsaṅkhātasamuppādaṃ karotīti kārakahetu nāma hoti. Sā ca desanā ''mānasaṃ tosetī''ti ettakena adassetvā ''paramatthapakāsekarasā''ti savisesanaṃ katvā vuttattā alaṅkāroti abhimatā. Eko ca so

raso ceti ca, paramatthapakāsoyeva ekaraso ekakiccamasseti ca viggaho. **Bhāvakicco** bhāvasaṅkhātaṃ sattākiccaṃ katvā pavatto **kārakahetu** janakahetu.

255. **Dhīrehi saha saṃvāsā, saddhammassā'bhiyogato;**
**Niggaheni'ndriyānañca, dukkhassu'pasamo siyā**.

Abhāvakicco kārakahetu.

255. **''Dhīrehi''**ccādi. **Dhīrehi** sappaññehi saha **saṃvāsā** saṃsaggena ca, **saddhammassa** sambuddhadesitassa **abhiyogato** abhyāsena ca, **indriyānaṃ** cakkhādīnaṃ **niggahena** visayappavattinirodharūpena vijayena ca hetunā **dukkhassa** pañcakkhandhasaṅkhatassa anuppādanirodhasaṅkhāto **upasamo siyā** bhaveyyāti ayaṃ abhāvakicco kārakahetu anuppādanirodhasaṅkhātassa abhāvassa kāraṇato.

255. **''Dhīrehi''**ccādi. Dhīrehi saha **saṃvāsā** samaggavāsena ca, **saddhammassa** buddhadesitassa **abhiyogato** nirantarābhyāsena ca, **indriyānaṃ** cakkhuādīnaṃ **niggahena** rūpādiārammaṇesu subhādiggahaṇassa nivāraṇena cāti imehi kāraṇehi **dukkhassa** khandhāyatanādikassa **upasamo** anuppādanirodho khandhaparinibbānaṃ vā siyāti. Abhiṇhaso yogoti viggaho. **Abhāvakicco** dukkhassa upasamasaṅkhātaṃ asattākiccaṃ katvā pavatto **kārakahetu** avijjamānasaṅkhātāya asattāya uppādanato janakahetu nāma. Abhāvo kiccamasseti ca, kārako ca so hetu cāti ca vākyaṃ. Bhāvakiccopi vuttabyatirekato ñāyati.

256. **Muninda candasaṃvādi-kantabhāvopasobhinā;**
**Mukheneva subodhaṃ te, manaṃ pāpābhinissaṭaṃ**.

Bhāvakicco ñāpakahetu.

256. **''Munindi''**ccādi. **Muninde**ti āmantanaṃ. **Te** tava **candasaṃvādinā** candasadisena kantabhāvena **upasobhinā** sobhamānena mukheneva **pāpehi** rāgādīhi **abhinissaṭaṃ** byapagataṃ **manaṃ** cittaṃ **subodhaṃ** suṭṭhu viññāyatīti ayaṃ bhāvakicco ñāpakahetu avabodhasattāya ñāpanato.

256. **''Muninda''**iccādi. He **muninda te** tava **candasaṃvādikantabhāvopasobhinā** candakantabhāvasadisena kantabhāvena sobhamānena mukhena **manaṃ** tuyhaṃ cittaṃ **pāpābhinissaṭaṃ** rāgādīhi kilesehi nikkhantanti **subodhaṃ** suṭṭhu viññāyatīti. Iha mukhaṃ manakantabhāvasambandhena samannāgataṃ sayaṃ vijjamānameva kilesāpagamassa avabodhasattaṃ ñāpetīti bhāvakicco ñāpakahetu nāma jāto. Candena abhedopacārato candalāvaṇyena saṃvādī sadisoti ca, so ca so kantabhāvo ceti ca, tena upasobhitoti ca, pāpehi abhinissaṭanti ca vākyaṃ.

257. **Sādhuhatthāravindāni, saṅkocayatite kathaṃ;**
**Muninda caraṇadvanda-rāgabālātapo phusaṃ**.

Ayuttakārī cittahetu.

257. **''Sādhu''**iccādi. Muninda te caraṇānaṃ dvandassa rāgo bālo ca so ātapo ceti **rāgabālātapo** taruṇakiraṇasamūho lohitattādinā sādhūnaṃ hatthāravindāni kantādinā **phusaṃ** visārittenā'masanto kathaṃ **saṅkocayati** makulayati, añjalipaṇāmabandhena ayuttametaṃ. Bālātapo hi padumānamummīlanahetu, ayaṃ tu apubbo bālātapo yo padumāni nimīletīti anucitakāriyakāraṇā ayuttakārī cittahetu, evaṃvidho viññeyyo bhāvakiccattepīti.

257. **''Sādhu''**iccādi. He **muninda te** tava **caraṇadvandarāgabālātapo** pādayugaḷassa aruṇavaṇṇasaṅkhataabhinavasūriyakiraṇo **sādhuhatthāravindāni** sujanānaṃ karapadumāni **phusaṃ** attano sabbabyāpittā phusanto kathaṃ **saṅkocayati** karasampuṭarūpena makulayatīti. Bālātapo nāma

padumavikasanaṃ vinā saṅkocanaṃ na karoti, eso ātapo acchariyo vicittoti gamyamānattā ayuttasaṅkocasattākaraṇato ayaṃ ayuttakārī cittahetu nāma. Ayuttaṃ karotīti ca, cittañca taṃ hetu cāti ca vākyaṃ.

258. **Saṅkocayanti jantūnaṃ, pāṇipaṅkeruhāni'ha;**
**Munindacaraṇadvanda-nakhacandāna'maṃsavo**.

Yuttakārī cittahetu.

258. **''Saṅkocayanti''**ccādi. Munindassa pādānaṃ dvande nakhā eva candā kantādinā tesaṃ **aṃsavo** kiraṇā **iha** loke **jantūnaṃ** sattānaṃ pāṇayo eva paṅkeruhāni kantādinā saṅkocayanti paṇāmakaraṇasampuṭarūpena milīyantīti [milāyayantīti (?)] yuttakārī cittahetu candato paṅkajasaṅkocassa ucitattā. Vuttanayepīti.

258. **''Saṅko''**iccādi. **Munindacaraṇadvandanakhacandānaṃ** sambuddhassa pādadvande nakhāvalisaṅkhātānaṃ candānaṃ **aṃsavo** raṃsayo **iha** loke jantūnaṃ pāṇipaṅkeruhāni **saṅkocayanti** karasampuṭākārena saṅkocayanti makulaṃ karontīti. Candakiraṇehi kattabbāya eva padumasaṅkocasattāya katattā ca, pakaticandakiraṇakattabbakiccassa candamarīcisamānaaññādiṭṭhapubbavicitraaṃsūhi katattā ca ayaṃ yuttakārī cittahetu nāma. Pāṇayo ca te paṅkeruhāni ceti ca, munindassa caraṇadvandamiti ca, tasmiṃ nakhānīti ca, teva candāti ca vākyaṃ.

259. **Uddiṭṭhānaṃ padatthānaṃ, anuddeso** [anudeso (?)] **yathākkamaṃ;**
**Saṅkhyāna'miti niddiṭṭhaṃ, yathāsaṅkhyaṃ kamopi ca**.

259. Kamaṃ vivaritumupakkamati **''uddiṭṭhāna''**miccādi. **Uddiṭṭhānaṃ** pubbe vuttānaṃ **padatthānaṃ** vatthūnaṃ kesañci **yathākkamaṃ** uddesakkamānatikkamena **anuddeso** puna atthantaraniddesanayena anukathanaṃ [kathanaṃ (?)] ''saṅkhyāna''mityapi ca, ''yathāsaṅkhya''mityapi ca **niddiṭṭhaṃ** vuttaṃ. Vidheyyattā tesaṃ padhānattamiti tadapekkhāya napuṃsakattaṃ, anuvaditabbattānuddesassāppadhānattamiti na pulliṅgapariggaho. ''Kamo''iccapi niddiṭṭhoti liṅgavipariṇāmo.

259. Idāni kamālaṅkāraṃ uddisati **''uddiṭṭhāna''**miccādinā. **Uddiṭṭhānaṃ** paṭhamakathitānaṃ padatthānaṃ **yathākkamaṃ** uddiṭṭhakkamamanatikkamma **anuddeso** atthantaraṃ nissāya punakathanaṃ ''saṅkhyāna''miti ca, ''yathāsaṅkhya''miti ca niddiṭṭhaṃ, kamopi ca niddiṭṭho. Ettha pasiddhaṃ anuddesaṃ pubbaddhena anuvaditvā appasiddhaṃ kamampi kamapariyāyaṃ saṅkhyānayathāsaṅkhyadvayampi aparaddhena vidadhāti. Ettha vidhātabbaṃ dassetuṃ anuvādassa āhariyamānattā anuvādo appadhāno, vidhātabbo padhāno. Yañhi vidhātabbaṃ, taṃ padhānaṃ, itaramappadhānanti iminā kāraṇena vuccati. Tasmā ''niddiṭṭha''nti ''saṅkhyānaṃ, yathāsaṅkhya''nti dvayaṃ apekkhāya (tassa appadhānattā) [idaṃ padadvayaṃ sīhaḷabyākhyāyaṃ na dissati] napuṃsakaṃ hoti. ''Kamo''ti apekkhāya ''niddiṭṭho''ti pulliṅgo hoti. Appadhāno anuddesoti nāpekkhati. Kamamanatikkammāti ca, saṅkhyāya anabhikkamoti ca vākyaṃ.

260. **Ālāpahāsalīlāhi, muninda vijayā tava;**
**Kokilā kumudāni co-pasevante vanaṃ jalaṃ**.

260. Tamudāharati **''ālāpi''**ccādinā. Muninda tava ālāpahāsā ca tesaṃ līlāhi, uddesoyaṃ. **Vijayā** kokilakumudānaṃ parābhavena **kokilā** karavīkā kumudāni ca, yathoddesamanuddesoyaṃ vuttāpekkhāya. Vakkhamānāpekkhāya tu ayampi uddesova, ''kokilā vanaṃ, kumudāni jala''miti yathoddesamanuddesoyaṃ. **Upasevante iva** nissayanti maññe. Iti vatthuto eva sambhavo **iv**eti parikappate. Yajjevaṃ parikappanāya kathaṃ yathāsaṅkhyanti ce? Atroccate – yatthālaṅkārantaramapi patīyate. Tatthuddesānurūpānuddesasambhave saṅkhyānamevālaṅkāro voharīyate tasseva mukhyato vattumicchitattā. Yatthālaṅkārantaraṃ na gamyate, tattha accantameva kamoti viññeyyaṃ.

**260**. Udāharati **''ālāpi''**ccādinā. He **muninda te** tava **ālāpahāsalīlāhi** madhurasaralīlāhi saddhiṃ mandahasitalīlāhi sañjātā **vijayā** jayahetu **kokilā** karavīkā ca **kumudāni** keravāni ca vanaṃ jalañca kamena **upasevante iva** nissayaṃ karontīti maññeti. Ettha ''ālāpahāsalīlāhī''ti uddeso, ''kokilā kumudānī''ti vuttāpekkhāya anuddeso, ''vanaṃ jala''nti vakkhamānāpekkhāya uddesova hoti, tatvato īdisavijayena kokilādīnaṃ vanādinissayakāraṇābhāvato **iva**saddapayogena niddiṭṭho. Evaṃ sati ayaṃ parikappanā na bhavati. Kasmā? Nānālaṅkārasannipāte sati yo yo alaṅkāro vattunā icchito, tasseva mukhyato voharīyamānattā. Evaṃ parikappanālaṅkārasaṃsagge satipi uddesakkamena dassitassa anuddesassa mukhyattā ayaṃ kamālaṅkāro nāma. Īdisaññampi evameva daṭṭhabbaṃ. Ālāpo ca hāso ceti ca, tesaṃ līlāyoti ca viggaho.

**261. Siyā piyataraṃ nāma, attharūpassa kassaci;**
**Piyassā'tisayene'kaṃ, yaṃ hoti paṭipādanaṃ**.

**261**. Piyataramāharati **''siyā''**iccādinā. Atisayena piyassa kassaci **attharūpassa** abhidheyyasabhāvassa yaṃ **paṭipādana**mākhyānaṃ hoti, etaṃ piyataraṃ nāma siyā.

**261**. Idāni piyatarālaṅkāraṃ dasseti **''siyā''**iccādinā, atisayena piyassa kassaci **attharūpassa** abhidheyyasabhāvassa yaṃ **paṭipādanaṃ** kathanaṃ hoti, etaṃ paṭipādanaṃ **piyataraṃ** nāma piyatarālaṅkāro nāma hoti. Atisayena piyanti ca, attho eva rūpaṃ sabhāvoti ca vākyaṃ.

**262. Pīti yā me samuppannā, santa sandassanā tava;**
**Kālenā'yaṃ bhave pīti, taveva puna dassanā**.

**262**. Udāharati **''pīti''**ccādi. **Santa** sappurisa mahāmuni tava **sandassanā** cakkhupathāpāthamattena madhurakathāsavanā yā pīti **me** mama samuppannā, ayaṃ pīti **kālena** īdisena sukhena [sukhaṇane (?)] **taveva** nāññassa kassaci, ko hi nāmoñño tavādisoti, puna dassanā bhaveyyāti.

**262**. **''Pīti''**ccādi. He **santa** sappurisa tathāgata tava **sandassanā** mama nette āpāthagamanato yā pīti me samuppannā, **ayaṃ** pīti **kālena** īdisakkhaṇena tayā sadisassa aññassābhāvā **taveva** puna **dassanā** dassanato bhaveti. Ettha pītiyā'tisayahetubhūtaṃ atiiṭṭhārammaṇañca dassane atigedhañca pakāsanena atipītīti padatthaṃ [atipiyaṃ pībhipadatthaṃ (ka.)], pakāsitaṃ hoti. ''Ayaṃ pīti bhave''ti pubbakāle uppannapītiyā punāsambhavato taṃsadisāyeva pīti gahitā yathā ''soyeva vaṭṭako [vaddhako (sī. byākhyāyaṃ)], tāniyeva osadhānī''ti.

**263. Vaṇṇiteno'pamānena, vutyā'dhippetavatthuno;**
**Samāsavutti nāmā'yaṃ, atthasaṅkheparūpato**.

**263**. Samāsavuttiṃvattumāha **''vaṇṇiteni''**ccādi. **Vaṇṇitena** pasaṃsitena upamānena **adhippetassa** manasi nihitassa **vatthuno** atthassa **vutyā** kathanena **ayaṃ** vuttalakkhaṇā samāsavutti nāma. Kasmā? **Atthassa** vattumicchitassa **saṅkhepo** saṅkhipitvā kathanaṃ **rūpaṃ** sabhāvo, tasmā tatoyamanvatthasaññā saṅkhepavutti samāsavuttīti katvā. Kasmā? Ayaṃ guṇībhūtā sakatthā atthantaraṃ vidadhāti, na tu sakatthapadhānā.

**263**. Idāni samāsavuttiṃ niddisati **''vaṇṇite''**ccādinā. **Vaṇṇitena** pasaṃsitena **upamānena** upamānavatthunā karaṇabhūtena **adhippetavatthuno** icchitatthassa **vutyā** kathanena **atthasaṅkheparūpato** vattumicchitatthassa saṅgaharūpattā **ayaṃ** yathāvuttalakkhaṇā samāsavutti nāma hoti. Ettha vattumicchitatthaṃ saṅgahetvā manasi katvā tassa upamābhūtatthassa vaṇṇanāya manasi katassa pakāsanato ayaṃ samāsavutti nāma. Etissā padābhihito sakattho appadhāno, gammamānattho pana padhāno hoti. Adhippetañca taṃ vatthu ceti ca, samāsena saṅkhepena vutti kathanamiti ca, saṅkhepoyeva rūpaṃ sarūpanti ca, atthassa saṅkheparūpanti ca viggaho.

**264. Sā'yaṃ visesyamattena, bhinnā'bhinnavisesanā;**
**Attheva aparāpya'tthi, bhinnābhinnavisesanā**.

**264**. Tassā pabhedaṃ dasseti **''sāya''**miccādinā. **Sā ayaṃ** samāsavutti yaṃkiñci vatthu sāmaññākārappatītaṃ ''īdisamidaṃ nāññathā''ti kutoci byavacchijjate kenaci guṇādinā vavatthāpīyate, taṃ **visesyaṃ,** tameva **mattaṃ** visesanabhedabyavacchedato, tena. **Bhinnā** atulyā avayavadhammassa samudāye vattanato. Abhinnaṃ tulyākāraṃ visesanaṃ yassaṃ sā **abhinnavisesanāpi** attheva. **Aparāpyatthi, na** kevalaṃ sāyeva. Kīdisī? Bhinnañca abhinnañca visesanaṃ yassanti **bhinnābhinnavisesanā**. Visesyaṃ tu bhinnanti.

**264**. Idāni tassā samāsavuttiyā bhedaṃ dasseti **''sāya''**miccādinā. **Sā ayaṃ** samāsavutti **visesyamattena** guṇādisadisadhammena karaṇabhūtena kenaci upamānavatthunā manasi kataṃ ''idaṃ upameyyavatthu īdisa''nti sāmaññāvatthato visuṃ katavisesyena **bhinnā** visuṃ jātā, tattakena atulyā vā, **abhinnavisesanā** tulyavisesanayuttā attheva **bhinnābhinnavisesanā** atulyatulyavisesanayuttā bhinnavisesyayuttā aparāpi atthi. Evaṃ samāsavutti dvidhā hoti. Visesyameva mattamiti ca, avayavena sambhavabhedasabhāvassa samudāyepi pavattattā bhinnāti vuttā. Abhinnāni visesanāni yassamiti ca, bhinnāni ca abhinnāni ceti ca, tāni visesanāni yassamiti ca viggaho.

### Abhinnavisesana

**265**. **Visuddhāmatasandāyī,**
**Pasattharatanālayo;**
**Gambhīro cā'ya'mambhodhi,**
**Puññenā'pādito** [puññenāsādito (sī.)] **mayā**.

**265**. Ubhayamudāharati **''visuddha''**iccādinā. Aya**mambhodhi** sāgaro **puññena** cirānucitakusalamūlena hetunā mayā **āpādito** patto, kīdiso? **Visuddhaṃ** lokavohārato devāsurānaṃ mathane visenāsammissattā **amataṃ** pīyūsaṃ sandadātīti **visuddhāmatasandāyī,** ambhodhi. **Visuddhaṃ** dosalesenāpyasamphuṭṭhattā accantanimmalaṃ **amataṃ** maraṇābhāvena amatasaṅkhātaṃ nibbānadhātuṃ sandadāti upadesakabhāvenāti **visuddhāmatasandāyī,** saddhammo. **Pasatthāni** niravajjattā **ratanāni** muttāmaṇiādīni, tesaṃ **ālayo** pavattiṭṭhānaṃ, ambhodhi. **Pasatthāni** buddhādīhi anekadhā, vaṇṇitāni **ratanāni** sattatiṃsabodhipakkhiyadhammasaṅkhatāni, tesaṃ ālayo, saddhammo. **Gambhīro** ca agādhattā sāgaro saddhammo ca ayamāpāditoti pakataṃ. Ayaṃ visesyamattabhinnā abhinnavisesanā visesyassa ambhodhino vivacchitā saddhammā bhinnattā, visuddhāmatasandāyittādino ca visesanassa vuttena pakārenābhinnattāti.

**265**. Idāni udāharati **''visuddhā''**iccādinā. **Visuddhāmatasandāyī** lokavohārato devāsurānaṃ samuddamathane visena amissattā visuddhabhūtapīyūsadāyako, upamābhūtasamuddavaṇṇanāya buddhiyaṃ vattamānassa saddhammassa pakāsanato visuddhāmatasandāyī kāmāmisādidosalavenāpi amissitattā atinimmalaṃ jarāmaraṇarahitaṃ nibbānaṃ upadesadānena veneyyānaṃ dāyako, **pasattharatanālayo** niddosattā pasatthānaṃ muttāmaṇiādīnaṃ ratanānaṃ pavattiṭṭhānabhūto samuddapakkhe, saddhammapakkhe pana **pasattharatanālayo** buddhādīhi pasatthānaṃ sattatiṃsabodhipakkhiyadhammasaṅkhataratanānaṃ pavattidesabhūto, **gambhīro** pakatiyāyeva agādho, ekattanayādicatubbidhanayehi **gambhīro ayaṃ ambhodhi ca** eso samuddo ca, cittena gahitasaddhammo ca **puññena** bhavantaropacitakusalakammena mayā **āpādito** pattoti visesyabhūtassa ambhodhino vattumicchitasaddhammato bhinnattā ca, ''visuddhāmatasandāyī''ti iccādikānaṃ visesanānaṃ ubhayavisesyepi yathāvuttanayena abhinnattā ca ayaṃ samāsavutti visesyamattena bhinnā abhinnavisesanā hoti.

### Bhinnābhinnavisesana

**266**. **Icchitatthapado sāro,**
**Phalapupphopasobhito;**
**Sacchāyo'ya'mapubbova,**
**Kapparukkho samuṭṭhito**.

**266**. **''Icchite''**ccādi. Aya**mapubbova** vuttaguṇayogena acchariyarūpattā kapparukkho samuṭṭhito, kīdiso? Icchitaṃ lokiyaṃ yaṃ kiñci atthaṃ padadātīti **icchitatthapado,** kapparukkho. Icchitaṃ lokiyalokuttaraṃ yaṃ kiñci atthaṃ padadātīti **icchitatthapado,** jino. **Sāro** seṭṭho, kapparukkho jino ca. Phalāni pupphāni, tehi upasobhito, kapparukkho. Saha chāyāya candasūriyālokavilomarūpāya vattate **sacchāyo,** kapparukkho. Jino tu pubbe vuttāya kāyakantādirūpāya chāyāya yuttoti **sacchāyo**ti. Ayaṃ visesyamattabhinnā bhinnābhinnavisesanā jinato visesyassa kapparukkhassa bhinnattā, phalapupphopasobhitatthassa kapparukkheyeva sambhavā, icchitatthapadatthassa sāratāya sacchāyatāya ubhayattheva bhāvato vuttavidhināti.

**266**. **''Icchitatthi''**ccādi. **Icchitatthapado** sattehi icchitānaṃ lokiyaaviññāṇakavatthābharaṇādīnaṃ dāyako kapparukkhavaṇṇanāya citte patiṭṭhitassa jinapadatthassa kathetukāmatāya **icchitatthapado** sattehi patthitānaṃ lokiyalokuttarānaṃ sakalatthānaṃ anurūpavasena tesaṃ tesaṃ sattānaṃ dāyako, **sāro** rukkhesu īdisarukkhassābhāvato uttamo, **sāro** sadevakādisattalokesu tādisasattavisesābhāvato uttamo, **phalapupphopasobhito** kappaddumānurūpaphalehi pupphehi ca upasobhito, **sacchāyo** candasūriyālokehi āvaraṇīyarukkhacchāyāya samannāgato, **sacchāyo** nīlapītādichabbidharaṃsijālehi samannāgato, **apubbo** pubbe asañjāto **ayaṃ kapparukkho** eso paccakkho kappapādapo **samuṭṭhito** sattānaṃ puññānubhāvena loke pātubhūtoti. Vattumicchitatthajinapadatthato visesyassa kapparukkhassa bhinnattā ca, icchitatthadānasārabhāvasacchāyasaṅkhatānaṃ visesanānaṃ ubhayasādhāraṇattā ca, phalapupphopasobhitatāya rukkhasseva visesanattā ca ayaṃ samāsavutti visesyabhinnāva bhinnābhinnavisesanā hoti. Icchito ca so attho ceti ca, taṃ padadātīti ca, phalapupphehi upasobhitoti ca, saha chāyāya vattamānoti ca vākyaṃ.

**267**. **Sāgarattena saddhammo,**
**Rukkhatteno'dito jino;**
**Sabbe sādhāraṇā dhammā,**
**Pubbatrā'ññatra tu'ttayaṃ**.

**267**. Tadubhayaṃ vivarati **''sāgaratteni''**ccādinā. **Saddhammo** sambuddhabhāsito **sāgarattena** sāgaraguṇasadisattā sāgararūpena uditoti sambandho, kittitoti attho. Jino **rukkhattena** yathāvuttanayena **udito** taṃ patto anupekkhitassa kakkhavuttiyā ambhodhiādisaddānaṃ. Pakaraṇādinā tu tathā patītyudayo, aññathā kathaṃ ambhodhiādisaddānaṃ dhammādisacchāyakattaṃ siyā. Bhedo tu ayaṃ **pubbatra** ''visuddhāmatasandāyi''ccādike **sabbe** ye keci tatropāttā visuddhāmatasandāyittādayo **sādhāraṇā** tulyā **dhammā** visesanāni ubhayatrāpi sambhavā, **aññatra tu** anantaravutta ''icchitatthapado''iccādo pana tayaṃ sādhāraṇaṃ [dvayaṃ sādhāraṇañca (ka.)], asādhāraṇañca visesanaṃ vuttanayeneti.

**267**. Idāni tehi dvīhi samāsavuttehi vuttatthadvayaṃ pakāseti **''sāgari''**ccādinā. **Sāgarattena** sāgararūpena **saddhammo** sammāsambuddhena desitapariyattisaddhammo **udito** kathito, rukkhattena jino udito. Sāgarakapparukkhādisaddā attano abhidheyyabhūtasāgararukkhādike atthe mukhyabhāvena apavattitvā buddhiyaṃ pavattaatthassāpi sādhāraṇabhūtavisesanapariggahena gammamāne vattumicchitasaddhammajinapadattheyeva pakaraṇādito tādisaatthappatītiyāsambhavato mukhyabhāvena pavattantīti adhippāyo. Tathā hi yadi ete mukhyatthena na pavattanti, ambhodhikapparukkhasaddā saddhammajinapadatthe kathaṃ pakāsentīti tesu dvīsu udāharaṇesu **pubbatra** ''visuddhāmatasandāyī''iccādipubbudāharaṇe **sabbe dhammā** ''visuddhāmatasandāyī''ti sabbe visesanadhammā **sādhāraṇā** ambhodhisaddhammānaṃ samānā, **aññatra tu** ''icchitatthapado''tiādike aññasmiṃ udāharaṇe pana **tayaṃ** ''icchitatthapado, sāro, sacchāyo''ti visesanattayaṃ sādhāraṇaṃ. Phalapupphopasobhitabhāvo pana rukkhāveṇiko, ''apubbo''iccādikaṃ visesanameva. Tathā hi iminā rukkhadhammabhūto koci viseso pakāsito na hotīti visesanattaṃ aññesuyeva vuttaṃ.

**268**. **Vatthuno'ññappakārena, ṭhitā vutti tadaññathā;**
**Parikappīyate yattha, sā hoti parikappanā**.

**268**. Parikappanaṃ parikappeti **''vatthuno''**ccādinā. **Vatthuno** sajīvassa nijjīvassa vā **vutti**

avatthā **aññappakārena** vattumicchitappakārāpekkhāya aññeneva rūpena ṭhitā, tasseva tato yathāvaṭṭhitappakārato **aññathā** aññena pakārena parikappīyate **yattha** vuttiyaṃ, sā **parikappanā** hoti, parikappīyate aññathā karīyate vatthuṭṭhiti etissanti katvā.

**268**. Idāni parikappanaṃ dasseti **''vatthuno''**iccādinā. **Vatthuno** yassa kassaci saviññāṇakaaviññāṇakapadatthassa **vutti** pavatti **aññappakārena** kappanīyappakārato aññena vijjamānappakārena **ṭhitā** pavattamānā, **tadaññathā** tato vijjamānappakārato aññenāvijjamānappakārena **yattha** vuttiyaṃ parikappīyate, sā parikappanā nāma hoti. Parikappīyate aññathā karīyate vatthuṭṭhiti etissamiti viggaho.

**269**. **Upamābbhantarattena, kiriyādivasena ca;**
**Kameno'dāharissāmi, vividhā parikappanā**.

**269**. Bhedaṃ tassā dasseti **''upamā''**iccādinā. Upamā abbhantare yassā, tassā bhāvo, tena ca, kiriyādivasena ca **vividhā** nānappakārā parikappanā idāni kamena udāharissāmi.

**269**. Idāni tassa bhedaṃ dasseti **''upamābbhantare''**ccādinā. **Upamābbhantarattena** upamāya abbhantare vijjamānattā ca kiriyādivasena ca vividhā parikappanā kamena udāharissāmi. Upamā abbhantare assā parikappanāyeti ca, tassā bhāvoti ca, aneke vidhā pakārā yāsamiti ca viggaho.

### Upamābbhantaraparikappanā

**270**. **Icchābhaṅgāturā'sīnā,**
**Tā'tiniccala'maccharā;**
**Vasaṃ nentīva dhīraṃ taṃ,**
**Tadā yogābhiyogato**.

**270**. Udāharati **''icchā''**iccādi. Icchābhaṅgena ''buddhaṃ bhagavantaṃ vase vattessāmā''ti bodhimūle katābhilāsavināsena **āturā** dukkhitā atiniccalasabhāvappattā **atiniccalaṃ** nāsikagge nayane katānatāvasena accantamakriya**māsīnā** nisinnā **tā accharā** yoginisaṅkāsā māraṅganāti yathāvaṭṭhitāya sacetanānaṃ māraṅganālakkhaṇānaṃ [māraṅganāvalakkhaṇānaṃ (ka.)] vatthūnaṃ vutti vuttā, sāyamaññathā parikappīyate. **Dhīraṃ** devaṅganānampi siṅgārabhāvopacaritavilāsātisayenāpi akampattā. **Taṃ** bhagavantaṃ. **Yogo** mantānuṭṭhānaṃ, tattha abhiyogato yuñjanena **vasa**mattano āyattabhāvaṃ tadā **nentīva** vahanti maññeti. Ettha **iva** saddasutiyā upamāsandeho na kātabbo, savasānayanamakubbantiyo māraṅganā vasaṃ nentīvāti parikappīyante. Hoti ca–

''Vasaṃ nentīva dhīra''nti, nayane no'pamānatā;
Na hi kattukriyāya'tthi, upamānopameyyatāti.

Kriyāparikappattepi ayamupamābbhantarā parikappanā, na kevalakriyāparikappanā māraṅganānamacalopavesanassa yogābhiyogena sāmyasandassanato, tathābhūtāya copavesanakriyāya dhīrassāpi tādisassa bhagavato avasānayanattanti parikappanatoti.

**270**. Idāni udāharati **''icchā''**iccādinā. **Icchābhaṅgāturā** ajapālanigrodhamūle nisinnaṃ bhagavantaṃ ''palobhessāmā''ti māraṅganā attanāyeva katāya icchāya anibbattiyā pīḷitā, atiniccalaṃ hutvā nāsikagge patitadiṭṭhehi samannāgatānaññavuttiyā kriyantaravirahato. **Āsīnā** jhāyamānā nisinnā **tā accharā** yoginisadisā taṇhāaratiragāsaṅkhātā māraṅganāyo **dhīraṃ** siṅgārādhippāyena katānekalīlāvilāsenāpi akampamānaṃ **taṃ** bhagavantaṃ **yogābhiyogato** mantajappanasaṅkhātayoge yuñjanena **vasaṃ** attano vasaṃ **tadā** attano parājitakāle **nentīva** pāpenti maññeti. Ettha pubbaddhena māraṅganāsaṅkhātasajīvapadatthānaṃ vijjamānappakāraṃ dassitaṃ. Puna aparaddhena tesameva avijjamānayogābhiyogena vasīkaraṇaṃ kappitaṃ. Māraṅganānaṃ niccalanisajjāya yoginīnaṃ mantajjhayanasadisattā māraṅganānaṃ yoginīnaṃ

upamānopameyyattaṃ sāmatthiyā gamyateti esā upamābbhantaraparikappanā nāma. ‘‘Nenti ivā’’ti payoge katepi kriyāparikappanaṃ na hoteva. Icchāya bhaṅgoti ca, tena āturāti ca, niggataṃ calaṃ calanaṃ asmā āsanasmāti ca, atisayena niccalanti ca, kriyāvisesanaṃ, yoge abhiyogoti ca vākyaṃ.

‘‘Nenti ivā’’ti idha **iva**saddasutiyā upamājotanatthaṃ ceti saṃsayo na kātabbo, sādhammasaṅkhātaguṇavisesassa sambandhe asati kriyāmattassa upamābhāvato. Vuttaṃ hi–

‘‘Vasaṃ nentīva dhīra’’nti, nayena no’pamānatā;
Na hi kattukriyāya’tthi, upamānopameyyatāti.

**‘‘Vasaṃ nentīva dhīra’’nti** ettha **nayane** gamyamāne pāpane **upamānatā** upamānabhāvo natthi, **hi** tatheva, **kattukriyāya** kattusambandhiyā kriyāya **upamānopameyyatā** upamānabhāvo upameyyabhāvo natthīti ayaṃ hetthattho.

**Kriyāparikappanā**

271. **Gajaṃ māro samāruḷho, yuddhāya’ccanta’munnataṃ;**
**Magga’manvesati nūna, jinabhīto palāyituṃ**.

271. **‘‘Gaja’’**miccādi. Yuddhāya **accanta**matisayena **unnata**muccaṃ **gajaṃ** hatthiṃ samāruḷho **māro** vasavattī taṃ jinātīti atthena **jinato** bhīto palāyituṃ kiñci nilīyanaṭṭhānaṃ **maggaṃ** pathaṃ anvesati **nūna** maññe. Iti kriyāparikappanā ārohanakriyāya maggamanvesanatthanti parikappitattā.

271. **‘‘Gaja’’**miccādi. **Yuddhāya** yuddhatthaṃ **acca**ntaṃ atisayena **unnataṃ** diyaḍḍhasatayojanāyāmānurūpauccaguṇasamannāgataṃ **gajaṃ** girimekhalaṃ samāruḷho māro jinā bhīto palāyituṃ **maggaṃ** nibbhayaṃ pathaṃ **anvesati nūna** gavesati maññe. Yuddhatthaṃ kurumāno gajārohanaṃ maggānvesanatthamiti kavinā parikappitattā esā kriyāparikappanā nāma. Accantamiti asaṅkhya sasaṅkhyabhāvepi pakaraṇato ādhikke eva vattati.

**Guṇaparikappanā**

272. **Muninda pādadvande te, cārurājīvasundare;**
**Maññe pāpābhisammadda-jātasoṇena soṇimā**.

272. Muninda te cāru ca taṃ rājīvaṃ padumañca tamiva sundaraṃ tasmiṃte pādadvande **soṇimā** lohitattaguṇo, iti yathāvaṭṭhitā acetanassa lohitattalakkhaṇassa vatthuno vutti vuttā, sāyamaññathā parikappīyate. **Pāpānaṃ** kilesārīnaṃ **abhisammaddena** atisayaṃ sampisanena jātaṃ **soṇaṃ** rudhiraṃ, tena jātoti maññe. Iti guṇaparikappanā pādadvandasannihitalohitattaguṇassa ‘‘pāpā…pe… soṇene’’ti parikappitattā.

272. **‘‘Muninde’’**ccādi. He **muninda te** tava **cārurājīvasundare** manuññapadumasundare pādadvande **soṇimā** rattavaṇṇaṃ **pāpābhisammaddajātasoṇena maññe** saparasantānagatapāpānaṃ sammaddanena jātena rudhirenāti maññe. Sabbaññuno pāde bhavantarasiddhapuññakammānubhāvena jātarattavaṇṇaṃ ‘‘pāpābhisammaddanenā’’ti parikappitattā ayaṃ guṇaparikappanā nāma. Cāru ca taṃ rājīvañcāti ca, pāpānaṃ abhisammaddoti ca, tena jātañcāti ca, tañca taṃ soṇañcāti ca, soṇassa bhāvoti ca viggaho.

273. **Maññesaṅke dhuvaṃ nūna-miva’miccevamādihi;**
**Sā’yaṃ byañjīyate kvāpi, kvāpi vākyena gamyate**.

273. Vohāratthaṃ parikappanāsūcake sadde dassento āha **‘‘maññe’’**iccādi. **Iti** evarūpo saddarāsi ādi yesaṃ ‘‘takkemi, parikappemi, cintayāmi, yathe’’tyevamādīnaṃ, tehi **sāyaṃ** parikappanā **kvāpi** yathāvutte **byañjīyate** pakāsīyate, **kvāpi** katthaci pana vākyena gamyate

**mañña**iccādīnamabhāvepīti.

**273**. Vohārasukhatthaṃ parikappanāpakāsake sadde dasseti **''maññe''**ccādinā. Maññe, saṅke, dhuvaṃ, nūna, iva, evamādīhi saddehi **sāyaṃ** parikappanā **kvāpi** ettha viya katthaci **byañjīyate** pakāsīyate, **kvāpi** katthaci **vākyena** kriyākārakasambandhasahitapadasamudāyena **gamyate ivā**disaddayogābhāvepi kevalaṃ vākyasāmatthiyeneva ñāyate. **''Maññe''**ccādipadapañcakaṃdvandasamāsena niddiṭṭhaṃ. **Iti evaṃ** pakāro saddasamudāyo ādi yesaṃ ''takkemi, parikappemi, cintayāmi, yathā''tiānīnanti viggaho.

**Gammaparikappanā**

**274. Dayāsañcārasarasā** [dayāsañjātasarasā (ka.)], **dehā nikkhantakantiyo;**
**Pīṇentā jina te sādhu-janaṃ sarasataṃ nayuṃ**.

**274**. Udāharati **''dayā''**iccādi. **Raso** sineho, tena saha vattamāno **saraso**. Deho. **Dayāya** karuṇāya **sañcāro** dukkhitasattavisayā nirantarappavatti, tena saraso, tato. Jina te **dehā** sarīrato nikkhantakantiyo sādhujanaṃ **pīṇentā** tappentā tameva janaṃ **sarasataṃ** sapemataṃ **nayuṃ** pāpesuṃ, tādisaṃ tathāvidhadehanikkhantakantī naṃ sādhujanaṃ pīṇenti. Gammamānaparikappanāyaṃ yato kantiyo laddhasarasasarīrasaṃsaggā sayampi sarasā iva attānaṃ sevamānampi sādhujanaṃ sarasataṃ nentīti gamyate.

**274**. Vākyagammaparikappanamudāharati **''daye''**ccādinā. He **jina** te **dayāsañcārasarasā** dukkhitasattavisayāya karuṇāya savisaye nirantarappavattiyā sañjātasnehato **dehā** sarīrato **nikkhantakantiyo** dasadisāsu niggatā nīlādichabbaṇṇaraṃsiyo **sādhujanaṃ** katapuññaṃ uttamajanaṃ pīṇentā **sarasataṃ**sasnehabhāvaṃ pemasahitattaṃ **nayuṃ** tameva sādhujanaṃ pāpesuṃ. ''Sarasataṃ nayu''nti ettha ''sādhujana''nti sutasambandhena ñāyati. Karuṇāsinehasommadehasaṃsaggato kantiyo sayampi nissayaguṇato sommabhūtā attānaṃ visayaṃ katvā pavattajanepi muduṃ karontevāti **ivā**dīnaṃ abhāvepi vākyagammaparikappanā. Ettha acetanānaṃ kantivatthūnaṃ janapasādasaṅkhātavatthuṭṭhiti ''dayāsañcārasarasā ivā''ti evamādiaññappakārena parikappito. Dayāya sañcāro punappunaṃ pavattīti ca, saha rasena snehena vattamānoti ca, dayāsañcārena sarasoti ca, nikkhantā ca tā kantiyo ceti ca, sādhu ca so jano ceti ca, sarasassa bhāvoti ca vākyaṃ.

**275. Ārabhantassa yaṃ kiñci, kattuṃ puññavasā puna;**
**Sādhanantaralābho yo, taṃ vadanti samāhitaṃ**.

**275**. Samāhitaṃ samāharati **''ārabhantassi''**ccādinā. **Yaṃ kiñci** kāriyaṃ **kattuṃ** sattubhaṅgādikaṃ **ārabhantassa** sajjībhūtassa yassa kassaci pumuno **puññavasā** kusalabalena kāraṇena kusalasāmatthiyena puna sādhyate sādhiyamaneneti **sādhanaṃ,** tato tameva vā **antara**maññaṃ, tassa lābho, aññakāraṇalābhoti attho. Taṃ samāhitaṃ vadanti, samādhānaṃ **samāhitaṃ**.

**275**. Idāni samāhitālaṅkāraṃ dasseti **''ārabha''**miccādinā. **Yaṃ kiñci** amittavijayādikaṃ kattuṃ ārabhantassa yassa **puññavasā** kusalabalena puna **yo sādhanantaralābho** tasseva kāriyasiddhiyā upakārakassa aññasādhanassa yo lābho atthi, taṃ kāraṇalābhaṃ **samāhitaṃ vadanti** tasseva kāriyassa samādhānattā patiṭṭhitattā samāhitaṃ iti kavino kathenti. Sādhyate sādhiyamaneneti ca, tañca taṃ antaramaññañceti ca, tassa lābhoti ca, samādhānamiti ca vākyaṃ.

**276. Mārāribhaṅgābhimukha-manaso tassa satthuno;**
**Mahāmahī mahārāvaṃ, ravī'ya'mupakārikā**.

**276**. Udāharati **''māra''**iccādi. **Mārārino** mārasattuno **bhaṅge** abhibhave **abhimukhaṃ** na parammukhaṃ manaṃ yassa tassa satthuno **upakārikā** āraddhamārabhaṅgakriyānuggāhikā mahāmahī ayaṃ **mahārāvaṃ** mārāridussahaṃ mahānādaṃ **ravī** akāsi. Idha mārāribhañjanaṃ

kāriyamāraddhaṃ, tassa puññavaseneva mahīrāvo aparaṃ sādhanaṃ samāpannanti lakkhaṇaṃ yojanīyaṃ.

**276**. **''Mārāri''**ccādi. **Mārāribhaṅgābhimukhamanaso** mārasaṅkhātassa sattuno maddane abhimukhacittassa tassa satthuno **upakārikā** āraddhamāravijayassa upatthambhikā ayaṃ mahāmahī **mahārāvaṃ** mārassa hadayavatthuṃ maddanto [maddantī (?)] viya sahitumasakkuṇeyyaṃ mahānādaṃ **ravī** akāsi. Ettha mārabhaṅgajananaṃ satthūhi āraddhakāriyaṃ, tasseva siddhiyā hetubhūtaṃ aññakāraṇaṃ nāma mahīrāvo. Māro eva ari sattūti ca, tassa bhaṅgoti ca, tasmiṃ abhimukhaṃ manaṃ yasseti ca, mahantī ca sā mahī ceti ca viggaho.

277. **Avatvā'bhimataṃ tassa, siddhiyā dassana'ññathā;**
**Vadanti taṃ pariyāya-vuttīti sucibuddhayo**.

**277**. Pariyāyavuttiṃ paṭipādeti **''avatvā''**iccādinā. **Abhimataṃ** kiñci atthaṃ dhanadānādilakkhaṇaṃ **avatvā** añjasā vācakabyāpārena anākhyāya **tassā**bhimatassatthassa **siddhiyā** nipphādanatthaṃ **aññathā** aññena pakārena tannibbattianuguṇena yaṃ **dassanaṃ** vacanaṃ, taṃ sucibuddhayo pariyāyavuttīti vadanti. Pariyāyena vacanaṃ **pariyāyavuttī**ti.

**277**. Idāni pariyāyavuttiṃ dasseti **''avatvā''**iccādinā. **Abhimataṃ** iṭṭhaṃ dhanadānādisarūpaṃ [dhanadhaññādiṃ (sīhaḷabyākhyāyaṃ)] yaṃ kiñci atthaṃ **avatvā** ujumakathetvā **tassa** abhimatatthassa **siddhiyā** nipphattiyā **aññathā** vattumicchitatthassānurūpenāññappakārena **dassanaṃ** yaṃ kiñci dassanaṃ kathanamatthi, sucibuddhayo pariyāyavuttīti taṃ vadanti. Pariyāyena vutti kathanamiti ca, suci buddhi yesamiti ca vākyaṃ.

278. **Vivaṭaṅgaṇanikkhittaṃ, dhana'mārakkhavajjitaṃ;**
**Dhanakāma yathākāmaṃ, tuvaṃ gaccha yadi'cchasi**.

**278**. Udāharati **''vivaṭaṅgaṇe''**ccādi. Dhanaṃ **vivaṭe** kenaci anāvaṭattā **aṅgaṇe** pakāsappadese nikkhittaṃ atha ca pana ārakkhavajjitaṃ. **Dhanaṃ** kāmetīti **dhanakāmā**ti āmantanaṃ. Tuvaṃ yadi icchasi gantuṃ dhanaṃ vā, yathākāmaṃ gaccheti dhanāvaharaṇamicchitamañjasā avatvā taṃsiddhiyā byājena vadati. Pariyāyavutti.

**278**. Udāharati **''vivaṭa''**miccādinā. **Dhanaṃ** muttāmaṇiādi **vivaṭaṅgaṇanikkhittaṃ** pākārādiparikkheparahitattā nirāvaraṇaṭṭhāne yena kenaci ṭhapitaṃ apica ārakkhavajjitaṃ. Bho **dhanakāma** tuvaṃ yadicchasi dhanaṃ gamanaṃ vā, yathākāmaṃ gacchāti cittenicchitadhanāvaharaṇavidhānaṃ ''dhanamāharā''ti ujumavatvā evaṃ byājena vuttattā idaṃ pariyāyavutti nāma. Vivaṭañca taṃ aṅgaṇañceti ca, tasmiṃ nikkhittanti ca, ārakkhena vajjitamiti ca, dhanaṃ kāmetīti ca, kāmaṃ taṇhaṃ taṃsampayuttaṃ vā cittamanatikkammāti ca vākyaṃ.

279. **Thutiṃ karoti nindanto, viya taṃ byājavaṇṇanaṃ;**
**Dosābhāsā guṇā eva, yanti sannidhi'matrahi**.

**279**. Byājavaṇṇanaṃ vaṇṇeti **''thuti''**miccādinā. **Nindanto viya** dosaṃ nidassento viya **thutiṃ karoti** vaṇṇaṃ bhāsati, taṃ byājathutilakkhaṇaṃ byājavaṇṇanaṃ nāma. Kathamettha guṇā patīyantīti āha **''dosi''**ccādi. **Atra** vuttivisese dosā viya ābhāsanti paṭibhanti. Tādisapadādinā **dosābhāsā** guṇā eva iddhimantatādayo na dosopi koci **sannidhi**mavaṭṭhānaṃ yanti. Hīti avadhāraṇe atra byājavaṇṇanamevidaṃ, na nindakamiti.

**279**. Idāni byājavaṇṇanaṃ dasseti **''thuti''**ccādinā. **Nindanto viya** dosaṃ dassento viya **thutiṃ karoti** vaṇṇanaṃ karoti, **taṃ** vaṇṇanākaraṇaṃ byājavaṇṇanaṃ nāma hoti. Nindāsabhāvena pavattathutittā nindā eveti ce? Atra asmiṃ vuttivisese **dosābhāsā** dosā viya paṭibhāsamānā **guṇā eva** tādisapadappayogena iddhimantatādayo guṇāva **sannidhiṃ** guṇasabhāvāvaṭṭhānaṃ **yanti** pāpuṇantīti. Byājena vaṇṇanamiti ca, dosā iva ābhāsanti paṭibhāsantīti ca vākyaṃ.

280. **Sañcāletu'malaṃ tvaṃ'si, bhusaṃ kuvalayā'khilaṃ;**
**Visesaṃ tāvatā nātha, guṇānaṃ te vadāma kiṃ**.

**280**. Udāharati **''sañcāletu''**miccādinā. Nātha tvaṃ akhilaṃ **kuvalayaṃ** uppalaṃ pathavīvalayañceti siliṭṭhaṃ **sañcāletuṃ** bhamayitumito cito ca **bhusa**maccantaṃ **alaṃ** samatthopi **tāvatā** taṃmattena te guṇānaṃ **visesaṃ** atisayalakkhaṇaṃ **kiṃ** kena kāraṇena vadāma. Iha uppalacālanasāmatthiyavibhāvanavasena nindati, tāva nikhilabhūmaṇḍalasañcālāvikaraṇato paramāya thutiyā saṃyojitoyaṃ bhagavā mahānubhāvaṃ vicitavāti bhuvanamaṇḍalasikhāmaṇīti. Byājavaṇṇanamīdisamaccantaṃ ramaṇīyaṃ, tadidañca sabbathā silesamupajīvati.

**280**. Idāni udāharati **''sañcāletu''**miccādinā. Nātha tvaṃ **akhilaṃ kuvalayaṃ** nissesaṃ nīluppalavanaṃ pathavīmaṇḍalaṃ vā **sañcāletuṃ** kampetuṃ **bhusa**matisayena **alaṃ** samattho, tāvatā te guṇānaṃ **visesa**matisayaṃ **kiṃ vadāma** kathaṃ bhaṇāmāti. **Kuvalaya**saddassa uppalavisesavācakattā paṭhamaṃ nindāva, tasseva saddassa pathavīmaṇḍalavācakattā ''iddhimato tava idaṃ kiṃ visesa''nti uttamaguṇavaṇṇanā katā hoti. Īdisā byājavaṇṇanā pasatthā, sā ca sabbathā silesaṃ nissāya pavattatīti. Kuyā pathaviyā valayaṃ maṇḍalamiti samāso.

281. **Visesi'cchāyaṃ dabbassa, kriyājātiguṇassa ca;**
**Vekalladassanaṃ yatra, viseso nāma'yaṃ bhave**.

**281**. Visesavuttiṃ vatteti **''visesicchāya''**miccādinā. **Visese** atisaye kismiñcipi kāriyavisese icchāyaṃ dabbādīnaṃ yatra **vekallassa** abhāvassa **dassanaṃ** vacanaṃ, ayaṃ **viseso nāma** visesavutti nāma bhave.

**281**. Idāni visesālaṅkāraṃ dasseti **''visesi''**ccādinā. **Visesicchāyaṃ** atisaye kāriyavisese icchāyaṃ sati dabbassa ca kriyājātiguṇassa ca **yatra** yasmiṃ vuttivisese **vekalladassanaṃ** abhāvakathanamatthi, ayaṃ **viseso** nāma **bhave** visesavutti nāma siyāti. Vikalassa bhāvoti ca, tassa dassanamiti ca vākyaṃ.

282. **Na rathā na ca mātaṅgā, na hayā na padātayo;**
**Jito mārāri muninā, sambhārāvajjanena hi**.

Dabbavisesavutti.

**282**. Udāharati **''na rathā''**iccādi. Subodhaṃ. Atra ca vijayopakaraṇacaturaṅgānīkalakkhaṇadabbābhāvena samatiṃsapāramitāsaṅkhatasambhārāvajjanasseva mārārivijayalakkhaṇo viseso vutto.

**282**. **''Na rathā''**iccādi. **Rathā tayo** antamaso saparivārānaṃ tiṇṇaṃ rathānaṃ anīkavohārato tādisā tayo rathā ca natthi. **Mātaṅgā tayo** vuttanayena anīkasaṅkhātā tayo mātaṅgā ca natthi. **Na hayā tayo** tādisā anīkasaṅkhātā tayo assā ca natthi. **Padā na** antamaso sāyudhānaṃ catunnaṃ purisānaṃ anīkavohārato tādisā cattāro purisā padā ca natthi. Tathāpi muninā **sambhārāvajjanena hi** samatiṃsapāramidhammānaṃ ābhogakaraṇeneva **mārāri** mārapaccattiko **jito** abhibhavito. Iha jayopakaraṇabhāvena ṭhitānaṃ rathānīkādīnaṃ dabbānaṃ vekallaṃ dassetvā sattuvijayasabhāvānaṃ sambhārānaṃ āvajjanavisesassa vuttattā esā dabbavisesavutti nāma. Ratho nāma catupurisaparivāro, tādisaṃ rathattayaṃ rathānīkaṃ nāma. Hatthī pana dvādasapurisaparivāro hoti, tādisaṃ hatthittayaṃ hatthānīkaṃ nāma. Asso tipurisaparivāro, tādisaṃ hayattayaṃ hayānīkaṃ nāma. Sāyudhā cattāro purisā padānīkaṃ nāma. Iha rathādīsu ṭhitā viya sīghaṃ pādabalena gantvā yujjhamānā purisā pādopacārena ''pādā''ti vuttā. Rathādīnaṃ pamāṇaṃ tayoti anīkaṭṭhāne dassetvā purisapamāṇassāvuttepi antamaso cattāro purisā anīkaṃ nāma hontīti pakaraṇato cattāroti ñāyati. No ce? Sāvudhapurisavācakassa **padāti**saddassa ''padātayo''ti bahuvacanena rūpasambhavato ''rathā na, mātaṅgā na, hayā na, padātayo na'' iti sambandho. **Dabbavisesavutti** dabbena dabbapaṭisedhanato visesakathanaṃ visesassa vuttīti ca, dabbena dabbapaṭisedhena visesavuttīti ca vākyaṃ. Kriyāvisesavutyādittayampi evameva daṭṭhabbaṃ.

**283. Na baddhā bhūkuṭineva, phurito dasanacchado;**
**Mārāribhaṅgañcā'kāsi, munivīro varo sayaṃ.**

Kriyāvisesavutti.

283. **''Na baddhā''**iccādi. **Bhūkuṭi** bhamubhaṅgo kopajanito **na baddhā** na racitā, **dasanacchado** cādharo **neva phurito** neva kampito kopena. Tathāpi ca **varo** uttamo munivīro sayaṃ mārārino **bhaṅgaṃ** parājayaṃ akāsīti. Bhūkuṭibandhanādikriyāvigamena nibbikāravijayalakkhaṇo viseso dassito.

283. **''Na baddhā''**iccādi. **Bhūkuṭi** kopavikārabhūto bhamubhaṅgopi **na baddhā** na katā, **dasanacchado** dantāvaraṇo **neva phurito** na kampāpito. Tathāpi **varo** uttamo **munivīro** muniguṇavīraguṇayutto tathāgato sayaṃ mārāribhaṅgañca akāsīti. Ettha bhamubhaṅgaracanādikaṃ kriyaṃ akatvā nibbikārassa mārabhaṅgasabhāvavisesassa [nibbikāramārabhaṅgassa (ka.)] vuttattā esā **kriyāvisesavutti** nāma. Bhūnaṃ kuṭi vaṅkatāti ca, māro eva arīti ca, tesaṃ bhaṅgoti ca vākyaṃ.

**284. Na disāsu byattā** [tatā (sī.)] **raṃsi,**
**Nā'loko lokapatthaṭo;**
**Tathāpya'ndhatamaharaṃ,**
**Paraṃ sādhusubhāsitaṃ.**

Jātivisesavutti.

284. **''Ni''**ccādi. **Disāsu** dasasu **byattā** patthaṭā raṃsi na bhavati. **Loke** sakalasmiṃ **patthaṭo** vitthato ālokona bhavati. **Tathāpī**ti visesanicchāyaṃ, tajjātikattābhāvepi sādhūnaṃ **subhāsitaṃ** saddhammasaṅkhātaṃ **para**maccantameva andhatamaṃ iṭṭhāniṭṭhāvekallato paññācakkhussa andhakāraṃ mohandhakāraṃ haratīti **andhatamahara**nti. Raṃsiyā andhakārāpahārasamatthāya nivattiyā viseso subhāsitassa dassito.

284. **''Na disāsu''**iccādi. Disāsu byattā patthaṭā raṃsipi natthi, **lokapatthaṭo** ālokopi natthi. Tathāpi **sādhusubhāsitaṃ** saddhammo **para**maccantaṃ **andhatamaharaṃ** atthānatthatīraṇakkhamassa paññācakkhussa andhakārakamohatamaṃ haraṃ hotīti. Idha andhakāraviddhaṃsane samatthaṃ raṃsijātyādikaṃ paṭisedhetvā subhāsitassa andhakārāpaharaṇasaṅkhātassa visesassa vuttattā ayaṃ **jātivisesavutti** nāma. Loke patthaṭoti ca, andhetīti andho moho, tamasadisattā andhoyeva tamoti ca, taṃ haratīti ca, sādhūnaṃ subhāsitamiti ca vākyaṃ.

**285. Na kharaṃ na hi vā thaddhaṃ, muninda vacanaṃ tava;**
**Tathāpi gāḷhaṃ khanati, nimmūlaṃ janatāmadaṃ.**

Guṇavisesavutti.

285. **''Na khara''**miccādi. Muninda tava vacanaṃ **na kharaṃ** na lūkhaṃ, **na thaddhaṃ vā** kaṭhinañca na hi. **Tathāpi** tādisakharattādiguṇābhāvepi **janatāya** janasamūhassa **madaṃ gāḷhaṃ** daḷhaṃ [taṇhaṃ (ka.)] katvā nimmūlaṃ khanatīti. Ayosaṅkumhi pasiddhakharattādiguṇanisedhena munindavacanassa viseso āvikato.

285. **''Na khara''**miccādi. He **muninda** tava vacanaṃ **kharaṃ** kakkasaṃ na hoti, thaddhaṃ vā na hoti. Tathāpi **janatāmadaṃ** janasamūhassa jātyādiṃ nissāya pavattaṃ gabbaṃ **gāḷhaṃ** daḷhaṃ katvā **nimmūlaṃ** mūlamasesetvā khanatīti. Khaṇanakkhamaayosaṅkuādīsu labbhamānaṃ kharattādiguṇaṃ paṭisedhetvā buddhavacanassa madakhaṇanasabhāvasaṅkhātassa visesassa vuttattā ayaṃ **guṇavisesavutti** nāma hoti. Natthi mūlamassa khaṇanassāti ca, janānaṃ samūhoti ca, tāya madoti ca viggaho. ''Gāḷhaṃ nimmūla''nti khaṇanakriyāya visesanattā gāḷhaṃ nimmūlaṃ khaṇanaṃ karotīti yojanā.

**286. Dassīyate'tidittaṃ** […tirittaṃ (ka.)] **tu,**
**Sūravīrattanaṃ yahiṃ;**
**Vadanti viññū vacanaṃ,**
**Ruḷhāhaṅkāramīdisaṃ.**

**286.** Ruḷhāhaṅkāraṃ vadanti.

**286.** Idāni ruḷhāhaṅkāraṃ dasseti **''dassīyate''** iccādinā. **Sūravīrattanaṃ** sūrabhāvavīrabhāvaṃ **atidittaṃ tu** atisayena pana dittaṃ **yahiṃ** vākye dassīyate, īdisaṃ vacanaṃ **viññū** kavayo ruḷhāhaṅkāramiti vadantīti. Sūro ca vīro cāti ca, tesaṃ bhāvoti ca, ruḷho uggato ahaṅkāro ettha vuttiviseseti ca vākyaṃ.

**287. Dame nandopanandassa,**
**Kiṃ me byāpāradassanā;**
**Puttā me pādasambhattā,**
**Sajjā santeva tādise.**

**287.** Udāharati **''dame''**iccādinā. **Nandopanandassa** nāgarājassa appameyyamahānubhāvassa **dame** damane **me** mama niravadhisarantippameyyappabhāvānucaritakittinopi parassa **byāpāradassanā** payogapaṭipādanena **kiṃ** payojanaṃ, na kimpi, yato me **pādasambhattā** pādāvanatā **tādise** kammani **sajjā** baddhakacchā **santeva** vijjanteva, tatoti yojanīyaṃ.

**287. ''Dame''**ccādi. **Nandopanandassa** nāgaraññо **dame** damakaraṇe **byāpāradassanā** bhuvanattaye pavattamānaānubhāvena ca sampavattitakittisamūhena ca samannāgatassa mayhaṃ tādisapayogadassanena **kiṃ** payojanaṃ. Yasmā **me pādasambhattā** mayhaṃ caraṇāvanatā **tādise** kicce **sajjā** sannaddhā **puttā** bahavo santi eva, tasmāti. Cetovasitāya sūravīrabhāvo iha atiditto dassito hoti. Byāpārassa dassanamiti ca, pādesu sambhattāti ca vākyaṃ.

**288. Sileso vacanā'nekā-**
**Bhidheyye'kapadāyutaṃ;**
**Abhinnapadavākyādi-**
**Vasā tedhā'ya'mīrito.**

**288.** Silesaṃ niddisati **''sileso''**iccādinā. Anekaṃ bhinnamabhidheyyattho yassātya**nekābhidheyyaṃ. Ekena** samānena **padena** sarūpena **āyuta**manvitaṃ yaṃ **vacanaṃ** vuttīti anuvaditvā so silesoti vidhīyate, yena kenaci rūpena upamānopameyyalakkhaṇatthānaṃ silesanato. **Ayañ**cevaṃlakkhaṇo sileso tedhā īrito. Kathaṃ? **Abhinnapadavākyādivasā** abhinnamekaṃ padaṃ syādyantatyādyantarūpaṃ yatra, tameva vākyaṃ vākyalakkhaṇopetattā. Taṃ ādi yesaṃ, tesaṃ vasāti attho.

**288.** Idāni silesālaṅkāraṃ dasseti **''sileso''**ccādinā. Anekābhidheyyaṃ **ekapadāyutaṃ** ubhayattha sādhāraṇattā tulyena saddarūpena yuttaṃ yaṃ vacanaṃ atthi, so sileso nāma. So pana yena kenaci sādhammarūpena upamānopameyyabhūtānamatthānaṃ siliṭṭhattā aññamaññaṃ phusitvā ṭhitattā **sileso** nāma. **Ayaṃ** vuttalakkhaṇo sileso **abhinnapadavākyādivasā** akatavikārānaṃ syādyantatyādyantapadasamannāgatānaṃ vākyalakkhaṇopetavākyānaṃ pabhedena tedhā īritoti. Anekamabhidheyyaṃ yasseti ca, ekañca taṃ padañceti ca, tena āyutanti ca, abhinnāni padāni yasminti ca, tañca taṃ vākyañcāti ca, taṃ ādi yesaṃ abhinnapadavākyānanti ca, tesaṃ vaso bhedoti ca vākyaṃ.

**289. Andhantamaharo hārī, samāruḷho mahodayaṃ;**
**Rājate raṃsimālī'yaṃ, bhagavā bodhayaṃ jane.**

Abhinnapadavākyasileso.

**289**. Udāharati **‘‘andhantami’’**ccādi. **Ayaṃ bhagavā** sūriyo mahāmuni ca. Tattha sūriyo tāva **andhantamaharo** pakatiyandhakāropahārī, mahāmuni tu andhakāramohatamāpahārī. **Hārī** manuñño sūriyo mahāmuni ca, sūriyo **mahodayaṃ** mahantaṃ udayaṃ pabbataṃ samāruḷho, mahāmuni tu **mahodayaṃ** mahantamabbhudayaṃ sammāsambodhisamadhigamarūpaṃ **samāruḷho** patto. Raṃsīnaṃ mālā, sā assa atthīti **raṃsimālī,** sūriyo mahāmuni ca. Jane **bodhayaṃ** niddāpagamanena kilesaniddāpagamanena vā pabodhayanto **rājate** dibbatīti. **Abhinnapadavākyasileso** bhaṅgena vinā yathāvaṭṭhānamubhayattha padayojanato.

**289**. Idāni udāharati **‘‘andha’’**miccādinā. **Mahodayaṃ** mahantaṃ udayaṃ pabbataṃ, sabbaññupadavisaṅkhātamahābhivuddhiṃ vā **samāruḷho** āruḷho, sampatto vā, **andhantamaharo** cakkavāḷagabbhe patthaṭapakatighanandhakārassa, ñāṇalocanassa andhakaraṇato andhakāroti vuttamohassa vā viddhaṃsako, **hārī** teneva manuñño **raṃsimālī** attano raṃsimālāya samannāgato **jane** pakatiniddāya kilesaniddāya vā samannāgate satte **bodhayaṃ** bodhayanto **ayaṃ bhagavā** divākaro, chahi bhagadhammehi samannāgato buddho vā **rājate** dibbatīti. Dvīsu pakkhesu padānaṃ samānabhāvena ṭhitattā ayaṃ **abhinnapadavākyasileso**. Andho ca so tamo ceti ca, taṃ haratīti ca, mahanto ca so udayo pabbato cāti ca, mahanto ca so udayo abbhudayo abhivuddhi cāti ca, raṃsīnaṃ mālāti ca, sā assa atthīti ca, bhago sirī assa sūriyassa atthīti ca, bhago sirīkāmapayatanādippakāro assa satthuno atthīti ca viggaho. Abhinnapadavākyasaṅkhāto sileso. Aparopi attho ettha silissatīti **sileso**. ‘‘Bhinnapadavākyasileso’’tiādikampi iminā nayena ñātabbaṃ.

**290. Sāradāmalakābhāso, samānītaparikkhayo;**
**Kumudākarasambodho, pīṇeti janataṃ sudhī**.

Bhinnapadavākyasileso.

**290**. **‘‘Sārade’’**ccādi. Sudhā assa atthīti **sudhī,** cando. Sobhanā sabbaññutaññāṇarūpaṃ buddhi assa atthīti **sudhī,** sammāsambuddho. **Sārado** saradakāle sambhūto **amalako** nimmalo **ābhā** sobhā yassa so, cando. Paresaṃ nibbānasāraṃ dadātīti **sārado,** amalako ābhāso, amalakassa hatthāmalakasseva vā ābhāso asesañeyyāvabodho yassa so, sammāsambuddho. **Saṃ** sammā kamenānīyamānattā ānīto **parikkhayo** kaṇhapakkho yena so, cando. **Samaṃ** vūpasamaṃ ānīto **parikkhayo** hāni kilesasattukato adhigatakkhayattā yenaso, sammāsambuddho. Kumudākarassa kumudassa raṃsiyā sambodhi vikāso yassa [raṃsiyo sambodhi vikāsa’ssa (ka.)] so, cando. Kuyā pathaviyā mudaṃ pītiṃ karotīti **kumudākaro, sambodho** catusaccāvabodho yassa so, sammāsambuddho, **janataṃ** janasamūhaṃ pīṇetīti. Ayaṃ **bhinnapadavākyasileso** vuttena vidhinā padānaṃ bhinnattā.

**290**. **‘‘Sāra’’**iccādi. **Sārado** saradakāle sambhūto, veneyyānaṃ nibbānasāradāyako vā, **amalakābhāso** nimmalasobho, nimmalaketumālāsamannāgatattā tādisamatthakasobho vā, atha vā **sāradāmalakābhāso** saradakāle sañjātanimmalasobho, veneyyānaṃ nibbānasāradāyakanimmalasobho vā, atha vā **sāradaāmalakaābhāso** nibbānasāradāyakahatthāmalakasadisañeyyāvabodho. **Samānītaparikkhayo** kaṇhapakkhe suṭṭhu kamena ānīto parikkhayo paripuṇṇo vā cando, samasaṅkhatasantiṃ ānītakilesaparihānisaṅkhātaparikkhayo vā. **Kumudākarasambodho** kumudavikāsanena samannāgato, kusaṅkhātapathavīnissitānaṃ janānaṃ pītijananacatusaccāvabodhena samannāgato vā. **Sudhī** sudhāsaṅkhātaamatavantatāya tannāmako cando, sundarapaññavantatāya tannāmako sammāsambuddho vā. **Janataṃ** janasamūhaṃ pīṇetīti. Ubhayapakkhesu padaṃ bhinditvā atthassa yojanato ayaṃ **bhinnapadavākyasileso**. Sarade bhavo sārado, cando. Sāraṃ dadātīti sārado, bhagavā. ‘‘Sārado’’ti idaṃ ‘‘ābhāso’’ti padassa visesanaṃ hoti. Amalakonimmalo ābhāso assa candassāti ca, kamhi matthake ābhāsoti ca, amalo kābhāso assa satthunoti ca, sārado amalako ābhāso yassa candassa bhagavato vāti ca, sārado āmalakassa viya ābhāso ñeyyāvabodho assa bhagavatoti ca, saṃ sammā ānīto parikkhayo kalāhāni aneneti ca, samaṃ vūpasamaṃ ānīto parikkhayo hāni kilesasattuto yeneti ca, kumudānaṃ ākaroti ca, tesaṃ sambodho vikāso yasseti ca, mudaṃ pītiṃ karotīti mudākaro. Kuyā pathaviyā mudākaroti ca, so sambodho catusaccāvabodho yasseti ca, sudhā amataṃ assa candassa atthīti ca, su sobhanā dhī buddhi assa sambuddhassāti ca viggaho.

**291. Samāhitattavinayo, ahīnamadamaddano;**
**Sugato visadaṃ pātu, pāṇinaṃ so vināyako.**

Bhinnābhinnapadavākyasileso.

**291**. **''Samāhite''**ccādi. **Saṃ** sammā **āhito** patiṭṭhāpito attassa **vinayo** vinayanaṃ sabbattha savisaye appaṭihatacāravasena yassa so, garuḷo. **Vinayanaṃ** pavivittakāyacittappavattivasena damanaṃ yassa so, sammāsambuddho. Iti abhinnapadaṃ. Ahīnaṃ sappānaṃ inā nāyakā, tesaṃ madaṃ maddatīti **ahīnamadamaddano,** garuḷo. Ahīnānamuttamapurisānampi mahābrahmādīnaṃ madaṃ maddatīti **ahīnamadamaddano,** sammāsambuddho. Sundaraṃ gataṃ gamanaṃ samuddaṃ bhinditvā jalasaṅgamato paṭhamamevauggamanasāmatthiyayogato yassa so, garuḷo. Sundaraṃ gamanamassa nāgavikkantacārattā **sugato,** sammāsambuddho. Abhinnapadaṃ. **So** vīnaṃ pakkhīnaṃ nāyako, garuḷo. Visaṃ dadātīti **visadaṃ pāṇinaṃ** nāgalokaṃ **pātu** ahiṃsanavasena pālayatu, **so** vineti veneyyeti **vināyako,** sammāsambuddho. **Pāṇinaṃ** sakalasattalokaṃ **visadaṃ** asallīnaṃ pātu. **Bhinnābhinnapadavākyasilesoyaṃ** vuttanayena padānaṃ [pana (ka.)] ubhayamissattā.

**291**. **''Samāhite''**ccādi. **Samāhitattavinayo** sammā āhitāya ṭhapitāya sarīrassa savisaye gatiyā samannāgato, sammā āhitena ṭhapitena cittadamanena samannāgato vā, **ahīnamadamaddano** nāgarājūnaṃ madamaddano, ahīnānaṃ uttamānaṃ bakabrahmādīnampi madamaddano vā, **sugato** pakkhavātavegena samuddajalaṃ dvidhā katvā tasmiṃ jale anekībhūteyeva nāgabhavanaṃ gantvā nāge gahetvā gamane samatthattā sundaragamano, samantabhaddakaanekappakāragamano vā, **vināyako** pakkhīnaṃ nāyako **so** garuḷarājā **visadaṃ** ghoravisattā visadāyakaṃ **pāṇinaṃ** nāgalokaṃ **pātu** ahiṃsanavasena pāletu. No ce, **vināyako** veneyye vinento **so** sammāsambuddho **pāṇinaṃ** sakalasattalokaṃ **visadaṃ** visāradaṃ katvā **pātu** ahitāpanayanahitopanayanena rakkhatūti. Ubhayapakkhesu ''ahīnamadamaddano''iccādikehi bhinnehi ca ''samāhitattavinayo''iccādikehi abhinnehi ca padehi samannāgatattā ayaṃ **bhinnābhinnapadavākyasileso**. Attassa vinayoti ca, samāhito attavinayo yassa garuḷassa tathāgatassa vāti ca, ahīnaṃ inā nāyakāti ca, ahīnānaṃ nāgarājūnaṃ madoti ca, hīnehi aññe ahīnā uttamā, tesaṃ madoti ca, taṃ maddatīti ca, vīnaṃ pakkhīnaṃ nāyakoti ca, veneyyajane vinetīti ca vākyaṃ. Dutiyapakkhe ''visada''nti kriyāvisesanaṃ.

**292. Viruddhāviruddhābhinna-kammā niyamavā paro;**
**Niyamakkhepavacano, avirodhi virodhya'pi.**

**293. Ocityasamposakādi, sileso padajādi'ti** [padajātipi (ka.)];
**Esaṃ nidassanesveva, rūpa'māvibhavissati.**

**292-3**. Silesabhedamaññathāpi dassetumāha **''viruddha''**iccādi. Viruddhāni cāviruddhāni ca aññamabhinnañca, tāniyeva **kammāni** kriyāni yesaṃ, te tayo silesā. Niyamo'vadhāraṇamasmiṃ atthīti **niyamavā, paro** añño silesopi. Niyamassa **akkhepo** nisedhanaṃ yassa, taṃ **vacana**mabhidhānaṃ yassa, tādisopi. Nāssa virodho atthītya**virodhi,** sopi. Virodho asaṅgati ettha vijjatīti **virodhi,** sopi. Ocityaṃ samposetīti ocityasamposako, so ādi yassa alaṅkārantaragocarassa silesassa, so padato jātādisilesopi. **Iti**te parepi silesabhedā santi. **Esaṃ** yathāvuttānaṃ **nidassanesu** payogesveva **rūpaṃ** sabhāvo lakkhaṇaṃ āvibhavissatīti.

**292-3**. Avuttasilesavisese dassetuṃ uddisati **''viruddhā''**iccādi. **Viruddhāviruddhābhinnakammā api** ubhayatthassa viruddhena ca aviruddhena ca abhinnena ca kammena samanvitā tayo silesā ca, **paro** añño **niyamavāpi** avadhāraṇena yuttasileso ca, **niyamakkhepavacanopi** avadhāraṇassa paṭisedhapakāsakābhidhānasileso ca, **avirodhipi** ubhayapakkhāvirodhisileso ca, **virodhiapi** ubhayatthassa virodhisileso ca, **padajādi** padena jāto vākyena jāto ocityasamposakādisilesopīti **esaṃ** silesānaṃ **nidassanesveva** nidassanasaṅkhataudāharaṇesveva **rūpaṃ** sarūpaṃ tesaṃ lakkhaṇaṃ vā āvibhavissati, nidassiyamānaudāharaṇeneva lakkhaṇassa gammamānattā visuṃ na kathessāmīti adhippāyo. Viruddhāni ca aviruddhāni ca abhinnañceti ca, tameva kammaṃ kriyā yesaṃ silesānamiti ca, niyamo avadhāraṇaṃ asmiṃ atthīti ca, niyamassa akkhepo paṭisedho assa atthīti ca, taṃ vacanaṃ abhidhānaṃ yassa silesassāti ca, nāssa virodho atthīti ca, ocityaṃ samposetīti ca, so ādi yassa

upamāsilesādinoti ca, padato jātoti ca, so ādi yassa vākyassāti ca viggaho.

### Viruddhakammasilesa

**294. Savase vattayaṃ lokaṃ, akhilaṃ kallaviggaho** [kalaviggaho (sī.)];
**Parābhavati mārāri, dhammarājā vijambhate**.

**294**. Tato kamena tedassīyanti **''savase''**iccādi. Akhilaṃ lokaṃ savase vattayaṃ mārāri dhammarājā ca, **kallo** manuñño **viggaho** kalaho yassa mārārino, **viggaho** sarīrasampadā yassa dhammarājassa, tesu mārāri **parābhavati** parābhavamapeti bodhiyaṃ paṭiladdhaparājayavasena, **dhammarājā** samantabhaddo tu **vijambhate** lokattayabyāpisamullapitavijayaddhanipavattivasena samaṃ bhavatīti ayaṃ viruddhakammasileso parābhavavijambhanānamaññoññavirodhato.

**294**. Idāni uddesakkamena udāharati **''savase''**iccādi. Akhilaṃ lokaṃ **savase vattayaṃ** anatthe yuñjanato attano vase vattayanto, no ce, sakalalokaṃ hite yuñjanato attano vase vattayanto **kallaviggaho** manuññakalaho, no ce, manuññasarīrasampattiyutto mārāri **parābhavati** bodhimūle laddhaparājayavasena parābhavaṃ pāpuṇāti, **dhammarājā** tathāgato pana **vijambhate** lokattaye patthaṭajayaghosavasena vijambhatīti. Parābhavanavijambhanakriyānaṃ aññamaññaviruddhattā ayaṃ viruddhakammasileso nāma. Sassa attano vaso issariyamiti ca, kallo manuñño viggaho vivādo deho vā yasseti ca vākyaṃ.

### Aviruddhakammasilesa

**295. Sabhāvamadhuraṃ puñña-visesodayasambhavaṃ;**
**Suṇanti vācaṃ munino, janā passanti cā'mataṃ**.

**295. ''Sabhāve''**ccādi. Sabhāveneva **madhurā** piyā vācā, madhuraṃ amataṃ, puññavisesassa **udayo** abhivaḍḍhi, tena sambhavo, yassa vā taṃ, **munino vācaṃ** saddhammasaṅkhātaṃ janā suṇanti, tassayaṃ amatañca [tassa ca nissayaṃ amatanti (ka.)] passantīti ayamaviruddhakammasileso savanadassanānaṃ aviruddhattāti.

**295. ''Sabhāva''**miccādi. **Sabhāvamadhuraṃ** ''vācāmadhuraṃ karissāmī''ti kattabbapayogaṃ vināpi madhurattā pakatimadhuraṃ, no ce, kenaci paccayena anuppannattā saṅkharavisesaṃ vināpi pakatipaṇītaṃ, **puññavisesodayasambhavaṃ** puññavisesadesakassa munino kassaci kusalavisesassa abhivuddhiyā sambhūtaṃ, no ce, veneyyajanānaṃ nibbānādhippāyena katakusalavisesassa abhivuddhiyā ārammaṇattena paṭiladdhaṃ **munino vācaṃ** saddhammasaṅkhātaṃ suṇanti, **amataṃ** nibbānañca **janā** veneyyajanā passantīti. Savanadassanakriyānaṃ aññamaññāviruddhattā ayaṃ aviruddhakammasileso. Sassa attano bhāvoti ca, tena madhurā, madhuramiti ca, puññameva visesoti ca, tassodayoti ca, tena sambhavo yasseti ca viggaho.

### Abhinnakammasilesa

**296. Andhakārāpahārāya,**
**Sabhāvamadhurāya ca;**
**Mano pīṇeti** [dhinoti (sī. abhinavaṭīkā ca)] **jantūnaṃ,**
**Jino vācāya bhāya ca**.

**296. ''Andhakāre''**ccādi. Andhakāraṃ mohasaṅkhātaṃ pakatiandhakāraṃ vā apaharatīti **andhakārāpahārā,** vācā, bhā ca. Tāya sabhāvabhāsāya, sobhāya ca jino jantūnaṃ **mano** cittaṃ pīṇetīti ayamabhinnakammasileso pīṇanalakkhaṇāyekāya kriyāya vācāya bhāya ca sampannoti.

**296. ''Andhakārā''**iccādi. **Andhakārāpahārāya** mohandhakāraṃ pakatiandhakāraṃ vā apaharaṇāya **sabhāvamadhurāya** ca sabhāvato kaṇṇasukhāya, sabhāvato nettābhirāmāya **vācāya**

**bhāya** sarīrakantiyā ca jino jantūnaṃ **mano** cittaṃ **dhinoti** pīṇetīti. Pīṇayanasabhāvāya ekāya kriyāya saddhiṃ karaṇabhūtānaṃ dvinnaṃ vācābhānaṃ yojitattā ayaṃ abhinnakammasileso. Andhakāra'mapaharatīti ca, sabhāvena madhurāti ca vākyaṃ.

**Niyamavantasilesa**

297. **Kesakkhīnaṃva kaṇhattaṃ, samūnaṃyeva vaṅkatā;**
**Pāṇipādādharānaṃva, munindassā'tirattatā**.

297. **''Kesi''**ccādi. Kaṇhattaṃ kesakkhīnaṃyeva, na manasi, kaṇhattaguṇo pāpattañca siliṭṭhaṃ. Vaṅkatā bhamūnaṃyeva, na ajjhāsaye, vaṅkatānatattaṃ saṭhattañca siliṭṭhaṃ. Atirattatā pāṇipādādharānaṃyeva, na citte, atirattatāguṇo rāgo ca silissate. ''Munindassā''ti ''kaṇhatta''ntiādīsu sabbattha sambandhanīyaṃ. Niyamavā sileso kesakkhīnaṃvāti avadhāraṇappayogāti.

297. **''Kesakkhīna''**miccādi. Munindassa kaṇhattaṃ kesakkhīnaṃ eva hoti, kaṇhattasaṅkhatamakusalaṃ na citte. Vaṅkatā bhamūnaṃyeva, najjhāsaye. Atirattatā pāṇipādādharānaṃ eva, na kesuci vatthūsūti. ''Kesakkhīnaṃvā''tiādīsu niyamasaṅkhātaavadhāraṇapadassa vijjamānattā kaṇhabhāvena saddhiṃ pāpattassa ca, vaṅkaguṇena saddhiṃ sāṭheyyassa ca, rattaguṇena saddhiṃ rāgassa ca siliṭṭhattā ayaṃ niyamavantasileso nāma. Kesāni ca akkhīni ceti ca, kaṇhassa bhāvoti ca, vaṅkassa bhāvoti ca, pāṇayo ca pādāni ca adharāni cāti ca, atirattassa bhāvoti ca viggaho.

**Niyamakkhepasilesa**

298. **Pāṇipādādharesveva, sārāgo tava dissati;**
**Dissate so'ya'matha vā, nātha sādhuguṇesvapi**.

298. **''Pāṇi''**ccādi. Nātha tava pāṇipādādharesveva **sārāgo** sobhano rattavaṇṇo dissati, na citte, sārāgo rattavaṇṇo chandarāgo cāti siliṭṭhaṃ. Ayaṃ niyamo akkhipyate. **Atha vā** kathaṃ niyamyate, yato **so ayaṃ** sārāgo sādhūnaṃ guṇesveva virāgalakkhaṇo dissate iti. Tasmā kathamavadhārīyatīti niyamakkhepavacano silesoyaṃ.

298. **''Pāṇi''**ccādi. He **nātha** tava **sārāgo** sobhano rattavaṇṇo pāṇipādādharesveva dissati, citte lobho pana na dissati. Atha vā **so ayaṃ** sārāgo kattukamyatākusalacchandabhūto **sādhuguṇesvapi** sajjanānaṃ sīlādiguṇesupi dissati. ''Evā''ti dassitaniyamassa paṭisedhakena **''atha vā''**ti vacanena samannāgatattā rattavaṇṇasaṅkhātarāgena lobhassa siliṭṭhattā ca ayaṃ niyamakkhepavacanasileso. Saṃ sobhano rāgoti viggaho.

**Avirodhisilesa**

299. **Salakkhaṇo'tisubhago,**
**Tejassī niyatodayo;**
**Lokeso jitasaṃkleso,**
**Vibhāti samaṇissaro**.

299. **''Salakkhaṇo''**iccādi. Saha lakkhaṇena sasarūpena dvattiṃ savarapurisalakkhaṇena vā vattamāno **salakkhaṇo,** cando munindo ca, atisubhago so ca, **tejassī** sūriyo pabhāvisesayutto ca, niyato patidinamudayo pabhālakkhaṇo yassa so **niyatodayo,** sūriyo, niyato thiro udayo sammāsambuddho sambodhirūpo yassa so **niyatodayo,** munindo, **lokeso** brahmā munindo ca, jito saṃkleso jhānarativasena kāyacittābādho yena so, brahmā, jito saṃkleso dasavidho aggamaggaññāṇalābhā yena so. So maṇīnaṃ issaro upamaṇi [uttamamaṇi (?)], samaṇānaṃ issaro munindo vibhātīti yojjaṃ. Ayamavirodhisileso lakkhaṇasubhagādīnamubhayatthāpi abyavahitattā.

**299**. **‘‘Salakkhaṇo’’**iccādi. **Salakkhaṇo** lakkhaṇena sahito, **atisubhago** atisundarāya lakkhiyā samannāgato, no ce, dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇehi sahito ativiya sobhādīhi yutto, **tejassī** andhakāravidhamanasaṅkhatamahānubhāvena yutto, **niyatodayo** patidinaṃ pubbaṇhakāle niyamitagaganuggamano, no ce, nirantarapavattabuddhatejasā yutto thirasabbaññupadavisaṅkhātābhivuḍḍhiyā samannāgato, **lokeso** brahmabhūto, **jitasaṃkleso** jhānapītiyā vijitakāyacittadaratho, no ce, tilokassa issarabhūto catutthamaggaññāṇena hatadasavidhasaṃkileso, **samaṇissaro** so uttamo maṇi **vibhāti** sobhati, no ce, samaṇānaṃ issaro **vibhāti** dibbatīti. ‘‘Salakkhaṇo subhago’’iccādikānaṃ dvinnaṃ padānaṃ aviruddhattā ca, paṭhamapāde candena dutiye sūriyena tatiye brahmunā catutthe maṇinā ca sabbaññupadatthassa siliṭṭhattā ca ayaṃ avirodhisileso nāma. Saha lakkhaṇena vattamānoti ca, atisobhano bhago sirī vā sirīkāmapayatanādiko vā assāti ca, tejo assa atthīti ca, niyato udayo asseti ca, lokassa iso issaroti ca, jito saṃkleso yeneti ca, maṇīnaṃ samaṇānaṃ vā issaroti ca vākyaṃ.

### Virodhisilesa

**300**. **Asamopi samo loke,**
**Lokesopi naruttamo;**
**Sadayopya’dayo pāpe,**
**Cittā’yaṃ munino gati**.

**300**. **‘‘Asamopi’’**ccādi. Natthi samo rājaguṇādīhi assāti **asamo,** koci rājādi, ‘‘asamo’’ti lokekasikhāmaṇibhāvena muni. Tattha yadā asamo rājādi, tadā loke samoti viruddhaṃ asamattā tassa. **Api**saddo virodhaṃ joteti. Pakkhantare tvaviruddhaṃ, loke devadattādīnaṃ virodhisattānaṃ rāhulādīnaṃ avirodhisattānañca samattā, tatoyevāyaṃ virodhābhāsānañcasā virodhoyeva. **Lokeso** brahmā muni ca. Tattha ‘‘brahmā naruttamo’’ti viruddhaṃ dibbayonittā tassa. Pakkhantare tvabyāghāto uttamanarattā tassa. Dayo dānaṃ, saha dayenāti **sadayo,** koci puriso. Saha dayāya vattatīti **sadayo,** muni. Tattha puriso dāyako pāpe jane kathamadayoti virujjhati. Muni pāpe rāgādike adayoti virujjhati. Tasmā munino **ayaṃ** yathāvuttā **gati** pavatti **cittā** abbhutāti ayaṃ vuttanayena virodhisileso udāhaṭo.

**300**. **‘‘Asamo’’**iccādi. **Asamopi** atulyopi koci rājādiko loke **samo** tulyo, no ce, sadisapuggalarahito eva rāhulabhadradevadattādisabbaloke anunayapaṭighābhāvena samo hoti. **Lokesopi** brahmabhūtopi **naruttamo** naravaro hoti, no ce, sakalalokādhipati hutvā eva naruttamo. **Sadayopi** yācakesu dayasaṅkhātena dānena yuttopi **pāpe** pāpiṭṭhe **adayo** dānarahito, no ce, dayāsahito eva akusale niddayo. Munino ayaṃ **gati** pavatti **cittā** vicittāti rājādino asamasamatā ca, brahmā hutvā uttamanarabhāvo ca, dānasahitassa kassaci purisassa dānarahitabhāvo ca viruddho hoti. Tasmā rājabrahmapurisehi munino siliṭṭhattā ayaṃ virodhisileso nāma. Pubbapubbapakkhe virodho aparāparapakkhehi nirākato hoti. Pubbapakkhe **api**saddo virodhaṃ joteti, aparapakkhe avadhāraṇanti. Natthi samo yasseti ca, naro ca so uttamo ceti ca, saha dayena dayāya vā vattamānoti ca, natthi dayo dayā vā asseti ca viggaho.

### Ocityasamposakapadasilesa

**301**. **Saṃsāradukkhopahatā-vanatā janatā tvayi;**
**Sukha’micchita’maccantaṃ, amatandada vindati**.

**301**. Udāharati **‘‘saṃsāre’’**ccādi. **Saṃsāro** abbocchinnaṃ vattamānā khandhapaṭipāṭiyeva **dukkhaṃ** dukkhamattādinā, tena **upahatā** pahaṭā janatā, amataṃ sukhaṃ amataṃ vā nibbānaṃ dadātīti **amatandadā**ti āmantanaṃ, tvayi **avanatā** paṇāmavasena **icchita**matimataṃ dukkhāpagamanibbattaṃ kāyikaṃ cetasikañca **sukhaṃ** accantaṃ **vindati** paṭilabhatīti. Ettha amataṃ sudhā nibbānañca, amatandado dukkhopahate sukhayatīti ucitanti ‘‘amataṃ dadātī’’ti padamadhigate vatthuni ocityaṃ samposayatīti ocityasamposako padasilesoyaṃ. **Ādi**saddena ‘‘sugandhisobhāsambandhī’’tyādyupamāsilesādayo saṅgahitāti.

**301**. **‘‘Saṃsāra’’**iccādi. **Saṃsāradukkhopahatā** khandhadhātuāyatanānaṃ

nirantarapavattisaṅkhātena dukkhena upahatā janatā, **amatandada** he sudhādāyaka no ce, nibbānadāyaka tathāgata tvayi **avanatā** paṇamanavasena onatā **icchitaṃ** abhimataṃ **sukhaṃ** kāyikacetasikasukhaṃ **accantaṃ** atisayena **vindati** sevatīti. Amatadāyakā dukkhite sukhite karontīti idaṃ ucitameveti ubhayatthassāpi vācakaṃ ''amataṃ dadātī''ti padaṃ tādisajanassa sukhadāne ocityaṃ posetīti ayaṃ ocityasamposakapadasileso. Saṃsāroyeva dukkhanti ca, tena upahatāti ca, amataṃ sudhaṃ nibbānaṃ vā dadātīti ca vākyaṃ.

302. **Guṇayuttehi vatthūhi, samaṃ katvāna kassaci;**
**Saṃkittanaṃ bhavati yaṃ, sā matā tulyayogitā.**

**302**. Tulyayogitaṃ yojayati **''guṇe''**ccādinā. **Guṇo** dhammo sādhu asādhu vā, tena yuttehi vatthūhi saha **samaṃ katvāna** vatthuto asāmyepi tathābhāvamāropya **kassaci** purisādino thutinindatthaṃ yaṃ **kittana**mākhyānaṃ, **sā** tulyakkhaṇā tulyayogitā matā, vattumicchitena guṇena tādisānaṃ tulyayogitāpaṭipādanato tadatthiyena tulyayogitā tathā dvidhā vattati.

**302**. Idāni tulyayogitālaṅkāraṃ dasseti **''guṇayuttehi''**iccādinā. **Guṇayuttehi** sundarāsundarehi yehi kehici guṇehi yuttehi vatthūhi, **samaṃ katvāna** tatvato asamānesupi samānattabuddhiyā āropanaṃ katvā, **kassaci** purisādino thutiṃ nindaṃ vā nissāya yaṃ **saṃkittanaṃ** guṇāguṇakathanaṃ bhavati, sā tulyayogitāti matāti. Guṇehi yuttāti ca, tulyena guṇena saha yogoti ca, so etesaṃ raṃsimālībhagavantādīnamatthīti ca, tesaṃ bhāvo tulyaguṇasambandhoti ca viggaho. Ettha tulyaguṇayuttapadatthānaṃ tagguṇasambandhassa tulyayogitābhāvato tappaṭipādako uttiviseso tadatthiyena tulyayogitāti ñeyyā.

303. **Sampattasammado loko,**
**Sampattālokasampado;**
**Ubhohi raṃsimālī ca,**
**Bhagavā ca tamonudo.**

**303**. Udāharati **''sampatte''**ccādi. Tamaṃ nudatīti **tamonudo. Raṃsimālī** sūriyo ca, atha vā sammāsambuddho cāti **ubhohi** karaṇabhūtehi hetubhūtehi vā **loko** sattaloko, sampatto sammado pīti yena tathāvidho ca, sampatto ālokassa sampadā yena tathāvidho cāpīti. Ettha pītidānādiguṇayuttena raṃsimālinā samaṃ katvā bhagavato thutivasena kittananti lakkhaṇaṃ yojanīyaṃ.

**303**. Idāni udāharati **''sampatti''**ccādinā. **Tamonudo** andhakāraṃ paharanto raṃsimālī ca bhagavā ca **ubhohi** karaṇabhūtehi hetubhūtehi vā, **loko** sattaloko **sampattasammado** paṭiladdhapītiko ca sampattālokasampadā ca hotīti. Ettha pītidānālokakaraṇasaṅkhātaguṇayuttena sūriyena tulyaṃ katvā bhagavato thutivasena guṇakathanaṃ hoti. Sampatto sammado pīti yeneti ca, ālokassa sampadāti ca, sampattā ālokasampadā yeneti ca, tamaṃ nudatīti ca vākyaṃ. Udāharaṇe adassitepi asādhuguṇayuttena kenaci vatthunā samaṃ katvā kassaci kātabbanindāpi evameva daṭṭhabbā.

304. **Atthantaraṃ sādhayatā, kiñci taṃsadisaṃ phalaṃ;**
**Dassīyate asantaṃ vā, santaṃ vā taṃ nidassanaṃ.**

**304**. Nidassanaṃ padasseti **''atthantara''**miccādinā. **Atthantaraṃ** nidassetabbāpekkhāya aññaṃ kiñci ucitaṃ kāriyaṃ **sādhayatā** kenaci vatthunā hetubhūtena, tena atthantareneva **sadisaṃ** tulyaṃ phalaṃ kiñci **asantaṃ** aniṭṭhaṃ vā **santaṃ** iṭṭhaṃ vā **dassīyate** paṭipādīyate, taṃ evaṃlakkhaṇaṃ nidassanaṃ siyā.

**304**. Idāni nidassanālaṅkāraṃ nidasseti **''atthantari''**ccādinā. **Atthantaraṃ** niddisitabbato aññaṃ ucitakāriyasaṅkhātamattaṃ [ucitakicca… (ka.)] **sādhayatā** sādhayantena kenaci vatthunā **taṃsadisaṃ** tena atthantarena samānaṃ **asantaṃ** aniṭṭhaṃ vā **santaṃ** iṭṭhaṃ vā kiñci phalaṃ **dassīyate** vatthūhi paṭipādīyate, **taṃ** tādisaṃ phalaṃ nidassanaṃ nāmāti. Attho ca so antaro añño cāti ca, tena atthantarena sadisamiti ca, nidassīyateti ca viggaho.

### Asantaphalanidassana

305. **Udayā samaṇindassa, yanti pāpā parābhavaṃ;**
**Dhammarājaviruddhānaṃ, sūcayantā** [dīpayantā (sī.)] **durantataṃ**.

305. **''Udayā''**iccādi. **Samaṇindassa** mahāmunino **udayā** pātubhāvena **pāpā** lobhādayo **parābhavaṃ** nidhanaṃ yanti, parābhavantīti vuttaṃ hoti. Udayapubbakena pāpaparābhavanatthantarena sadisaṃ phalaṃ nidasseti. Kiṃ karontā? **Dhammarājā** dhammānapeto rājā, munindo cāti siliṭṭhaṃ, tena viruddhānaṃ, duṭṭho viruddho anto avasānaṃ yassa, tassa bhāvo, taṃ sūcayantāti dhammarājavirodhahetukaṃ asantaphalametaṃ nidassanaṃ parābhavassāniṭṭhattā.

305. Idāni udāharati **''udayā''**iccādinā. **Samaṇindassa** munindassa **udayā** loke pātubhāvena **pāpā** lobhādayo **dhammarājaviruddhānaṃ** rājadhammehi samannāgatarājūhi, dhammādhipatinā munindena vā viruddhānaṃ **durantataṃ** aniṭṭhāvasānataṃ **sūcayantā** pakāsento **parābhavaṃ** parihāniṃ **yanti** pāpuṇantīti. Ettha pubbaddhena udayapubbako pāpaparābhavanasaṅkhāto atthantaro dassito, aparaddhena taṃsadisavirodhahetukaṃ durantasaṅkhātaṃ asantaphalaṃ dasseti. Dhammarājavirodhahetukaṃ asantaphalametaṃ parābhavassāniṭṭhattā. Samaṇānamindoti ca, dhammena yutto rājāti vā dhammesu rājāti vāti ca, tena viruddhāti ca, duṭṭho virūpo anto pariyosānaṃ yesamiti ca, tesaṃ bhāvoti ca vākyaṃ.

### Santaphalanidassana

306. **Sironikkhittacaraṇo-**
**Cchariyāna'mbujāna'yaṃ;**
**Paramabbhutataṃ loke,**
**Viññāpeta'ttano jino**.

306. **''Siro''**ccādi. **Acchariyānaṃ** bhagavato caraṇāravindadvandasampaṭiggahaṇatthaṃ pathaviṃ bhinditvā samuggatānamacchariyaguṇopetānamambujānaṃ **sirasi** matthake nikkhittā caraṇā yena so jino. Ambujoparicaraṇanikkhepalakkhaṇenatthantarena sadisaṃ phalaṃ dasseti. Attano paramacchariyabhāvaṃ viññāpeti. Santaphalamidaṃ nidassanaṃ jinabbhutatthadīpanassa iṭṭhattāti.

306. **''Siro''**iccādi. Ayaṃ jino **acchariyānaṃ** attano pādapaṭiggahaṇatthaṃ pathaviṃ bhinditvā uggatattā accharāpaharaṇayoggānaṃ ambujānaṃ **sironikkhittacaraṇo** matthake ṭhapitapādo **loke** sattaloke attano **paramabbhutataṃ** atiacchariyaguṇaṃ **viññāpeti** avabodhetīti. Ettha acchariyapadumānaṃ matthake caraṇanikkhepasaṅkhātena atthantarena paramabbhutataṃ viññāpetīti ayaṃ sadisasantaphalaṃ jinabbhutatthadīpanassa iṭṭhattā. Sirasi nikkhittāni caraṇāni yeneti ca, accharaṃ accharāsaṅghātaṃ arahantīti ca, paramo uttamo abbhuto guṇo asseti ca, tassa bhāvoti ca viggaho.

307. **Vibhūtiyāmahantattaṃ, adhippāyassa vā siyā;**
**Paramukkaṃsataṃ yātaṃ, taṃ mahantatta'mīritaṃ**.

307. Mahantattamupadasseti **''vibhūtiyā''**iccādinā. **Vibhūtiyā** sampattiyā **adhippāyassa vā** ajjhāsayassa vā **paramukkaṃsataṃ** paramātisayabhāvaṃ **yātaṃ** upagataṃ mahantattaṃ nāma **īritaṃ** kathitaṃ.

307. Idāni mahantattālaṅkāraṃ dasseti **''vibhūti''** iccādinā. **Vibhūtiyā** sampattiyā vā **adhippāyassa** ajjhāsayassa vā **paramukkaṃsataṃ** atyukkaṃsabhāvaṃ **yātaṃ** yaṃ mahantattaṃ siyā, **taṃ** mahantattamiti īritanti. Mahato bhāvoti ca, paramo ukkaṃso atisayo yasseti ca, tassa bhāvoti ca vākyaṃ.

### Vibhūtimahantatta

308. **Kirīṭaratanacchāyā-nuviddhātapavārāṇo;**
**Purā paraṃ siriṃ vindi, bodhisatto'bhinikkhamā**.

308. Udāharati **''kirīṭe''**ccādi. Abhinikkhamā **purā** pubbe **bodhisatto** māyādeviyā putto **para**mukkaṭṭhaṃ anāññasādhāraṇaṃ **siriṃ** vibhūtiṃ **vindi** paṭilabhi. Kīdiso? **Kirīṭe** makuṭe ratanānaṃ **chāyāhi** sobhāhi **anuviddho** churito **ātapavārāṇo** setacchattaṃ yassa so tādisoti vibhūtiyā mahantattaṃ vuttaṃ ''ātapavārāṇo ratanacchāyānuviddho''ti.

308. Idāni udāharati **''kirīṭa''**iccādinā. **Bodhisatto** antimajātiyaṃ mahābodhisatto **abhinikkhamā** abhinikkhamanato **purā** pubbe **kirīṭaratanacchāyānuviddhātapavārāṇo** moliratanaraṃsīhi rañjitasetacchatto **para**mukkaṭṭhaṃ **siriṃ** vibhūtiṃ **vindi** anubhavīti. Ettha moliratanakantiyā setacchattassa oviddhabhāvakathanena vibhūtiyā mahantattaṃ hoti. Kirīṭe ratanānīti ca, tesaṃ chāyāyoti ca, tāhi anuviddho churito ātapavārāṇo yasseti ca vākyaṃ.

**Adhippāyamahantatta**

309. **Satto sambodhiyaṃ bodhi-**
**Satto sattahitāya so;**
**Hitvā sneharasābaddha-**
**Mapi rāhulamātaraṃ**.

309. **''Satto''**iccādi. **Snehena** piyabhāvena jātena **rasena** rāgena ābaddhamattani **rāhulamātaraṃ** bimbādevimpi, kimutaññaṃ yuvatijanaṃ, **hitvā** anapekkhitvā anāsatto hutvā **sattānaṃ hitāya** lokiyalokuttarāya vaḍḍhiyā **bodhisatto** siddhattho **sambodhiyaṃ** sabbaññutaññāṇeyeva **satto** āsatto, tattheva laggoti adhippāyo. Mahantattamukkaṭṭhaṃ tādisavanitāratanānāsajjanalakkhaṇamālakkhīyatīti.

309. **''Satto''**iccādi. So bodhisatto **sneharasābaddhaṃ** piyabhāvasaṅkhātarāgena ābaddhaṃ **rāhulamātaraṃ api** bimbādevimpi hitvā **sattahitāya** sattānaṃ lokiyalokuttaratthāya **sambodhiyaṃ** sabbaññutaññāṇeyeva **satto** laggoti. Tādisaitthiratanepi alaggatākathanena bodhisattassa ukkaṭṭhajjhāsayamahantattaṃ vuttaṃ hoti. Sammā bujjhati etāyāti ca, bodhiyaṃ satto laggoti ca, sattānaṃ hitamiti ca, snehena piyabhāvena jāto raso rāgoti ca, tena ābaddhāti ca viggaho.

310. **Gopetvā vaṇṇanīyaṃ yaṃ,**
**Kiñci dassīyate paraṃ;**
**Asamaṃ vā samaṃ tassa,**
**Yadi sā vañcanā matā**.

310. Vañcanaṃ vadati **''gopetvā''**iccādinā, **vaṇṇanīyaṃ** kiñci vatthuṃ **gopetvā** niraṃkatvā **tassa** vaṇṇanīyassa **asamaṃ** visamaṃ visadisaṃ **para**maññaṃ **yaṃ kiñci** vatthu yadi dassīyate kavināti anuvaditvā sā vañcanā matāti vidhīyate.

310. Idāni vañcanālaṅkāraṃ dasseti **''gopetvā''**iccādinā. **Vaṇṇanīyaṃ** kiñci vatthuṃ gopetvā **tassa** vaṇṇanīyassa **samaṃ** sadisaṃ vā **asamaṃ** visadisaṃ vā **paraṃ yaṃ kiñci** vatthu yadi dassīyate kavinā, sā vañcanāiti matāti. Vañceti vaṇṇanīyaṃ etāya vuttiyāti vākyaṃ.

**Asamavañcanā**

311. **Purato na sahassesu,**
**Na pañcesu ca tādino;**
**Māro paresu tasse'saṃ,**
**Sahassaṃ dasavaḍḍhitaṃ**.

311. Udāharati **''purato''**iccādi. **Māro** kāmo **tādino** lobhādīsu tādisattā munino **purato**

sammukhe sahassaṃ isavo assāti **sahassesu** ca na hoti. Pañca isavo assāti **pañcesu** ca na hotīti vaṇṇanīyo mārotra gopyate. **Tassa** yo tibhuvanaṃ jayī. **Paresu** aññasattesu sarāgesu **esa**misūnaṃ **dasavaḍḍhitaṃ** dasahi guṇitaṃ sahassaṃ, kathamaññathābhuvanattayaṃ jayeyyāti māraṃ gopetvā dasasahassopalakkhitavatthantarassa dassitattā asamavañcanāyaṃ.

**311**. Idāni udāharati ‘‘**purato**’’iccādinā. Māro **tādino** lābhālābhādīsu avikārino tathāgatassa **purato** abhimukhe **sahassesu** ca sahassasaropi na hoti, **pañcesu** pañca isu ca tādise ṭhapetvā pañca isu na hoti. **Paresu** sugatasammukhe īdisesupi aññesu saṃkilesesu **tassa** tilokajetuno mārassa **esaṃ** sarānaṃ **dasavaḍḍhitaṃ** dasagaṇanāya vaḍḍhitaṃ **sahassaṃ** hoti dasasahassaṃ hotīti. Vaṇṇanīyaṃ māraṃ gopetvā dasasahassasaṅkhyāhi gaṇitassa aññassa sarasaṅkhātavatthuno dassitattā ayaṃ asamavañcanā nāma. Sahassaṃ isavo asseti ca, pañca isavo asseti ca, dasahi vaḍḍhitanti ca vākyaṃ.

### Samavañcanā

312. **Vivāda’manuyuñjanto,**
**Munindavadanindunā;**
**Sampuṇṇo candimā nā’yaṃ;**
**Chatta’metaṃ manobhuno**.

**312**. ‘‘**Vivāda**’’miccādi. **Manobhuno**ti kāmassa. Samavañcanāyaṃ puṇṇacandaṃ niraṃkatvā chattassa dassitattā.

**312**. ‘‘**Vivāda**’’iccādi. **Munindavadanindunā** sabbaññuno mukhacandena vivādaṃ anuyuñjanto sampuṇṇo **ayaṃ** paccakkho candimā na hoti. Kiñcarahi **etaṃ** candamaṇḍalaṃ **manobhuno** anaṅgassa ubbhūtiyaṃ **chattaṃ** samussitasetacchattanti. Vaṇṇanīyaṃ candamaṇḍalaṃ ṭhapetvā tato aññassa candasadisassa chattassa dassitattā ayaṃ vutti samavañcanā nāma. Munīnaṃ indoti ca, tassa vadanamiti ca, indusadiso indu, munindavadanameva indūti ca, samantato puṇṇoti ca, manasi bhūtoti ca viggaho.

313. **Parānuvattanādīhi, nibbindeni’ha yā katā;**
**Thutira’ppakate sā’yaṃ, siyā appakatatthuti**.

**313**. Appakatatthutiṃ pakāseti ‘‘**pari**’’ccādinā. **Paresaṃ** yesaṃ kesañci **anuvattanaṃ** sevā, tamādi yesaṃ tehi **nibbindena** virattena **appakate** asannihite buddhivisayeyeva **iha** kismiñci vatthumhi katā yā **thuti** saṃrādhanaṃ, sāyaṃ appakatatthuti siyā.

**313**. Idāni appakatatthutiṃ dasseti ‘‘**parānu**’’ccādinā. **Parānuvattanādīhi** aññassa yassa kassaci anuvattanādīhi **nibbindena** ubbegaṃ pattena **appakate** anadhigate buddhivisaye eva **iha** imasmiṃ kismiñci vatthumhi katā yā **thuti** saṃrādhanasaṅkhātā pasaṃsā atthi, sā ayaṃ appakatatthuti nāma siyāti. Paresamanuvattanamiti ca, taṃ ādi yesaṃ parapīḷādīnamiti ca, na pakatoti ca, rakāro sandhijo, appakate katā thutīti ca vākyaṃ.

314. **Sukhaṃ jīvanti hariṇā, vanesva’parasevino;**
**Anāyāsopalābhehi, jaladabbaṅkurādibhi**.

**314**. Udāharati ‘‘**sukha**’’miccādi. Jalehi **dabbaṅkurehi** dabbatiṇuggamehi. **Ādi**saddena tarupallavādīhi. Kīdisehi? **Anāyāsena** sevāpariklesādinā vinā **upalābhehi** pāpuṇitabbehi. Paramaññaṃ kiñci na sevanti sīleneti **aparasevino**. Paracittārādhanabyasanaparammukhā hariṇā vanesu **sukhaṃ** nirākulaṃ jīvantīti. Ettha rājānuvattanaklesanibbindena sannihitā migavutti pasaṃsitāti.

**314**. Idāni udāharati ‘‘**sukha**’’miccādinā. **Hariṇā** migā **aparasevino** vuttiṃ nissāya paraṃ asevamānā **anāyāsopalābhehi** parapariggahābhāvato parasevāparissamaṃ vinā labbhanīyehi **jaladabbaṅkurādibhi** udakadabbaṅkurarukkhalatāpallavādīhi **vanesu** icchiticchitāraññesu **sukhaṃ**

**jīvanti** sukhajīvanaṃ karontīti. Ettha rājasevābyasanappattena kenaci anadhigatāpi migajīvikā pasaṃsitā hoti. Paraṃ na sevanti sīlenāti ca, abhāvo āyāsasseti ca, tena upalabhitabbāti ca, dabbānaṃ aṅkurānīti ca, jalañca dabbaṅkurāni ceti ca, tāni ādi yesaṃ pallavādīnamiti ca viggaho.

**315. Uttaraṃ uttaraṃ yattha, pubbapubbavisesanaṃ;**
**Siyā ekāvalī sā'yaṃ, dvidhā vidhinisedhato.**

**315**. Ekāvaliṃ kathayati **''uttara''**micchādinā. **Yattha** vuttiyaṃ **uttaraṃ uttaraṃ** upariṭṭhānamupariṭṭhānaṃ pubbassa pubbassa visesanaṃ vidhinisedhanavasena ekāvali nāma siyā. **Ayaṃ** ekāvali **vidhinisedhato** vidhivasena nisedhanavasena ca dvidhā.

**315**. Idāni ekāvaliṃ dasseti **''uttara''**miccādinā. **Yattha** uttiyaṃ **uttaraṃ uttaraṃ** uparūparibhavaṃ padaṃ **pubbapubbavisesanaṃ** pubbapubbapadassa vidhinisedhanavasena visesanaṃ hoti, sā ekāvali nāma siyā. **Ayaṃ** ekāvali **vidhinisedhato** vidhinisedhavasena dvidhā hotīti. Uttaraṃ pubbanti ṭhānūpacārena ṭhānībhūtaṃ padameva vuccati. Pubbassa pubbassa visesanamiti ca, ekato āvaliyanti saṃvaliyanti padāni etāyāti ca, vidhividhānañca nisedho paṭisedho cāti ca vākyaṃ. Ettha ''uttaraṃ uttara''nti ca ''pubbassa pubbassa''iti ca kamena visesanavisesyaguṇena byāpanicchāyaṃ nibbacanaṃ, visesyaguṇaṃ gammamānameva.

### Vidhiekāvali

**316. Pādā nakhālirucirā,**
**Nakhālī raṃsibhāsurā;**
**Raṃsī tamopahāneka** […pahāreka (sī.)] -
**Rasā sobhanti satthuno.**

**316**. Udāharati **''pādā''**iccādi. Sugammaṃ. Ettha pādādīnaṃ visesyānaṃ nakhālirucirattādividhānena visesanena visesitabbattā ayaṃ vidhiekāvali.

**316**. Idāni udāharati **''pādā''**iccādinā. Satthuno pādā **nakhālirucirā** nakhapantīhi manuññā **nakhālī** nakhapantiyo **raṃsibhāsurā** raṃsīhi dibbamānā **raṃsī** kantiyo **tamopahānekarasā** andhakāravidhamane asahāyakiccā hutvā sobhantīti. Ettha pādādīnaṃ pubbapadānaṃ nakhālirucirattādividhāyakehi uttarauttaravisesanehi visesitattā ayaṃ vidhiekāvali nāma. Nakhānaṃ āli pāḷīti ca, nakhālīhi rucirāti ca, raṃsīhi bhāsurāti ca, tamaso apahāro apaharaṇamiti ca, so eko raso kiccaṃ etāsaṃ raṃsīnamiti ca viggaho.

### Nisedhaekāvali

**317. Asantuṭṭho yatī neva,**
**Santoso nā'layāhato;**
**Nā'layo yo sajantūnaṃ,**
**Nā'nantabyasanāvaho.**

317. **''Asantuṭṭho''**iccādi. **Asantuṭṭho** catupaccayasantosavasena yo koci yati nāma neva siyā. **Ālayena** taṇhāya āhato ca yo, so santoso nāma na hoti. Yo **jantūnaṃ** sattānaṃ anantabyasanāvaho na hoti, so ālayo nāma na bhavatīti. Asantuṭṭhādīnaṃ yatittādinisedhanavasena visesanānaṃ pavattiyā nisedhaekāvali ayaṃ.

317. **''Asantuṭṭho''**iccādi. **Asantuṭṭho** cīvarādīsu catūsu paccayesu dassitadvādasavidhasantosānaṃ aññatarena asantuṭṭho **yati na eva** bhikkhu nāma na hoti. **Ālayāhato** taṇhāya pahato santoso na hoti. Yo jantūnaṃ **anantabyasanāvaho na** yo sattānaṃ apariyantapīḷāpāpako na hoti, so ālayo na hotīti. Asantuṭṭhādīnaṃ yatibhāvādipaṭisedhavasena visesanānaṃ pavattattā ayaṃ nisedhaekāvali nāma. Asantuṭṭhapadaṃ yatisahitasakalasattasamudāyassa sādhāraṇabhāvena ṭhitaṃ, yati na bhavatīti yatito aññesu

sakalasattasaṅkhātesu avayavesu patiṭṭhāpanato ‘‘asantuṭṭho’’ti visesyo, ‘‘yati ne’’ti idaṃ visesanaṃ. Sesesupi visesanavisesyattaṃ vuttaniyāmena yathārahaṃ yojetabbaṃ. Na santussatīti ca, ālayena hatoti ca, natthi anto etesamiti ca, tāni ca tāni byasanāni ceti ca, tāni āvahatīti ca vākyaṃ.

318. **Yahiṃ bhūsiyabhūsattaṃ, aññamaññaṃ tu vatthunaṃ;**
**Vināva sadisattaṃ taṃ, aññamaññavibhūsanaṃ**.

**318**. Aññamaññamāha **‘‘yahi’’**miccādinā. Yahiṃ sadisattaṃ vinā eva **vatthunaṃ** padatthānaṃ aññamaññaṃ bhūsiyabhūsattaṃ, taṃ aññamaññaṃ nāma vibhūsanamalaṅkāroti.

**318**. Idāni aññamaññālaṅkāraṃ dasseti **‘‘yahi’’**miccādinā. **Yahiṃ** alaṅkāre sadisattaṃ vinā eva vatthunaṃ aññamaññaṃ tu **bhūsiyabhūsattaṃ** alaṅkāriyaalaṅkārattaṃ hoti, **taṃ** aññamaññavibhūsanaṃ hotīti. Bhūsiyañca bhūsā cāti ca, tāsaṃ bhāvoti ca, aññañca aññañceti ca viggaho. ‘‘Aññamañña’’nti ettha chaṭṭhuntaasaṅkhyamabyayaṃ, sasaṅkhye ceti ‘‘bhūsiyabhūsatta’’nti imassa visesanaṃ katvā vattabbaṃ. Alaṅkāriyamapekkhāya alaṅkāravatthu ca, tamapekkhāya alaṅkāriyavatthu ca aññamaññaṃ nāma. Tandīpakālaṅkāropi tadatthiyena tannāmako hoti.

319. **Byāmaṃsumaṇḍalaṃ tena, muninā lokabandhunā;**
**Mahantiṃ vindatī kantiṃ, sopi teneva tādisiṃ**.

**319**. Udāharati **‘‘byāmaṃsu’’**iccādinā. Subodhaṃ.

**319**. Idāni udāharati **‘‘byāmaṃsu’’**iccādinā. **Byāmaṃsumaṇḍalaṃ** byāmapabhāmaṇḍalaṃ **lokabandhunā tena muninā** karaṇabhūtena **mahantiṃ** mahatiṃ pūjanīyaṃ vā **kantiṃ** sobhaṃ **vindati** sevati, **sopi** muni **tena eva** byāmaṃsumaṇḍalena tādisiṃ kantiṃ vindatīti. Aññamaññaṃ asadisānaṃ byāmaṃsumaṇḍalamunisaṅkhātānaṃ dvinnaṃ vatthūnaṃ byāmaṃsumaṇḍalaṃ paṭhamavākye alaṅkāriyaṃ hoti, munipadattho alaṅkāro hoti. Aparavākye ime dve vipallāsena alaṅkāriyaalaṅkārā honti. Aṃsūnaṃ maṇḍalamiti ca, byāmaṃ eva aṃsumaṇḍalamiti ca, loko bandhu asseti ca, sā viya dissatīti ca viggaho.

320. **Kathanaṃ sahabhāvassa, kriyāya ca guṇassa ca;**
**Sahavuttīti viññeyyaṃ, tadudāharaṇaṃ yathā**.

**320**. Sahavuttiṃ vadati **‘‘kathana’’**miccādinā. Subodhaṃ.

**320**. Idāni sahavuttiṃ dasseti **‘‘kathana’’**miccādinā. Kriyāya guṇassa cāti dvinnaṃ **sahabhāvassa** sahattassa kathanaṃ sahavuttīti viññeyyaṃ. **Tadudāharaṇaṃ yathā** tassa udāharaṇaṃ evaṃ vakkhamānanayena daṭṭhabbanti. Saha saddhiṃ bhavanamiti ca, sahabhāvassa vutti kathanamiti ca, tassa udāharaṇamiti ca viggaho. Sahabhāvo candarasminakhaṃsuādīnaṃ padatthānaṃ. Evaṃ santepi tesaṃ taṃsahattaṃ yassaṃ kriyāyaṃ guṇe vā bhavatīti sahattaṃ kriyāguṇānaṃ hotīti katvā ‘‘kathanaṃ sahabhāvassa kriyāya ca guṇassa cā’’ti vuttaṃ.

### Kriyāsahavutti

321. **Jalanti candaraṃsīhi, samaṃ satthu nakhaṃsavo;**
**Vijambhati ca candena, samaṃ tammukhacandimā**.

**321**. **‘‘Jalanti’’**iccādi. Samanti saha, tassa satthuno mukhacandimā. Sesaṃ subodhaṃ. Ettha jalanavijambhanānaṃ ubhayasādhāraṇānaṃ kriyānaṃ sahabhāvo vihitoti kriyāsahavutti ayanti.

**321**. Idāni yathāpaṭiññātaudāharaṇaṃ dasseti **‘‘jalanti’’**iccādinā. **Satthu** satthuno **nakhaṃsavo** nakhakiraṇā candaraṃsīhi samaṃ jalanti, tammukhacandimā ca candena samaṃ vijambhatīti. Ettha ubhayapadatthānaṃ sādhāraṇabhūtajalanavijambhanakriyānaṃ sahabhāvassa vuttattā esā

kriyāsahavutti nāma. Candassa raṃsiyoti ca, nakhānaṃ aṃsavoti ca, tassa satthuno mukhanti ca, tameva candimasadisattā candimāti ca vākyaṃ. **Samaṃ**iti **saha**pariyāyo nipāto.

**Guṇasahavutti**

322. **Jinodayena malinaṃ, saha dujjanacetasā;**
**Pāpaṃ disā suvimalā, saha sajjanacetasā**.

322. **''Jinodayena''**ccādi. **Jinodayena** karaṇabhūtena, hetubhūtena vā dujjanacetasā saha pāpaṃ **malinaṃ** kiliṭṭhaṃ, **sajjanacetasā** saha **disā** dasavidhāpi **suvimalā** accantanimmalā suvimalayasomālāvalayitattā sajjanaceto pāpāpagameneti. Ettha malinattassa ca suvimalattassa ñāyasambandhino sahabhāvo vuttoti ayaṃ guṇasahavutti.

322. **''Jino''**iccādi. **Jinodayena** jitamārassa bhagavato pātubhāvena, karaṇabhūtena hetubhūtena vā **pāpaṃ** lobhādidhammaṃ **dujjanacetasā** dujjanānaṃ cittena saha **malinaṃ** kiliṭṭhaṃ hoti. Imināyeva jinodayena **disā** dasa disāyo **sajjanacetasā saha suvimalā** sajjanacetasantānato pāpānaṃ apagamena kittimālāya bhuvanattaye patthaṭattā atinimmalāti ubhayapadatthānaṃ sādhāraṇabhūtamalinabhāvasuvimalabhāvasaṅkhātassa guṇassa sahabhāvassa vuttattā esā guṇasahavutti nāma. Jinassa udayoti ca, dujjanānaṃ cetoti ca, vigataṃ malaṃ etāhiti ca, su atisayena vimalāti ca, santo ca te janā ceti ca, tesaṃ cetoti ca vākyaṃ.

323. **Virodhīnaṃ padatthānaṃ, yattha saṃsaggadassanaṃ;**
**Samukkaṃsābhidhānatthaṃ, matā sā'yaṃ virodhitā**.

323. Virodhaṃ vibhāveti **''virodhīna''**miccādi. **Virodhīnaṃ** aññamaññaviruddhānaṃ kriyādīnaṃ **yattha** vuttivisese **saṃsaggassa** sannidhino dassanaṃ, kimatthaṃ? **Samukkaṃsassa** atisayassa **abhidhānatthaṃ** kathanatthāya, sā ayaṃ **virodhitā** virodhīti matā.

323. Idāni virodhālaṅkāraṃ dasseti **''virodhīna''**miccādinā. **Yattha** uttivisese **samukkaṃsābhidhānatthaṃ** vaṇṇanīyavatthugataadhikakathanāya **virodhīnaṃ** aññamaññaviruddhānaṃ **padatthānaṃ** kriyāguṇādīnaṃ **saṃsaggadassanaṃ** sanniṭṭhānadassanaṃ sambandhadassanaṃ hoti, **sā ayaṃ** utti virodhitāti matāti. Virodho etesaṃ guṇādīnaṃ atthīti ca, saṃsaggassa sambandhassa dassanamiti ca, samukkaṃsassa adhikassa abhidhānanti ca, virodhīnaṃ bhāvo asaṅgahitoti ca vākyaṃ. Virodhitādīpakavutti tadatthena tannāmikā hoti.

324. **Guṇā sabhāvamadhurā, api lokekabandhuno;**
**Sevitā pāpasevīnaṃ, sampadūsenti** [sampadūsanti (ka.)] **mānasaṃ**.

324. Udāharati **''guṇā''**iccādi. **Lokekabandhuno** lokanāthassa **sabhāvamadhurā** sādhujanasampīṇanekacāturā api **guṇā** arahantatādayo **sevitā** pāpasevīhi tesaṃ pāpasevīnaṃ mānasaṃ **sampadūsenti** dosaduṭṭhāpādanavasenāvikaronti ''tādiso guṇātisayo tassā''ti. Ettha guṇānaṃ sabhāvamadhurānaṃ pītivisesuppādanayoggānaṃ sampadūsanena saha virodhoti daṭṭhabbaṃ.

324. Udāharati **''guṇā''**iccādinā. **Lokekabandhuno** buddhassa **guṇā** arahattādayo **sabhāvamadhurā api** pakatimadhurā api **sevitā** pāpasevīhi sevitā samānā pāpasevīnaṃ mānasaṃ **sampadūsenti** atisayena kopentīti. Evaṃ hīnādhimuttikehi sahitumasakkuṇeyyo tassa guṇātisayo vattati. Nanu sabhāvamadhuro guṇo pītiṃ vinā sampadūsanaṃ na kareyya, sampadūsanampi tādisasabhāvamadhuraṃ vinā na bhaveyyāti aññoññaviruddhānamesaṃ madhuraguṇasampadūsanakriyānaṃ saṃsaggaguṇādhikadassanatthanti lakkhaṇena yojetabbaṃ. **Api**saddo virodhatthe vattate. Sabhāvena madhurāti ca, eko ca so bandhu cāti ca, lokassa ekabandhūti ca, pāpaṃ sevanti sīlenāti ca vākyaṃ.

325. **Yassa kassaci dānena, yassa kassaci vatthuno;**
**Visiṭṭhassa ya'mādānaṃ, parivuttīti sā matā**.

**325**. Parivuttiṃ pavatteti **''yassa''**iccādinā. **Yassa kassacī**ti paṭiggāhakaṃ dasseti. Visiṭṭhassa yaṃ ādānanti sambandho. Sesaṃ subodhaṃ.

**325**. Idāni parivuttiṃ dasseti **''yassa kassaci''**ccādinā. **Yassa kassaci vatthuno** khuddakavatthuno **yassa kassaci** paṭiggāhakassa **dānena** hetubhūtena **visiṭṭhassa** uttamavatthuno yaṃ **ādānaṃ** gahaṇaṃ atthi, sā parivuttīti matāti. Dānaggahaṇaparivuttattā parivutti nāma.

**326**. **Purā paresaṃ datvāna, manuññaṃ nayanādikaṃ;**
**Muninā samanuppattā, dāni sabbaññutāsirī** [muninda samanuppattā, dāni sabbaññutāsiriṃ (ka.)].

**326**. Udāharati **''purā''**iccādi. Subodhaṃ. Ettha nayanādidānena sabbaññutāsiriyā ādānanti parivutti ayaṃ.

**326**. Idāni udāharati **''purā''**iccādinā. Muninā **purā** pubbe paresaṃ manuññaṃ nayanādikaṃ datvāna idāni **sabbaññutāsirī** sabbaññutāsaṅkhātā anaññasādhāraṇā sirī samanupattāti. Iha yassa dinnaṃ tato eva gahaṇe parivuttisaddassa niruḷhattā nayanādīnaṃ dānena sabbaññutāsiriyā ādānato, dānābhāve ādānābhāvato ca paṭiggāhakajane avijjamānepi sabbaññutā vijjamānattena parikappitāti parivutti hoti. Teneva daṇḍiyaṃ–

''Satthappaharaṇaṃ datvā, bhujena tava rājunaṃ;
Ciraṃ citābhaṭo tesaṃ, yaso kumudapaṇḍaro''ti [kābyādāsa 2.356].

Imasmiṃ udāharaṇe paccatthikānaṃ āyudhappahāraṃ datvā tava bāhunā tesaṃ rājūnaṃ ciraṃ rāsikato keravanimmalo yaso ābhaṭoti. Dadāti kammayuttato eva ādānaṃ dassetvā parivuttiphuṭā katā. Nayanāni ādīni yassa uttamaṅgādinoti ca, sabbaṃ jānātīti ca, tassa bhāvoti ca vākyaṃ.

**327**. **Kiñci disvāna viññātā,**
**Paṭipajjati taṃsamaṃ;**
**Saṃsayāpagataṃ vatthuṃ,**
**Yattha so'yaṃ bhamo mato**.

**327**. Bhamaṃ sambhāveti **''kiñcī''**tiādinā. **Viññātā** puriso **kiñci disvā** ujjalanādikaṃ disvāna **taṃsamaṃ** tassa pure dissamānassa padatthassa sadisamaññaṃ vatthuṃ **saṃsayāpagataṃ** asannidhiṃ katvā **paṭipajjati** jānāti **yattha** visese, sāyaṃ bhamo mato.

**327**. Idāni bhamālaṅkāraṃ dasseti **''kiñci''**iccādinā. **Yattha** uttivisese **viññātā** avabodhakārako **kiñci** disāvilocanādikaṃ disvāna **taṃsamaṃ** vatthuṃ tena dissamānavatthunā tulyamaññaṃ vatthuṃ **saṃsayāpagataṃ** nissaṃsayaṃ katvā **paṭipajjati** jānāti, **so ayaṃ** alaṅkāro bhamoti matoti. Tena tassa vā samanti ca, saṃsayo apagato etasmāti ca, bhamanaṃ anavaṭṭhānaṃ vatthūnanti ca viggaho. Saṃsayāpagatanti kriyāvisesanaṃ.

**328**. **Samaṃ disāsu'jjalāsu, jinapādanakhaṃsunā;**
**Passantā abhinandanti, candātapamanā janā**.

**328**. Udāharati **''sama''**miccādi. Jinassa pādesu nakhaṃsunā **disāsu** sabbāsu **samaṃ** ekato **ujjalāsu** sajotīsu tā ujjalā disā passantā janā, candātapoti mano yesaṃ te tathāvidhā. **Abhinandanti** santussantīti.

**328**. Idāni udāharati **''sama''**miccādinā. **Jinapādanakhaṃsunā** karaṇabhūtena **disāsu** dasasu **samaṃ** ekakkhaṇe ujjalāsu tā ujjalā disā passantā janā **candātapamanā** candātapoti pavattacittā abhinandantīti. Vijjamānanakhamarīciyaṃ buddhimakatvā candātape buddhiyā pavattāpanato bhamo nāma. **Sama**nti asaṅkhyaṃ. Candātapoiti mano yesanti vākyaṃ.

**329**. **Pavuccate yaṃ nāmādi,**
**Kavīnaṃ bhāvabodhanaṃ;**
**Yena kenaci vaṇṇena,**
**Bhāvonāmā'ya'mīrito**.

**329**. Bhāvaṃ bhāveti ''**pavuccate**''ccādinā. Kavīnaṃ **bhāvo** adhippāyo, taṃ bodhetīti **bhāvabodhanaṃ** yaṃ nāmādi. **Ādi**saddena visesanavākyānaṃ gahaṇaṃ. **Yena kenaci** nisedhanarūpena ākārena pavuccate, ayaṃ bhāvo nāma īritoti.

**329**. Idāni bhāvālaṅkāraṃ dasseti ''**pavuccate**'' iccādinā. Kavīnaṃ vattūnaṃ **bhāvabodhanaṃ** adhippāyapakāsakaṃ yaṃ **nāmādi** nāmapadavisesanapadādi yena kenaci **vaṇṇena** ākārena sāgarādiatthantaraṃ paṭisedhetvā vā no vā pavuccate, ayaṃ bhāvo nāmāti īritoti. Nāmaṃ ādi yassa visesanavākyadvayasseti ca, bhāvaṃ bodhetīti ca vākyaṃ. Kavīnaṃ adhippāyasaṅkhātabhāvapakāsako uttiviseso tadatthena bhāvo nāma, tassa nissayabhūtaṃ nāmādipadasantānaṃ iha nissitopacārena bhāvo nāmāti īritaṃ.

**330**. **Nanu teye'va santā no,**
**Sāgarā na kulācalā;**
**Manampi mariyādaṃ ye,**
**Saṃvaṭṭepi jahanti no**.

**330**. Udāharati ''**nanu**''ccādi. **Manampī**ti īsakampi. **Mariyāda**nti attano ācārasīmaṃ, **saṃvaṭṭepi** palayakālepi. Sesaṃ subodhaṃ. Ettha na ime pakatisamuddādayo samuddādayo honti, ye palayakāle attano velānullaṅghanasaṅkhātaṃ acalattasaṅkhātañca mariyādaṃ pariccajanti. Kiñcarahi santā evete samuddādayo, ye yadi palayakālepi samāpateyyuṃ, tadāpi attano mariyādaṃ na muñcanti. Koci vipattiṃ patto niratisayaṃ dhīrattamattanovabodhetīti aññanisedhena kathitaṃ nāmaṃ kavisabhāvaṃ yathāvuttaṃ bodhetīti bhāvoyamiti.

**330**. Idāni udāharati ''**nanu**''ccādinā. **Sāgarā** saṃvaṭṭakāle tīramariyādaṃ atikkamentā pakatisamuddā sāgarā na bhavanti. **Kulācalā** tādisakāle acalasaṅkhātamariyādamatikkamentā satta kulapabbatā kulācalā nāma na bhavanti. Kiñcarahi sāgarādayo. **Ye** sādhavo **saṃvaṭṭepi** sabbavatthuvināsakakappavināsakālepi **mariyādaṃ** attano ācāramariyādaṃ **manampi** īsakampi no jahanti. Santā eva te sāgarādayo nāma honti nanūti. Koci byasanaṃ patto attano anaññasādhāraṇaṃ dhīrattaṃ pakāsetīti iha sāgarādiatthantarapaṭisedharūpena dassitasāgarādinā vattuno akampanādhippāyaṃ avabodhetīti ayaṃ bhāvālaṅkāro nāma. **Mana**nti appakālavācakamasaṅkhyaṃ. **Apī**ti sambhāvane.

**331**. **Aṅgaṅgībhāvā sadisa-balabhāvā ca bandhane;**
**Saṃsaggo'laṅkatīnaṃ yo, taṃ missanti pavuccati**.

**331**. Missaṃ dasseti ''**aṅga**''iccādinā. **Aṅga**mupakārakaṃ, **aṅgī** upakāriyaṃ, tesaṃ bhāvo **aṅgaṅgibhāvo** sādhiyasādhanattaṃ, tato ca. Sadisaṃ samaṃ balaṃ yesaṃ te, tesaṃ bhāvo aṅgaṅgibhāvamantarena appadhānabhāvenāvaṭṭhānaṃ tato ca hetuto. **Bandhane** visaye, yo alaṅkatīnaṃ **saṃsaggo** ekattha sannidhānaṃ, taṃ missanti pavuccati.

**331**. Idāni missālaṅkāraṃ dasseti ''**aṅgaṅgī**''ccādinā. **Aṅgaṅgībhāvā** upakārakaupakāriyasaṅkhātapaṭipādakapaṭipādanīyasabhāvena hetubhūtena **sadisabalabhāvā** ca sādhiyasādhanabhāvaṃ vinā samānabalavantabhāvena ca **bandhane** pajjādibandhanavisaye **alaṅkatīnaṃ** alaṅkārānaṃ yo **saṃsaggo** sannidhānaṃ, taṃ missanti pavuccatīti. Aṅgaṃ sādhanaṃ assa sādhiyassa atthīti ca, aṅgañca aṅgī ceti ca, tesaṃ bhāvo sādhiyasādhanasaṅkhāto sambandhoti ca, sadisaṃ balaṃ yesamalaṅkārānamiti ca, tesaṃ bhāvo aññamaññanirapekkhatāti ca, missanaṃ missībhavanamiti ca vākyaṃ.

**Aṅgaṅgibhāvamissa**

332. **Pasatthā munino pāda-nakharaṃsimahānadī;**
**Aho gāḷhaṃ nimuggepi, sukhayatye'va te jane**.

332. Udāharati **''pasatthā muni''**ccādi. Munino pādesu nakhā tesaṃ raṃsi eva mahānadīsadisattā **mahānadī,** sā **pasatthā** acchariyappattisabbhāvato **gāḷha**maccantaṃ nimuggepi te jane sukhayatyeva, **aho** acchariyaṃ yato sesanadīvidhuraṃ. ''Ayaṃ attani gāḷhaṃ nimuggepi sukhayatī''ti ettha ''nimuggepī''ti samādhino sādhiyattenaṅgitāyāvaṭṭhitassa ''pādanakharaṃsimahānadī''ti rūpakaṃ sādhanattenaṅgatāyāvaṭṭhitanti missamidamalaṅkaraṇaṃ.

332. Idāni udāharati **''pasatthā''** iccādinā. **Munino pasatthā** acchariyattā pasaṃsanīyā **pādanakharaṃsimahānadī** caraṇanakhakiraṇasaṅkhātamahāgaṅgā **gāḷhaṃ** atisayena nimuggepi te **jane** sādhusappurise **sukhayati eva** sukhite kato eva. **Aho** acchariyaṃ sesanadīnamesā pavatti viruddhāti. Ettha sādhanīyabhāvena aṅgino ''nimugge''ti samādhialaṅkārassa ''pādanakharaṃsimahānadī''ti rūpakālaṅkāro sādhanabhāvena aṅganti katvā aṅgāaṅgībhāvena imesaṃ alaṅkārānaṃ missitā. Pādesu nakhāti ca, tesaṃ raṃsīti ca, mahatī ca sā nadī ceti ca, mahānadī viya mahānadī pādanakharaṃsiyo eva mahānadīti ca vākyaṃ. **Gāḷha**nti kriyāvisesanaṃ. Gāḷhaṃ nimujjanaṃ ye akaṃsu, tepīti yojanā. Sukhasamaṅgino janā sukhite sukhe karotīti vākyaṃ.

**Sadisabalabhāvamissa**

333. **Veso sabhāvamadhuro, rūpaṃ nettarasāyanaṃ;**
**Madhūvamunino vācā, na sampīṇeti kaṃ janaṃ**.

333. **''Veso''**iccādi subodhaṃ. Idaṃ pana samādhirūpakopamāmissasadisabalanti.

333. **''Veso''**iccādi. Munino **sabhāvamadhuro** pakatimadhuro **veso** jināveṇiko buddhaveso ca **nettarasāyanaṃ rūpaṃ** lakkhaṇānubyañjanasampannaṃ rūpañca **madhūva** madhurattena madhusamānā **vācā** bhāratī ca kaṃ janaṃ na sampīṇetīti. ''Sabhāvamadhuro''ti samādhialaṅkāro ca, ''nettarasāyana''nti rūpakālaṅkāro ca, ''madhūvā''ti upamālaṅkāro cāti ime tayo pīṇane aññamaññāpekkharahitattā tulyabalāti imesaṃ missattaṃ hoti. Sabhāvena madhuroti ca, rasīyati assādīyatīti ca, raso rasabhūto āyanaṃ gati pavatti assāti rasāyanaṃ, rasavatthu. Rasāyanamiva rūpaṃ rasāyanaṃ, nettānaṃ rasāyananti ca vākyaṃ.

334. **Āsī nāma siyā'tthassa,**
**Iṭṭhassā'sīsanaṃ yathā;**
**Tilokekagatī nātho,**
**Pātu loka'mapāyato**.

334. Āsiṃ dasseti **''āsi''**ccādinā. **Iṭṭhassa** abhimatassa vatthuno **āsīsanaṃ** patthanamityanuvaditvā āsī nāma siyāti vidhīyate. **''Yathe''**tyudāharati. **Tilokassa** lokattayavattino janassa **ekagati** asahāyagati paṭisaraṇabhūto nātho **lokaṃ** sattalokaṃ apāyato **pātu** pāletūti. Etthātilasitaṃ pālanamāsīsitanti.

334. Idāni āsīalaṅkāraṃ dasseti **''āsī''** iccādinā. **Iṭṭhassa atthassa** icchitavatthuno **āsīsanā** patthanā āsī nāma siyā. **Yathā** tatthodāharaṇamevaṃ. **Tilokekagati** tibhavassa asahāyasaraṇabhūto **nātho** lokasāmi **lokaṃ** sattalokaṃ apāyato **pātu** rakkhatūti. Āsī nāma patthanā, taddīpikāpi utti tannāmikāva hoti. ''Tilokekagatī''ti imasmiṃ udāharaṇe pālanaṃ āsīsitaṃ. Tiṇṇaṃ lokānaṃ samāhāroti ca, ekoyeva gati paṭisaraṇanti ca, tilokassa ekagatīti ca vākyaṃ.

335. **Rasappatītijanakaṃ, jāyate yaṃ vibhūsanaṃ;**
**Rasavantanti taṃ ñeyyaṃ, rasavantavidhānato**.

335. Rasavantamudāharati **''rasa''**iccādinā. **Yaṃ vibhūsana**malaṅkaraṇaṃ rasābhāsādino **patītijanakaṃ** avagamasampādakaṃ jāyate, **taṃ** vibhūsanaṃ **rasavantavidhānato** sampādanato ''rasavanta''nti viññeyyaṃ yathā atthappatīti janako saddo ''atthavā''ti.

**335**. Uddese rasīti uddiṭṭharasālaṅkāraṃ dasseti **''rasa''**iccādinā. **Yaṃ vibhūsanaṃ** vuttālaṅkārānamantare yo koci alaṅkāro **rasappatītijanakaṃ** siṅgārādinavavidharasesu ekassa rasassa vā tasseva rasābhāsassa vā avabodhanaṃ sampādento jāyate, **taṃ** vibhūsanaṃ **rasavantavidhānato** attano rasasahitabhāvassa pakāsanato **rasavantanti** rasīti ñeyyanti. Yathā atthappatītijanako saddo ''atthavā''ti vuccati, evaṃ rasappatītijanako alaṅkāro rasavanto ''rasī''ti ca vuccati. Rasassa patīti ca, taṃ janetīti ca, raso assa atthīti ca, rasavato bhāvoti ca, tassa vidhānaṃ sampādananti ca vākyaṃ.

**336**. **Rāgānatabbhutasarojamukhaṃ dharāya,**
**Pādā tilokaguruno'dhikabaddharāgā;**
**Ādāya niccasarasena karena gāḷhaṃ,**
**Sañcumbayanti satatāhitasambhamena**.

**336**. Udāharati **''rāga''**iccādi. **Dharāya** pathavīaṅganāya rāgena ānataṃ, mukhaṃ. **Rāgaṃ** rattavaṇṇaṃ **ānataṃ** ninnamitaṃ, sarojaṃ. Paṭhame abbhutasarojasadisatāya mukhaṃ, tena samānādhikaraṇanti rāgānatena samāso. Dutiye tu rāgānatañca taṃ abbhutasarojaṃ pathaviṃ bhinditvā sirīpādasampaṭiggahaṇatthaṃ uṭṭhahamacchariyapadumañca, tameva tassā mukhasadisattā mukhanti **rāgānatabbhutasarojamukhaṃ. Tilokaguruno** sammāsambuddhassa pādā. Kīdisā? Adhikabandho **rāgo** anurāgo, rattavaṇṇo vā yesaṃ te, tathāvidhā. **Nicca**manavaratаṃ **sarasena** rasavatā **karena** hatthena, raṃsinā vā gāḷhaṃ **ādāya** gahetvā **satataṃ** niccaṃ āhito **sambhamo** ādaro, tadabhimukhatā vā, tena sañcumbayanti, nikkhipanti vā. Ettha silesarūpakehi sambhogasiṅgārarasābhāso janyate. Siṅgāro duvidho vippalambho, sambhogo ceti. Tesu vippalambhova samaggavaṇṇanādhārattā manoharo, nediso sambhogo. Sambhogābhāse tu vattabbameva natthi. Tathāpi'hā'dhigataṃ sambhogābhāsodāharaṇaṃ bālappabodhanatthaṃ kiñci vicāressāma. Tatra pādānaṃ kāmukattaṃ dharāya kāminittañca vākyasāmatthiyā viññāyate. Saddena vuccamānaṃ puna vuttaṃ siyā. Atra pādānaṃ taṃ viññeyyaṃ, ratyukkaṃsābhāso yadi kavinā paṭipādetabbo na bhaveyya, tadā gāthāyamananupapannaṃ siyāti evaṃvidhavacanatova pādā ratyābhāsavantoti gamyate. Ratiyā ālambaṇavibhāvābhāso dharākāmini, rammadesādivisesābhāve acchariyapadumuggamanābhāvato abbhutasarojasaddasavanena gammamānā rammadesādayo uddīpanavibhāvābhāsā, byabhicārībhāvābhāsabodhakāni kavivacanāni anubhāvābhāso. Tathā hi ''niccasarasena karena gāḷhaṃ ādāyā''ti karassa sarasatāgāḷhaggahaṇakathanena harisādayo gamyante. ''Satatāhitasambhamenā''ti iminā ussukkattādayo pahīyantīti evaṃ bandhavuttīti vibhāvādīhi bandhatthābhāsānaṃ manasi yo uppajjati ānandābhāso, so rasābhāso sambhogarasābhāso vuttoti.

**336**. Idāni udāharaṇaṃ dassento uttaripi dassetabbasiṅgārahassakaruṇādirasuddesassa anurūpato siṅgārarasayuttameva dasseti **''rāgā''**iccādinā. **Dharāya** mahīaṅganāya **rāgānatabbhutasarojamukhaṃ** rāgena anurāgena abhimukhaṃ katvā namitaṃ acchariyaguṇopetapadumasadisānanaṃ no ce, rattavaṇṇaṃ ānataṃ abbhutasarojasaṅkhatamukhaṃ **tilokaguruno** bhuvanattayānusāsakassa sammāsambuddhassa pādā **adhikabaddharāgā** adhikabaddhānurāgavantā no ce, pubbakammena kataadhikarattavaṇṇā **niccasarasena karena** satatānurāgayuttena hatthena no ce, avikalattā satatasampattisahitena kiraṇena **gāḷhaṃ ādāya** gāḷhaṃ gahetvā no ce, phusitvā **satatāhitasambhamena** niccaṃ katādarena no ce, nirantarāhitaabhimukhabhāvena **sañcumbayanti** cumbanti no ce, ṭhitikriyāsādhanattena phusantīti.

Rāgena anurāgena ānataṃ abhimukhīkatamiti ca, abbhutañca taṃ sarojañceti ca, tena sadisatāya abbhutasarojañca taṃ mukhañceti ca, rāgānatañca taṃ abbhutasarojamukhañceti ca, rāgaṃ rattavaṇṇaṃ ānataṃ ninnamiti ca, tañca taṃ abbhutasarojañceti ca, tameva tādisamukhasadisattā mukhamiti ca, tilokassa gurūti ca, adhikaṃ katvā baddho, attano pubbakammena vā kato, rāgo anurāgo rattavaṇṇo vā yesamiti ca, rasena anurāgena sampattiyā vā saha vattamānoti ca, āhito vihito ca so sambhamo ādaro tadabhimukhabhāvo vā ceti ca viggaho.

Ettha ''rāgānatā''tiādikena silesālaṅkārena ca ''abbhutasarojamukha''nti rūpakālaṅkārena ca sambhogasiṅgārarasābhāso uppādīyati. Tādisaṃ itthipurisānaṃ sambhogābhāvena, tadākārena ca kappitattā rasābhāso nāmāti daṭṭhabbo. Siṅgārassa āyogavippayogasambhogavasena tividhattepi

āyogavippayogadvayaṃ vippalambhamevāti vippalambho, sambhogo ceti duvidho hoti. Tesu vippalambhova anūnavaṇṇanāya bhūmittā manoharo. Sambhogo pana tādiso na hoti. Sambhogābhāsopi hīno hoti. Evaṃ sante payogaṃ katvā kurumānāya vaṇṇanāya ucitabhāvena ihādhigatasambhogasiṅgārarasābhāsena rasibhūtālaṅkārassa udāharaṇe rasābhāso evaṃ veditabbo. Pādānaṃ kāmukabhāvābhāse ca dharāya kāminībhāvābhāse ca vācakapadena avuttepi ‘‘dharāya pādā tilokaguruno’’ti idaṃ ṭhapetvā pāṇidhammapakāsakehi avasesapadehi ñāyate.

Dvinnaṃ aññamaññaṃ ratiābhāso ‘‘adhikabaddharāgā rāgānata’’nti imehi vutto. Ayaṃ ratiābhāso idha ṭhāyībhāvo purisaratiyā itthiyā ca, itthiratiyā purisassa ca ālambaṇattā pādakāmukadharākāminiyo dve aññamaññaṃ ālambaṇavibhāvābhāsā honti. Rammadesādivisesaṃ vinā acchariyapadumodayassa abhāvato abbhutasarojasaddassa uccāraṇena gammamānā rammadesādayo ratiṃ uddīpayantīti uddīpanavibhāvābhāsā nāma. ‘‘Niccasarasena karena gāḷhamādāyā’’ti iminā karassa sarasabhāvassa ca gāḷhaṃ gahaṇassa ca vuttattā harisādayo ñāyante. ‘‘Satatāhitasambhamenā’’ti iminā ussāhādayo ñāyanti. Tattha harisaussāhādayo byabhicārībhāvābhāsā nāma honti. Te byabhicārībhāvābhāse pakāsentāni yathāvuttakavivacanāni anubhāvābhāsā nāmāti evaṃ bandhe dissamānaṭhāyībhāvabyabhicārībhāvavibhāvaanubhāvehi atthāvabodhaṃ karontānaṃ paṇḍitānaṃ uppajjamāno yo santosābhāsasaṅkhāto rasābhāso atthi, so idha sambhogarasābhāsoti kathitoti. Ṭhāyībhāvādayo upari āvibhavissanti.

**337**. **Iccā’nugamma purimācariyānubhāvaṃ,**
**Saṅkhepato nigadito’ya’malaṅkatīnaṃ;**
**Bhedo’parūpari kavīhi vikappiyānaṃ,**
**Ko nāma passitu’malaṃ khalu tāsa’mantaṃ**.

Iti saṅgharakkhitamahāsāmipādaviracite

Subodhālaṅkāre

Atthālaṅkārāvabodho nāma

Catuttho paricchedo.

**337**. Evamuddesānukkamena yathāpaṭiññātaṃ niṭṭhapetvā idāni nigamanapubbakaṃ bahuttamesaṃ niddisitumāha **‘‘icci’’**ccādi. **Iti** iminā vuttappakārena purimānaṃ daṇḍīādīnaṃ **ācariyānaṃ ānubhāvaṃ** bandhalakkhaṇāni **anugamma** anugantvā **alaṅkatīna**malaṅkārānaṃ ayaṃ bhedo saṅkhepato **nigadito** kathito. Saṅkhepatoti vutto, kasmāti āha **‘‘uparūparī’’**tiādi. **Uparūpari** dīghakālamārabbha yāvedāni matthakamatthake kavīhi **vikappiyānaṃ** pabhediyamānānaṃ **tāsa**malaṅkatīnaṃ **antaṃ** pariyantaṃ passituṃ **khalu ekantena ko nāma** jano **alaṃ** samattho.

Iti mahāsāminämikāyaṃ subodhālaṅkāraṭīkāyaṃ

Catuttho paricchedo.

**337**. Evaṃ uddesakkamena yathāpaṭiññāte atthālaṅkāre niṭṭhapetvā idāni nigamanamukhena esaṃ atthālaṅkārānaṃ bahubhāvaṃ dasseti **‘‘iccānugamma’’**iccādinā. **Iti** yathāvuttanayena **purimācariyānubhāvaṃ** pubbakālikānaṃ daṇḍībhaddapāṇādīnaṃ alaṅkārasatthasaṅkhātānubhāvaṃ anugamma alaṅkatīnaṃ ayaṃ bhedo **saṅkhepato nigadito** mayā vutto saṅgahito. Kasmāti ce? **Uparūpari** dīghakālato paṭṭhāya yāvajjatanā **kavīhi** racanākattārehi **vikappiyānaṃ** anekappakārato kappiyamānattā puthakkariyamānānaṃ **tāsa**malaṅkatīnaṃ **antaṃ** pariyantaṃ passituṃ **khalu** ekantena **ko nāma** puggalo **alaṃ** samatthoti. Saṅgahamanādiyitvā kenāpi pariyantaṃ adhigantuṃ na sakkāti adhippāyo. Pure bhavāti ca, purimā ca te ācariyā ceti ca, tesamānubhāvoti ca, visesato asaṅkarato kappiyanti ca vākyaṃ.

Iti subodhālaṅkāranissaye

Catuttho paricchedo.

# 5. Bhāvāvabodhapariccheda

**338. Paṭibhānavatā loka-vohāra'manusārinā;**
**Tato'cityasamullāsa-vedinā kavinā paraṃ.**

**338**. Tadeva yathāpaṭiññātamalaṅkāravibhāgaṃ bodhetvā sampati rasavantālaṅkārappasaṅgenādhigataṃ rasaṃ sakala saṃsāradukkhanissa raṇekanimittavimuttirasekarasavisuddhasaddhammāgamaviggāhasappīṇanoṇatamatīnaṃ paramasaddhālūnamanadhigatattepi lakkhaṇamattena lokavohārakosallamattapariggahāya kiñcimattamupadisituṃ na sākallena **''paṭibhānavatā''**tiādimāha. **Paṭibhānaṃ** taṃtaṃṭhānānurūpappavattā paññā. Sā hi sarasaracanāyaccantopakārikā, tatova kabbaṃ ''paṭibhāna''nti vuccati. Tenāha **''paṭibhānavatā''**ti. Kavinā lokavohārānugantabbo. Yo hi sakalaṃ lokavohāraṃ nānusarati, so kaviyeva na hoti. Tenāha **''lokavohāramanusārinā''**ti. Yato ocityaṃ nāma kavīnaṃ paramaṃ rahassaṃ lokavohārepi ucitaññūyeva pasaṃsīyate, samucitalokavohārānusāreneva ca vakkhamānānukkamena viracitā racanā sacetanānaṃ rasassādāya sampajjate, tasmā ocitye samullasattaṃ dittaṃ phuṭameva bandhanaṃ kātuṃ vaṭṭati. Tatovaccantamocityasamullāsavedinā kavinā bhavitabbaṃ. Tenāha **''paraṃ ocityasamullāsavedinā''**ti. Sabbañcetaṃ ''kavinā''ti ettha visesanaṃ, **''kavinā''**ti cetaṃ ''nibandhā''ti ettha avutto kattā.

**338**. Evaṃ yathāpaṭiññātānamalaṅkārānaṃ dassanāvasare rasavantālaṅkārappasaṅgenādhigatanavavidhasiṅgārādirase sakalasaṃsāradukkhanissaraṇaasahāyakaraṇabhūtavimuttirasena ekarasabhūte atipaṇīte saddhammāmataraseyeva luddhānaṃ saddhābāhullasuddhasaṃyamānaṃ vimukhepi lakkhaṇamattapariññāṇena lokavohāresu asammohatthaṃ saṅkhepena dassetukāmo idāni **''paṭibhānavatā''**iccādimāha. **Paṭibhānavatā** sarasaracanāya accantopakāraṭṭhānocitapaññāvisesavatā **lokavohāramanusārinā** sakalaloke vohārānurūpamanugatena **tato** yasmā ocityaṃ nāma hadayato abahi kātabbaṃ, rahassamiva bandhato viyojanīyaṃ na hoti. Tasmā **para**matisayena **ocityasamullāsavedinā** ucitabhāvena vattumicchitatthassa uddīpanasseva anurūpappakārena iṭṭhatthassa samullāsanaṃ dittiṃ jānantena **kavinā** bandhakārakena nibandhāti sambandho. Paṭibhā paṭibhānanti paññāyetaṃ nāmaṃ, tato jātakabbassapi paṭibhāti vuccamānattā ayaṃ paññāviseso racanāya accantopakāroti ñātabbo. Paṭibhānamassatthīti ca, lokassa vohāroti ca, taṃ anugacchati sīlenāti ca, ocityena samullāsoti ca, taṃ vijānāti sīlenāti ca viggaho.

**339. Ṭhāyīsambandhino bhāva-vibhāvā sānubhāvakā;**
**Sampajjanti nibandhā te, rasassādāya sādhunaṃ.**

**339**. **''Ṭhāyi''**ccādi. Ṭhāyino vakkhamānaratyādayo tehi saha sambandho vibhāvādīhi yoge ratyādīnamassādiyattamānīyamānattā etesamatthīti **ṭhāyīsambandhino**. Saha anubhāvehi vakkhamānalakkhaṇehīti **sānubhāvakā,** bhāvo vibhāvo ca, vakkhamāno bhāvena bhāvābhāsopi imināva saṅgahito, rasassādāya sampajjantīti sambandho.

**339**. **''Ṭhāyi''**ccādi. **Ṭhāyīsambandhino** ṭhāyīpadena, tena vāccaratihāsādiatthena vā sambandhupagatā **sānubhāvakā** vakkhamānānubhāvehi saha pavattā **bhāvavibhāvā** vakkhamānabhāvavibhāvā **nibandhā** vuttaguṇopetakavinā bandhitā ekattha āharitvā dassitā **sādhunaṃ** issādidosarahitānaṃ sajjanānaṃ **rasassādāya** siṅgārādivakkhamānarasassa assādanatthaṃ **sampajjanti** pavattantīti. Imāya gāthāya ṭhāyībhāvo byabhicārībhāvo kevalabhāvo vibhāvo anubhāvo raso ceti ime uddiṭṭhā bhavanti, kathanti ce? Bhāvavibhāvānaṃ ''ṭhāyīsambandhino''ti visesanaṃ bhavati, tena bhāvassa ṭhāyī ca so bhāvo ceti ca ṭhāyīpadena sambandhattā ṭhāyībhāvo ca, puna byabhicārībhāve sati ''ṭhāyībhāvo''ti imassa sādhakattā imasseva ṭhāyībhāvapadassa payogasāmatthiyena gammamāno byabhicārībhāvo ca, puna ṭhāyīpadena

samāsamakatvā visuṃ dassitabhāvasaddasutiyā ṭhāyībhāvabyabhicārībhāvehi añño bhāvo ca, tathā eva ṭhāyīpadena vāccaratihāsādiatthassa uppattiuddīpanadvayaṃ vibhūtaṃ katvā sajjetvā ṭhitattā tehi ratihāsādīhi atthehi sambandhino ālambaṇauddīpanasaṅkhatavividhavibhāvā ca, evameva sānubhāvakapadena samāyogena dassitānubhāvo ca, ‘‘rasassādāyā’’ti iminā niddiṭṭharaso cāti evamime ṭhāyībhāvādayo uddiṭṭhā honti. Ṭhāyinā saha sambandhoti ca, so etesamatthīti ca, bhāvo ca vibhāvo ceti ca, saha anubhāvehi vattantīti ca, rasassa assādoti ca vākyaṃ.

### Bhāvaadhippāya

340. **Cittavuttivisesā tu, bhāvayanti rase yato;**
**Ratyādayo tato bhāva-saddena parikittitā**.

**340**. Idāni yathāuddiṭṭhesu ṭhāyādīhi bhāvavibhāvānubhāvarasesu paṭhamaṃ bhāvaṃ vibhāvetuṃ bhāvasaddamanvatthayati **‘‘citta’’**iccādinā. Cittassa vuttiyo ramaṇahasanādiākārena pavattiyo, tāva visesā visiṭṭhasabhāvatthāti **cittavuttivisesā. Ratyādayo** ṭhāyībyabhicārīsāttikā. **Tu**saddo visese. Yato **rase** siṅgārādayo **bhāvayanti** nipphādenti. Tato bhāvasaddena **parikittitā** bharatādīhi kathitā. Ettha hi ṇyanto bhūdhātu karaṇe vattate. Yato cāyaṃ na kevalaṃ karaṇeyeva vattate, atha kho byāpane, paṭipādane ca, tasmāssa paṭibhānaṃ cittaṃ bhāvayanti byāpenti. Atha vā kavino lokaṭṭhitiñāṇalakkhaṇaṃ adhippāyaṃ bhāvayanti paṭipādentīti **bhāvā**ti evamettha attho daṭṭhabbo.

**340**. Idāni uddiṭṭhesu ṭhāyībhāvādīsu ṭhāyīādīnaṃ [ṭhāyībhāvādīnaṃ (ka.)] tiṇṇaṃ sādhāraṇo bhāvo nāma esoti dassento anvatthavasena dasseti **‘‘citta’’**iccādi. **Cittavuttivisesā tu** cittassa uttari vakkhamānārammaṇahasanasocanādīhi, nibbedādīhi, thambhādīhi ca ākārehi pavattisaṅkhātā aññamaññaṃ asaṅkarākārasaṅkhātā visesā pana ṭhāyībyabhicārīsāttikā **yato** yasmā **rase** siṅgārādirase **bhāvayanti** nipphādenti karonti. No ce, **rase** siṅgārādirasavisaye paṇḍitānaṃ cittaṃ **bhāvayanti** byāpanaṃ karonti. No ce, tasmiṃyeva rasavisaye kavino lokasabhāvaṃ visayaṃ katvā pavattañāṇalakkhaṇaṃ adhippāyaṃ **bhāvayanti** paṭipādanaṃ karonti. Tato **bhāvasaddena** hetukattari nipphannena **ratyādayo** ratihāsādayo **parikittitā** bharatādīhi vuttā hontīti. ‘‘Ratyādayo’’ti ettha **ādi**saddena hāsādayo ṭhāyībhāvā ca, nibbedādayo byabhicārībhāvā ca, thambhapalayādayo sāttikabhāvā ca saṅgahitāti daṭṭhabbā. Cittassa vuttiyoti ca, tā eva visesāti ca, bhāvo iti saddoti ca vākyaṃ.

### Ṭhāyībhāvaadhippāya

341. **Virodhinā’ññabhāvena,**
**Yo bhāvo na tirohito;**
**Sīlena tiṭṭhati’cce’so,**
**Ṭhāyībhāvoti saddito**.

**341**. Ṭhāyādike tividhe bhāve kamenāha **‘‘virodhinā’’**iccādinā. Virodhinā **aññena** jigucchādinā bhāvena **yo bhāvo** ratyādiko **na tirohito** nacchādito, **eso** bhāvo anucchijjamānattā eva tiṭṭhati sīlenāti, ṭhāyī eva bhāvoti **ṭhāyībhāvoti saddito** kathito. Yo bhāvādīhi ālokitassādaṃ nīto samānīto, so sāmājikehi assādiyamānattā rasoti vuccati. Vakkhati hi ‘‘savibhāva’’iccādi.

**341**. Idāni ṭhāyīādike tividhabhāve kamena niddisati **‘‘virodhi’’**iccādinā. **Virodhinā aññabhāvena** ratihāsādīnaṃ viruddhena jigucchādinā aññabhāvena **yo bhāvo** ratihāsādiko **tirohito na** byavahito na hoti, **eso** viruddhabhāvena abyavahito bhāvo tiṭṭhati sīlenāti iminā atthena ṭhāyī nāma hotīti katvā **ṭhāyībhāvoti saddito** kathitoti. Yo vibhāvānubhāvādīhi assādanīyattaṃ pāpito sabbhehi assādanīyattā rasoti vuccati, so ṭhāyī nāmāti vuccati. Añño ca so bhāvo ceti ca, tiro kayiritthāti ca, ṭhāyī ca so bhāvo ceti ca viggaho.

### Ṭhāyībhāvappabhedauddesa

**342. Ratihāsā ca soko ca,**
**Kodhussāhabhaya'mpi ca;**
**Jigucchāvimhayā ceva,**
**Samo ca nava ṭhāyino.**

**342**. Ratyādīnaṃ navannameva ṭhāyitvaṃ sambhavatītyāha **''rati''**ccādi. Samo ceti evaṃ ṭhāyino navāti yojanā. Navevete sakasakavibhāvānubhāvehi samullāsitā visumpi bandhitabbā kavinā, abhinetabbā ca naṭena, tathā sesabhāvāpi. Tattha yadi panāyaṃ rati asesaitthipurisaguṇayuttānaṃ itthipurisānaṃ aññamaññaṃ janitā, candādīhi uddīpanavibhāvehi uddīpitā, ussukkatādibādhakehi anubhāvehi pariposità, sakasakānubhāvasāmatthiyā patīyamānehi anekarūpehi byabhicārīhi cittatā siyā, tadā tu ṭhāyī rati naṭābhinayena, subandhasavanena vā sabbhehi assādiyamānā siṅgārarasattamāpajjate. Evaṃ yathāyogaṃ hāsādiṭhāyībhāvānaṃ hassarasādibhāvāpajjane yuttiṃ samanneyya.

**342**. Ṭhāyībhāvo nāma ratyādayo naveveti dassetuṃ **''ratihāsā''**tiādimāha. Ratihāsā ca soko ca kodhussāhabhayampi ca jigucchāvimhayā ceva **samo** santaguṇo cāti evaṃ ṭhāyino nava honti. Imesaṃ ratyādīnaṃ navannaṃ sarūpakathanaṃ ''siṅgārahassakaruṇā''tiādikāya uddesagāthāya anantare niddese pākaṭo hoti. Rati ca hāso cāti ca, kodho ca ussāho ca bhayañceti ca, jigucchā ca vimhayā ceti ca vākyaṃ. Ime nava ca evaṃ byabhicārībhāvasāttikābhāvo ceti ime yathāsakamanurūpavibhāvānubhāvehi dittaṃ katvā paccekaṃ kavinā bandhitabbā, naṭena gahetvā dassitabbā ca. Imesu tividhabhāvesu ayaṃ rati asesapumitthiguṇehi yuttehi naranārīhi aññamaññaṃ uppāditā, candādīhi uddīpanavibhāvehi uddīpitā, ussāhādipakāsakakāyikavācasikapayogasaṅkhātānubhāvena positā, sakasakānubhāvasāmatthiyehi gammamānānekappakārabyabhicārībhāvehi vicittakatā hoti. Īdisā'yaṃ rati naṭassa abhinayena ca pasatthabandhasavanena ca sabbhehi assādiyamānasiṅgārādirasattaṃ pāpuṇātīti viññātabbā. Hāsādīnaṃ sesaṭhāyībhāvānaṃ hassarasādibhāvāpattiyaṃ yutti evaṃ yathārahaṃ veditabbāti.

**Byabhicārībhāvaadhippāya**

**343. Tirobhāvāvibhāvādi-**
**Visesenā'bhimukhyato;**
**Yete caranti sīlena,**
**Te honti byabhicārino.**

**343**. Byabhicārino āha **''tirobhāva''**iccādinā. **Tirobhāvo** ṭhāyīnaṃ ekassāpi bhāvassa nibbedādino aciraṭṭhāyitā ca **āvibhāvo** pākaṭatā ca nānārasanissayattā te ādayo yassa. **Ādi**saddena ṭhāyīdhammassa sukhadukkhādirūpassa gahaṇaṃ, sova viseso, tena. Ṭhāyīdhammassa sukhadukkharūpassa gahaṇaṃ, attano dhammassa sukhadukkharūpassa ṭhāyini samāropanañcā**bhimukhyaṃ**. Tathā hi ratiyaṃ parisamo sukhānuviddho bhavati, soke dukkhānuviddho. Ratiyaṃ sukhasabhāvāpi gilānippabhutayo byabhicārino sakammaṃ dukkhamimaṃ samāropayanteva. Tato tena abhimukhabhāvena **ye ete** bhāvā sīlena **caranti** pavattanti, te byabhicārino hontīti.

**343**. Idāni uddesakkamena byabhicārībhāve lakkhaṇato dasseti **''tirobhāvā''**iccādinā. **Tirobhāvāvibhāvādivisesena** byabhicārībhāvānaṃ attano anekarasaṃ nissāya pavattattā, lokassa bhinnarucikattā ca kismiñci ṭhāyībhāve byabhicārībhāvānamattano guṇassa līnattañca kismiñci tasseva guṇassa pākaṭattañcātiādikena visesena **abhimukhyato** ṭhāyībhāvānaṃ sukhadukkharūpaṃ attani ca attano sukhadukkharūpaṃ ṭhāyībhāvesu ca āropanasaṅkhātena abhimukhabhāvena **yete** bhāvā **sīlena caranti** pakatiyā pavattanti, **te** bhāvā byabhicārino nāma hontīti. Evameva [evarūpā (ka.)] pīḷā sarūpena eko parisamasaṅkhatabyabhicārībhāvo ratiyaṃ saguṇena līno sukhānuviddho hutvā, soke saguṇena pākaṭo dukkhānuviddho ca hutvā pavattate. Evameva sukhasabhāvaratiyaṃ gilānādayo byabhicārino sakiyaṃ dukkhasarūpaṃ āropentīti katvā tirobhāvavibhāvādivisesena abhimukhaṃ pavattanti. Tirobhavanamiti ca, āvibhavanamiti ca, tirobhāvo ca āvibhāvo ceti ca, te ādayo yassa ṭhāyībhāvesu vijjamānānaṃ sukhadukkhasabhāvānaṃ attani āropanasseti ca, soyeva visesoti ca, abhimukhānaṃ bhāvoti ca viggaho. Byabhicārīpade **vi**saddo visesatthe **abhi**saddo

abhimukhabhāve vattati.

**Byabhicārībhāvappabheda**

344. **Nibbedo takkasaṅkā sama-**
**Dhitijaḷatā dīnatuggālasattaṃ,**
**Suttaṃ tāso gilānu'ssukaharisa-**
**Satissāvisādābahitthā**.

**Cintā gabbā'pamāro'marisamada-**
**Matummādamohā vibodho,**
**Niddāvegā sabiḷaṃ maraṇa-**
**Sacapalābyādhi tettiṃsame'te**.

**344**. Te dasseti **''nibbedo''**iccādinā. **Dīnatuggālasatta**nti dīnatā ca uggatañca ālasattañca, gilāni **ussuka**iti ussukkaṃ. Capalaiti cāpallaṃ, saha capalena sacapalo, so cāyaṃ byādhi ca, maraṇañca sacapalabyādhi ca samāhāre. Tañca saha biḷāya vattatīti **sabiḷa**nti **ete** yathāvuttabyabhicārībhāvā tettiṃsa hontīti. Ussāhavatā vīraraso taṃvaseneva assādīyati. Bhīrunā tu sova bhayānakarasavaseneti lokasabhāvassa anekattā tadatthamete byabhicārino ekekassarasassa bahavo vaṇṇanīyā, yato taṃvaṇṇanādvārena sabbopi tesu kiñci assādetīti. Tattha yasmā pana māraṇopagataveridassanamekameva taṅkhaṇeyeva bhinnaṃ pakativasena bhīruno bhayassa hetu, saṅgāmalolassa tu ussāhanimittaṃ siyā. Tathā naṭena kataṃ vikatamābharaṇaṃ kriyāvā nīcapakatīnaṃ ṭhāyino hāsassa hetu, gambhīrapakatīnaṃ byabhicārino hāsassa, tasmā bhāve vaṇṇayatā kavinā bhāvā tathā vaṇṇanīyā, yathocityapariposo siyā. Ocityabhaṅgo tu mahatā vāyāmena pariharitabbo.

Tesu **nibbedo** attāvamānanaṃ. Tassa ca itthīnañca nīcānañca dāliddiyaṃ vibhāvo, yogīnaṃ tu tatvasaṃvedanaṃ vibhāvo, assupatanacintādayo ettha anubhāvā.

**Takko** vitakkanaṃ. Tassa sandeho vibhāvo, sirokampādi anubhāvo.

**Saṅkāya** viruddhacaraṇaṃ vibhāvo, kampādayo anubhāvo.

**Samo** khedo. Tattha gatyādi vibhāvo, sedādi anubhāvo.

**Dhiti** santoso. Ñāṇādi vibhāvo, anubhāvo bhogālolatādi.

**Jaḷatā** appaṭipatti. Tassā iṭṭhāniṭṭhadassanādi vibhāvo, animisanayanālocanādi anubhāvo.

**Dīnatā** cetaso anojatā. Tassā vibhāvo duggatatādi, anubhāvo malinavatthatādi.

**Uggatā** dāruṇattaṃ. Tassā vibhāvo balavāparādhādi, tassa anubhāvo tajjanādi.

**Ālasatta**ssa parisamādi vibhāvo, jimhatādi anubhāvo.

**Sutta**ssa niddā vibhāvo, tassādādayo anubhāvo.

**Tāso** cittakkhobho. Vibhāvo assa gajjitādi, kampanādi anubhāvo.

Āyāsapipāsādi vibhāvo **gilāniyā,** vivaṇṇatādayo anubhāvo.

Kālakkhamatā **ussukaṃ**. Vibhāvo tassa ramaṇīyadassanicchādi, anubhāvo turitatādi.

Cetopasādo **harito**. Tatra ussavādi vibhāvo, assusedādayo anubhāvo.

Sadisadassanādi vibhāvo **sati**yā, anubhāvo bhamusamunnamanādi.

Paresamukkaṃsāsahanatā **issā**. Tassā dujjanattagabbādayo vibhāvo, dosakathanāvajānanādayo anubhāvo.

**Visādo** khedo. Vibhāvo tassa āraddhakāriyāsiddhādi, bādhayatāpādi anubhāvo.

**Abahitthā** kāyasaṃvaraṇaṃ. Tassā vibhāvo lajjādi, anubhāvo'ññavikriyā.

**Cintā** iṭṭhālābhādīhi, anubhāvo mukulitanayanādi.

**Gabbo** abhimāno. Vibhāvossa issariyādi, anubhāvo avajānanādi.

**Apamāro** gāharukkhādīhi [gāharukkhapatanādīhi (?)], bhūpātādayo ettha anubhāvo.

**Amariso** akkhamatā. Vibhāvo assāvamānanādi, sirokampanatajjanādayo anubhāvo.

**Mado** pamādukkaṃso. Tassa vibhāvo pānaṃ, calamānaṅgavacogatihāsādayo anubhāvo.

**Mati** kaṅkhacchedo. Upadesādi vibhāvo, mukhavikāsādi ettha anubhāvo.

Asamekkhitakāritā **ummādo**. Tassa vibhāvo sannipātagahaṇādi, aṭṭhānaruditagītahāsādayo anubhāvo.

**Moho** bhayādīhi, anubhāvo thambhakampādi.

Durācārādīhi **biḷaṃ,** adhomukhatādi anubhāvo.

**Maraṇaṃ** vibhāvaanubhāvehi supasiddhaṃ.

**Capalatā** rāgadosādīhi, sacchandacaraṇādi anubhāvo. **Byādhi** pākaṭo.

Ye vā panaññe idha niddiṭṭhā cittavuttivisesāpi saṃvijjanti sukhumabhedā, tesu keci vuttesvantogadhā honti. Yathā hi icchāsabhāvā sabbe kāmā ratiyaṃ antogadhā, tathā dosappakārā kodhā marisaissādīsvantogadhā, dukkhasabhāvā sokasamabyādhigilāni visādādīsvantogadhā. Pītyādayo sukhasabhāvā hariseti daṭṭhabbaṃ. Tesu bhayā tāso añño, saṅkā tathā amariso. Tasmā issā, tathā gilānito samo, niddāya suttaṃ, ussukā capalatā, tathā mohā palayo vakkhamāno aññoti mantabbaṃ.

**344**. Idāni te byabhicārībhāve sarūpena dasseti **''nibbedo''**iccādinā. **Nibbedo** attanindāsaṅkhato ca, takkasaṅkā ca, **samadhitijaḷatā** parisamo santosalakkhaṇā dhiti jaḷatā ca, **dīnatuggālasattaṃ** dīnabhāvadāruṇabhāvaalasabhāvā ca, **suttaṃ** sayanañca, **tāso** cittakkhobho ca, gilānaparimadditabhāvo ca, **ussukaharisasatissāvisādābahitthā** ussāhapitisatiissākhedaākārasaṃvarā ca, cintā ca, **gabbo** abhimāno ca, apamāro ca, **amarisamadamatummādamohā** akkhantipamādādhikkā kaṅkhacchedaummādamohā ca, **vibodho** pabodho ca, **niddāvegā** niddā ca, āvegasaṅkhāto sambhamo ca, **sabiḷaṃ** lajjāsahitaṃ **maraṇasacapalābyādhi** maraṇañca cāpalyasahitā byādhi ceti. **Ete tettiṃsa** byabhicārībhāvā nāma honti. Takko ca saṅkā ceti ca, samo ca dhiti ca jaḷatā ceti ca, dīnatā ca uggo ca alasattañcāti ca, ussukañcahariso ca sati ca issā ca visādo ca abahitthā ceti ca, amariso ca mado ca mati ca ummādo ca moho ceti ca, niddā ca āvego ceti ca, saha biḷāya vattatīti ca, saha capalena cāpalyena vattatīti ca, sacapalo ca so byādhiceti ca, maraṇañca sacapalabyādhi ceti ca vākyaṃ. Maraṇasacapalābyādhīti samāhāradvando. Tasmā ''sabiḷa''nti padaṃ etassa visesanaṃ hoti.

Lokasabhāvassa anekavidhattā ekoyeva vīraraso ussāhavatā vīrarasākārena assādanīyo hoti,

soyeva bhīrunā bhayākārena assādanīyo hoti. Tasmā ekekassa rasassa ime bahū byabhicārino vaṇṇetabbā honti. Evaṃ sati anekādhippāyako loko tesu kiñci assādeti. Evaṃ sati bandho sabbajanassa kanto hoti. Tassaṃ bhāvavaṇṇanāyaṃ yasmā māretumāgacchantānaṃ sattūnaṃ dassanamekameva taṅkhaṇe janādhippāyato bhijjitvā pakatibhīrūnaṃ purisānaṃ bhayassa ca yuddhalolassa ussāhanassa ca kāraṇaṃ hoti. Evaṃ naṭena hasanatthaṃ katavikatamābharaṇañca tādisakiriyā ca uttānapakatikānaṃ purisānaṃ ṭhāyīhāsassa ca gambhīrapakatikānaṃ byabhicārīhāsassa ca hetu bhaveyya. Tasmā bhāve vaṇṇentena kavinā ocityabhaṅgamakatvā sakkaccamocityaṃ sajjetvā bhāvappakāsakāni savibhāvānubhāvakavivacanāni vaṇṇetabbāni. Ettha bhāvāvabodhakavibhāvādīnaṃ jānitabbattā tehi tehi bhāvehi saddhiṃ evaṃ veditabbā.

Tesu bhāvesu attāvamānanalakkhaṇo **nibbedo**. Itthīnaṃ, hīnānaṃ [hīnācārānaṃ (ka.)] vā uppajjati ce, dāliddiyaṃ ālambaṇavibhāvo nāma, yogīnaṃ ce, tathāvabodho ālambaṇavibhāvo, ettha assupatanacintādikaṃ anubhāvo nāma.

**Vitakkassa** sandeho uddīpanavibhāvo nāma, sirokampādikaṃ anubhāvo nāma.

**Saṅkā**ya viruddhappavatti uddīpanavibhāvo, kampādiko anubhāvo. Upari ‘‘vibhāvo’’ti vutte ālambaṇuddīpanesu dvīsu yaṃ yujjati, taṃ gahetabbaṃ.

Khedalakkhaṇassa **samassa** gamanādikaṃ vibhāvo, sedādi anubhāvo.

Santosalakkhaṇāya **dhiti**yā ñāṇādi vibhāvo, bhogesu alolabhāvādi anubhāvo.

Ayoggatālakkhaṇāya **jaḷatā**ya iṭṭhāniṭṭhānaṃ ajānanādi vibhāvo, vivaṭanayanehi abhimukhavilokanatādi anubhāvo.

Cittassanittejalakkhaṇāya **dīnatā**ya duggatatādi vibhāvo, malinavatthatādi anubhāvo.

Dāruṇatālakkhaṇassa **ugga**bhāvassātisayāparādhādi vibhāvo, tajjanādi anubhāvo.

**Alasatta**ssa aṭṭhānaparisamādi vibhāvo, vaṅkikabhāvo anubhāvo.

Sayanasaṅkhātassa **sutta**ssa niddādi vibhāvo, assādādi anubhāvo. Ettha assādanaṃ nāma seyyasukhapassasukhādikaṃ.

Cittakkhobhasaṅkhātassa **tāsassa** gajjitādi vibhāvo, gajjitaṃ nāma bhayajanakavacanaṃ. Kopena kampanā anubhāvo.

Pīḷāsaṅkhātassa **gilāna**ssa āyāsapipāsādi vibhāvo, dubbaṇṇatādi anubhāvo.

Anurūpakālassa anolokanassa ussukkassa rammavatthudassanicchādi vibhāvo, turitatādi anubhāvo.

Cetopasādalakkhaṇassa **harisa**ssa maṅgalakīḷādi vibhāvo, santosavacanādi anubhāvo.

Saraṇalakkhaṇāya **sati**yā saññāṇadassanādi vibhāvo, bhamukkhepādi anubhāvo.

Parasampattiasahanalakkhaṇāya **issā**ya dujjanabhāvagabbādi vibhāvo, dosakathanāvajānanādi anubhavo.

Khedalakkhaṇassa **visāda**ssa āraddhakāriyāsiddhikāriyabyāpattiādi vibhāvo, manosantāpādi anubhāvo.

Ākārasaṃvaraṇalakkhaṇāya, rasasabhāvapaṭicchādanalakkhaṇāya vā abahitthayalajjādi

vibhāvo, tadaññakriyākaraṇaṃ, adhomukhakaraṇaṃ, pādehi bhūmikhaṇanantiādi anubhāvo.

**Cintā**ya iṭṭhatthālābhādī vibhāvo, makulitanayanādi adhokhittacakkhādi vā anubhāvo.

**Gabba**ssa issariyādi vibhāvo, avajānanādi anubhāvo.

**Apamāra**ssa yakkhapīḷādi vibhāvo, bhūmipatanādayo anubhāvo.

Akkhamalakkhaṇassa **amarisa**ssa avamānanādi vibhāvo, sirokampanatajjanādi anubhāvo.

Pamādādhikkalakkhaṇassa **mada**ssa santosapānaṃ vibhāvo, kampamānahatthapādavacanagamanahāsādī anubhāvo.

Kaṅkhācchedanalakkhaṇāya **mati**yā upadesādi vibhāvo, mukhasantosādi anubhāvo.

Anupaparikkhakāritālakkhaṇassa **ummāda**ssa sannipātajjarayakkhādi vibhāvo, akāraṇarodanahasanādi anubhāvo.

Muyhanalakkhaṇassa **moha**ssa adhikabhayādi vibhāvo, sabhāvānavabodhanādi anubhāvo.

Niddāpagamasaṅkhātassa **vibodha**ssa kālapariṇāmādi ālokasaraṇādi vā vibhāvo, akkhimaddanādi anubhāvo.

Manosampīḷanalakkhaṇāya **niddā**ya kassaci acintanaakaraṇādi vibhāvo, akkhipidahanādi anubhāvo.

Bhayāgamanalakkhaṇassa **āvega**ssa paccatthikadassanādi vibhāvo, utrāsakampādi anubhāvo.

Lajjālakkhaṇāya **biḷā**ya durācārādi vibhāvo, adhomukhatādi anubhāvo.

**Maraṇa**ssa satthapahārarogādi vibhāvo, mukhavikārādi anubhāvo.

**Cāpalla**ssa rāgadosādi vibhāvo, attano sacchandacaraṇādi anubhāvo.

**Byādhi**yā vātapittādīnaṃ ussadabhāvādi vibhāvo, nitthunanādi anubhāvo.

Imasmiṃ subodhālaṅkāre adassitasukhumabhedā aññāpi cittavuttivisesā santi, tesu icchāsabhāvā sabbe bhedā kāmaratiyañca, dosapakārā kodhaamarisaissādīsu ca, dukkhasabhāvā sokasamabyādhigilānavisādādīsu ca, pitiādayo harise ca antogadhāti veditabbā. Evaṃ samānānaṃ saṅgahe satipi tāsato bhayassa ca, saṅkāya amarissa ca, amarisato issāya ca, gilānato samassa ca, niddāya suttassa ca, ussukkato capalatāya ca, mohato vakkhamānapalayassa ca pākaṭavisesena aññathā visuṃ visuṃ dassitanti daṭṭhabbaṃ.

### Sāttikabhāvaadhippāya

**345. Samāhitattappabhavaṃ, sattaṃ teno'papāditā;**
**Sāttikā'pya'nubhāvatte, visuṃ bhāvābhavanti te**.

**345**. Sāttike vadati **''samāhite''**ccādinā. **Samāhito** ekaggatābhāvāpādanena katasamādhāno **attā** cittaṃ tato **pabhavaṃ** uppannaṃ yaṃ, taṃ sattaṃ nāma. **Tena** sattena **upapāditā** nibbattitā thambhādayo sāttikā vuccante. Te ca puna anubhāvāpi bhavanti thambhādibhāvasaṃsūcanasabhāvavikārarūpattā. Tañca ''cittavuttivisesattā''iccādinā vakkhati. Tenāha **''anubhāvattepī''**ti. Evaṃ satyapi te sāttikā **visuṃ** puthageva bhāvā bhavanti, vuttanayena cittabhavattavirūpattā tesanti.

**345**. Idāni uddesakkamenādhigatakevalabhāvasaṅkhātaṃ sāttikābhāvaṃ dasseti **''samāhita''**iccādinā. **Samāhitattappabhavaṃ** ekaggatābhāvāpādanena katasamādhānacittato sambhūtaṃ sattaṃ nāma hoti. **Tena** lābhālābhādīsu ekākārassa hetunā thirabhāvena **upapāditā** nipphāditā thambhādayo sāttikā nāma bhavanti. **Te** sāttikā **anubhāvattepi** cittākārasaṅkhātathambhādipakāsanasabhāvavikārasarūpattā attano anubhāvatte satipi visuṃ **bhāvā bhavanti** yathāvutta ''cittavuttivisesā tu, bhāvayanti rase yato''tiādinā bhāvā nāma hontīti. Ime sāttikābhāvānubhāvavasena duvidhā honti. Samāhito ca so attā ceti ca, tato pabhavamiti ca, santo upasanto ca so attā ceti ca, sattato bhavantīti ca, sattena uppāditāti ca, anubhāvānaṃ bhāvoti ca vākyaṃ. **Apī**ti anuggahatthe nipāto.

**Sāttikabhāvappabheda**

**346**. **Thambho palayaromañcā,**
**Tathā sedassuvepathu;**
**Vevaṇṇiyaṃ vissaratā,**
**Bhāvā'ṭṭhe'te tu sāttikā**.

**346**. Te dasseti **''thambho''**iccādinā. Ettha **thambho** avissarakāyacittatā. **Palayo** assāsapassāsamattāvaseso suttāvatthāsabhāvo niddāpabhavo. Subyattalakkhaṇā sesā.

**346**. Idāni sāttike dasseti **''thambho''**iccādinā. **Thambho** kāyacittānaṃ avisarabhāvasaṅkhāto ca **palayaromañcā** niddāya uppajjamānaassāsapassāsamattātirittasuttāvatthā ca pasādādisambhavo romuggamo ca **tathā** evaṃ **sedassuvepathu** ca bhayādīhi uppajjamānadāho ca santosādīhi uppajjamānaassu ca kampā ca **vevaṇṇiyaṃ** virūpatā ca **vissaratā** virūpasaddatā cāti ete aṭṭha sāttikā bhāvā nāma honti. Romānaṃ añco uggamoti ca, palayo ca romañco ceti ca, vepanaṃ kampanamiti ca, sedo ca assu ca vepathu cāti ca, virūpo vaṇṇo asseti ca, tassa bhāvoti ca, virūpo saro asseti ca, tassa bhāvoti ca vākyaṃ.

**347**. **Yadā ratyādayo bhāvā,**
**Ṭhitisīlā na honti ce;**
**Tadā sabbepi te bhāvā,**
**Bhavanti byabhicārino**.

**347**. Na kevalaṃ vuttāyeva byabhicārino, ratyādayopīti āha **''yadā''**iccādi. **Bhavanti byabhicārino**ti yathāyogaṃ yathāsambandhaṃ byabhicārino hontīti attho. Sesaṃ subodhaṃ.

**347**. Idāni nibbedādayo viya ratihāsādayopi kismiñci kāle byabhicārinopi hontīti dasseti **''yadā''** iccādinā. **Ratyādayo** ratihāsādayo **bhāvā** nava ṭhāyībhāvā yadā **ṭhitisīlā na honti ce** virodhīhi tehi tehi bhāvantarehi byavahitattā sabhāvato ṭhitisabhāvā yadi na honti, tadā **te bhāvā** ratyādayo sabbepi byabhicārino bhavantīti. Yathāsakaṃ byabhicāritānurūpavibhāvānubhāvānaṃ yogānurūpena byabhicārībhāvā honti. Ratiādi yesaṃ hāsādīnamiti ca, ṭhiti sīlaṃ yesaṃ ratyādīnamiti ca viggaho.

**348**. **Vibhāvo kāraṇaṃ tesu'-**
**Ppattiyu'ddīpane tathā;**
**Yo siyā bodhako tesa-**
**Manubhāvo'ya'mīrito**.

**348**. Idāni vibhāvānubhāve dasseti **''vibhāvo''**iccādinā. **Tesaṃ** ratyādīnaṃ bhāvānaṃ uppattiyā, tathā uddīpane ca **kāraṇaṃ** ālambaṇauddīpanavasena duvidho vibhāvo nāma. Tattha ālambaṇavibhāvo kantādi, uddīpanavibhāvo candādi. Tesaṃ **bodhako** ñāpako kāyiko ca vācasiko ca byāpāro siyā, ayaṃ anubhāvo īrito.

**348**. Idāni vibhāvānubhāve dasseti **''vibhāvo''**iccādinā. **Tesaṃ** ṭhāyībhāvādīnaṃ tiṇṇaṃ

uppattiyā ca tathā **uddīpane ca** uppannānaṃ dīpane ca **kāraṇaṃ** ālambaṇauddīpanavasena duvidho hetu vibhāvo nāma, **tesaṃ** ṭhāyībhāvādīnaṃ **bodhako** kāyikavācasiko **yo siyā** naṭakavīnaṃ byāpāro atthi, ayaṃ anubhāvoti īritoti. Visesena bhāveti vaḍḍhetīti **vibhāvo**. Anubhāveti bodhetīti **anubhāvo**. Ettha **vibhāvo** nāma rativisaye naranārīnaṃ aññamaññaṃ ālambaṇavibhāvo, candarammadesādi uddīpanavibhāvo ceti duvidho. Hāsādīnampi duvidhavibhāvaṃ yathārahaṃ yojetabbaṃ. **Anubhāvo** nāma ṭhāyībhāvādīnaṃ tesaṃ tesaṃ bhāvānaṃ pakāsakavācasikabyāpārasaṅkhātakavipayogo ca kāyikapayogabhūto naṭānaṃ abhinayasaṅkhāto taṃtaṃbhāvasarūpanirūpako ceti duvidho byāpāro.

**349**. **Nekahetuṃ manovutti-visesañca vibhāvituṃ;**
**Bhāvaṃ vibhāvānubhāvā, vaṇṇiyā bandhane phuṭaṃ**.

**349**. Vibhāvādivaṇṇanāyameva bhāvavisesāvabodho siyā, aññathā ‘‘devadattassa sāssulocanayugaṃ sañjāta’’miti vutte sokā ānandā rogā ceti ko nāma sakkoti kāraṇaṃ nicchituṃ, cittavuttivisesañca bhāvaṃ vinā vibhāvānubhāvaṃ kavi vaṇṇetuṃ naṭobhinetuṃ sāmajjiko vā viññātuṃ ko sakkotīti dassetumāha **‘‘neka’’**iccādi. **Nekahetuṃ** bahuhetuṃ manovuttivisesañca bhāvaṃ **vibhāvituṃ** pakāsetuṃ **vibhāvānubhāvā** vuttalakkhaṇā **bandhane** sabhāvanirūpakapade phuṭaṃ vaṇṇanīyā, vibhāvādirūpakeneva avuttampi kiñci patīyate.

**349**. ‘‘Devadattassa cakkhūni assupuṇṇānī’’ti vutte sokena santosena rogena vāti yathā assukāraṇakathanaṃ vinā na jānāti, evaṃ cittassa pavattisaṅkhātā ratihāsādayo te te bhāvā attano patītiyānurūpaṃ vibhāvānubhāvakathanaṃ vinā kavīhi vaṇṇetabbā, naṭehi dassetabbā, sabbhehi assādanīyā natthīti ṭhāyīādīnaṃ vaṇṇanameva kātabbanti idāni anusāsento āha **‘‘neka’’**iccādi. **Nekahetuṃ** tesaṃ tesaṃ bhāvānaṃ uppatyādo ālambaṇavibhāvādibahukāraṇavantaṃ **manovuttivisesaṃ bhāvañca** cittassa pavattivisesasaṅkhātabhāvañca **vibhāvituṃ** pakāsetuṃ **vibhāvānubhāvā** anantaraniddiṭṭhā **bandhane** rasabhāvappakāsane **phuṭaṃ** pakāsaṃ katvā **vaṇṇiyā** kavinā vaṇṇanīyā hontīti. Na ekoti ca, so hetu asseti ca, manaso vuttīti ca, tāya visesoti ca, vibhāvo ca anubhāvo ceti ca vākyaṃ.

**350**. **Savibhāvānubhāvehi, bhāvā te te yathārahaṃ;**
**Vaṇṇanīyā yathocityaṃ, lokarūpānugāminā**.

**350**. Idāni te bhāvā lokasabhāvānatikkamena vibhāvādīhi vaṇṇanīyāti āha **‘‘savibhāve’’**ccādi. Saha vibhāvehi savibhāvā, te ca te anubhāvā ca, tehi. **Yathāraha**nti attano sambandhīnaṃ vasena yathārahaṃ vaṇṇanīyā.

**350**. Idāni vibhāvānubhāve nissāya vaṇṇanīyā te bhāvā lokasabhāvamanatikkamma kātabbāti anusāsanto āha **‘‘savibhāvā’’**iccādi. **Lokarūpānugāminā** lokavohāramanuvattamānena **te te bhāvā** ṭhāyībhāvādayo tayo **yathocityaṃ** ocityānurūpaṃ **savibhāvānubhāvehi** vibhāvasahitehi anubhāvehi karaṇabhūtehi **yathārahaṃ** tehi tehi bhāvehi sambandhīnaṃ vibhāvādīnaṃ vasena anurūpato **vaṇṇanīyā** vaṇṇetabbā hontīti. Vibhāvehi saha ye vattantīti ca, te ca te anubhāvā ceti ca, anatikkamma arahanti ca, anatikkamma ocityamiti ca, lokassa rūpaṃ sarūpamiti ca, taṃ anugacchati sīlenāti ca viggaho.

**351**. **Cittavutti visesattā, mānasā sāttika’ṅgato;**
**Bahinissaṭasedādi-anubhāvehi vaṇṇiyā**.

**351**. Sāttikā kathaṃ vaṇṇanīyāti āha **‘‘citte’’**ccādi. Cittassa vuttiviseso yesaṃ, tesaṃ bhāvo, tasmā **mānasā** manasi bhavā sāttikā **aṅgato** sarīrato **bahinissaṭehi** niggatehi sedādīhi anubhāvehi vaṇṇanīyā, na pana sedasalilameva bhāvoti adhippāyo.

**351**. Evaṃ sāmaññena bhāvavaṇṇanakkamaṃ dassetvā idāni visesena sāttikabhāvavaṇṇanā īdisāti dasseti **‘‘citta’’**iccādinā. **Cittavuttivisesattā** cittassa pavattivisesattā **mānasā** citte bhavā sāttikābhāvā **aṅgato** sarīrato **bahinissaṭasedādianubhāvehi** bahinikkhantasedādīhi anubhāvehi karaṇabhūtehi **vaṇṇiyā** vaṇṇanīyā hontīti, aṅgato bahi nissaṭanti visesanena

visiṭṭhabhūtasedādīnameva bhāvānubhāvattaṃ vinā kevalaṃ sedādayo vuttā samānā bhāvādayo nāma na hontīti adhippāyo. Cittassa vuttīti ca, sā eva viseso yesaṃ sāttikānamiti ca, tesaṃ bhāvoti ca, manasi bhavāti ca, sedo ādi yesaṃ kheḷādīnamiti ca, nissaṭā niggatā ca te sedādayo ceti ca, te eva anubhāvāti ca vākyaṃ.

### Rasaadhippāya

352. **Sāmajjikāna'mānando, yo bandhatthānusārinaṃ;**
**Rasīyatīti taññūhi, raso nāmā'ya'mīrito**.

**352**. Idāni ''rasassādāya sādhūna''nti vuttattā rase niddisanto āha **''sāmajjikāna''**miccādi. Bandhassa attho, tadanussaranti manobhāvanāvasenāti **bandhatthānusārino,** tesaṃ **sāmajjikānaṃ** sabbhānaṃ manasi yo ānando, ayaṃ lokamadhurādiraso viya bandhe siṅgārādi raso nāma īrito **taññūhi** rasaññūhi. Kathamityāha **''rasīyatī''**ti, assādīyatīti attho. Kiñca? Yathā nānābyañjanasaṅkhatamannaṃ bhuñjamānā rase assādiyanti sumānasā purisā santosañcādhigacchanti, tathā nānābhinayabyañjite vācaṅgasatthopete ṭhāyībhāve assādenti sumānasāpekkhakā, tasmā ete nāṭyātipi vuccanti.

**352**. Idāni ''rasassādāya sādhūna''nti vatvā uddiṭṭhakkamena sampattaṃ rasaṃ dasseti **''sāma''**iccādinā. **Bandhatthānusārinaṃ** bandhassa atthānurūpasārīnaṃ buddhiyā pavattānaṃ **sāmajjikānaṃ** sabbhānaṃ citte bhavo yo **ānando** santoso atthi, ayaṃ loke madhurādiraso viya assādanīyo hotīti atthayuttena ''rasīyatī''ti iminā vacanatthena raso nāmāti **taññūhi**rasaññūhi **īrito** kathitoti. Samajjāyaṃ niyuttāti ca, bandhassa atthoti ca, taṃ anussarantīti ca, taṃ jānantīti ca vākyaṃ. Yathā nānābyañjanehi abhisaṅkhatamāhāraṃ paribhuñjantā sattā lavaṇambilādayo te te rase assādeyyuṃ, santuṭṭhā ca bhaveyyuṃ, evameva nānappakāraabhinayehi pakāsitavaṇṇanāya aṅgabhūtehi anurūpehi satthehi yutte ṭhāyībhāve issādirahitapaññavantā assādenti, tasmā ime ṭhāyībhāvā naṭābhinayehi byañjitattā ca sabbhānaṃ santosasaṅkhatarasassa hetuttā ca naṭarasātipi vuccanti.

### Rasappabheda

353. **Savibhāvānubhāvehi,**
**Sāttikābyabhicārihi;**
**Assādiyatta'mānīya-**
**Māno ṭhāyeva so raso**.

**353**. Ṭhāyīnameva rasattāpattimāha **''savibhāve''**ccādinā. **Ṭhāyeva so**ti so yathāvutto raso ṭhāyībhāvoyeva, nāññoti attho.

**353**. Idāni ṭhāyībhāvānameva rasasarūpassa pāpuṇanatthaṃ vibhāveti **''savibhāvā''**iccādinā. **So raso** anantaraniddiṭṭho **savibhāvānubhāvehi** tesaṃ tesaṃ ṭhāyīnaṃ anurūpehi vibhāvasahitehi anubhāvehi ca, **sāttikābyabhicārihi** pakāsetabbaṭhāyībhāvasseva anukūlasāttikabhāvabyabhicārībhāvehi karaṇabhūtehi **assādiyattaṃ ānīyamāno** kavino sāmatthiyā pāpuṇiyamāno **ṭhāyeva** ṭhāyībhāvo evāti kāriyopacārena raso nāmāti veditabboti. Saha bhāvehi pavattantīti ca, savibhāvā ca te anubhāvā ceti ca, sāttikā ca byabhicārino ceti ca, assādiyassa bhāvoti ca vākyaṃ.

354. **Siṅgārahassakaruṇā, ruddavīrabhayānakā;**
**Bībhacchabbhutasantā ca, rasā ṭhāyīna'nukkamā**.

**354**. Tesaṃ nāmavasena vibhāgamāha **''siṅgāre''**ccādinā. **Ṭhāyīnanukkamā**ti ''ratihāsā ca soko cā''tiādinā vuttānaṃ ṭhāyībhāvānaṃ anukkamā, paṭipāṭiyāti attho.

**354**. Rasāvatthāsampattaratihāsādīnaṃ ṭhāyībhāvānaṃ idāni kamena nāmantaraṃ dasseti

**''siṅgāra''**iccādinā. **Ṭhāyīnaṃ** heṭṭhā vuttānaṃ ratihāsādiṭhāyībhāvānaṃ **anukkamā** paṭipāṭiyā **siṅgārahassakaruṇā** siṅgāro hasso karuṇā ca **ruddavīrabhayānakā** ruddo vīro bhayānako ca **bībhacchabbhutasantā ca** bibhaccho abbhuto santo ceti nava rasā nāma hontīti. Siṅgāraraso hassarasotiādinā **rasa**saddo paccekaṃ yojetabbo. Siṅgāro ca hasso ca karuṇā ceti ca viggaho. Sesesupi liṅgasamāsā imeyeva. Ime siṅgārādīnaṃ ratyādīhi anaññattā upari ratyādivivaraṇeyeva ñātabbā.

355. **Dukkharūpe'ya'mānando,**
**Kathaṃ nu karuṇādike;**
**Siyā sotūna'mānando,**
**Soko vessantarassa hi**.

**355**. Sokādirūpokaruṇādi kathaṃ raso siyāti āha **''dukkhe''**ccādi. Vessantarassa puttadāraviyogā karuṇā sokarūpo dukkhameva ahosi, sampati pana **sotūnaṃ** sabbhānaṃ ānandoyevāti etthādhippāyo.

**355**. Heṭṭhā vuttaraso santosova, sokakodhādilakkhaṇo karuṇāruddādiko kathaṃ raso nāma bhaveyyāti āsaṅkāyamāha **''dukkharūpe''**iccādi. **Ayaṃ ānando** ''sāmajjikānamānando''tiādinā niddiṭṭho **dukkharūpe** dukkhalakkhaṇe **karuṇādike** karuṇāruddādike visaye kathaṃ bhaveyyāti ce, nesa doso **hi** tatheva **vessantarassa** bodhisattassa **soko** puttadāravirahato jātasoko **sotūnaṃ** idāni suṇantānaṃ sabbhānaṃ **ānando siyā** ānandassa kāraṇattā kāriyopacārena santoso nāma bhaveyyāti. Vattuno sāmatthiyā karuṇārasādikaṃ pāpetvā pakāsiyamānassa sokādikassa dukkharūpena ṭhitattā suṇantānaṃ pīti uppādiyatevāti adhippāyo. Dukkhaṃ rūpaṃ sabhāvo yassa karuṇādinoti ca, karuṇā ādi yassa ruddādinoti ca vākyaṃ.

# Ṭhāyībhāvaniddesa

### Ratiṭhāyībhāva

356. **Rammadesakalākāla-vesādipaṭisevanā;**
**Yuvāna'ññoññarattānaṃ, pamodorati ruccate**.

**356**. Siṅgārādayo vibhāgato dassetumāha **''ramme''**ccādi. Tattha **''rammadesa''**iccādinā uddīpanavibhāvā dassitā. **''Yuvāna''**nti iminā ālambaṇavibhāvo. Itthī hi purisassa, puriso itthiyā ālambaṇavibhāvo. **Pamodo**ti aññamaññābhiramaṇavasena āmodarūpo.

**356**. Idāni siṅgārādināmake teratyādike kamena niddisati **''ramma''**iccādinā. **Rammadesakalākālavesādipaṭisevanā** ramaṇīyanirāvaraṇasucipavittavāsārahadeso rammagītikādikalā ratijanakavasantādianurūpakālo mālāgandhādi upasobhitakiriyādi manuññaveso, **ādi**saddena niddiṭṭhabhāsitamihitādiceti imesaṃ diṭṭhasutamutādīsu diṭṭhādimattamakatvā paññāya tena tenākārena punappunānubhavanena **aññoññarattānaṃ** aññamaññaṃ nimittānubyañjanasaṅkappavasenātirattānaṃ **yuvānaṃ** taruṇitthi purisānaṃ **pamodo** abhiramaṇavasena santoso pīti **rati ruccate** ruccanato ''ratī''ti vuccatīti. Imasmiṃ pakkhe rakāro sandhijo. Deso ca kalā ca kālo ca veso ceti ca, te ādayo yesamiti ca, rammā ca te desa…pe… vesādayo ceti ca, tesaṃ paṭi punappunaṃ sevanamiti ca, añño ca añño ceti ca, tesu rattāti ca vākyaṃ.

357. **Yutyā bhāvānubhāvā te,**
**Nibandhā posayanti naṃ;**
**Sopyā'yogavippayoga-**
**Sambhogānaṃ vasā tidhā**.

**357**. **''Yutyā''**iccādi. **Te** yathāvuttā **bhāvānubhāvā yutyā** ālasiyauggatājigucchāvajjitā ye saṅkāussukkādayo bhāvā taṃbyañjakā tadanurūpā anubhāvā ca ayogādike siṅgāre yathā yathā yuñjanti, tādisiyāva yuttiyā nibandhā **naṃ** ratiṃ samposayanti, **so**yevamevaṃ posito siṅgāro nāma

raso sampajjate. Sopi tidhāti sambandho. Tattha **ayogo** nāma pubbe asaṅgatānaṃ anurāgena saṅgamamicchantānaṃ itthipurisānamasaṅgamo. Atisayaviruḷhapemānamubhinnampi sileso **vippayogo**. Balavakāmāvesavisesānaṃ kāmīnaṃ dassanādisamañjanaṃ **sambhogo**.

**357**. Idāni ratiyā puṭṭhakāraṇaṃ puṭṭhapayogañca dasseti **''yutyā''**iccādinā. **Te bhāvānubhāvā** niddiṭṭhabyabhicārībhāvesu ratyānurūpabyabhicārībhāvo tappakāsako anubhāvo ceti ime dve **yutyā** hetubhūtāya ayogavippayogasambhogasaṅkhatānaṃ tiṇṇaṃ siṅgārānaṃ anukūlatthena ratiyā viruddhattā ālasiyauggajigucchādike parivajjetvā saṅkāussukkādīnaṃ ratyānukūlabhāvānaṃ vasena yathāyogaṃ **nibandhā** kavīhi bandhā **naṃ** ratiṃ **posayanti** yathā tappakāsanena pūrenti sajjenti, evaṃ sajjito ratisiṅgāro nāma raso hoti. **Sopi** sāmaññena niddiṭṭhasiṅgārarasopi **ayogavippayogasambhogānaṃ** siṅgārānaṃ **vasā** bhedena tidhā bhavatīti. Tattha **ayogo** nāma pubbe aññamaññasaṅgamarahitānaṃ abhinavānurāgabalena saṅgamaṃ patthentānaṃ thīpumānaṃ asaṅgamo. **Vippayogo** nāma saṅgamātisayena viruḷhapemānaṃ thīpumānaṃ aññamaññavisileso. **Sambhogo** nāma balavakāmataṇhāvisesavasena yuttānaṃ kāminikāmukānaṃ aññamaññaṃ dassanādiassādo. Bhāvo ca anubhāvo ceti ca, ayogo ca vippayogo ca sambhogo ceti ca vākyaṃ.

Imamalaṅkāraṃ karontena ācariyasaṅgharakkhitamahāsāmipādena pana paramamadhurasaddhammāmataluddhasuddhasantānānaṃ tapodhanānaṃ aññarasāvabodhane payojanābhāvepi lokiyesu tesu tesu vohāresu asammohatthaṃ siṅgārādinavavidharasānaṃ lakkhaṇamattasseva dassitattā tadanurūpalakkhiyapariggahe asati lakkhaṇāvabodhassa subyattābhāvato vuttalakkhaṇāvabodhatthaṃ taṃtaṃlakkhaṇakathanānantaraṃ tassa tassa lakkhiyassa mukhamattaṃ dassetabbaṃ hoti. Heṭṭhā ''rāgānatabbhutasarojamukhaṃ dharāyā''tiādinā niddiṭṭhasambhogasiṅgārarasābhāseneva hasābhāsādīnaṃ aṭṭhannaṃ rasābhāsarūpassa bhāvābhāsassa, vibhāvābhāsassa, anubhāvābhāsassa ca ñātabbattā siṅgārarasassa lakkhiyamevaṃ veditabbaṃ.

Gītassarena upakaḍḍhiya nettarasmi-
Bandhaṃ karaṃva vivasañca karaggahena;
Yā tādisepi viniyojayi dukkare maṃ,
**Serandatī** adhigatā vidhinā mayajjāti.

**Gītassarena** hatthīnaṃ gītikāya piyattā gītikādhaninā **upakaḍḍhiya** attano samīpaṃ ākaḍḍhitvā **nettarasmibandhaṃ** nettasaṅkhātahatthācariyassa rajjunā bandhaṃ **karaggahena** hatthaggāhena soṇḍaggahaṇena **vivasañca** apagataicchācāraṃ paravasaṃ **karaṃ iva** hatthaṃ iva **gītassarena** attano līlopetagītikādhaninā **upakaḍḍhiya** attano samīpaṃ netvā **nettarasmibandhaṃ** attano nayanakantiyā paṭibandhaṃ **karaggahena** hatthaggāhena vivasañca apagatadhitiṃ mūḷhaṃ **maṃ yā** kantā tādisepi dukkare viniyojayi, **sā irandatī** irandatī nāma nāgamānavikā mayā ajja **vidhinā** bhāgyena **adhigatā** laddhāti.

Ettha gītassaranettarasmikaraggahasaṅkhatāhi imāhi padāvalīhi uddīpanavibhāvo dassito. Thiyā puriso ca, purisassa thī ca ālambaṇaṃ hotīti ''sā irandatī mayā''ti iminā ārammaṇavibhāvo dassito. ''Upakaḍḍhiya bandhaṃ vivasa''nti imehi kāmena uddīpitaṭhāyībhāvasaṅkhatā rati dassitā. ''Tādisepi dukkare viniyojayī''ti imehi ussāhādikā ca ''vidhinā adhigatā mayajjā''ti imehi harisādikā ca byabhicārībhāvā dassitā. Ratiyā viruddhe nibbedaālasiyauggatajigucchādike byabhicārībhāve vajjetvā vuttappakāravibhāvādike pakāsanto ''gītassarene''ccādikā ratippatītiyā anurūpaṃ payuttā kavippayogā idha anubhāvā nāma honti. Nāṭakādidassanīyasatthe abhinayo anubhāvo. Rammadesarammakālarammavesādayo tadabhāve ratiyā anuppajjanato sāmatthiyā gamyā bhavantīti evaṃ lakkhaṇānugatalakkhiyapariggāho sabbattha kātabbo. Evaṃ satibandhatthāvabodhakānaṃ sabbhānaṃ uppajjamānāyapītiyā kāraṇattā kāriyopacārena eso bandho raso nāma hotīti. Uparipi evameva.

### Hassaṭhāyībhāva

**358**. **Vikārākatiādīhi,**
**Attano'tha parassa vā;**

**Hāso niddā samālasya-**
**Mucchādibyabhicāribhi;**
**Paripose siyā hasso,**
**Bhiyyo'tthipabhutīna so**.

**358**. **''Vikāre''**ccādi. **Vikārākati** desavayādīnaṃ viparīto kesabandhanādi, so ādi yesaṃ aññākatyādinaccanādīnaṃ, tehi vibhāvehi **hāso** cetovikāso, sopi attano sambandhī vā atha parassa sambandhī vā, tattha yo vibhāvasāmatthiyāyevābhibyattiṃ yāti, so attaṭṭho. Yo pana vibhāvadassanā uppannāpi purisassa gambhīrattādinā chādito samāno purisantare hasatyābhibyatto, so paraṭṭho. So hāso niddādīhi byabhicārīhiyeva, anubhāvapakkhe **ādi**saddena akkhiphandanādayo gahitā. Paripose sati hasso nāma raso siyā. So hasso bhiyyo itthipabhutīnaṃ siyāti sambandho. Ettha **pabhuti**saddena nīcapakatayo saṅgaṇhanti.

**358**. Idāni hassarasassa posanākāraṃ dassetumāha **''vikāra''**iccādi. **Vikārākatiādīhi** desavayoliṅgānaṃ viparītehi kesabandhagatiṭṭhitiādikehi, naccagītaādikehi ca duvidhehi ākatisaṅkhatehi hetubhūtehi attano vā atha parassa vā sambandhī so **hāso** ceto vikāsalakkhaṇo **niddāsamālasyamucchādibyabhicāribhi** niddāsamaālasyamucchāakkhiphandanādīhi anubhāvehi sutasambandhena teheva niddāsamālasyamucchāsaṅkhatabyabhicārīhi karaṇabhūtehi paripose sati **hasso** hasso nāma raso siyā, **so** hasso bhiyyo itthipabhutīnaṃ, nīcapakatīnañca siyāti. Vikārā ca sā ākati ceti ca, so ādi yesanti ca, niddā ca samo ca ālasyañca mucchā ceti ca, te ādi yesaṃ akkhiphandanādīnaṃ anubhāvānanti ca, te ca byabhicārino ceti ca, itthī pabhuti yesaṃ nīcapakatīnanti ca vākyaṃ.

### Hassappabheda

**359**. **Sitamiha vikāsinayanaṃ,**
**Kiñcā'lakkhiyadijantu taṃ hasitaṃ;**
**Madhurassaraṃ vihasitaṃ,**
**Saṃsasirokampamupahasitaṃ**.

**360**. **Apahasitaṃ sañjala'kkhi,**
**Vikkhittaṅgaṃ bhavatya'tihasitaṃ;**
**Dve dve hassā kathitā ce'saṃ,**
**Jeṭṭhe majjhe'dhamepi ca kamaso**.

**359-360**. Hasse bhedamāha **''sita''**miccādinā. **Iha** hasse vikāsīni nayanāni yassa taṃ sitaṃ, kiñci ālakkhiyā **dijā** dantā yassa taṃ hasitaṃ. Evaṃ madhuro saro saddo yassa taṃ vihasitaṃ. Aṃsasirokampena saha vattamānaṃ upahasitaṃ, saha **jalena** assunā vattamānāni akkhīni yassa taṃ apahasitaṃ. Vikkhittāni ito tato pasāritāni aṅgāni yassa taṃ atihasitaṃ nāma. Esañca sitādīnaṃ majjhe dve dve hassā ādito paṭṭhāya **kamaso** yathākkamena jeṭṭhe majjhe adhamepi ca kathitāti sambandho. Purātanehīti viññāyati.

**359-360**. Idāni hassabhedaṃ dasseti **''sita''**miccādinā. **Iha** imasmiṃ hassavisaye **vikāsinayanaṃ** vivaṭanayanaṃ sitaṃ nāma. **Kiñci ālakkhiyadijaṃ tu** kiñci dissamānadantaṃ, taṃ hasitaṃ nāma. **Madhurassaraṃ** madhuranādaṃ vihasitaṃ nāma. **Saṃsasirokampaṃ** aṃsasirokampasahitaṃ upahasitaṃ nāma. **Sajalakkhi** assuvilocanasahitaṃ apahasitaṃ nāma. **Vikkhittaṅgaṃ** aṭṭhāne pasāraṇavasena vikkhittahatthapādādiavayavavantaṃ atihasitaṃ nāma bhavati. **Esaṃ** channaṃ **kamaso** kamena dve dve jeṭṭhe majjhe adhamepi visaye kathitā purātanehi bhāsitāti. Vikāsīni nayanāni asseti ca, kiñci īsakaṃ ālakkhiyā dijā yasseti ca, madhuro saro asseti ca, aṃso ca siro ceti ca, aṃsasiraso kampoti ca, tena saha vattatīti ca, saha jalena vattamānāni akkhīni yasseti ca, anusvarāgamo. Vikkhittāni aṅgāni yasseti ca vākyaṃ. Sitahasitadvayaṃ uttame, vihasitaupahasitadvayaṃ majjhime, apahasitaatihasitadvayaṃ adhame vattate. Evaṃ sitādayo anurūpavibhāvādinā payuttā ime rasā'vatthaṃ pāpuṇantīti adhippāyo.

Hassarasassa evamudāharaṇaṃ ñātabbaṃ –

Pūjesi kaṇṭhamaṇinā api yo pasanno,
Dhamme purā'samadhuraṃ vidhuraṃ sa hantuṃ;
Gopentiyāpi vacanena thiyā sabhāvaṃ;
Bhattiṃ akāsi pharuse mayi nāgarājāti.

Yo **purā** pubbe **dhamme** tassa dhammakathane **pasanno kaṇṭhamaṇinā api** attano anagghakaṇṭhamaṇināpi taṃ pūjesi, **so** nāgarājā **sabhāvaṃ** attano adhippāyaṃ gopentiyā api thiyā **vacanena** itthiyā vacanena **asamadhuraṃ** tulyarahitaṃ **vidhuraṃ** vidhurapaṇḍitaṃ **hantuṃ** vināsanatthaṃ **pharuse** caṇḍe mayi bhattiṃ akāsīti. Iha ekasmiṃyeva vatthuni nāgarājassa pasādavadhavidhānādiviparītappavatti ālambaṇavibhāvo, paṭhamaṃ anagghapiyavatthūhi pūjitabhāvo ca bodhisattassa atulyabhāvo ca itthivacanassa sampaṭicchanabhāvo ca tassādhippāyassa aññātabhāvo ca puṇṇakassa caṇḍabhāvo ceti imehi sabbavacanehi uddīpanavibhāvo dassito. Imehi uddīpitaṭhāyībhāvasaṅkhato hāso vākyasāmatthiyā pakāsito hāsavirodhinibbedādivajjitā samālasiyasantosaassuvepathādikā byabhicārībhāvā sāttikābhāvā ca evaṃ sāmatthiyena dīpitā. Tadanurūpavibhāvādipakāsakā yathāvuttakavippayogā anubhāvā nāma honti. Hassabhedena majjhime purise vattabbāpi hasitaupahasitā dve imā daṭṭhabbā.

### Karuṇāṭhāyībhāva

361. **Sokarūpo tu karuṇo-**
**Niṭṭhapattiṭṭhanāsato;**
**Tatthā'nubhāvā rudita-**
**Palayatthambhakādayo;**
**Visādālasyamaraṇa-**
**Cintādī byabhicārino**.

**361**. **''Soke''**ccādi. **Aniṭṭhassa** puttaviyogādino desanikkaḍḍhanādino patti ca **iṭṭhassa** dhammassa, dhanādino vā nāso ca tato vibhāvabhūtehi sampanno **sokarūpo** sokasabhāvo tu karuṇo raso nāma. Tattha uttamānaṃ soko puttaviyogādianiṭṭhuppattito, dhammādiiṭṭhanāsato ca jāyate. Nīcānaṃ tu desanikkaḍḍhanādianiṭṭhuppattito, dhanādiiṭṭhanāsato ca, paresaṃ dhanādināsato tu uttamasseva mahākāruṇikattā, sesaṃ subodhaṃ. Anubhāvo panettha yathocityaṃ nirūpayitabbo.

**361**. Idāni karuṇārasaposanakkamaṃ dasseti **''soka''**iccādinā. **Aniṭṭhappattiṭṭhanāsato** puttaviyogādino, desacāgādino vā aniṭṭhassa uppatti ca sīlādino, dhanādino vā **iṭṭhassa** kantivatthuno vināso cāti imehi ālambaṇavibhāvehi karaṇabhūtehi uppanno **sokarūpo tu** sokasabhāvo pana **karuṇo** karuṇāraso nāma hoti. **Tattha** karuṇārase **ruditapalayatthambhakādayo** rudito palayo thambhotiādayo anubhāvā nāma bhavantīti. Thambhādīnaṃ sarūpo heṭṭhā vuttova. Visādaālasyamaraṇacintādayo byabhicārino tasmiṃyeva byabhicārino bhavanti. Iha puttaviyogādianiṭṭhappattiyā ca sīladhammādiiṭṭhanāsanena ca uttamānaṃ soko uppajjati, desacāgādianiṭṭhappattiyā ca dhanādiiṭṭhanāsanena ca nīcānaṃ. Aññesaṃ dhanādivināsanena pana mahākaruṇikattā uttamasseva uppajjati. Tasmiṃ visaye so soko sesānaṃ nuppajjati. Tasmā yathārahaṃ payogo kātabbo. Sokassa rūpo sabhāvoti ca, aniṭṭhassa pattīti ca, iṭṭhassa nāsoti ca, aniṭṭhappatti ca iṭṭhanāso ceti ca, ruditañca palayo ca thambhako ceti ca, te ādi yesamiti ca, visādo ca ālasyañca maraṇañca cintā ceti ca, tā ādi yesamiti ca vākyaṃ. Imassa karuṇārasassa lakkhiyamevaṃ daṭṭhabbaṃ –

Ākaḍḍhite'kasatarājapurakkhato yo,
Dhammena āsanamalaṃkurute jinova;
So assavālamavalambiya dāni nīto,
Yakkhena lokatilako kurute kimekoti.

Yo **ekasatarājapurakkhato** rājūnaṃ ekasatena parivārito **jino iva** buddho iva **dhammena** madhuradhammakathanena **āsanaṃ** dhammāsanaṃ **alaṃkurute** sajjeti, **lokatilako** lokassa piyatāya tilakālaṅkārabhūto **so** vidhurapaṇḍito **yakkhena** puṇṇakena ākaḍḍhito hutvā nīto assavālaṃ avalambiya idāni eko kiṃ kuruteti. Ihānītoti dassitapiyavatthuviyogo sokassa ālambaṇavibhāvo hoti.

‘‘Ākaḍḍhitekasatarāje’’ccādinā sakalena vākyena uddīpanavibhāvo dassito, uddīpitasokasaṅkhātaṭhāyībhāvo ca visādālasyacintādiko byabhicārībhāvo ca ruditapalayathambhakādikā vibhāvādibodhakaanubhāvā ca vākyasāmatthiyena dīpitā honti.

### Ruddaṭhāyībhāva

362. **Kodho macchariyādīhi, pose tāsamadādibhi;**
**Nayanāruṇatādīhi, ruddo nāma raso bhave**.

362. **‘‘Kodho’’**iccādi, subodhaṃ. Ettha paṭhamena **ādi**saddena avikkhepaupahāsādayo vibhāvā gahitā, dutiyena uggasambhamādayo byabhicārino, tatiyena bhūkuṭipuraṇaoṭṭhanippīḷanādayo anubhāvā.

362. Idāni ruddarasassa posanakkamaṃ dasseti **‘‘kodho’’**iccādinā. Kodho **macchariyādīhi** macchariyaavikkhepaupahāsādīhi ālambaṇādīhi vibhāvehi ca hetubhūtehi **tāsamadādīhi** tāsamadauggatasambhamādīhi byabhicārībhāvehi **ca nayanāruṇatādīhi** nettarattasubhaṅgaoṭṭhapīḷanādīhi anubhāvehi ca karaṇabhūtehi pose sati ruddo nāma raso bhaveti. Macchariyaṃ ādi yesanti ca, tāso ca mado ceti ca, te ādi yesamiti ca, nayanāni ca tāni aruṇāni cāti ca, tesaṃ bhāvoti ca, sā ādi yesamiti ca vākyaṃ.

Ruddarasassa udāharaṇamevaṃ daṭṭhabbaṃ –

Yakkhena bho adhigatosi manussabhakkhe,
Nā’ssassa vāla’mavalamba puraṃ avekkha;
Verambhavātamukhacuṇṇitasabbagatto,
Macco kathaṃ punapi passati jīvalokanti.

Bho manussabhakkhena yakkhena **adhigatosi** gahito asi, assassa **vālamavalamba** vāladhiṃ gahetvā idāneva **puraṃ avekkha** tuyhaṃ nagaraṃ olokehi, tatheva hi **verambhavātamukhacuṇṇitasabbagatto** verambhavātassa abhimukhicuṇṇitasakalasarīro **macco** manusso **jīvalokaṃ** sattalokaṃ punapi kathaṃ passatīti. Iha macchariyādivibhāvā ca kodhādisaṅkhāto ṭhāyībhāvo ca vākyasāmatthiyā dīpitā honti, aparaddhena tāsamadauggatādibyabhicārībhāvā vibhāvitā honti. Samudāyena nayanāruṇatādayo anubhāvā sūcitā honti.

### Vīraṭhāyībhāva

363. **Patāpavikkamādīhu-ssāho viroti saññito;**
**Raṇadānadayāyogā, vīro’yaṃ tividho bhave;**
**Tevā’nubhāvā dhitima-tyādayo byabhicārino**.

363. **‘‘Patāpi’’**ccādi. **Patāpo** sattusantāpakārī tejo, **vikkamo** paramaṇḍalakkamantaṃ, te ādayo yesaṃ balāvikkhepādīnaṃ paṭipuggalagatānaṃ vibhāvānaṃ, tehi jāto **ussāho** rasattamāpanno vīro rasoti saññito, ayaṃ vīro raṇadānadayāyogā tividho bhave yuddhavīro dānavīro dayāvīroti, **te** yuddhakaraṇādayo eva tattha anubhāvā bhavanti. Dhitimatiuggatādayo byabhicārino bhavantīti.

363. Idāni vīrarasabhedaṃ, posanakkamañca dasseti **‘‘patāpa’’**iccādinā. **Patāpavikkamādīhi** aññarājūnaṃ daṇḍajatejasaṅkhatapatāpo, tesameva paramaṇḍalakkamanasaṅkhātavikkamo phalabhedo cetiādīhi uppanno ussāho **vīroti** vīrarasoti **saññito** kavīhi ñāto, ayaṃ vīraraso **raṇadānadayāyogā** yuddhacāgakaruṇāyogena hetubhūtena tividho bhave. **Te eva** raṇadānadayā eva imā anubhāvā nāma honti. **Dhitimatyādayo** dhitimatiuggatagabbādayo byabhicārino bhāvā hontīti. Yuddhavīradānavīradayāvīravasena vīraraso tividho hoti. Patāpo ca vikkamo ceti ca, te ādi yesamiti ca, raṇo ca dānañca dayā ceti ca, tāhi yogoti ca, tayo vidhā pakārā assāti ca, dhiti ca mati ceti ca, tā ādi yesamiti ca vākyaṃ.

Vīrarasassa udāharaṇamevaṃ daṭṭhabbaṃ –

Viññāpetvā kuveraṃ sumahati-
Mapi ce’kovakumbhaṇḍasenaṃ,
Uttāsetvā gahetvā maṇiratanavaraṃ
Lakkhamādhāya jūte;
Jetvā korabyarājaṃ sacivaratana-
Muddhacca raññaṃ satamhā,
Etthānetvā’diyissaṃ suyuvatiratanaṃ
Ko mame’ttha’tthi bhāroti.

**Kuveraṃ** vessavaṇamahārājaṃ **viññāpetvā** bodhetvā **sumahatimapi kumbhaṇḍasenaṃ** atimahantiṃ kumbhaṇḍasenaṃ ekova **uttāsetvā** bhayaṃ janetvā maṇiratanavaraṃ gahetvā **jūte** akkhakīḷāyaṃ lakkhaṃ **ādhāya** ṭhapetvā korabyarājaṃ jetvā **raññaṃ satamhā** rājasambandhinā satena **sacivaratanaṃ** amaccaratanaṃ **uddhacca** uddharitvā etthānetvā **suyuvatiratanaṃ** sobhanaitthiratanaṃ **ādiyissaṃ** gaṇhissāmi, **ettha** yathāvuttesu mama ko bhāro atthīti. Ettha ‘‘ko mametthatthi bhāro’’ti iminā ussāhasaṅkhāto ṭhāyībhāvo pakāsito. Etassa uppattiuddīpanesu kāraṇabhūtassa itthiratanassa ādānakhyātanāgarājagatapatāpavikkamādivibhāvo ca, taṃtaṃrūpappakāsakakavivacanasaṅkhātānubhāvo ca ‘‘viññāpetvā’’iccādinā vākyasāmatthiyena paṭipādanīyā honti. ‘‘Sumahatimapi kumbhaṇḍasenaṃ eko’’ti ca, ‘‘raññaṃ satamhā sacivaratanamuddhaccā’’ti ca imehi dhitiuggatagabbādayo ca, ‘‘viññāpetvā kuvera’’nti ca, ‘‘uttāsetvā korabyarāja’’nti ca, ‘‘etthānetvā iccādayo’’ti ca imehi matyādayo ca byabhicārino bhāvā vibhāvitā honti. Imehi vibhāvānubhāvabyabhicārībhāvehi yuddhavīraraso positoti daṭṭhabbo. Imināyeva nayena dānavīrādayo viññātabbā.

### Bhayaṭhāyībhāva

**364**. **Vikārisanasattādi-**
**Bhayukkaṃso bhayānako;**
**Sedādayo’nubhāve’ttha,**
**Tāsādī byabhicārino**.

**364**. **‘‘Vikāri’’**ccādi. **Vikāri** asabhāvappavatto viruddho **sano** saddo satto ca, te ādayo yesaṃ suññāraññādīnaṃ itthinīcappakatisambhavantānaṃ, vibhāvānaṃ, guruādīnaṃ vā uttamānaṃ, tehi jātassa bhayassa, kittimassa vā ukkaṃso bhayānako nāma raso. Ettha sedakampanapādacalanādayo anubhāvā, tāsādayo byabhicārino.

**364**. Idāni bhayānakarasassa posanakkamaṃ dasseti **‘‘vikāri’’**ccādinā. **Vikārisanasattādibhayukkaṃso** pakativirahena vikāravantehi viruddhehi asanisaddādisaddehi, rakkhasādisattehi vā vibhāvehi hetubhūtehi sañjāto sābhāviko, kittimo vā bhayapaṭibandho ukkaṃso bhayānakaraso nāma hoti. **Ettha** bhayānakarasavisaye **sedādayo** dāhasarīrakampanādayo **anubhāvā** kāyikavācasikappayogasaṅkhatā anubhāvā honti. **Tāsādī byabhicārino** tāsasaṅkādayo iha byabhicārībhāvā hontīti. Sano ca satto ceti ca, vikāro etesaṃ atthīti ca, vikārino ca te sanasattā ceti ca, te ādayo yesaṃ suññāraññādīnamiti ca, tehi jātaṃ bhayamiti ca, majjhe padalopo, tassa ukkaṃsoti ca, sedo ādi yesaṃ kampanādīnamiti ca, tāso ādi yesaṃ saṅkādīnamiti ca vākyaṃ. Itthinīcappakatikānaṃ bhayahetu vikārisanasattādi, uttamānaṃ guruādi.

Ettha lakkhiyamevaṃ veditabbaṃ –

Yaṃ diṭṭhisatthapatanena paripphurantī,
Kumbhaṇḍarakkhasacamū gamitā samantā;
Ācakkavāḷanaga’massagataṃ purīva,
Bhoto muhuṃ muhu’mapassi sa puṇṇako’hanti.

**Diṭṭhisatthapatanena** diṭṭhisallasampātanena **paripphurantī** kampamānā **samantā**

parisamantato **ācakkavāḷanagaṃ** cakkavāḷapabbatāvadhi **gamitā** palāpitā **kumbhaṇḍarakkhasacamū** kumbhaṇḍarakkhasānaṃ senā yaṃ **assagataṃ** assapiṭṭhe nisinnakaṃ **bhoto** bhavataṃ tumhākaṃ **purī iva** puriyā dassanamiva **muhuṃ muhuṃ apassi** khaṇe khaṇe apassittha, **so** ahaṃ puṇṇako nāma yakkhoti. Ettha ''diṭṭhisatthapatanenā''ti diṭṭhisatthāropanena ca ''sa puṇṇako aha''nti iminā ca bhayajananassa hetubhūtaviruddhasattasaṅkhātā vibhāvā niddiṭṭhā, ''muhuṃ muhu'mapassī''ti rasāvatthasampattabhayukkaṃsasaṅkhato ṭhāyībhāvo vibhāvito, ''kumbhaṇḍarakkhasacamū gamitā samantā ācakkavāḷanaga''nti tāsasaṅkādikā byabhicārino bhāvā jotitā. ''Paripphurantī''ti sedakampādayo anubhāvā dassitā honti.

### Jigucchāṭhāyībhāva

365. **Jigucchā rudhirādīhi,**
**Pūtyādīhi virāgato;**
**Bībhaccho khobhanu'bbegī,**
**Kamena karuṇāyuto;**
**Nāsāvikunanādīhi,**
**Saṅkādīhi'ssa posanaṃ**.

**365**. **''Jigucchā''**iccādi. Rudhirantādīhi pūtikimiādīhi virāgato ca jātā **jigucchā** garahā kamena khobhano ubbegī karuṇāyuto ca bībhaccho bhavati, nāsāvikunanamukhacchadanādīhi anubhāvehi, saṅkāvegādīhi byabhicārīhi ca assa posanaṃ bhavatīti.

**365**. Idāni bībhaccharasassa posanakkamaṃ dasseti **''jigucchā''**iccādinā. **Rudhirādīhi** rattantaguṇādīhi ca, **pūtyādīhi** pūtikimiādīhi ca, **virāgato** virattabhāvena cāti imehi tīhi vibhāvehi hetubhūtehi uppajjamānā jigucchā **kamena** rudhirādīnaṃ tiṇṇaṃ vibhāvānaṃ paṭipāṭiyā **khobhano** anavaṭṭhāno asamāhito **ubbegī** ubbegavā **karuṇāyuto** sokarūpena sahito cāti evaṃ bībhaccho raso nāma hoti. **Nāsāvikunanādīhi** nāsasaṅkocanamukhapidahanādīhi anubhāvehi ca **saṅkādīhi** ca saṅkāāvegādīhi byabhicārībhāvehi ca karaṇabhūtehi **assa** bībhaccharasassa posanaṃ hotīti. Rudhirādīsu tīsu padesu, khobhanādīsu tīsu ca gamyamānattā avuttopi **ca**saddo yojetabbo, tasmā khobhanādīhi tīhi yuttova bībhaccharaso nāmāti daṭṭhabbo. Rudhiraṃ ādi yesaṃ antādīnamiti ca, pūtiādi yesaṃ kimiādīnamiti ca, ubbego assa bībhacchassa atthīti ca, karuṇena āyutoti ca, nāsāya vikunanaṃ saṅkocanamiti ca, taṃ ādi yesaṃ mukhacchādanādīnamiti ca, saṅkā ādi yesaṃ āvegādīnamiti ca vākyaṃ.

Imassa bībhacchassodāharaṇamevaṃ veditabbaṃ –

Yakkhā maccakaraṅkakaṅkanadharā ye nimmitā puṇṇake-
Nu'ttaṃsīkatapāṇipallavadharā hārīkatantoragā;
Littā lohitakuṅkumehi vidhurene'te pivantā vasā-
Majjaṃ sīsakapālapātihi pure dhuttā viyo'pekkhitāti.

**Puṇṇakena** yakkhena nimmitā **maccakaraṅkakaṅkanadharā** manussaṭṭhisaṅkhātakarabhūsanadhārino **uttaṃsīkatapāṇipallavadharā** matthakamālikatahatthatalasaṅkhatapallavadhārino **hārīkatantoragā** muttāhārīkatamanussantasaṅkhātauragasampayuttā **lohitakuṅkumehi** rudhirasaṅkhātakuṅkumakakkehi littā **sīsakapālapātihi** sīsakapālasaṅkhātehi sarāvehi **vasāmajjaṃ** vasāsaṅkhātasuraṃ **pure** abhimukhe pivantā ye yakkhā siyuṃ, ete yakkhā **vidhurena** paṇḍitena **dhuttā viya** nagare surādhuttā viya upekkhitā hontīti. Iha ''littā lohitakuṅkumehī''ti ca ''uttaṃsīkatapāṇipallavadharā''ti ca ''hārīkatantoragā''ti ca imehi cittakkhobhakāraṇabhūto rudhirādivibhāvo ca, ''maccakaraṅkakaṅkanaro''ti ca ''sīsakapālapātihi vasāmajjaṃ pivantā''ti ca imehi ubbegavantasabhāvassa hetubhūto pūtyādivibhāvo ca pakāsito. Karuṇāyutasabhāvassa kāraṇabhūtavirajjanavibhāvo ca nāsāvikunanādianubhāvo ca saṅkāvegādibyabhicārībhāvo ca bībhacchasaṅkhātaṭhāyībhāvo cāti ime sabbe vākyasāmatthiyena gammāti veditabbā.

### Vimhayaṭhāyībhāva

**366**. **Atilokapadatthehi,**
**Vimhayo'yaṃ raso'bbhuto;**
**Tassā'nubhāvā sedassu-**
**Sādhuvādādayo siyuṃ;**
**Tāsāvegadhitippaññā,**
**Honte'ttha byabhicārino**.

**366**. **''Ati''**ccādi. **Atilokehi** lokātivuttīhi māyādibbagehārāmādīhi padatthehi jāto ayaṃ **vimhayo** cittavikārasaṅkhāto ṭhāyībhāvo abbhuto raso nāma. Sedaassusādhuvādaromañcādayo tassa anubhāvā siyuṃ, tāsādayo byabhicārino hontīti.

**366**. Idāni vimhayarasassa posanakkamaṃ dasseti **''ati''**iccādinā. **Atilokapadatthehi** lokaṭṭhitimatikkamma pavattehi māyādibbabhavanaārāmavimānādipadatthehi hetubhūtehi uppajjamāno ayaṃ **vimhayo** cittabyāpanasaṅkhāto ṭhāyībhāvo **abbhuto raso** abbhutaraso nāma bhave, sedassusādhuvādādayo **tassa** abbhutarasassa anubhāvā siyuṃ, tāsāvegadhitippaññā **ettha** abbhutarasavisaye byabhicārino bhāvā hontīti. Atikkantā lokamiti ca, te ca te padatthā ceti ca, sādhuiti vādoti ca, sedo ca assu ca sādhuvādo ceti ca, te ādi yesaṃ romañcādīnamiti ca, tāso ca āvego ca dhiti ca paññā ceti ca vākyaṃ.

Imassa abbhutarasassodāharaṇamevaṃ daṭṭhabbaṃ –

Sa puṇṇakenā'haṭanekabhiṃsane-
Sva'ho naṭeneva suniccalo'calā;
Nipātito tena avaṃsiropataṃ,
Asantasaṃ taṃ mini diṭṭhiyaṭṭhiyāti.

**So** vidhurapaṇḍito **puṇṇakena** yakkhena **naṭena** iva anekavikāradassanakena nāṭakena viya **āhaṭanekabhiṃsanesu** bhayattamānītānekavidhabhiṃsanesu vattamānesu suniccalo **tena** puṇṇakena **acalā** saṭṭhiyojanubbedhakāḷāgiripabbatamatthakato nipātito **avaṃsiropataṃ** adhosīsaṃ patanto **asantasaṃ** evaṃ appatiṭṭhepi anuttasanto **taṃ** pabbataṃ diṭṭhiyaṭṭhiyā **mini** pamāṇamakāsi, **aho** acchariyanti. Ettha bhayahetumhi sati bhītiyā ca tattha parijānanābhāvassa ca lokasabhāvattā tamatikkamma bhayakaraṇe asantāsassa ca diṭṭhiyā pabbataminanassa ca pavattabhāvakathanena lokātikkantapadatthasaṅkhāto vibhāvo ''asantasaṃ taṃ mini diṭṭhiyaṭṭhiyā''ti iminā pakāsito. ''Aho''ti vacanena, tassa sāmatthiyena ca sādhuvādasedaassuādayo anubhāvā vibhāvitā. Tāsaāvegadhiticcādibyabhicārībhāvā, vimhayasaṅkhātaṭhāyībhāvo ca samuditavākyasāmatthiyena jotito.

### Samaṭhāyībhāva

**367**. **Ṭhāyībhāvo samo mettā-**
**Dayāmodādisambhavo;**
**Bhāvādīhi tadu'kkaṃso,**
**Santo santanisevito**.

Iti saṅgharakkhitamahāsāmipādaviracite

Subodhālaṅkāre

Rasabhāvāvabodho nāma pañcamo paricchedo.

Subodhālaṅkāro samatto.

**367**. **''Ṭhāyi''**ccādi. Mettādisambhavo **samo** upasamasaṅkhāto ṭhāyībhāvo bhavati, tadanurūpehi bhāvānubhāvehi tassa ukkaṃso yassa, so santo nāma raso bhavati, so ca

santanisevitoti.

Iti subodhālaṅkāre mahāsāminămikāyaṃ ṭīkāyaṃ

Rasabhāvāvabodho pañcamo paricchedo.

**367**. Idāni santarasassa posanakkamaṃ dasseti **''ṭhāyi''**ccādinā. **Mettādayāmodādisambhavo** mettākaruṇāpītiādivibhāvehi sambhūto **samo** kāyacittopasamo ṭhāyībhāvo nāma hoti, **bhāvādīhi** byabhicārībhāvādīhi karaṇabhūtehi, apica tassa samassa anurūpehi byabhicārībhāvānubhāvehi **tadukkaṃso** tassa ṭhāyībhāvassa ukkaṃsayutto **santanisevito** sādhūhi sevito **santo** santaraso nāma hotīti. Mettā ca dayā ca modo ceti ca, te ādayo yesamiti ca, tehi sambhavo yasseti ca, tassa ukkaṃso assa santasseti ca, sataṃ nisevitoti ca vākyaṃ.

Assa santarasassodāharaṇamevaṃ daṭṭhabbaṃ –

Entesu kesarikarīsva'pi veṭhayante,
Nāge nagaṃ madagaje viya veḷugumbaṃ;
Yakkhe vicālayati nocali īsakampi,
Santiṃ gatova vidhuro madhurāpi bhāvoti.

**Kesarikarīsu** sīhahatthīsu **entesu api** bhiṃsanākārena samīpamāgacchantesupi **nāge veṭhayantepi** nāgesu sarīraṃ veṭhayantesupi. Jātyāpekkhāyekavacanaṃ, veḷugumbaṃ **madagaje viya vicālayati** madagaḷitahatthimhi cālente iva **yakkhe** puṇṇake **nagaṃ** kāḷāgiripabbataṃ **vicālayatipi** anekappakāre cālentepi **vidhuro** paṇḍito **santiṃ gatova** nibbānaṃ ālambaṇakaraṇavasena sampatto viya phalasamāpattisamāpanno iva atha vā diṭṭhadhammanibbānasaṅkhatanirodhasamāpattisamāpanno viya **īsakampi** appakampi **madhurā bhāvā api** madhurasabhāvatopi no cali, nisinnaṭṭhānato pagevāti adhippāyo. Ettha dhāvanarodanakampanādīnaṃ karaṇabhūtaṃ sīhādīnamāgamanaṃ nāgaveṭhanaṃ pabbatakampanantiādīsu vattamānesupi nibbikārattena santiṃ gatoti iminā santarasassa pakatibhūte uddese dassito navamo ṭhāyībhāvo dassito hoti, etassa uppattiuddīpanānaṃ kāraṇabhūtā mettādayāmodādivibhāvā sāmatthiyā dassitā hontīti. Dhitimatisatiādayo tadanurūpabyabhicārībhāvā ca tādisānubhāvā ca ''entesu veṭhayante vicālayatī''ti iminā, sakalavākyasāmatthiyena ca pakāsitāti daṭṭhabbā.

Iti subodhālaṅkāranissaye

Rasabhāvāvabodho nāma pañcamo paricchedo.

Subodhālaṅkāraṭīkā samattā.